

In memoriam

Vytenis Rimkus (1930–2020)

Tą rytmetį rudens ankstyvą nutrūko Tavo balsas,
Panašus į dvelksmą, – toks lengvas, tartum
atodūsis iš Kristaus lūpų...

2020 m. lapkričio 12 d. netekome dailininko, menotyrininko, profesoriaus habilituoto mokslų daktaro, Lietuvos mokslo ir visuomenės veikėjo, Šiaulių miesto garbės piliečio, Bazilionų krašto ir visos Lietuvos šviesuolio Vytenio Rimkaus. Gimęs 1930 m., profesorius Vytenis Rimkus buvo tos iškiliųjų Lietuvos asmenybių plejados žmogus, visa esybe ir atsidavimu kūręs jos kultūrinę identitetą, puoselėjęs ir gynęs humanizmo idėjas, tapęs iškilaus ir sektino Žmogaus pavyzdžiu visiems jį pažinojusiems žmonėms. Jeigu reikėtų surinkti į vieną vietą visus profesoriaus darbus ir nuopelnus – išeitų ne viena knyga. Tik jei Mirtis, miela Viešnelė, kiek daugiau kantrybės būt turėjusi.

Su visa gausia Pikelių ir Rimkų gimine išgyvenęs sunkiai suvokiamą pokario apokalipsę – tremtį, stebuklingu būdu išvengęs mirties bausmės, šis žmogus su didžiule jėga ir aistra kūrė meno, mokslo, bendrystės ir bičiulystės pasaulį. Iš skaudžių patirčių, iš jam vienam suprantamos materijos, iš gimtosios Pikeliškės žemės grumsto, iš dangaus atspindžio Šiausės upelio vandeny, iš Viešpaties malonės. Širdis, kurioje nuo pirmo žodžio ligi paskutinio gyveno vilties ir gerumo, vargo ir kančios tėvynė.

Profesorius Vytenis Rimkus buvo visų – visur ir visada. Ilgai dar jo dvasios nepavyks išvilioti iš mįslingosios Šiaulių auros. Bet jo sielos ir kraujo

tėvyne buvo ir liks Bazilionų kraštas, tauriausias gyvenimo vėrinys su nuostabiu inkliuzu – Pikeliške. Ten sodyba, ten guli šalia kelio samanomis apžėlęs akmuo, kuris visuomet primins čia gyvenusios Rimkų giminės gyvenimo baladę. Profesorius Vytenis Rimkus, nors ir būdamas labai užimtas, visuomet mielai lankėsi Bazilionų mokykloje, kurios mokiniu ir pats kadaise buvo. Nei viena konferencija, nei vienas kultūros žurnalo „Padubysio kronikos“ pristatymas nepraeidavo be profesoriaus apsilankymo. Jis buvo ir šio žurnalo redaktorius. Susitikimų dalyviai nekantriai laukdavo gerbiamo Vytenio Rimkaus pranešimų, paskaitų, komentarų, pašmaikštavimų. Pribloškiantis išmanymas, erudicija, fenomenaliausia atmintis ir neregėta ištarmė prikaustydavo klausančiųjų dėmesį. Profesoriaus charizma, nuoširdus bendravimas sušildydavo žmonių širdis, nusivesdavo paskui save. Giedras veidas, visuomet nušviestas šypsenos. Profesorius rėmė ir skatino visas Bazilionų mokyklos iniciatyvas. Vytenio Rimkaus vardu pavadinta mokyklos konferencijų salė.

Netekome Žemaičių Ažuolo, kuris ant savo tvirtų šakų užaugino Tiesą, Meilę, Tėvynę, Gimtinę, Žemę, Kalbą, Žmogų, Meną, Mokslą, Bičiulystę. Garbė Tau, Ažuole Žemaičių. Tavo žemiškoji kelionė baigėsi. Prasidėjo dangiškoji. Tebūna Tau lengva Bazilionų žemė.

Apšviesk Jo sielą, Viešpatie, apšviesk
Ir pasodink ją savo sode
Ant paties balčiausio suolo...

Nijolia KASPARAVIČIENĖ, Roma BARISTAITĖ

„Kultūros“ bendrovei – 100

Kas vyko Šiaulių kultūriniame gyvenime prieš 100 metų?

Pirmasis nepriklausomybės dešimtmetis Lietuvoje nebuvo labai palankus reikšmingoms kultūrinėms vertybėms kurti. Valstybė negalėjo, o vėliau dažnai ir neskubėjo paremti Lietuvos kultūrinio gyvenimo. Intelligentai, menininkai didesnę savo energijos dalį skyrė kasdieniams, bet būtiniams reikalams spręsti.

Tačiau Šiaulių, skirtingai nei kitų miestų, visuomeninis gyvenimas po sunkių karo ir okupacijos metų atsigavo labai greitai. Tam didžiulę įtaką turėjo vietos inteligentijos gausumas ir jų iniciatyvumas. 1920 m. tebevyko sugriauto miesto atstatymo darbai, buvo sprendžiamos gyventojų aprūpinimo maistu problemos, kova su spekuliacija, o greta to atnaujino darbą ir kūrėsi naujos kultūros bei švietimo organizacijos.

1920 m. miesto tarybos priimtu privalomuoju įsakymu visi Šiaulių miesto prekybos ir pramonės įmonių savininkai turėjo pakabinti iškabas su taisyklingais lietuviškais užrašais. Iškabų tekstą reikėjo įregistruoti miesto valdyboje. Miesto vadovai norėjo kuo greičiau Šiauliams suteikti lietuviško miesto įvaizdį¹.

Steigiant Šiaulių mokytojų seminariją dar 1919 m. buvo pasirūpinta išnuomoti grafų Zubovų rūmus. Pirmieji mokslo metai buvo labai trumpi, nes dėl įvairių nesklaidumų su vokiečių intendantūra ir remonto darbų ji pradėjo veikti tik 1920 m. sausio 15 d. Ilgamečiu seminarijos direktoriumi buvo pedagogas, žymus visuomenės veikėjas, savivaldybininkas Juozas Orlauskis².

Nuo 1920 m. pradžios buvo pradėti organizuoti lietuvių kalbos, mokytojų, geležinkelio meistrų, pašto ir telegrafo tarnautojų, matininkų, sąskaitybės ir kooperacijos kursai. Iš jų po metų buvo suformuota suaugusiųjų vidurinė mokykla³.

1920 m. kovo mėn. miesto inteligentų ir visuomenės iniciatyva buvo sudaryta Šiaulių knygyno ir muziejaus komisija. Ją sudarė K. Bielinis, P. Bugailiškis, kun. J. Jasinskis, J. Fledžinskis, S. Lukauskis, A. Povylius, K. Šalkauskis, K. Venclauskis. Šios komisijos iniciatyva tų pačių metų viduryje buvo atidaryta Šiaulių viešoji biblioteka. Jos knygų fondo pagrindą sudarė grafų Zubovų dvaro biblioteka, kuria Šiaulių visuomenė galėjo naudotis jau nuo 1883 m. Biblioteka taip pat buvo papildyta dvarininkų M. Oginskio, J. Naryškino, A. Moro apleistų dvarų bibliotekų likučiais ir iš gyventojų

¹ Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.), Šiauliai, 1991, p. 145.

² Dromantienė L., Šiaulių mokytojų seminarija 1919–1957, Šiauliai, 1997, p. 5–40.

³ Šiaulių metraštis 1918–1938, Šiauliai, 1938, p. 47–48.

Šiaulių mokytojų seminarija (Zubovų rūmai). Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

surinktomis knygomis. Po metų biblioteka buvo suvalstybinta ir pavadinta Šiaulių centraliniu knygynu⁴.

Mieste kūrėsi tautinių mažumų švietimo ir kultūros organizacijos. 1920 m. pavasarį buvo įsteigtas Lietuvos žydų švietimo draugijos Šiaulių skyrius, kuriam vadovavo Mozė Mejerovičius ir mokytojas Dovydas Fainas. Tais pačiais metais pradėjo veikti Lietuvos sionistų draugijos Šiaulių skyrius, kurio vadovas buvo fotografas Chaimas Zaksas. 1920 m. spalio 24 d. buvo įsteigta privati žydų gimnazija. Ją išlaikė Šiaulių žydų gimnazijai steigti ir laikyti draugija. Tais pačiais metais buvo įsteigta Šiaulių vokiečių mokyklai laikyti draugija, kuriai pirmininkavo kun. Teodoras Kupferis⁵.

1920 m. rugsėjo 1 d. savo spaustuvę iš Raseinių į Šiaulius perkėlė Šolomas Savičius ir Boruchas Šumkauskis. Ji tapo viena didžiausių ir moderniausių spaustuvių mieste, 1928 m. pervadinta į „Grafikos“ spaustuvę. Čia įvairiu laiku buvo spausdinamos knygos, kalendoriai, plakatai, Šiaulių miesto ir krašto periodinė spauda bei kita smulkioji spauda⁶.

Svarbią vietą Šiaulių krašte užėmė besikurianti ir atsinaujinusi kultūros bei švietimo organizacijos. 1920 m. kovo mėn. buvo įregistruotos Linkuvos gimnazijos, Papilės Simono Daukanto knygyno ir skaityklos, teatro „Bijūnas“, muzikos, teatro, dainavimo „Varpas“, po karo atsinaujinusi Ginkūnų švietimo „Laisvės kibirkštėlės“, Joniškio tolstojininkų „Žingsnis“ draugijos⁷.

Šiaulių „Kultūros“ bendrovė ir Kultūros švietimo draugija

Ryškų vaidmenį Lietuvos kultūriniame gyvenime atliko Šiauliuose aktyvių miesto visuomenininkų iniciatyva įkurta „Kultūros“ bendrovė. Bendrovės įstatai įregistruoti 1920 m. lapkričio 26 d. Finansų ir prekybos pramonės ministerijos Kooperacijos departamente (registracijos Nr. 410. Bendrovės adresas: Šiauliai, Dvaro g. 24; tel. 4)⁸. Steigiamasis susirinkimas įvyko 1921 m. sausio 11 d. Pirmąją valdybą sudarė P. Bugailiškis (pirmininkas), A. Brašiškis (sekretorius), K. Bielinis, F. Daugėla, J. Fledžinskis, J. Trečiokas, K. Venclauskis (nariai); revizijos komisiją – S. Lukauskis, J. Morauskis, V. Zubovas⁹. Komisijos sudėtis mažai

⁴ *Šiaulių metraštis 1918–1938*, Šiauliai, 1938, p. 60–61; Veteikis V., *Švieskis ir švieskis!* [kraštotyros darbas], Šiauliai, 1994, p. 13–14.

⁵ *Šiaulių metraštis 1918–1938*, Šiauliai, 1938, p. 48; *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, Šiauliai, 1991, p. 183.

⁶ Nekrašius J., *Šiaulietiška spauda XVI–XXI a.*, Šiauliai, 2019, p. 113–114.

⁷ *Šiaulių metraštis 1918–1938*, Šiauliai, 1938, p. 77.

⁸ „Kultūros“ bendrovės įstatai, [s. a.], p. 1.

⁹ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais: medžiaga istorijai*, Šiauliai, 1994, p. 314.

keitėsi per visą egzistavimo laikotarpį. Bendrovė veikė kooperatiniais pagrindais. Stojantysis turėjo sumokėti stojamąjį 50 auksinų mokestį ir įsigyti vieną pajų, kurio vertė buvo 500 auksinų¹⁰. Įstatuose nurodyta, kad „Kultūros“ bendrovė „turi teises: 1) organizuoti knygų leidimą; 2) atidaryti knygų ir rašomųjų dalykų sandėlius ir krautuves; 3) steigti ir turėti spaustuves, litografijas ir kitas grafikos įstaigas; 4) leisti periodinius ir kitus spaudos leidinius; 5) steigti knygynus, skaityklas, liaudies namus, kinematografus ir įvairias švietimo įstaigas; 6) rengti kursus, paskaitas, koncertus, teatrus; 7) šaukti kongresus, konferencijas švietimo ir mokslo klausimais“. Savo veiklą bendrovė numatė plėtoti visoje Lietuvoje¹¹. Miesto šviesuomenės būrelis, nusprendęs, kad, norint išsilaikyti jaunai valstybei, būtina gyventojus visapusiškai šviesti, pasirinko šūkį „Švieskis ir šviesk!“. Pagrindinis tikslas – leisti ir platinti lietuviškas knygas, aprūpinti lietuviškas mokyklas vadovėliais.

Nuo bendrovės veiklos pradžios labai rūpintasi leidinių kokybe: kalba, apipavidalinimu, poligrafija. Siekiant įgyvendinti užsibrėžtus tikslus, dideli reikalavimai kelti bendrovės darbuotojams, rūpintasi, kad jie šviestųsi, tobulintų ir gilintų žinias. Už spaudos darbus atsakingas Stasys Brašiškis Leipcige studijavo pedagogiką. Kartu buvo įpareigotas domėtis spaudos darbo technika, darbų organizavimu. Dailininkas Kazys Šimonis siųstas į Paryžių studijuoti knygų iliustravimo meną. Leidinių kalba ir stiliumi rūpinosi geri tos srities žinovai: Jonas Jablonskis, Steponas Češūnas, Pranas Skardžius ir kt. Į darbą buvo įtrauktos ir organizacijos. Pavyzdžiui, leidinius redaguoti buvo įpareigoti universiteto „Kultūros“ būrelio studentai. Leistos lietuvių autorių Petro Avižonio, Jono Barono, Alfonso Braziulio, Dzido Budrio, Antano Busilo, Juozo Butkaus, Stepono Češūno, Aldonos Kazanavičienės, Igno Končiaus, Kosto Korsako, Adomo Lasto, Jono Murkos, Prano Naruševičius, Stasio Santvaro, Jono Trečioko, Jono Trinkūno ir kt. leidiniai. Jonas Jablonskis, Aldona Kazanavičienė, Bronė Kiukytė, Pranas Mašiotas, Stasys Matijošaitis, Karolis Račkauskas, Jonas Trečiokas, Jonas Trinkūnas ir kt. į lietuvių kalbą vertė Nikolajaus Borodino, Viktoro Hugo, Edgaro Raiso Barouzo, Antono Čechovo,

*Dailininkas Gerardas Bagdonavičius.
Nuotrauka iš Vytenio Rimkaus archyvo*

Vladimiro Nevskio, Šarlio Pero, Nikolajaus Rubakino, Viljamo Šekspyro ir kt. autorių knygas.

Daug dėmesio skirta leidinių meninei išvaizdai ir poligrafijos kokybei. Knygoms iliustruoti pakviesti dailininkai Kazys Šimonis, Gerardas Bagdonavičius, Pranas Gedravičius, Antanas Kazanavičius ir kt. K. Šimonio iliustruota „Eglė žalčių karalienė“ ir „Dainos“ – tai leidiniai, reprezentuojantys to laikotarpio spaudinius. K. Šimonis sukūrė ir „Kultūros“ bendrovės emblema, kuria žymėti visi jos leidiniai. Bendrovė viena pirmųjų Lietuvoje išleido meno albumus „Rafaelis“ ir „Anzelmas Feuerbachas“ su spalvotomis reprodukcijomis.

Leidėjai kėlė aukštus reikalavimus ir poligrafijai. Knygas spausdino Šiaulių „Titnago“, Klaipėdos „Ryto“, Kauno „Varpo“ ir „Raidės“ spaustuvėse. Nemažai knygų leista gerai žinomose užsienio spaustuvėse, tokiose kaip Bibliografijos instituto (Leipcige), Oskaro Brandstetterio (Leipcige), Otto Mayerio (Ravensburge), J. Šolco (Maince) ir kt. Bet dėl finansinių sunkumų leidybos užsienio spaustuvėse teko atsisakyti.

1923 m. spalio mėn. pasirodė naujas bendrovės leidinys – žurnalas „Kultūra“. Žurnalo rektorius buvo P. Bugailiškis, dailininkas – K. Šimonis, spausdino „Titnago“ spaustuvė. Tai buvo populiarus mokslinis laisvamaniškos krypties žurnalas, skirtas inteligentijai, moksleivijai ir plačiajai visuomenei.

¹⁰ „Kultūros“ bendrovės įstatai, [s. a.], p. 3.

¹¹ „Kultūros“ bendrovės įstatai, [s. a.], p. 1–2.

„Kultūros“ bendrovės emblema ir jos autorius dailininkas Kazys Šimonis. Nuotraukos autorių

Knygoms platinti bendrovė steigė „Kultūros“ būrelius. Būrelių veikla išplėtota visoje šalyje: komplektuotos būrelių bibliotekos ir bendrovės kilnojamosios bibliotekėlės, organizuota knygų prenumerata, skelbti knygų platinimo konkursai. Apie konkursus byloja ir antspaudas bibliotekos fonde saugomoje A. Čechovo knygoje „Miegas eina“: *LAIMĖJIMAS SPAUDOS PLATINIMO / KONKURSE S. A. 1927 M. GEGUŽĖS MĖN. / „KULTŪROS“ B-VĖ.*

Bendradarbiaujant su Knygos mylėtojų draugija, knygos pasiekdavo lietuvių kolonijas JAV, o Amerikoje leistos knygos – Lietuvos skaitytojus.

1926 m. pašlijio „Kultūros“ bendrovės finansiniai reikalai. Krizę lėmė tai, kad bankai sustabdė kreditus, buvo uždaryti „Kultūros“ būreliai ir areštuoti bendrovės knygų sandėliai. 1927 m. „Kultūros“ bendrovės darbą perėmė Kultūros švietimo draugija. Knygų leidyba gerokai sulėtėjo. Iki 1940 m. išleista tik 18 knygų, tęsta žurnalo „Kultūra“ leidyba.

P. Bugailiškis rašė: „Kultūros“ bendrovės nebėra, bet ji atliko sunkią ir nedėkingą pradininko misiją, palikdama didelę žymę krašto pažangos raidoje. Jos pramintais keliais knyga nesulaikomai plinta visuomenėje, skverbiasi į pačias jos gelmes. Tik gaila, kad „Kultūros“ suruoštas žygis į kaimą ir platesnę visuomenę su populiaria knyga iki šiol

niekieno dar rimtai nepasektas, ir čia juo tolyn, juo labiau jaučiamas knygos badas.

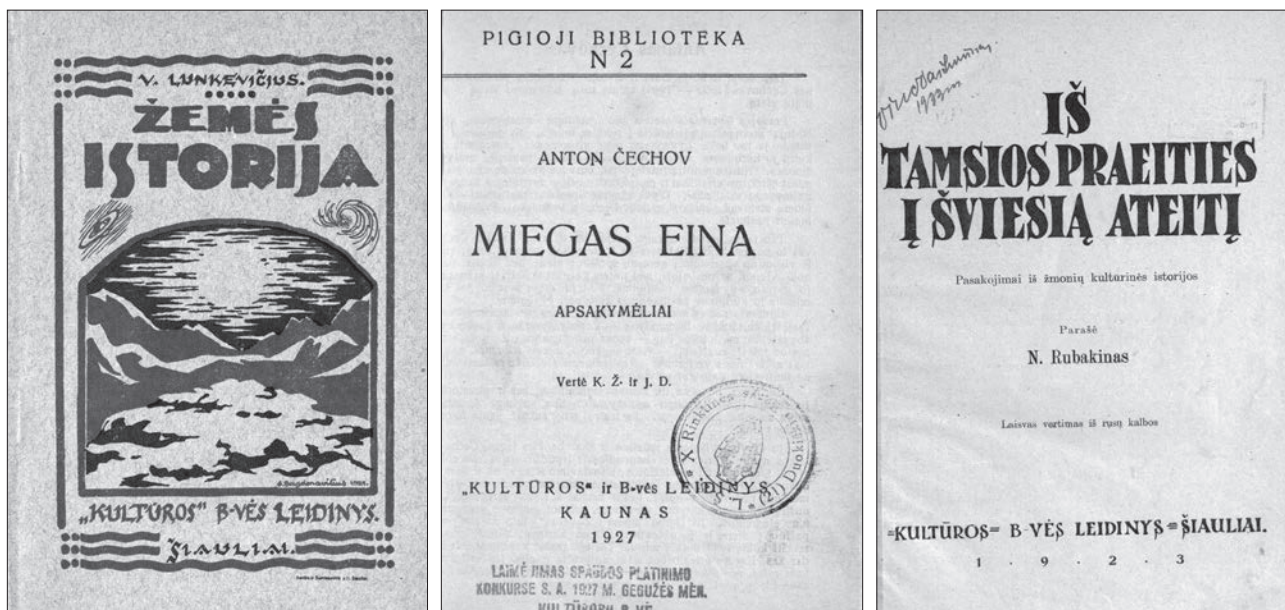
Toks jau, matyti, šiauliškių likimas – savo vienų jėgomis kelti naštas, kurias turėtų kartais nešti visas kraštas ar bent žymesnė visuomenės dalis.“¹²

„Kultūros“ bendrovės ir Kultūros švietimo draugijos leidiniai Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje

Pagrindinis „Kultūros“ bendrovės tikslas buvo knygų leidyba: „[...] plačiau išvysčiusi knygų leidimą, 1921–1927 m. paleido jų į rinką virš 140 su 621 200 egz., jų tarpe virš 35 autorių bei vertėjų daugybę tam laikui itin pasigendamų vadovėlių ir šiaip lektūros, aktualinio pobūdžio leidinių, mokslo populiarizacijos.“¹³ Minint bendrovės 75-metį, sudarytas Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugomų leidinių sąrašas. Jame užregistruoti 132 leidiniai ir žurnalo „Kultūra“ 1923–1940 m. komplektai. Bibliotekos Kraštotyros, senųjų spaudinių ir skaitmeninio skyriaus saugomame Skirmantės Petraitienės diplominiame darbe „Kultūros“ bendrovės Kultūros švietimo draugijos leidybinė veikla“ (Vilnius, 1995) pateiktas 155 leidinių sąrašas ir

¹² Bugailiškis P., Naujų kelių paieškant, *XXVII knygos mėgėjų metraštis*, Kaunas, 1937, t. 2, p. 80.

¹³ Bugailiškis P., Spauda, *Šiaulių metraštis 1918–1930*, p. 53.

„Kultūros“ bendrovės leidiniai. Nuotraukos autorių

17 knygų sąrašas, dėl kurių priskyrimo „Kultūros“ bendrovės leidiniams abejojama. Elektroniniame P. Višinskio bibliotekos kataloge randama, jog fonduose saugomos 140 pavadinimų knygų ir žurnalas „Kultūra“ 1923–1941 m.

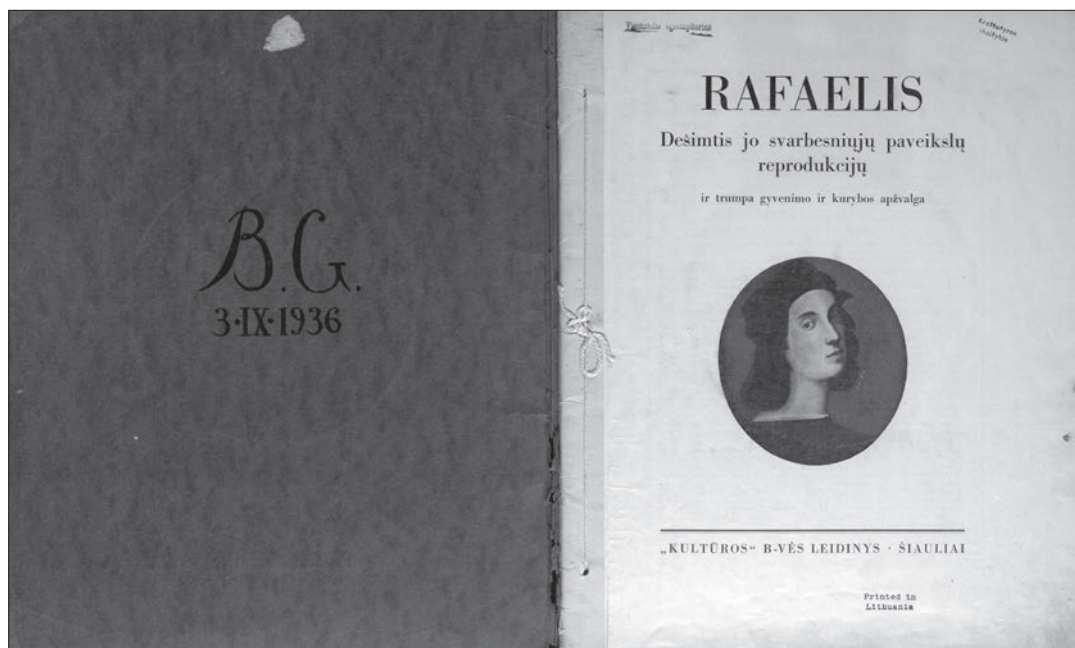
Leidinius galima skirstyti į kelias grupes: mokslo populiarioji literatūra, vadovėliai, grožinė literatūra ir įvairaus turinio knygos. Didžiąją dalį sudaro mokslo ir mokslo populiarioji literatūra. Šioje grupėje išskirtinos temos: knygos apie visuomenės istoriją, visuomeninius reiškinius; įžymių žmonių biografijos ir leidiniai apie gamtą, gamtos reiškinius. Svarbiausias ir didžiausias leidinys – H. Velso „Pasaulio istorija, arba Aiški gyvybės ir žmonijos istorijos apybraiža“. Anglų mokslininko knyga parašyta remiantis naujausiais mokslo pasiekimais. Ją sudaro 3 dalys. 1-ąją ir 2-ąją dalis išleido „Kultūros“ bendrovė, 3-iąją – Kultūros švietimo draugija. Autoriui leidus vertė K. Račkauskas-Vairas. Populiariai mokslo, istorijos žinios perteiktos šiuose leidiniuose: V. Lunkevičiaus „Žemės istorija“, P. Bugailišio „Kaip gyvena norvegai“, V. Čepinskio „Demokratija ir diktatūra“, D. Budrio „Socialistinis ir kapitalistinis ūkis“ ir „Visuomenės ūkio istorija“, N. Rubakino „Pasaulio kūrimosi paslaptys“. Pastarojo autoriaus net 8 knygos saugomos fonduose.

Žinomų žmonių biografijos neatsiejamos nuo aplinkos, kurioje jie gyveno ir kūrė. Paminėtinos

šios knygos apie išminčius, filosofus, kovotojus: L. Čeraškos „Kynų išminčius Konfucijus“, P. Briukovo „Graikų išminčius Diogenas“, K. Korsako „Napoleonas Bonapartė“, N. Rubakino „Jonas Amosas Komenskis didis mokytojas“, A. Braziulio „D-ras Jonas Šliupas“.

Gyvūnijos pasaulio ir gamtos turtų paslaptys atskleidžiamos šiose knygose: K. Aleksos „Kas yra gyvulių instinktas?“ ir „Paukščiai: jų kiaušiniai, lizdai, vaikai, kelionės“, I. Trojanovskio „Gamtos mokslo vadovėlis“, J. Moore „Gyvybės pradžios įstatymas“, V. Lunkevičiaus „Kasamosios anglų“, J. Matulio „Ateities dujų karo baisybės“.

Daug pasiekta leidžiant vadovėlius ir pedagoginę literatūrą. Vadovėlių tuo metu Lietuvoje trūko, todėl jų leidybai skirta daug dėmesio. Darbų programoje numatyta leisti originalius, naujausiomis mokslo žiniomis paremtus lietuvių ir užsienio autorių vadovėlius, pedagogikos bei patarimų knygas. Mokyklai skirtas A. Jakučionio „Kelias į šviesą: pirmiesiems mokslo metams“, J. Murkos „Vaikų darbymečiai“, S. Česūno „Poezijos ir prozos teorija: vadovėlis vidurinėms mokykloms“. Minėtina S. Brašiškio „Raštas: jo mokymo naujieji keliai ir 19 rankos rašto pavyzdžių“ ir S. Brašiškio į lietuvių kalbą išversta O. Seinig „Mąstomoji paišyba tipų paišybos pagrindu: pratimų pavyzdžiai kursų vedėjams ir mokytojų švietėjams, taip pat visiems norintiems

„Kultūros“ bendrovės leidinys. Nuotrauka autorių

savarankiškai mąstomosios paišybos išmokti“. P. Giedravičiaus „Trumpas piešimo vadovėlis“ – tai vienas pirmųjų piešimo vadovėlių lietuvių kalba, skirtas ir mokiniams, ir mokytojams. Remiantis užsienio autorių darbais parengta A. Busilo „Pradedamosios matematikos metodika“. Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojams skirta M. Vasiliausko „Lietuvių kalbos pradžios mokslo metodika“. Vadovėliais vadintos ir praktiškais patarimais pagrįstos knygos, skirtos ūkininkams: R. Vanagaičio „Ūkio statyba: ūkininkams ir statybos darbininkams“, straipsnių rinkinys „Vienasėdis: naujakuriams vadovėlis“, I. Končiaus „Ūkininko dangus: taikomosios meteorologijos vadovėlis ūkininkams, ūkio mokykloms ir savamoksliams“, „Ūkio parodos“ – vadovėlis ūkininkams, dalyvaujantiems žemės ūkio produktų, gyvulių, mašinų ir rankdarbių parodose, ir kt. Maisto gamavimo paslaptys atskleidžiamos J. Kvedaro leidinyje „Maistas ir valgių gaminimas“. Motinoms ir auklėtojoms skirtas V. Markuzono vadovėlis „Kaip kūdikio sveikatą ganyti“.

Didžiąją grožinės literatūros dalį sudaro užsienio autorių kūriniai, išversti į lietuvių kalbą. Tai P. Benoit „Atlantida“, E. Barouzo „Tarzanas“ (2, 3 d.), A. Čechovo „Miegas eina“, M. Gorkio „Žmogaus gimimas“, V. Hugo „Paskutinė diena nuteisto mirti“, „Našlaitės vargai“, V. Šekspyro „Otelio“, B. Šo „Juoda mergaitė ieško Dievo“, R. Tagorės „Namai

ir pasaulis“. Lietuvių autorių kūrinių sąrašas nėra ilgas, bet įvairių žanrų: Jovaro „Parinktosios eilės“, Butkų Juzės „Palaidūnas: dviveiksmis kaimo gyvenimo vaizdelis“, J. Jurkaus „Gyvenimo mintys“, A. Lasto „Lietuvos knygnešio likimas“, P. Naruševičiaus „Gyvenimo kova: visuomeninis romanas“, S. Santvaro „Minių mylimoji: 3-jų dalių pasaka“, A. Vienuolio „A. Vienuolio raštai“ 3 knyga.

Knygų leidėjai rūpinosi ir jaunosios kartos skaitymu. Literatūra įvairi: pasakos, apsakymai, scenos vaizdeliai. Nesenstančios arabų pasakos „Tūkstantis ir viena naktis“, pasakų knyga „Jūrų karaliaus vainikas ir kitos R. Gustafsono pasakos“. Leidėjai atsakingai parinkdavo autorius, siekė, kad kūriniai ugdytų meninį, estetinį skonį, gailestingumą, supratingumą, būtų patrauklūs, skatintų norą pažinti, ieškoti. Tokių knygų sąrašas gana ilgas: M. Tveno „Princas ir elgeta“, E. Hervilly'io „Priešistorinio berniuko nutikimai“, P. Rozegerio „Kalnuose ir miškuose“ ir „Lapinas Reinekis“, E. Švederio „Mūsų kūdra“, J. Rainio „Aukso žirgas“, P. Vasiljevės „Našlaitė“ ir „Miško kertelė“, J. Geniušo „Scenos vaizdeliai vaikų teatrui“. Dauguma vaikams skirtų knygelių iliustruotos K. Šimonio, G. Bagdonavičiaus piešiniais. Spalvotos knygelės to meto knygų rinkoje buvo didelė naujiena.

Tarp „Kultūros“ bendrovės knygų yra oficialaus turinio ir informaciniai leidiniai. Išleista „Lietuvos

Šiauliai, Bažnyčios (dabar – Vasario 16-osios) gatvė. Nuotrauka iš Kornelijaus Bačkavičiaus archyvo

valstybės konstitucija“, kurią 1922 m. rugpjūčio 1 d. priėmė Steigiamasis Seimas. Be pagrindinio valstybės dokumento, yra ir keletas leidinių kitais teisės klausimais: G. Šeršėnevičiaus „Bendrasis teisės ir valstybės mokslas“, V. Viršilos „Nusikalstamumas ir kova su juo“ 1 ir 2 dalys. Išleisti „Kultūros“ bendrovės įstatai, knygų katalogas, patarimai, kaip įrengti bibliotekas ir tvarkyti knygas, pateikti šiuose leidiniuose: V. Nevskio „Kaip dirbti su knyga“, P. Ladevigo „Mažas knygynas, jo įrengimas ir tvarkymas“, N. Rubakino „Kam ir kaip reikia skaityti knygos“. Išleista įvairių kalendorių: „Moksleivio kalendorius 1925–26 mokslo metams“, „Kultūros kalendorius 1926 metams“, 1925 m. ir 1926 m. „Sodžiaus kalendorius“. Kalendoriuose būdavo pateikiama daug įvairios ir naudingos informacijos.

Fonde saugomi ir išleisti Rafaelio, A. Feuerbacho reprodukcijų albumai bei K. Šimonio iliustruotos „Dainos“.

„Kultūros“ bendrovės leidiniai savo skaitytojui padėjo rasti atsakymus į daugybę gyvenime ir buityje kylančių klausimų, teikė istorinių, naujausių mokslo pasiekimo žinių. Jie saugotini kaip kultūros istorijos dalis. Dalis saugomų knygų turi dar vieną istoriją: jose esantys nuosavybės ženklai byloja knygos kelio istoriją, kol jos pateko į bibliotekos fondus. Buvę knygų savininkai – aktyvūs to meto inteligentai, dalyvavę bendrovės veikloje, ir žmonės,

rūpinęsi visuomenės švietimu, praeities išsaugojimu, tradicijų puoselėjimu. Peliksas Bugailiškis – Lietuvos teisininkas, spaudos darbuotojas, žurnalistas, kraštotyrininkas, muziejininkas, politinis veikėjas, vienas pagrindinių „Kultūros“ bendrovės steigimo iniciatorių dalyvių – asmeninės bibliotekos knygoje naudojo vienos ir dviejų eilučių antspaudus „PELIKSAS BUGAILIŠKIS“ ir „PELIKSAS BUGAILIŠKIS / ŠIAULIAI“ (J. Kvedaras. Kaip sveikatą saugoti). P. Bugailiškis turėjo ir ekslibrisą (A. Vienuolis. Vienuolio raštai. 3 knyga). Kraštotyrininkas, muziejininkas Vincentas Vaitiekūnas asmeninėse knygoje įrašydavo savo vardą, pavardę, kartais datą ir vietą (N. Rubakinas. Iš tamsios praeities į šviesią ateitį). Knygos „Rafaelis“ 2-oje viršelio pusėje įrašyta „B. G. / 3 IX 1936“. Tikėtina, kad tai dailininko grafiko, pedagogo, kraštotyrininko, vieno iš ekslibrisų pradininkų Lietuvoje Gerardo Bagdonavičiaus įrašas. Įrašų ir antspaudų pažymėta pedagogui, muziejininkui Juozui Nagiui priklausiusi knyga (N. Rubakinas. N. A. Rubakino apsakymai apie didžiulius įvykius įvairiais laikais ir įvairiose tautose). Pedagogas, kraštotyrininkas, muziejininkas, bibliofilas Vladas Zdzichauskas įrašė: „Knyga iš mano lentynos / perkeliama į Viešosios / Bibliotekos lentyną. / 26.V. 1962.“ (parašas) (V. Hugo. Paskutinė diena nuteisto mirti). Knygoje yra ir mokyklų, draugijų, organizacijų bibliotekų antspaudai.

Šiame name 1920–1926 m. buvo įsikūrusi knygų leidimo ir kultūros darbo bendrovė „Kultūra“ (dabartinis adresas: Dvaro g. 83a). Dangiro Mačiūlio nuotrauka

„Kultūros“ bendrovės indėlis į Lietuvos knygų leidimo istoriją yra labai reikšmingas. Įvairiais keliais į bibliotekos fondus patekę leidiniai yra svarbi kultūros paveldo dalis.

**Sodžiaus kalendorius 1925 metų,
Šiauliai, „Kultūros“ bendrovės leidinys,
[1924], p. 161–163**

„Kultūros“ bendrovės išleistame 1925 metų Sodžiaus kalendoriujė galima rasti informacijos apie turgus, prekymečius ir mugės to meto Lietuvoje. Pateikiama ištrauka apie Šiaulių apskrityje prieš 95 metus vykusius turgus bei prekymečius.

ŠIAULIŲ APSKRITIS

BAZILIONUOSE. T u r g a i: Antradieniais.

GRUZZŽIUOSE. T u r g a i: Trečiadieniais.

P r e k y m e č i a i: Pirmą šiokiadienį: 1) po Šv. Juozapo (19. III), 2) po Šv. Roko (16. VIII), 3) po Nekalto Prasidėjimo Šv. P. M. (8. XII).

JONIŠKYJE. T u r g a i: Pirmadieniais ir ketvirtadieniais.

P r e k y m e č i a i: 1) Paskutinį antradienį sausio mėn., 2) vasario 2 d., 3) pusiaugavėnų,

4) didžiame ketvirtadienįje, 5) Pirmą šiokiadienį po Šeštinių, 6) po Devintinių, 7) po Angelų Sargų (2. X) ir 8) po Simano – Judo (28. X).

KRUOPIUOSE. T u r g a i: Trečiadieniais.

P r e k y m e č i a i: Pirmą trečiadienį: 1) po Naujų Metų, 2) po Šv. Jurgio (23. IV), 3) po Šv. Mykolo (29. IX), 4) paskutinį trečiadienį prieš Sekmines.

KURŠĖNUOSE. T u r g a i: Antradieniais ir penktadieniais.

P r e k y m e č i a i: 1) Pirmą antradienį pas mėnuo, 2) pirmą šiokiadienį po Kalėdų, 3) po Velykų, 4) po Šv. Jono (24. VI), 5) po Škaplierinės (16. VII), 6) po Šv. Mykolo Archan. (29. IX).

KRIŪKUOSE. T u r g a i: Ketvirtadieniais.

P r e k y m e č i a i: Pirmą ketvirtadienį kas mėnuo. Paskutinį pirmadienį prieš Škaplierinę (16. VII) ir Liepos 10 d.

LINKUVOJE. T u r g a i: Penktadieniais.

P r e k y m e č i a i: Pirmą šiokiadienį: 1) po Šv. Juozapo (19. III) ir pradedant nuo Velykų baigiant liepos 25 – pirmadieniais.

ŠIAULĖNUOSE. T u r g a i: antradieniais.

TRIKŠLIUOSE. P r e k y m e č i a i: Pirmadienį po 20 d. kiekvieno mėn.

MEŠKUIČIUOSE.

P r e k y m e č i a i : Pirmą šiokiadienį: 1) po Atradimo Šv. Kryžiaus, (3. V), 2) po Šv. Stanislovo (8. V), 3) po Paaukštin. Šv. Kryžiaus, 4) pirmą šeštadienį ir pirmadienį po Šv. Baltramiejaus (24. VIII).

PAPILĖJE. T u r g a i: Pirmadieniais ir ketvirtadieniais.

P r e k y m e č i a i : pirmą šiokiadienį: 1) po Naujų Metų (1. I), 2) po Šv. Kazimiero (4. III), 3) po Užgimimo Š. P. M. (8. IX), 4) po Visų Šventų (1. XI) ir kiekvieno mėnesio pirmą ketvirtadienį.

PAŠVITINYJE. T u r g a i: Trečiadieniais.

P r e k y m e č i a i : Pirmą šiokiadienį: 1) po Šv. Kazimiero (4. III), 2) po Šv. Trejybės, 3) po Marijos Vardo (9. IX) ir 4) Didžiame ketvirtadienį.

RADVILIŠKYJE. T u r g a i: Antradieniais ir penktadieniais.

P r e k y m e č i a i : Pirmą šiokiadienį: 1) po Šv. Juozapo (19. III), 2) po Užgimimo Šv. P. M. (8. IX).

RAUDĖNUOSE.

P r e k y m e č i a i : Pirmą ketvirtadienį: 1) po Sausio 10 d., 2) po kovo 10 d., 3) po gegužės 10 d., 4) liepos mėn. 10 d., 5) rugsėjo 10 d. ir 6) lapkričio mėn. 10 d.

SKAISGIRYJE. T u r g a i: Trečiadieniais.

P r e k y m e č i a i : Pirmą šiokiadienį: 1) po Šv. Juozapo (19. III), 2) Širdies V. Jėzaus (13. VI), ir 3) po Šv. Martyno (11. XI).

ŠAUKĖNUOSE. T u r g a i: Trečiadieniais.

P r e k y m e č i a i : Pirmą šiokiadienį: 1) po Šv. Juozapo (19. III), 2) po Šv. Stanislovo (8. V), 3) po Rožančinės (6. X), 4) trečią pirmadienį po Sekminių ir kiekvieno mėnesio pirmą trečiądienį.

ŠIAULIUOSE. T u r g a i: Pirmadieniais, trečiadieniais ir penktadieniais.

P r e k y m e č i a i i r m ū g ė s : 1) pirmą šiokiadienį: po Trijų Karalių (6. I), 2) po Šv. Kazimiero (4. III), 3) po Verbų sekm., 4) po Sekminių, 5) antrą ir trečią pirmadienį po Šv. Petro (29. VI), 6) pirmą šiokiadienį po Šv. Justino, 7) po Rožančinės (6. X), 8) po Šv. Jokimo.

UŽVENTYJE. T u r g a i: Trečiadieniais.

P r e k y m e č i a i : Kiekvieno mėnesio pirmą trečiądienį ir pirmą šiokiadienį: 1) po Velykų, 2) po Šv. Petro (29. VI), 3) po Šv. Jeronimo (20. VII).

VAIGUVOJE. *P r e k y m e č i a i :* Pirmą šiokiadienį po Simano-Judo (28. X), 2) po Šv. Kazimiero.

ŽAGARĖJE. T u r g a i: Antradieniais ir trečiadieniais.

P r e k y m e č i a i : gegužės 3 d., 2) pirmą šiokiadienį po Šv. Petro (29. VI), 3) po Šv. Mikalojaus (10. IX), 4) per užgavėnes, 5) per pusiaugavėnį.

Romėnų imperatorių vardai lietuvių vietovardžiuose

Lietuvoje yra apie dvi dešimtys vietovardžių ir hidronimų su šaknimi *Tit-*: Titeikiai, Titeikėliai, Titoniai, Titkoniai, Tyteliai, Tytuvėnai, Tytuvėnėliai; upės: Tytuva, Tytauka, Titmena (Tytmena), Titupis; ežerai: Tytuva, Tytauka, Titnas, Titvalka, Titsezers (Latvijoje); bala Titija¹. Panašu, kad tai yra atneštinio asmeninio romėnų vardo Titus, kuris būdingas imperatorių Flavijų dinastijai, valdžiusiai Romą 69–96 m., palikimas. Net vieną iš tų imperatorių trumpai vadino Titus. Tą vardą turėjo ir galbūt seniausias žinomas lietuvis romėnas Titus Aurelius Litua, valdęs Afrikos Mauretanijos Cezariensio (lot. *Mauretania Caesariensis*) provinciją 290–293 m.

Romėnų vardai

Visas romėno vardas susideda iš trijų dalių: asmeninio vardo (lot. *praenomen*), giminės vardo (lot. *nomen*), individualios pravardės (nauja giminės šaka) (lot. *cognomen*)², pvz.: Lucius Aemilius Laetus, Titus Aelius Livianus, Titus Aurelius Litua, Lucius Boionius Zeno, Lucius Cursius Satrius, Marcus Cloelius Carus, Decimus Senius Vitalis, Publius Sempronius Taurinus.

Asmeninis vardas (*praenomen*) panašus į mūsų individualų kasdienį vardą, kuriuo mus vadina namie. Romėnams asmeninis vardas nėra labai svarbus, todėl jų jie ir neturi daug. Yra 18 dažniausiai vartojamų asmeninių romėniškų vardų, kuriuos rašydami, pvz., ant antkapių, naudoja sutrumpinimus: Appius sutrumpinimas App., Manius – M., Marcus – M., Aulus – A., Avl., Numerius – N., Publius – P., Decimus – D., Dec., Quintus – Q., Gaius – C., Servius – Ser., Gnaeus – Cn., Sextus – Sex., Kaeso – K., Spurius – S., Sp., Lucius – L., Titus – T., Mamercus – Mam., Tiberius – Ti., Tib. Reti asmeniniai vardai netrumpinami: Agrippa, Ancius, Annius, Faustus, Lar, Nero, Numa, Opiter, Primus, Proculus, Secundus, Septimus, Tertius, Tuelius, Vopiscus. Dalis asmeninių vardų yra lotyniško skaičiaus numeris: Primus – pirmas, Quintus – penktas, Sextus – šeštas, Septimus – septintas, Octavus – aštuntas, Nonus – devintas, Decimus – dešimtas. Pagal romėnų tradiciją asmeninį vardą gauna tik keturi vyriausieji sūnūs, o likusieji numeruojami ir gauna vardą numerį: 5-as yra Quintus, 6-as – Sextus, 7-as – Septimus, 8-as – Octavus, 9-as – Nonus, 10-as – Decimus.

Pagal romėnų tradiciją vyriausiasis sūnus paveldi tėvo asmeninį vardą. Tą tradiciją 230 m. pr. Kr. užtvirtino Romos Senatas. Pvz., Gaius Julius Caesar, Gaius Julius Caesar Octavianus turėjo

¹ Vanagas A., *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 346; Zinkevičius Z., *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius, 2008, p. 447.

² Римские имена. Prieiga internete: <http://monarhs.info/cursus-honorum/rimskie-imena.html>.

asmeninį vardą Gaius, kaip ir jų tėvas, senelis, prosenelis ir proprosenelis.

Romėnams svarbiausias buvo antrasis – giminės – vardas (*nomen*), nes jis rodė, kokio statuso yra romėnas, ar jis kilmingas ir kiek sena bei garbinga jo giminė. Paprastai tai – nekintanti viso romėniško vardo dalis, kai kitos vardo dalys (pvz., *praenomen* ir *cognomen*) galėjo keistis. Giminės vardo galūnė rodydavo, iš kur ji yra. Romėniškos kilmės galūnės: -ius (Julius, Tullius, Saenius, Balerius, Flavius), -is, -i (Caecilis, Nobilis, Saldis, Caecili); sabinianų: -enus, -as (Alfenus, Varenus, Maenas); umbrų: -anas, -enas, -inas (Mafenas, Asprenas, Mecenas, Carrinas, Fulginas); etruskų: -arna, -erna, -enna, -na, -inna (Mastarna, Perperna, Calesterna, Sisenna, Caesina, Sparinna).

Dėl įvairių priežasčių romėnų didikai šalia giminės vardo pasiimdavo naują vardą (lot. *cognomen*). Taip atsirado pravardės: Caesar, Crassus, Laetus, Strabo, Severus, Zeno, Sulla, Scipio. Tipiškas kilmingo romėno vardas susideda iš visų trijų vardų premeno, nomeno ir kognomeno: L. Salimarus Secundinus; T. Sextius Basiliscus, M. Servilius Geta, L. Sentius Bantius, P. Sempromnius Tuditanus, C. Sedatius Florus.

Kai žmogus turėjo dvi pravardes, antroji buvo vadinama agnomen (lot. *agnomen*). Galėjo būti, jog tėvas ir sūnus turėjo tuos pačius tris vardus, tada būdavo sugalvojama nauja pravardė, kad būtų galima atskirti tėvą nuo sūnaus. Po reikšmingos pergalės galima buvo įgyti naują vardą – agnomeną, jei prieš tai turėjo tris vardus. Agnomenų pavyzdžiai: Africanus, Felix, Metellus, Asina. Taigi, visas įžymaus ir kilmingo romėno vardas atrodydavo taip: Titus Sextius Magnus Lateranus, Faustus Cornelius Sulla Felix, Publius Cornelius Scipio Asina. Prie kognomenų arba agnomenų priskirtini titulai Germanicus, Sarmaticus, gauti po pergalės prieš germanus ir sarmatus.

Įsūnytasis romėnas perimdavo visus tris vardus (asmeninį, giminės ir pravardės) to asmens, kuris jį įsūnydavo, ir prie jų prijungdavo savo (2-ą) giminės vardą su pridėta priesaga -an-: Gaius Julius Caesar Octavianus, C. Vibius Trebonianus Gallus, C. Mellius Latronianus.

Romėnų moteris neturėjo asmeninio vardo – jų vardas buvo giminės vardo moteriškoji forma: L. Tullius giminės moteris turėjo vardą Tullia;

Gaius Jullius Caesar dukros vardas buvo Jullia. Kiti vardai: Blaesilla, Trebonia, Tertula, Laeta, Sellia, Galla, Cara, Aemilia, Dura, Dora, Sabina, Latona. Jei šeimoje buvo ne viena, bet daugiau dukterų, joms vardai buvo suteikiami pagal griežtas taisykles. Jei, pvz., Jullius šeimoje buvo dvi dukterys, vieną iš jų, jaunesnę, papildomai vadino Minor (jaunėlė), o vyresnę – Maior (vyresnioji): Jullia Minor, Jullia Maior. Jei šeimoje buvo daugiau seserų, tai vyriausioji vadinta Maior, kita – Secunda (antroji), toliau – Tertia (trečioji), Quarta (ketvirtoji), Quinta (penktoji) ir t. t., jauniausioji – Minor.

Ištekėjusi moteris prie savo vardo pridėdavo vyro trečią vardą (pravardę): Cornelia Gracchi, Vellimonia Cahati, Velona Adoni, Vindonia Veri, Epona Valeri, Latra Laeti, Sudina Suri, Semela Liti.

Kilmingų romėnų moterų vardai sudėtingesni. Kilmingos romėnės turėjo du vardus – be giminės vardo, jos turėjo ir tėvo pravardę, t. y. turėjo tėvo antrą ir trečią vardus: Livia Drusila (tėvas – Marcus Livius Drusus), Valeria Velonia, Aurelia Litua, Babibia Bassilla, Boionia Procilla, Caerellia Zmaragda.

Toliau bus aptarta, kaip ir kur antikiniai lietuviai galėjo gauti romėniškus vardus. Viena iš tokių vietų buvo karinė tarnyba romėnų pagalbinuose daliniuose (lot. *auxilia*).

Karinė tarnyba romėnų pagalbinuose daliniuose

Manau, niekas iš lietuvių nesiginčys, kad po to, kai buvo atrasti jūros ir sausumos keliai iš Romos imperijos iki gintarinio Baltijos pajūrio (I a. antrojoje pusėje), lietuvių berneliams atsirado galimybė tarnauti romėnų pagalbinuose daliniuose (lot. *auxilia*). Roma, ypač imperijos laikais, dėl žmonių trūkumo nuolat samdė provincialus į romėnų pagalbinus dalinius, kur, skirtingai nuo tarnybos legionuose, nereikėjo turėti Romos pilietybės. Lietuvos istorijai svarbu tai, kad šiuose daliniuose galėjo tarnauti ir ne Romos imperijos žmonės, t. y. galėjo tarnauti ir antikiniai lietuviai, ar apskritai baltai. Pirmiausia, keli žodžiai apie pagalbinus dalinius.

Pagalbiniai daliniai (išvertus iš lot. k. *auxilia* reiškia ‘pagalbininkai’) buvo savanorių profesionalų karių, ne Romos piliečių, kariniai daliniai, galutinai susiformavę I a. po Kr., nors jų pradžia laikytini Respublikos laikai. Tuo metu romėnų

1 pav. Romos karinis diplomatas (90 m. po Kr.)
Šaltinis: https://es.wikipedia.org/wiki/Archivo:Roman_military_diploma_-_90_-_judaea.jpg

armija buvo sudaryta iš legionų ir sąjungininkų – Italijos provincialų („lotynų“). Iki 91–88 m. pr. Kr. laikotarpio Italijos „lotynų“ pajėgos buvo suskirstytos į alas (lot. *alae* ‘sparnai’), kurios romėnų mūšio metu buvo išsidėsčiusios legionams iš šonų. Respublikos laikais kasmet romėnų tautai valdyti buvo renkami du konsulai, kurie buvo ir jų armijos vyriausieji vadai. Tuo metu įprastą konsulo kariuomenę sudarė 2 legionai, sudaryti iš Romos piliečių, ir 2 sąjungininkų alų. Pastarosios žmonių skaičiumi buvo šiek tiek didesnės nei įprastas legionas (4 000–5 000 vyrų), joms vadovavo 3 romėnų sąjungininkų prefektai (lot. *praefecti sociorum*), ir, svarbiausia, kad jos turėjo didesnę kavalerijos būrį: 900 raitelių – 3 kartus daugiau nei legione. Taigi, konsulo armija, apimanti apie 20 tūkst. žmonių, turėjo 2 400 bendros kavalerijos. Kavalerija buvo skirstoma į eskadriles (lot. *turmus*), kurias sudarė 30 raitelių – 3 dešimtinės (lot. *decuriones*), vadovaujamos dekuriono (lot. *decurion*). Kol karo veiksmai vyko kalnuotoje Italijoje, tol romėnų armijai nereikėjo daug raitelių. Bet viskas pasikeitė Romai pradėjus plėstis už Italijos ribų.

Imperatoriaus Augusto laikais legionas kavalerijos beveik nebeturėjo – buvo likęs tik 120 raitelių būrys. Karinė kavalerija buvo sutelkta pagalbinuose daliniuose (*auxilia*). Dabar Augusto pagalbinuose daliniuose buvo savanoriai profesionalai,

tarnaujantys nuolatiniuose daliniuose. Šio dalinio struktūra skyrėsi nuo lotyniškų alų, kurios buvo tarsi legionai su didesniu kavalerijos būriu. Augustas reorganizavo pagalbinius dalinius į pulkus – kohortas (dešimtoji legiono dalis, apie 500 žmonių). Kohortos buvo modeliuojamos pagal legionų kohortos pavyzdį, t. y. turėjo 6 centurias / šimtines, kiekviena po 80 vyrų – iš viso 480 vyrų. Pagalbiniai daliniai buvo trijų tipų: ala kohorta (lot. *ala*), pėstininkų kohorta (lot. *cohors peditata*) ir mišri pėstininkų su kavalerija kohorta (lot. *cohors equitata*). Alą kohortą sudarė apie 500 raitelių, kurie buvo skirstomi į eskadriles, sudarytas iš 32 raitelių ir karininko. Eskadrilei vadovaudavo dekurionas / dešimtininkas. Mišrios pėstininkų su kavalerija kohortos dalinį sudarė pėstininkų kohorta ir keturios raitelių eskadrilės.

Pagalbinio dalinio kohortai vadovaudavo prefektas (lot. *praefectus*), kuris būdavo romėnas, raitelio rango didikas, arba vietinis vadas, kuriam pagal pareigas būdavo suteikta Romos pilietybė. Tokiu pagalbinio dalinio vietiniu vadu buvo germanų cheruskų genties vadas Arminijus (lot. *Arminius*), iš pradžių gavęs Romos pilietybę, o vėliau užsitarnavęs raitelio luomo didiko rangą. Svarbu, kad tokia pagalbinio dalinio kohorta paprastai būdavo sudaryta iš vietinių savanorių karių ir jiems vadovaudavo jų giminaitis – vietinis didikas. Prefektas skirdavo provincijos vietininkas.

I a. pabaigoje buvo suformuoti dvigubai didesni pagalbiniai daliniai – tuo laiku buvo dvigubai padidinta ir legiono pirmoji kohorta. Toks dalinys buvo sudarytas iš dešimties centurijų, atitinkančių penkias dvigubas centurias patobulintoje legiono pirmoje kohortoje. Dabar sustiprintos alos turėdavo apie 1 000 raitelių, padalytų į eskadriles su 32 raiteliais ir karininku. Pagalbinio dalinio centurijų struktūra buvo panaši į legionų, ir joje centurionai būdavo skiriami iš karių, kurie visą gyvenimą tarnaudavo vienoje kohortoje. Kohortai vadovaudavo prefektai iš raitelių luomo (arba iš vietinių didikų / vadų), skiriami provincijos vietininko. Dvigubiems pagalbiniams daliniams vadus skirdavo imperatorius iš ankstesnių talentingų prefektų. Pagalbinio dalinio karys tarnaudavo 25 metus. Nuo imperatoriaus Klaudijaus laikų toks karys po tarnybos išeidamas į atsargą gaudavo diplomą (1 pav.), sudarytą iš bronzinių lentelių, kur

būdavo aprašyta jo buvusi tarnyba. Diplomas būdavo dokumentas, įrodantis, kad buvusiam kariui, jo žmonai ir vaikams suteikiama Romos pilietybė. Tokio atsargos karininko vaikai, jau visateisiai romėnai, galėjo tarnauti legionų kariniuose daliniuose. Apskritai romėnų karių vardų studijos yra sudėtingas darbas³.

Romos pilietybės suteikimas keltams

Kadangi mus domins, kaip antikiniai lietuviai galėjo gauti Romos pilietybę ir atitinkamus romėniškus vardus, tai kaip pavyzdį verta pažūrėti, kaip tas procesas vyko Galijoje, kai ją užkariavo Cezaris. Anot A. G. Nesterovo⁴, romėnišką pilietybę užkariautiems Galijos gyventojams galėjo suteikti tik pakankamai aukštas romėnų pareigūnas Galijos administracijoje. Tokiu pareigūnu buvo Galijos provincijos (-ų) vietininkas. Dalis galų gavo Romos pilietybę iš Cizalpinės ir Transalpinės Galijų vietininko Gajaus Valerijaus Flakuso (lot. *Gaius Valerius Flaccus*). Pilietybė buvo suteikiama per priėmimą į savo romėnišką giminę, todėl asmuo įgydavo suteikėjo nomeną ir dažnai iš pagarbos perimdavo jo prenameną. Taip iš Gajaus Valerijaus Flakuso pilietybę 73 m. pr. Kr. gavo keltas helvetas Gajus Valerijus Kaburas (lot. *Gaius Valerius Caburus*) ir jo du sūnūs Gajus Valerijus Trucilas (lot. *Gaius Valerius Trucilus*) ir Gajus Valerijus Domnotauras (lot. *Gaius Valerius Domnotaurus*). Panašiu laiku pilietybę gavo Valerijus Aziatikus (lot. *Valerius Aziaticus*) – istorija išsaugojo ir kitus Valerijus Aziatikus, tarp kurių buvo 46 metų konsulas ir 68 metų Belgijos provincijos vietininkas⁵. Nemažai keltų romėnišką pilietybę gavo per Gajų Julijų Cezarį, jam kovojant ir valdant užkariautą Galiją, taip pat po jo mirties per galingos Julijų ir Klaudijų imperatorių šeimos atstovus. Tie asmenys turi savo varde nomeną Julius. Remiantis epigrafiniais duomenimis, nustatyta, kad nomeną Julijų turėjo 119 Akvitanijos asmenų, 45 Lugduno Galijos asmenys ir 38 Belgijos asmenys. Galima kai

kuriuos iš jų paminėti: Gaius Julius Andelna, Julius Divicus, Gaius Julius Magnus, Gaius Julius Proculus, Julius Calenus, Tiberius Julius Tiberianus, Titus Julius Saturnius, Sextus Julius Marcialus, Julius Statianus, Julius Secundus⁶. Apskritai iš I–III a. epigrafinių užrašų iki Karakalos konstitucijos (*Constitutio Antoniniana*, kai 212 m. Romos pilietybė buvo suteikta visiems Romos imperijos gyventojams) trijose minėtose Galijos provincijose užfiksuoti 479 užrašai, kuriuose yra *Valerius*, *Julius* ir *Claudius* giminių (*nomen*) vardai⁷.

Romos pilietybės suteikimas pagalbinių dalinių kariams

Ne romėnų tautybės ar net ne romėnų imperijos asmuo, priimamas į tarnybą pagalbinuose daliniuose, turėjo gauti romėnišką vardą. Vardą jis gaudavo pagal nuostatą: „Pagalbinių dalinių kariai gaudavo romėnišką vardą pagal vardą karininko, kuris priimdavo juos į tarnybą.“⁸ Toks karys negaudavo iš karto Romos pilietybės, tačiau ją galėdavo gauti po ištarnauto viso tarnybos laiko arba padarydamas gerą karinę karjerą – tapdamas centurijos ir net kohortos vadu.

Kartu reikia paminėti, kad galiojo ir kita teisinė nuostata: „Ne romėniškos kilmės asmenys su romėniškos pilietybės gavimu gaudavo *praenomen* ir *nomen* esamo imperatoriaus, o savo vardą išsaugodavo kaip *cognomen*.“⁹

Tai gerai matyti iš pagalbinių romėnų dalinių vadų Armėnijoje užrašytų savo šeimos nariams antkapių tekstų, tiksliai identifikavus užrašymo laiką. Tuo metu Armėniją saugojo XV Apollinaris legiono pagalbinis dalinys – sustiprinta dviguba kohorta (1 000 žmonių), kuriai vadovavo Publijus Aelijus Valensas (lot. *Publius Aelius Valens*), antkapiniame užrašė save vadinęs graikiškai *chiliarchu* – tūkstantininku, gal dėl to, kad ir visas antkapio užrašas parašytas graikiškai. Tyrėjas M. Rostovcevas mano, kad Aelijus Valensas buvo vienas iš pirmųjų romėnų okupacinės armijos Armėnijoje vadų. Kadangi, anot jo, valdant Hadrianui (*Publius Aelius Hadrianus*, valdė 117–138 m.) romėnų armija

³ Lindley R. D., *A study of the cognomina of soldiers in the Roman legions*. Prieiga internete: https://archive.org/stream/studyofcognominaoodeanuoft/studyofcognominaoodeanuoft_djvu.txt.

⁴ Нестеров А. Г., Об одном аспекте романизации кельтской аристократии в римской Галлии в I в. до н.э. – начале III в. н.э., *Античная древность и средние века*, 1978, 15, с. 61–69.

⁵ *Ten pat*, p. 61–62.

⁶ *Ten pat*, p. 67.

⁷ *Ten pat*, p. 66.

⁸ Тревер К. В., *Очерки по истории культуры древней Армении (II в. до н. э. – IV в. н. э.)*, Москва, 1953, с. 261.

⁹ Федорова Е. В., *Введение в латинскую эпиграфику*, Москва, 1982.

2 pav. Titas Aurelijus Fulvas (lot. *Titus Aurelius Fulvus*), 89 metų konsulas

Šaltinis: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=8840953>

3 pav. Titas Flavijus Basusas (lot. *Titus Flavius Bassus*), romėnų kavaleristas, CIL XIII 8308

Šaltinis: https://www.europeana.eu/lt/item/2058805/PLUS__od21438355b511b82bd90553b7a96ac6__artifact__cho

buvo komplektuojama daugiausia iš „provincialų“, tai Aelijus Valensas savo tarnybą pradėjo eiliniu ir tik tapęs tikruoju legionieriumi gavo Romos pilietybę (visi tikrieji legionieriai turi Romos pilietybę), todėl galėjo įgyti asmeninį imperatoriaus vardą. Ne tik Publijus Aelijus Valensas gavo Romos pilietybę, bet ir jo žmona Aelia Maksima bei duktė Aelia Valentina¹⁰.

Kitame romėniškame užrašė, manoma parašytame 173–175 m., kur minimas „Imperatore Caesare Marco Aurelio Antonino Augusto Germanico“, yra paminėtas XV Apollinaris legiono centurionas Titas Aurelijus Varas (lot. *Titus Aurelius Varus*), kurio prenenas ir nomenas Titus Aurelius galėjo būti susiję su Titus Aurelius Fulvus, 89 metų konsulu (2 pav.), arba jo sūnumi Titus Aurelius Fulvius Boionius Arrius Antoninus Pius, būsimuoju 138–161 m. imperatoriumi, tuo metu buvusiu Azijos provincijų vietininku, taigi, turėjusiais teisę suteikiant Romos pilietybę duoti savo preneną ir nomeną Titus Aurelius.

Romėnų pilietybės suteikimo pagalbinių dalinių vadams, gaunant imperatoriaus vardą (prenomeną ir nomeną), pavyzdys būtų Titas Flavijus Basusas (lot. *Titus Flavius Bassus*), kavaleristas, ant kurio kapo matosi užrašas (3 pav.): „T(itus) Flavius

Bassus Mucalae / f(ilius) Dansala eq(ues) alae Nori/coru(m) tur(ma) Fabi Pudentis / an(norum) XXXXVI stip(endiorum) XXVI h(eres) f(aciendum) c(uravit).“ Čia rašoma, kad Titas Flavijus Basusas, Mucalae sūnus, iš Dansalos, raitelis, priklausantis kavalerijos būriui iš Noriko (alae Noricorum), iš *Fabi Pudentis* eskadrilės (*turma*), mirė būdamas 46 metų, po 26 metų tarnybos. Užrašas yra iš I a. pabaigos. Pagal vaizduojamą antkapinę sceną manoma, kad T. F. Basusas buvo trakas. Jis ištarnavo reikiamą tarnybos laiką ir, gavęs Romos pilietybę, gavo Flavijų dinastijos (valdžiusios 69–96 m.) imperatoriaus vardą (prenomeną ir nomeną) Titus Flavius, kuris buvo visiems Flavijų dinastijos imperatoriams tas pats.

Titas Flavijus Konstansas (lot. *Titus Flavius Constans*) gali būti geru pavyzdžiu, kaip per 70–80 metų po pilietybės gavimo Flavijų dinastijos laikais buvo galima tapti vienu galingiausiu žmogumi Romos imperijoje. Užrašas (4 pav.) „Deae / Vagdavercusti / Titus Flavius / Constans pref(ectus) / praeit(orio) em(inentissimus) v(ir)“ reiškia, kad skirtas deivei Vagdavercusti nuo pretorių prefekto Tito Flavijaus Konstanso, iškilaus vyro. Iš istorijos žinoma, kad imperatoriaus Marko Aurelijaus pavedimu pretorių prefektas Titas Flavijus Konstansas atliko auką vietinei keltų karo deivei Vagdavercusti apie 165 metus.

¹⁰ Тревер К. В., Очерки по истории культуры древней Армении (II в. до н. э. – IV в. н. э.), с. 261.

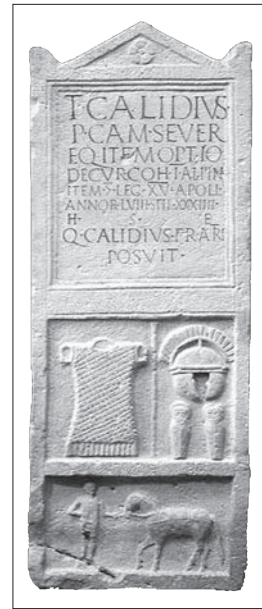

4 pav. Titas Flavijus Konstansas (lot. *Titus Flavius Constans*).
Kelnas, Romanų ir germanų muziejus
Šaltinis: [https://commons.wikimedia.org/wiki/
File:Weihestein_Vagdavercustis.JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Weihestein_Vagdavercustis.JPG)

Dar vienas Titas padarė karjerą, pakildamas nuo centuriono pavaduotojo (lot. *optio*) iki dešimtininko (lot. *decurio*) ir iki šimtininko (lot. *centurio*). Ant antkapio užrašas (5 pav.) skamba taip: „T(itus) Calidius / P(ublii filius) Cam(ilia) Sever(us) / eq(ues) item optio / decur(io) coh(ortis) I Alpin(orum) / item (centurio) leg(ionis) XV Apoll(inaris) / an(nor)um LVIII stip(endiorum) XXXIII / h(ic) s(itus) e(st) / Q(uintus) Calidius fratri / posuit.“ Tai reiškia, kad čia palaidotas Titas Kalidijus Severas (lot. *Titus Calidius Severus*), Publijaus sūnus, iš *Camilia* genties, raitelis ir centuriono pavaduotojas (lot. *optio*) bei dešimtininkas (lot. *decurio*) iš Alpių kohortos (lot. *cohortis Alpinorum*) ir šimtininkas (lot. *centurio*) iš XV Apollinaris legiono, 58 metų, 33 tarnybos metai. Antkapį broliui pastatė Kvintas Kalidijus (lot. *Quintus Calidius*).

Pirmieji romėnai Lietuvoje

Sausumos kelias nuo antikinės Romos iki antikinės Lietuvos greičiausiai iš naujo buvo atrastas 61 ar 62 m., kada buvo organizuota pirmoji gintaro ekspedicija iš Romos pasienio miesto-tvrtovės Karnunto iki Lietuvos ar Prūsijos pajūrio. Ką žinome apie tą ekspediciją? Anot Plinijaus Vyresniojo, „neseniai sužinota, kad tas Germanijos pakraštys, iš kurio atvežamas gintaras, yra beveik už 600 mylių <...> nuo Karnuntumo (*Carnuntum*)

5 pav. Centuriono Tito Kalidijaus Severo (lot. *Titus Calidius Severus*), gyvenusio I a. Karnunte, antkapis, datuojamas 71–80 m. Viena, Meno istorijos muziejus
Šaltinis: <http://www.ubi-erat-lupa.org/monument.php?id=80>

Panonijoje. Dar gyvas romėnų raitelis [egues Romanus], kurį pargabenti gintaro buvo išsiuntęs Julianas, imperatoriaus Nerono gladiatorių žaidynių rengėjas. Jis aplankė pajūrio prekyvietes (*commercias*) ir pakrantę ir atvežė tiek gintaro, kad jo buvo net tinklo, skirto žvėrimis sulaikyti ir podiumui uždengti, mazgelyje. O ginklai ir visa kasdieninė įranga šiam parodymui pajvairinti kai kuriomis dienomis buvo papuošta gintaru. Sunaikusias gintaro gabalas svėrė 13 svarų⁴¹.

Archeologė Audronė Bliujienė, kaip ir dauguma to teksto aiškintojų, mano, jog gintaro ekspedicija buvo ne karinė. Tačiau tai nesiderina su tuo faktu, kad ekspedicijai vadovavo raitelių luomo didikas, nes raitelio rango vadai, vadinamieji prefektai, paprastai pagal priimtą tvarką imperijoje vadovavo pagalbinio dalinio kohortai (500 žmonių) ar dvigubai kohortai (1 000 žmonių). Be to, po karinės tarnybos raitelio rangą įgydavo pirmasis legiono centurionas, vadinamasis *primus pilumus*, kuris realiai būdavo legiono vado – legato – pavaduotojas ir jam buvo tiesiogiai pavaldi pirmoji sustiprinta dviguba kohorta (1 000 žmonių). Nereikia pamiršti, kad neseniai, t. y. 61 m., praūžė Baudikos sukilimas Britanijoje, nusinešęs daugybę romėnų gyvybių, o juk, anot romėnų istoriko Kornelijaus

⁴¹ Bliujienė A., *Lietuvos priešistorės gintaras*, Vilnius, 2007, p. 260–261.

Tacito, aisčių kalba buvo artima britų gyventojų kalbai, todėl visiškai realu, kad pas aisčius galėjo pasitraukti dalis panašiai kalbančių britų sukilėlių. Kad tai išsiaiškintų, žvalgybinė ekspedicija galėjo būti užmaskuota kaip prekybinė ekspedicija, vykstanti parsigabenti gintaro. Ekspedicija ėjo per neužkariautas barbarų teritorijas, todėl turėjo būti stiprus karinis dalinys, mažiausiai vienos paprastos kohortos dydžio ar sustiprintos dvigubos kohortos dydžio. Tokiai ekspedicijai netiko sunkiųjų pėstininkų legionieriai. Liko tik lengvieji kariai – pagalbinio dalinio pagalbinė kohorta ar sustiprinta kohorta, prie kurios galėjo prisijungti ir keletas legionierių ar atsargos legionierių, žinojusių kelią ir mokėjusių vietinę kalbą.

Iš tikro, toks legionierius buvo rastas – tai Kvintas Atilijus I (lot. *Quintus Atilius Primus*), XV Apollinaris legiono vertėjas, centurionas, buvęs pirklys, apie kurį sužinota iš antkapio, esančio Boldogo (netoli Bratislavos, Slovakijoje) bažnyčioje, įrašo: „Q(uintus) Atilius / Sp(urii) F(ilius) Vot(uria tribu) Pri/mus inter(p)rex / leg(ionis) XV idem (centurio) / negotiator an(norum) / LXXX h(ic) s(itus) e(st) / Q(uintus) Atilius Coci(ita)/tus Atilia Q(uinti) l(iberta) Eav/sta Privatus et / Martialis hered(es) / p(osuerunt).“¹² Panašu, kad ekspedicijos pagalbinio dalinio kohorta buvo iš XV Apollinaris legiono (prie legionų būdavo ir pagalbinių dalinių – lengvųjų karių ir kavalerija). Ekspedicija pasiekė Sembą ir, anot M. Michelberto¹³, galbūt net Lietuvos pajūrį.

Prie pirmosios gintaro ekspedicijos iš baltų galėjo prisijungti tik pavieniai asmenys (romėnai nusamdyti iš vietinių visos pagalbinio dalinio kohortos iš 500 žmonių iš karto galėjo ir nebandyti), kurie su ekspedicija nukeliavę iki Romos imperijos joje greičiausiai tapo pagalbinio dalinio, dislokuoto Panonijoje, kariais. Po 25 metų tarnybos tie antikiniai lietuvaičiai, valdant imperatorių Flavijų dinastijai, t. y. nuo 69 m. iki 96 m., gavo romėnų pilietybę ir imperatorių preneną bei kognomeną Titus Flavius. Jie galėjo grįžti į Lietuvą arba pasilikti Romos imperijoje. Per tuos 25 metus ryšiai tarp antikinės Lietuvos ir romėnų galėjo būti užmegzti, ir Romos imperijoje galėjo tarnauti net

keli visiškai sukomplektuoti pagalbiniai daliniai (jų kohortos), kurių vadai – prefektai – taip pat galėjo būti iš lietuvaičių didikų suaugusių vaikų, kurie vėl turėjo pirmus du romėniškus vardus Titus Flavius, nes dar valdė Flavijų dinastija. Tos pagalbinio dalinio lietuvaičių kohortos, po tarnybos grįžusios į Lietuvą, turėjo sudaryti gana didelius kaimus, kurie greičiausiai turėjo vardą Titas, o ne Flavijus, galbūt, kad tai – romėniška giminė, ne jų, nes Flavijaus vardas Lietuvoje nepaplitęs.

Kalbininkas Z. Zinkevičius nurodė nemažai pavardžių, kilusių iš lotyniško vardo Titus (lot. *titus* ‘lauko karvelis’): Titas, Titaitis, Titenis, Tytenis, Titėnis, Titiškis, Tytiškis, Titiška, Titušas, galbūt taip pat Citukas, Citeikis, Citavičius; bei gyvenviečių pavadinimų: Titeikiai, Titeikėliai, Titoniai, Titkoniai, Tyteliai, Tytuvėnai, Tytuvėnėliai¹⁴. Anot A. Vanago, Lietuvoje yra tokie hidronimai, susiję su vardu Titas: Tytuva, Tytauka – upės (Tytuvėnai, Kelmės r.), Tytuva, Tytauka – ežerai (Tytuvėnai, Kelmės r.), Titnas – ežeras (Rudnia, Varėnos r.), Titmena, Tytmena – upės (Stakliškės, Prienų r.), Titupis – upė (Kriūkai, Šakių r.), Titvalka – upė (Kėdainiai), Titsezers – ežeras Latvijoje, Titija – bala (Raguva, Panevėžio r.)¹⁵.

Su Titus vardu pagal populiarumą Lietuvoje konkuruoja prenenas Markas (lot. *Marcus*), priesaginis vedinys iš lot. *Mars* (klm. *Martīs*) ‘Marsas’. Iš šio vardo kilusios pavardės: Markas, Markus, Markaitis, Markūnas, Markeliūnas, Markonis, Markelionis, Markulis, Markutis, Markutėlis, Markišius, Markuša, Markuza, Markuzas, Markavičius, Markevičius, Markelevičius, Markulevičius, Markuševičius, Markuckas, Markauskas, Markuševskis, Morkus, Morkis, Morkys, Morkaitis, Morkūnas, Morkeliūnas, Morkelionis, Morkuvėnas, Morkelis, Morkulis, Morkutis, Morkuška, Morkuškis, Morkevičius, Morkulevičius, Morkuckas, Morkauskas; bei gyvenviečių pavadinimai: Markiškės, Markininkai, Markiniškė, Markeliškiai, Markūnai, Markūniškė, Markučiai, Markutiškės, Morkai, Morkiškė, Morkaviškis, Morkūnai, Morkūniškė, Morkūnava¹⁶. Taip pat hidronimai: Markija – upė (Nevarėnai, Telšių r.), Markelis – ežeras (Veisiejai, Lazdijų r.), Markelynė – upė (Šakiai),

¹² Jovaiša E., *Aisčiai. Raida*, Vilnius, 2014, p. 102, 105.

¹³ Michelbertas M., Romėnų didiko ekspedicija gintarui pargabenti ir radiniai Lietuvoje, *Baltų archeologija*, 1995, Nr. 2 (5), p. 19.

¹⁴ Zinkevičius Z., *Lietuvių asmenvardžiai*, p. 447.

¹⁵ Vanagas A., *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, p. 346.

¹⁶ Zinkevičius Z., *Lietuvių asmenvardžiai*, p. 439.

Marka – bala (Sasnavą, Marijampolės r.; Molėtai; Širvintos; Lazdijai; Skaitgirys, Joniškio r.), Markas – tvenkinys (Luokė, Telšių r.), Morkavo upelis, Morkavas – ežeras (Veisiejai, Lazdijų r.), Morkupis – upė (Kelmė), Morkiškė – upė (Mražiai, Kelmės r.), Morkiškis – upė (Baisogala, Radviliškio r.), Morkuškis – upė (Dusetos Zarasų r.), Morkiškiečiai – ežeras (Nevarėnai, Telšių r., prie Morkiškiečių k.), Morkūnupis – upė (Prienai), Morkūnai – upelis (Vepriai, Ukmergės r.)¹⁷.

Kitų Romos imperatorių vardų lietuvių pavardėse pasitaiko mažai, o gyvenviečių – tik viena kita. Pvz., Cezario tipo pavardžių apskritai neaptikta (lot. *Caesarius* ‘ilgaplaukis’), o gyvenvietės tik dvi: Cezariškis ir Cezariškiai. Pagal imperatoriaus Augusto vardą Oktavijus yra dvi gyvenvietės: Okta ir Aktaapolis, ir abi netoli Molėtų. Dažnesnės yra Augusto (lot. *augustus* ‘išaukštintas’) kilmės pavardės: Augustinas, Augustas, Augustis, Augusta, Augustaitis, Augustinaitis, Augustonis, Augustinavičius, Augustavičius, Augustanavičius, Augustauskas; gyvenviečių pavadinimai: Augustinava, Augustai, Augustavas, Augustava, Augustaičiai. Būta populiaraus trumpinio Gustas, kuris ir jo vediniai slypi pavardėse: Gustas (Gūstas), Gustys, Gustaitis, Gustautas; gyvenviečių pavadinimuose: Gustava, Gustiškis, Gustabūdis, Gustadalys, Gustaičiai, Gustaitynė, Gustonys, Gustainiškiai. Įžymios romėnų giminės Aurelijaus (lot. *aureolus* ‘auksinis’) kilmės pavardės: Auriukas, Auruška, Auruškevičius. Imperatoriaus Adrijano / Hadrianus vardas pasitaiko pavardėse Adrulaitis ir Adruškevičius. Imperatoriaus Severo vardas (lot. *severus* ‘griežtas’) pasitaiko Severinas ir Severka pavardėse, taip pat yra viena gyvenvietė – Severiškis. Romėnų giminės Flavijaus (lot. *flavus* ‘geltonas’) kilmės pavardžių Lietuvoje neaptikta¹⁸.

Lietuvoje populiarius Antano vardas kilo iš lotyniško vardo Antonius, kuris padarytas iš romėnų giminės pavadinimo *Antius*, reiškiančio ‘priekyje einantis, vedantis’. Romos Antoninų (*Antoninus*) dinastija valdė 138–180 m. Šio tipo pavardės: Antanaitis, Antanonis, Antanėnas, Antanynas, Antanėlis, Antanavičius, Antanauskas, Antonas,

Antonaitis, Antonaitis, Antoniukas, Antonavičius, Antonevičius, Antonauskas, Antulis, Antužis, Antušas, Antulevičius, Antusevičius, Antosevičius, Antakauskas, Antušauskas, Antošauskas, Untulis, Untulys, Untulas, Untulisas, Inta, Intaitis, Intukas, Intavičius, Tankūnas, Tankeliūnas, Tananevičius, Tankelevičius, Tankevičius, Tanskis, Tonas, Tonys, Tonaitis, Tonka, Tonkis, Tonkūnas, Tonkevičius; gyvenvietės: Antanai, Antanavičiai, Antanėliai, Antanynė, Antaniškė, Antaniškiai, Antanavas, Antanava, Antaninava, Antanopolis, Antanuvka, Antoniškiai, Antužiškės, Tankūnai¹⁹.

Atkreiptinas dėmesys, kad Titus ir Markus vietovardžiai bei hidronimai koncentruojasi Dubysos upės vidurupyje (Tytuvėnai, Kelmė), kaip tik ten, kur pagal lietuvių kilmės iš romėnų legendą į antikinę Lietuvą atkeliavo pirmieji romėnai. Tose pat vietose rasta daugiausia romėniškų dirbinių, greičiausiai romėnų pagamintų pirmajai gintaro ekspedicijai²⁰. Kartu legendoje (*Bychovco kronikoje*)²¹ minimas romėnų vadas Apolonas, kuris vėliau tekste pakeičiamas į Palemoną. Labai panašu, kad Apolono vardas žymėjo ne vadą, o XV Apollinaris legioną, kuriame ar kurio pagalbinuose daliniuose tarnavo atkeliavę romėnai ar romanizuoti lietuviai. Anksčiau paminėtas XV Apollinaris legiono centurionas Titas Kalidijus Severas (lot. *Titus Calidius Severus*), palaidotas 71–80 m. po Kr., 58 metų amžiaus ir ištarnavęs 33 metus, pagal laiką galėjo dalyvauti pirmojoje gintaro ekspedicijoje į Lietuvos pajūrį arba vėlesniuose gintaro ekspedicijose ten. Atkreiptinas dėmesys, kad jo vardas (lot. *prae-nomen*) yra Titus. Tokį pat premeną Titus turėjo ir pirmasis XV legiono vadas – legatas Titas Atijus Labienas (lot. *Titus Attius Labienus*), gabus karvedys, Cezario „dešinioji ranka“ – pavaduotojas jam užkariaujant Galiją²². Gajus Julijus Cezaris XV legioną, kaip ir dar kelis legionus, suformavo iš Cizalpinės ir Transalpinės Galijos rekrūtų, dalyvaujant Titui Labieniui (jis paprastai vadinamas tais dviem vardais), todėl natūralu, kad tam legione turėjo būti taikomas premenas Titus (Labienio) arba Gaius (Cezario). Ar XV legionas žuvo Afrikoje ir ar

¹⁹ *Ten pat*, p. 425–426.

²⁰ Michelbertas M., Romėnų didiko ekspedicija gintarui pargabenti ir radiniai Lietuvoje, p. 19.

²¹ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II, Vilnius, 2001, p. 370, 377.

²² Gaius Julius Caesar, *Galų karo užrašai*, Vilnius, 1998, p. 209.

¹⁷ Vanagas A., *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, p. 205, 220.

¹⁸ Zinkevičius Z., *Lietuvių asmenvardžiai*, p. 429, 442, 426, 427, 447, 431.

imperatorius Augustas 41–42 m. pr. Kr. suformavo naują XV Apollinaris legioną, ar tuo metu XV legionas gavo vardą Apollinaris, tikslų žinių nėra. Pažymėtina, kad per savo karinę karjerą būsimasis imperatorius Titas yra vadovavęs XV Apollinaris legionui I a. antrojoje pusėje.

Koreliacija su romėnų monetomis Lietuvoje pateikta E. Jovaišos knygoje²³. Lietuvoje rastos tik 4 Julijų–Klaudijų dinastijos (iki 68 m.) monetos, 26 Flavijų dinastijos (68–96 m., prenomenas ir nomenas – *Titus Flavius*) monetos, 62 Trajano (98–117 m.) (prenomenas ir nomenas – *Marcus Ulpius*) monetos, 82 Adrijano (117–138 m.) (prenomenas ir nomenas – *Publius Aelius*) monetos, 132 Antonino Pijaus (138–161 m.) (prenomenas ir nomenas – *Titus Aelius*) monetos, 224 Marko Aurelijaus laikų (161–180 m.) (prenomenas ir nomenas – *Marcus Aurelius*) monetos, 84 Komodo (180–192 m.) (prenomenas ir nomenas *Marcus Aurelius*, nuo 191 m.) monetos, 80 monetų priklauso Severų dinastijai (193–235 m.: 193–211 m. prenomenas ir nomenas – *Lucius Septimius*, 211–217 m. – imperatorius *Caracalla* (prenomenas ir nomenas – *Marcus Aurelius*), kuris 212 m. suteikė pilietybę visiems imperijos gyventojams, kurių dauguma, neturėję anksčiau Romos pilietybės, įgijo imperatoriaus nomeną *Aurelius*). Iš to sąrašo matome, kad populiariausi imperatorių prenomenai yra Titus ir Marcus, o nomenai – Flavius, Aelius ir Aurelius.

Koks pirmojo lietuvio romėno vardas?

Romos imperijos laikais, kai romėnų pilietybę gaudavo kartu su valdančiojo imperatoriaus prenomenu ir nomenu, žmogaus individualybę ir tautybę rodydavo kognomenas (trečias vardas). Ar mes jį žinome? Žinome pirmojo lietuvio romėno pirmą vardą Titus, nes jis Lietuvoje populiariausias pagal asmenvardžius, vietovardžius ir hidronimus. Nors Marcus vardas nenusileidžia Titui pagal populiarumą, tai – vėlesnių lietuvių romėnų vardas, nes jis yra iš II a. imperatorių prenomenu, o mes ieškome anksčiausio lietuvio romėno vardo, t. y. iš I a. Pagal I ir II a. valdžiusių imperatorių vardus antras vardas greičiausiai turėtų būti Flavius, o po to Aurelius, arba Aelius, t. y. Titus Flavius..., Titus Aurelius... arba Titus Aelius...

²³ Jovaiša E., *Aisčiai. Raida*, p. 98.

Arčiausiai mūsų paieškoms ir Flavijų dinastijai su pirmais dviem vardais Titus Flavius yra karys su kognomenu Caralitanus (*Titus Flavius Caralitanus*) iš antkapinio užrašo: „D(is) M(anibus), T(ito) Fl(avio) Caralitano p(rimi)p(ilari), Fl(avia) Evagria marito pientissimo“²⁴, turįs aukštą pirmojo legiono centuriono rangą (lot. *primi pilari*), kuris po tarnybos, nors dažnai ir tarnybos metu, gaudavo raitelio didiko rangą.

Savo darbuose kalbininkas Z. Zinkevičius yra nurodęs Henriko Latvio kronikoje paminėtus Lietuvos vardus *Letonia*, *Lethonia*, tačiau kartu pažymėdamas, kad senuosiuose lotyniškuose ir vokiškiuose šaltiniuose rašoma *Let-*, o tariama *Liet-*, nes po minkšto *l* balsė *e* tarta maždaug kaip *ie*. Dėl priesagos *-onia* siūlo palyginti su kronikoje pateiktais šalių pavadinimais Lyvonija, Estonia, Curonia, Theuthonia, Saxonia²⁵. Protokeltų žodis *carrios* (kariuomenė, armija) yra paliudytas žodžiuose *Uocorii* (dvi armijos), *Tricorii* (trys armijos). Todėl yra pagrindas senovinį žodį *Caralitanus* laikyti to laikotarpio Lietuvos kariuomene. Tokia prasme kognomenu Caralitanus karys iš antikinės Lietuvos tikrai būtų norėjęs pasivadinti. B. Dobsonas kognomeną Caralitanus laiko labai retu, be to, nurodo dar vieną jo paminėjimą: C. Julius Caralitanus²⁶, kuris pagal analogiją su Batavų karaliumi Julijumi Civilium (lot. *Julius Civilis*) arba Piktų karaliumi Julijumi Duratu (lot. *Julius Durat*) galėjo būti iš karališkos antikinių lietuvių giminės.

Iš esamų epigrafinių užrašų romėnų teritorijoje galime išskirti: Titus Flavius Agricola, jo sūnus Titus Flavius Germanus; Titus Flavius Maturus, sūnus Titus Flavius Titianus; Titus Flavius Martialis, sūnus Titus Flavius Marullianus; Titus Flavius Exsuperatus, sūnus Flavius Victorinus; Titus Aurelius Cassianus, sūnus Aurelius Cassianus, tarnyba Karnunte; Titus Aurelius Silvanus, sūnus Aurelius Marcus, tarnyba Karnunte; Titus Aurelius, duktė Aurelia; Titus Aelius Veranus, sūnus Titus Aelius Avitus, tarnyba Gerulatoje; Titus Aelius Apollonius, sūnus Titus Aelius Varius, duktė Aelia Apollonia.

²⁴ Dobson B., *The primipilares of the Roman army*, 2, Durham, 1955, p. 145. Prieiga internete: <http://etheses.dur.ac.uk/8434>.

²⁵ Zinkevičius Z., *Lietuvos vardas. Kilmė ir formų daryba*, Vilnius, 2010, p. 19.

²⁶ Dobson B., *The primipilares of the Roman army*, p. 145–146.

Salduvės piliakalnis. Zenono Baubonio nuotrauka

Pirmasis romanizuotas lietuvis iš Lietuvos – Titus Aurelius Litua

Seniausias Lietuvos vardas, raštu paminėtas 1009 m. Kvedlinburgo analuose, yra lot. *Litua*, skaitoma *Litva*, nes *u* žymėjo *v*. Todėl, atlikę istorinę analizę, galime tikėtis, kad ir romėnų imperijos laikais mūsų tautovardis Litua jau egzistavo ir turėjo užimti garbingą trečio vardo – kognomino – vietą romanizuoto lietuvio varde. Ir iš tikro toks asmuo yra rastas ir jo lotyniškas vardas skamba taip: Titus Aurelius Litua. Kad tai su labai didele tikimybe yra romanizuoto lietuvio vardas, rodo prenomenas Titus – populiariausias prenomenas Lietuvos teritorijoje, nomenas Aurelius yra dažniausias II a. imperatorių nomenas, o Lietuvoje iš II a. yra daugiausia romėniškų monetų, todėl labai tikėtina, kad ir lietuvaičio romanizuotame varde galėjo atsirasti. Ir trečias vardas – kognomenas – Litua kalba pats už save. Titus Aurelius Litua²⁷ yra paliudytas kaip Afrikos provincijos Mauretanijos Cezariensio 290–293 m. valdytojas, sėkmingai kovėsis su barbarais įsiveržėliais į savo teritoriją:

Pubblicazione: CIL 08, 20215 = D 06886 = LBIRNA 00614 = Kaschuba-1994, 00104

EDCS-ID: EDCS-25700428

Provincia: Mauretania Caesariensis

Località: Tala K>frida / Tala Aizraren / Aqua Frigida

Imp(eratoribus) Caess(aribus) C(aio) Aurel(io) Val(erio) Diocletiano / et M(arco) Aurel(io) Val(erio) Maximiano In/victis Pii FF(elicibus) Augg(ustis) et Constan[tio] / et Maximiano nobilissi / mis Caesaribus T(itus) Aurel(ius) Litua / v(ir) p(erfectissimus) p(raeses) p(rovinciae) M(auretaniae) Caes(ariensis) centenarium / Aqua Frigida restituit a[t] / [qu]e ad meliorem faciem reforma / [vit] [salvis dominis nostris multis ann]is feliciter

iscrizione genere / status personale: tituli operum

Pubblicazione: CIL 08, 08924 = CIL 08, 20680 = AfrRom-12-03-1112 = AE 1998, 01591
datazione: 290 a 293

EDCS-ID: EDCS-25100022

Provincia: Mauretania Caesariensis

Località: Bejaia / Bougie / Saldae

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo) / [Iunoni] ceterisque di{i}s / [immortal]ibus gratum / [referens q]uod coaduna/[tis secum mili]tibus dd(ominorum) nn(ostorum) / Invictissimorum Aug[g(ustorum)] / tam ex par<te=ET> Caes(ariensi) quam / etiam de

²⁷ Prieiga internete: http://db.edcs.eu/epigr/epi_einzel.php?s_sprache=it&p_belegstelle=CIL+08%2C+20215&r_sortierung=Belegstelle; http://db.edcs.eu/epigr/epi_einzel.php?s_sprache=it&p_belegstelle=CIL+08%2C+08924&r_sortierung=Belegstelle.

6 pav. Romos imperijos dalis II a., Mauretijos Cezariensio provincija ir miestas Saldae
Šaltinis: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roman_Empire_125.png

Sitifensi adgres/sus Quinquegentaneos / rebelles caesos multos / etiam et vivos adpre / hensos sed et praedas / actas repressa despe / ratione eorum victo / riam reportaverit / Aurel(ius) Litua v(ir) p(erfectissimus) p(raeses) p(rovincia) M(auretania) Caes(ariensis)

Kai kam gali atrodyti, kad Litua vardo pasirodymas III a. pabaigoje Afrikoje, t. y. gana toli nuo Lietuvos, ir 700 metų anksčiau nei Kvedlinburgo analuose yra paprastas sutapimas. Tada dar keli faktai turėtų įtikinti. Imperatoriaus Augusto valdymo metu, užkariavus daugiau Afrikos teritorijų, buvo įkurta Romos kolonija²⁸, pavadinta *Civitas Salditana*, trumpai *Saldae*, kurioje išaugo Romos laikų miestas *Saldae*²⁹ (dabar – Bedžaja). Savo laiku imperatorius Vespasianas, pirmasis iš Flavijų dinastijos, turėjęs Titus Flavius pirmus vardus, apgyvendino miestą romėnų kariais veteranais. Tai, matyt, darė ir kiti Flavijų dinastijos imperatoriai, todėl tarp tų veteranų galėjo pasitaikyti karių ir iš antikinės Lietuvos. Nereikia pamiršti, kad Dubysos upė su gausiais Titus vietovardžiais siekia šiuolaikinius Šiaulius, kur senovėje stovėjo Salduvės pilis,

galėjusi gauti vardą iš romėnų kolonijos ir miesto *Saldae*. O juk apie Šiaulius išsidėsčiusi matematiškai labai tiksli 9 romėniškų mylių spindulio žiedinė pilių sistema, kurią pastatyti galėjo tik romėnų kariai inžinieriai. Kartu Šiaulių miestas buvo Saulės žemės viduryje, o juk Saulė – tai tas pats Apolonas, Saulės dievas, kurio legiono (XV Apollinaris) kariai labai jau dažnai turėjo pirmą vardą Titas. Panašu, kad romėnų atsiradimo Lietuvoje paslaptys po truputį pradeda atsiskleisti.

Ir dar truputį... Viena iš germanų, manau, ir dalies baltų, genčių – vandalai – V a. prasiveržė į Afriką ir užkariavo dalį romėnų žemių, tarp kurių buvo ir Tito Aurelijaus Litua provincija Mauretijos Cezariensis. Vandalai tose vietose įkūrė Vandalų karalystę, o jos sostine padarė miestą *Saldae* (6 pav.).

²⁸ Плиний Старший, *Естественная история*, Книга пятая, I. 20.

²⁹ *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, 1976.
Prieiga internete: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0006:entry=saldae>.

Jonas KIRILIAUSKAS

Bėgantis herojus: kunigo Konstantino Šleiniaus (1892–1968) bandymas...

Nuotraukos autoriaus

Skaitytojams pateikiamas straipsnis apie pokarį mūsų krašte: kaip buvo persekiojami, represuojami patriotiškai nusiteikę, nepriklausomybės laikotarpiu buvę aktyvūs savo valstybės piliečiai. Kunigas Konstantinas Šleinius pasirinktas todėl, kad jis gali būti vienas iš pavyzdžių, kaip buvo mėginama išgyventi prasidėjus represijoms, pakliuvus į jų smagračius. Skaitant to gal ir ne visai trumpo – dvejų metų – „bėgimo nuo saugumo organų“ dokumentus, esančius Lietuvos ypatingojo archyvo bylose, galima net įsivaizduoti, kad skaitai kokį nors nuotykių romaną, kur vyksta beprotiškos gaudynės po visą Telšių, ir ne tik šią, vyskupiją. Įvairūs apgaulės metodai, „pėdų mėtymas“, kol represinė sistema įtraukia į savo baisyuosius totalitarinės valstybės sukurtus ne teisės, o beprotiškos savivalės akivarus.

Mūsų aprašomas herojus, taip jį būtų galima pavadinti, bando išgyventi legaliai, nesislapydamas po svetima pavarde ir panašiai, kaip bandydavo daryti panašaus likimo sulaukę mūsų žmonės. Dveji metai desperatiško bėgimo yra daug, žmogui veikiant ne pagrindžio sąlygomis. Todėl ir straipsnio pavadinimą baigiame žodžiu „bandymas...“

O gal galima būtų ir paprasčiau pasakyti, kad tai straipsnis apie gyvenimą, kai norėdamas gyventi turi slėptis, apie gyvenimą slapstantis.

Kita priežastis kalbėti apie šį kunigą yra ta, kad jis nemažą savo gyvenimo dalį praleido Šiaulių rajone, ir po mirties buvo palaidotas Kuršėnų miesto senosiose kapinėse.

Kunigo Konstantino Šleiniaus biografijos epizodas leido kiek kitaip pažvelgti ir į Micaičių bažnyčios istoriją, kuri buvo ne visai istoriškai, teisingai aprašyta. Čia turima omenyje jos pokario metai. Dėka šio žmogaus bažnyčios istoriją tenka perrašyti, pakoreguoti, atsižvelgiant į rastus naujus šaltinius.

Daugelyje publikacijų ir internetinėse enciklopedijose yra teigiama, kad Micaičių bažnyčia buvo uždaryta viena iš pirmųjų visoje Lietuvoje – 1945 m. Tačiau šie faktai, kaip dažnai nutinka, „yra nežinia iš kur paimti ir toliau kitų sėkmingai kartojami“. Micaičių parapijiečių kova už savo bažnyčią tuo metu dar net nebuvo prasidėjusi, nes Telšių vyskupijos kurija čia skyrė klebonus ir 1947, ir 1949 m. paprastai į neveikiančią bažnyčią niekas kunigų nebūtų skyręs. Dokumentai, kuriuos beveik neišsaugotame Micaičių bažnyčios archyve rado klebonas Alionidas Budrius, neigia tuos „1945 metus, kaip bažnyčios uždarymo laiką“.

Randame tokį Telšių vyskupijos sprendimo komentarą: „Nepilnus pusę metų Varniuose dirbo kunigas Konstantinas Šleinius, kuris 1947 m. pavasarį

Micaičių bažnyčia

iškeliamas į Kuršėnų parapijos Micaičių filiją ir ten beveik po metų areštuojamas, nuteisiamas 10 m. lagerio Mordovijoje.⁴¹ Šis teiginys nėra tikslus, bet jis patvirtina, kad kaimo bažnyčia veikė nuo 1945 iki 1948 m. pavasario.

1918 m. K. Šleinius įstojo į kunigų seminariją. Čia jo² kurso draugas buvo Antanas Kielas (1899–1983), ilgametis Kuršėnų parapijos vikaras³, vėliau – Tirkšlių klebonas ir miestelio bažnyčios statytojas, persekiotas sovietų. Jis buvo vienas iš tų kunigų, kuris slapstėsi nuo saugumo represijų po svetima pavarde⁴.

Beje, istorikė R. Laukaitytė pabrėžia, kad istorija apie žmonių slapstymąsi pokariu dar yra mažai tyrinėta, todėl K. Šleinius istorija yra tos istorijos papildymas⁵.

Čia mokėsi ir būsimasis generolas Stasys Raštikis (1896–1985), kuris savo memuaruose, deja, nepaminėjo K. Šleinius⁶. Generolas, kaip žinome, gimė Kuršėnuose, Gruževskių dvare, ir

kelis pirmuosius metus čia gyveno bei trumpai pasimokė kunigų seminarijoje. Tai pat mokėsi ir kunigas Juozas Lomanas (1899–1959), žymus ir iki šiol prisimenamas, kaip parašęs ir 1932 m. išleidęs solidų, galima sakyti, istoriosofinį veikalą „Quo vadis, modernioji Europa?“, kurį VDU profesorius kun. Pranas Kuraitis (1883–1964) norėjo matyti kiekvieno inteligento bibliotekoje⁷. Tai savotiškas lietuviškas Osvaldas Špengleris (1880–1936).

Tačiau mūsų straipsnio tematika kita ir istoriosofijos mes neanalizuosime.

Kunigo K. Šleinius „istorija“ mums gali būti pavyzdys, atskleidžiantis, koks buvo kunigų persekiojimo mastas ir kokie buvo taikomi metodai. Taigi, ką pavyko įdomaus atrasti naudojantis saugumo jam sukurpta byla?

Represinės struktūros rimtai, pabrėžiu, sakome rimtai, nes pirmas bandymas 1946 m. nebuvo labai sėkmingas, „prisikasė“ prie kunigo K. Šleinius 1948 m. kovo 29 d., nors LSSR valstybės saugumo ministerija (MGB) orderį jo areštui ir kratai Nr. 97 išdavė tų metų kovo 1 d. Jį pasirašė „o“ skyriaus viršininkas kapitonas Čegurovas⁸. Tačiau dokumentuose nurodoma, kad krata pas

¹ Prieiga internete: <http://www.voruta.lt/senuju-varniu-sv-aleksandro-baznycioje-xix-a-pab-xxi-a-dirbe-kunigai/>.

² 1918 m. į pirmą kursą priimti kunigai, *Vienybė*, 1918, Nr. 36, p. 558.

³ Kiriliauskas J., *XIX a. – XX a. pirmosios pusės Kuršėnai. Gyvenimo fragmentai, laikas ir žmonės*, Šiauliai, 2014, p. 308.

⁴ Laukaitytė R., Lietuvos dvasininkų slapstymasis pokariu, *Lituanistica*, 2011, Nr. 2 (84), p. 134.

⁵ *Ten pat*, p. 129.

⁶ Raštikis S., *Kovose dėl Lietuvos*, Vilnius, 1990, t. 1, p. 111–121.

⁷ Kun. Lomanas J., *Quo vadis, modernioji Europa?*, Kaunas, 1932, p. 3.

⁸ *Lietuvos ypatingas archyvas*, f. K-1, ap. 58, b. 12196/3, l. 6.

K. Šleinių Micaičiuose, klebonijoje, buvo atlikta dar kovo 24 d., matyt, kad neturint orderio, o atliko ją Kuršėnų apskrities emgėbistai: operatyvinio skyriaus viršininkas vyr. leitenantas Jansonas ir Kuršėnų MGB įgaliotinis vyr. leitenantas Matvejenka⁹. Nieko įtartino nerado: įvairias pažymas, paskyrimo į Micaičius raštą, siuntimus gydytis ir panašiai¹⁰.

1948 m. kovo 24 d. Kuršėnų apskrities saugume kunigas K. Šleinius pirmą kartą buvo apklaustas minėto operatyvininko saugumo vyr. leitenanto Jansono. Čia, pirmiausia, kaip priimta saugumo tardymo metu, kunigas išsamiai papasakojo savo „autobiografiją“. Mes ja ir remsimės.

Gimė 1892 m. Mažiavų kaime, Kulių valsčiuje, Kretingos apskrityje (dabar Plungės r.), ūkininkų šeimoje. Tėvai turėjo 30 ha žemės, vadinasi, buvo pasiturintys ūkininkai (sovietiniuose šaltiniuose priešiškas elementas – buožės vaikas).

Sužinome skaudų faktą, kad praėjus savaitei po jo gimimo mirė motina, matyt, buvo sunkus gimdymas ir komplikacijos po gimdymo. Tėvas po kurio laiko vedė kitą moterį ir atsisakė auginti Konstantiną. Istorijoje žinomas ne vienas atsitikimas, kai tėvas nenori matyti vaiko, „dėl kurio“, to meto supratimu, mirė jo mylima moteris. Čia, matyt, irgi buvo toks atvejis. Konstantiną iki 12 metų augino senelė, jo motinos motina. Vėliau, iki 1910 m., augo pas gimines. Pas juos, matyt, baigė pradžios mokslus ir pasiruošė rimtesniems mokslams.

Beje, suėmimo metu, 1948 m. pavasarį, dar buvo gyvas tėvas ir šeši broliai.

Taigi, sulaukęs 18 metų, 1910 m. išvyko į Peterburgą, kur išlaikė 4 klasių baigimo egzaminus ir įsidarbino vaistinėje mokiniu. 1913 m. grįžo į Lietuvą ir pradėjo dirbti Tauragės miesto vaistinėje vaistininko padėjėju. Vadinasi, per trejus metus baigė vaistininko mokslus.

1914 m. prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, buvo mobilizuotas į kariuomenę, kurioje tarnavo iki 1917 m. pagal įgytą profesiją – medicinos felčeriu-vaistininku. Ši profesija, žinoma, kad padėjo išgyventi visus karo baisumus.

Nuo 1917 m. spalio mėnesio iki 1918 m. vasaros jis jau buvo Rusijos užfrontėje Voroneže, kur taip pat dirbo vaistininku to miesto ligoninėje. Tuo metu

Kunigas Konstantinas Šleinius

čia buvo nemaža lietuvių, pasitraukusių nuo karo, diaspora.

Atleistas bolševikų valdžios iš ligoninės, 1918 m. liepos mėnesį grįžo į Lietuvą ir įstojo į Kauno kunigų seminariją, kurią 1924 m. baigė.

Pirmas paskyrimas buvo į Tverus vikaru. Vėliau, 1927 m., – vikaru į Naumiestį, tais pačiais metais – į Ilakius, iš kur 1933 m. buvo paskirtas klebonu į Tenenius¹¹. 1926 m. jau klebonavo Kvėdarnoje, o 1936 m. – Raudėnuose, iš čia 1941 m. išvyko į Platelių, o 1942 m. – į Barstyčius. Kaip matome, klebonavimo geografija – Telšių vyskupystė.

Nedidelėse kaimiškose parapijose klebonas-vaistininkas turėjo būti svarbi figūra, nes galėjo ne tik dvasiškai gydyti, bet ir duoti ne vieną patarimą, kaip gydyti fiziškai.

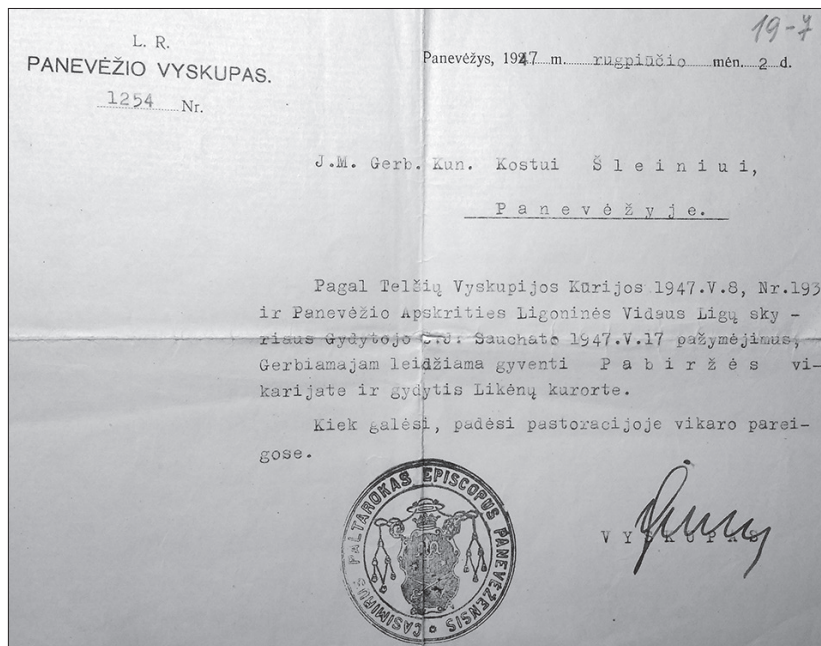
Dėl pablogėjusios sveikatos, kaip jis pats pasakojo saugumui, buvo atleistas ir nukreiptas gydytis į Likėnų sanatoriją iki 1946 m. rugsėjo mėnesio. Grįžęs iš jos, be jokių pareigų kurį laiką gyveno Telšiuose, buvo paskirtas Telšių katedros vikaru.

1947 m. pradžioje buvo paskirtas laikinu klebonu į Varnius, o balandžio mėnesį vėl susirgo ir vėl išvyko į Likėnų sanatoriją, kur gydėsi iki 1948 m. sausio mėnesio. Besigydydamas sanatorijoje gyveno

⁹ Ten pat, l. 8.

¹⁰ Ten pat, l. 11.

¹¹ Ten pat, l. 12.

Pažyma

pas Pabiržės kleboną Narmontą, vėliau nurodė šio kunigo pavardę Norkus ir dirbo vikaru.

1948 m. vasario mėnesio pabaigoje Telšių vyskupijos valdytojas J. Juodaitis paskyrė jį laikinu Šakynos vikaru. Tačiau vėlesniuose parodymuose K. Šleinius pasakoja savo „odisėją“ kiek kitaip.

Po gydymosi grįžęs į Telšius, kaip jau buvo minėta, jis buvo paskirtas į katedrą vikaru, tačiau greitai gavo naują paskyrimą į Šilalę, bet jis išvyko pas Pabiržės kleboną Norką „susitvarkyti asmeninių reikalų“. Taigi, vyko visai į priešingą vyskupijos pusę, negu buvo paskirtas. Tik po dviejų savaitių iš Pabiržės jis išvyko į Šilalę. Neprivažiavęs Šilalės, apsistojo pas Pajūralio parapijos kleboną Stanislovą Ilinčių, kurį pažinojo nuo Raudėnų parapijos laikų. Mat S. Ilinčius 1940–1941 m. buvo Raudėnų vikaru pas tuomet klebonu buvusį K. Šleinių.

Pernakvojęs vieną naktį atvyko į paskyrimo vietą pas kleboną Bagdoną, iš kurio sužinojo, kad jis jau paskirtas laikinuoju Šakynos klebonu, ir tą pačią dieną išvyko iš Šilalės. Vėl apsistojo pas kleboną S. Ilinčių, kur prabuvęs dar tris dienas su jo arkliu ir palydai duotu varpininku išvyko į Šakyną. Bažnytkaimyje jis mėnesį pakeitė susirgusį ir į Kauną gydytis išvažiavusį kleboną Aleksiejūną. Po mėnesio gydymosi parvykęs klebonas Aleksiejūnas perdavė nurodymą, kad K. Šleinius paskirtas

Micaičių klebonu¹². 1948 m. vasario 25 d. buvo paskirtas klebonu į Micaičius, į kuriuos atvyko apie kovo 7–8 d. (šaltiniuose nurodomos skirtingos datos)¹³.

Tardytojas paklausė: „Kodėl jis taip dažnai keitęs vietą?“ Kunigas atsakė: „Toks buvo mano noras.“ Tardytojo toks atsakymas neįtikino, todėl apkaltino jį bandymu slėptis nuo bendradarbiavimo su MGB, kaip jų slaptą agentą. Žodžiu, kunigas sąmoningai apgaudinėjęs saugumiečius.

Kunigas neigė mestus kaltinimus, bet grįžkime į tardymo pradžią.

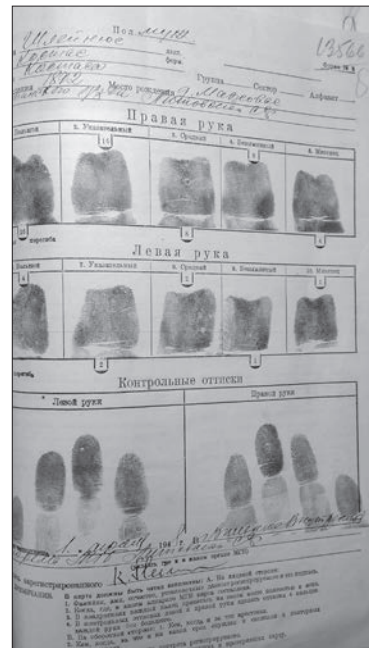
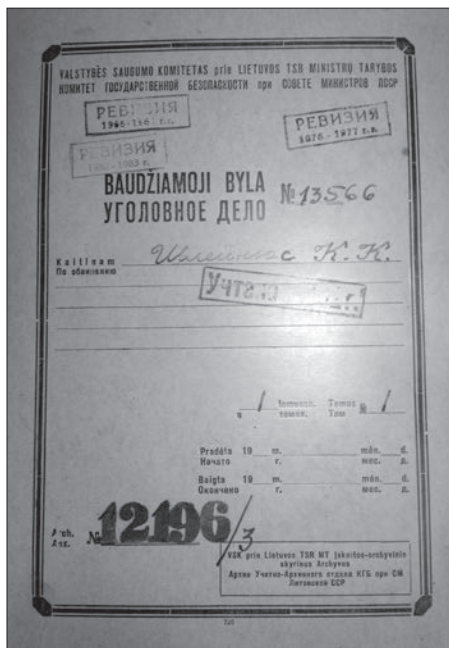
Tardymas prasidėjo nuo klausimo apie priklausymą organizacijoms.

Į klausimą apie priklausymą partijai ar organizacijai kunigas atsakė, kad nepriklausė, išskyrus „Švento Vincento Pauliečio“ draugijai nuo 1924 iki 1941 m.¹⁴ („Šv. Vinceŉto Pauliečio draugijà, lietuvių katalikų labdaros organizacija. 1920 Kaune įkurta pavadinimu Šv. Vincento à Paulo pavargėliams šelpti draugija. Iš Vaikelio Jėzaus draugijos perėmė katechečių ir apologėčių kursus, 1921 jie pertvarkyti į Šv. Vincento Pauliečio mergaičių mokytojų seminariją Kaune (1922 joje mokėsi 64 mergaitės, iš jų 1 žydė). 1937 Šv. Vincento

¹² *Ten pat*, l. 36–37.

¹³ *Ten pat*, l. 12.

¹⁴ *Ten pat*, l. 13.

Baudžiamoji byla Nr. 13566

Pauliečio draugija Lietuvoje turėjo 85 senelių ir neįgaliųjų prieglaudą (globojo virš 3200 senelių, daugiau kaip 200 našlaičių), 45 vaikų darželius, 3 sveikatos centrus (nemokamai gydė vargšus, motinas ir vaikus). 1938 Kaune įsteigė prieglaudos namus (didžiausius Lietuvoje); 1939 Lietuvoje veikė 160 draugijos skyrių, buvo 75 senelių, 5 vaikų prieglaudos. 1940 Šv. Vincento Pauliečio draugija sovietų okupacinės valdžios uždaryta¹⁵). Kaip matome iš pateiktos informacijos, draugija buvo ne politinė, o grynai karitatyvinė, ir kunigas įstojo į ją turbūt dar besimokydamas ar bebaigdamas kunigų seminariją.

Saugumui kunigas K. Šleinius pasakė ne visą tiesą, nes jis priklausė vadinamajam Karių sąjūdžiui ir tautinių lietuvių dalių Rusijoje 1917–1919 m. organizacijai, kuri savo esme buvo patriotinė. 1937 m. Kaune vykusioje sąjūdžio 20-mečio šventėje kunigas K. Šleinius kaip sąjūdžio dalyvis sakė pamokslą Kauno arkikatedroje. Šventėje dalyvavo Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona, krašto apsaugos ministras brigados generolas Stasys Dirmantas ir kt.¹⁶

Tai taikliai apibūdina kunigą K. Šleinių ir jo patriotinę orientaciją – tampa aiškiau, kodėl prieš jį buvo imtasi represijų.

Taigi, kokia yra kunigo K. Šleiniaus „istorija“ ir ryšiai su pagrindžiu ir jame veikusia Lietuvos laisvės armija?

Remdamiesi tardymo protokolais, matome, kad ryšiai užsimezgė Barstyčių parapijoje, kur jis, kaip jau minėjome, buvo klebonu nuo 1942 iki 1946 m. vasaros.

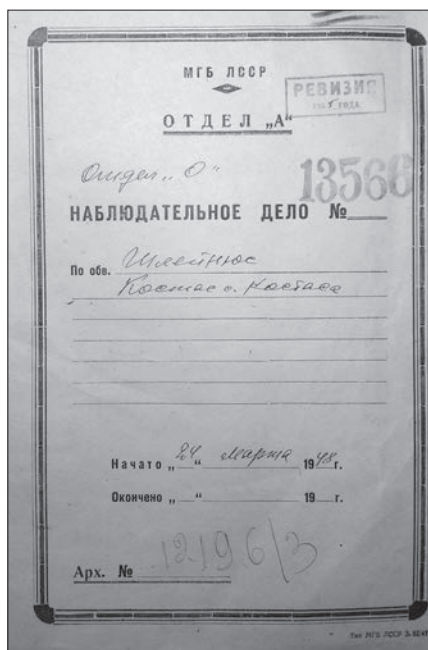
Saugumas kunigą kaltino šiais pagrindiniais dalykais:

- 1) ryšių palaikymu su LLA;
- 2) LLA spaudos skaitymu, laikymu ir platinimu;
- 3) LLA kovotojo įdarbinimu zakristijonu bažnyčioje;
- 4) priešiškais pasisakymais prieš sovietinę santvarką.

Byla prieš K. Šleinių buvo pradėta kurpti 1946 m. pavasarį Barstyčiuose suėmus tris asmenis. Vienas iš suimtųjų Jonas Paulauskas davė parodymus. Jis tvirtino, kad kunigui duodavo skaityti LLA spaudos, jog kunigas kalbėjo apie sovietų santvarkos nuvertimo galimybes Lietuvoje ir kitus dalykus, minėjo, kad tai įmanoma padaryti padedant Anglijai ir JAV.

¹⁵ Prieiga internete: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Sv-Vincento-Pauliecio-draugija-107968>.

¹⁶ Prieiga internete: <http://web1.mab.lt/karas/sajudzio-dvidesimtmetis/>.

Stebėjimo bylos viršelis

Pagal saugumo dokumentus J. Paulauskas buvo Mažeikių apskrities LLA rinktinės štabo narys¹⁷.

Per pirmą apklausą kunigas K. Šleinius išsigynė skaitęs spaudą, nes dėl prasto regėjimo negalėjo skaityti smulkiu šriftu parašytų laikraščių. Tačiau šis pasakymas galėjo būti dar kitaip vertinimas: kad tuos laikraščius turėjo, nes iš kur žinojo apie smulkų jų šriftą?

Kurį laiką bažnyčioje zakristijonu buvo įdarbinęs Vaclovą Šilingą, apie 20 metų vaikiną, kilusį iš Varnių¹⁸, pagal V. Paulausko parodymus jis buvęs LLA kovotojas – „Plienas“¹⁹. Šį jauną vyrą kunigui rekomendavęs Pranas Dargis, kuris irgi buvo sumintas ir per tardymą davė parodymas.

Pats K. Šleinius teigė nieko nežinojęs apie V. Šilingą, kurį atleidęs iš pareigų 1946 m. kovo mėnesį, kai pasibaigė jo paso galiojimas laikas²⁰.

Toliau byloje yra įdomus niuansas. Tardytojas vienos apklausos metu jo paklausė, kodėl turėdamas kontaktą su pogrindžiu jis nepranešė apie tai MGB ir kodėl nebendradarbiavo, atmetė pasiūlymą tapti agentu. Kunigas K. Šleinius atsakė, jeigu, žinoma, galima tikėti tuo, kas yra užrašyta tardymo protokole, kad „sąmoningo nebendradarbiavimo ar

atsisakymo bendradarbiauti su MGB nebuvo, nes viską lėmė silpstanti sveikata“²¹.

Žinant, kad K. Šleinius gyveno iki 1968 m., lageryje išbuvo beveik 8 metus, tai sveikatos problemos tikrai nebuvo priežastis nebendradarbiauti – tai buvo sąmoningas išsisukinėjimo paaiškinimas.

O ką mes matome parašyta jo bylos pačiuose pirmuose dokumentuose?

Nutarimą jį areštuoti, patvirtintą paties MGB viršininko generolo Kapralovo parašu, ir LSSR karinio prokuroro justicijos pulkininko Grimovičiaus sankciją bei tokį įrašą: „1946 m. Šleinius po areštuotų S. Ramanausko, P. Dargio ir J. Šilingo parodymų prieš jį buvo MGB užverbuotas, bet nuo bendradarbiavimo su „organais“ pasislėpė.“²²

Saugumas surado jį tik po dvejų metų.

Beje, čia galime įžvelgti paraleles su Adolfo Ramanausko-Vanago atveju, tik jis pasitraukė į mišką, pas partizanus.

Kunigas K. Šleinius, padedant Telšių vyskupijos administratoriams, valdytojams, vietiniams kunigams, bandė išgyventi. Taigi, visi tie ilgi gydymosi sanatorijoje atvejai, važiavimai į tolimiausius užkampius buvo būdas ir desperatiškas bandymas pasislėpti nuo saugumo.

Sutikimas, jei toks buvo, buvo žingsnis apsisaugoti nuo arešto ir dingstis po to slėptis, galbūt saugumui pasikvietus ir pareikalavus pradėti „dirbti“. Minėta institucija savo darbo brokus irgi gebėjo nuslėpti. Saugumo apgavimo faktų toje pokario mūsų valstybės istorijoje yra ne vienas ir ne du.

Tačiau, apžiūrint dokumentą, krenta į akis pieštuku įrašyti užverbavimo metai „6“, tai yra 1946 m., ir kitas niuansas yra tardytojo klausimas „Kodėl atmetė pasiūlymą tapti agentu?“. Taigi, galime daryti išvadą, kad tai buvo saugumo sąmoningas noras kompromituoti jį ir galbūt pareikšti sunkesnius kaltinimus. Kaltinimai buvo pareikšti 1948 m. balandžio 5 d. Juos pateikė LSSR MGB tyrimo dalies pirmojo skyriaus viršininko pavaduotojas vyr. lt. Golycinas pagal RSFSR BK 17-58 I dalį ir 58 II dalį²³. K. Šleinius kaltinimą pripažino tik iš dalies, t. y. kad iš J. Paulausko tris kartus gavo

¹⁷ Lietuvos ypatingas archyvas, f. K-1, ap. 58, b. 12196/3, l. 2.

¹⁸ Ten pat, l. 16–17.

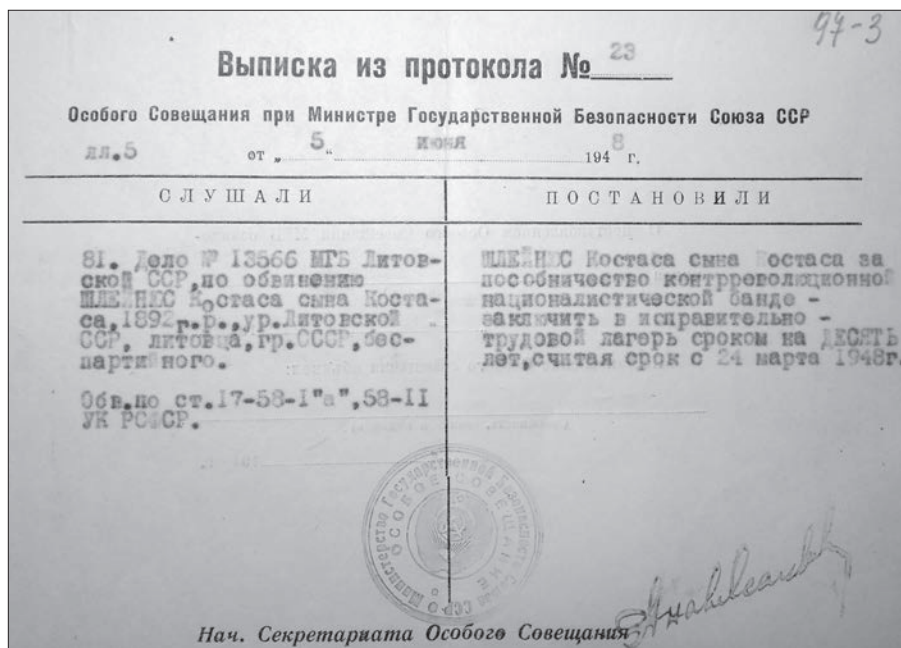
¹⁹ Ten pat, l. 33.

²⁰ Ten pat, l. 15.

²¹ Ten pat, l. 22.

²² Ten pat, l. 2.

²³ Ten pat, l. 24.

Protokolo išrašas

nelegalios spaudos²⁴ ir kad V. Šilingą buvo įdarbinęs zakristijonu²⁵.

Pareiškus kaltinimus K. Šleinius ir toliau buvo tardomas, pasitelkiami nauji liudininkai. Pavyzdžiui, toks Pranas Juknevičius (gimęs 1864 m.) teigė, kad kunigas jam pasakojęs užsienio naujienas, apie konferenciją Anglijoje, o tai buvo įrodymas, jog skaito nelegalią spaudą, galbūt klausosi radijo ir pan.²⁶ Konferencijos Anglijoje motyvas byloje yra gana dažnas, beje, tai buvo sugalvota paties saugumo provokacija prieš suimtuosius asmenis.

1948 m. balandžio 27 d. K. Šleinius buvo pripažintas ypač pavojingu nusikaltėliu ir nutarta jį ištremti į Osoblą Nr. 3, vėliau jis buvo pervestas į Dubrovlą Mordovijoje.

Micaičiuose likusi kunigo K. Šleiniaus dukterėčia Emilija Lomanaitė dėjo dideles pastangas, kad išlaisvintų savo dėdę iš lagerio ar bent palengvintų jo padėtį.

Pats K. Šleinius 1954 m. gruodžio 20 d. SSRS generaliniam prokurorui parašė didelės apimties (trys su puse sąsiuvinio lapai) prašymą, kuriame, be kita ko, užsiminė, jog buvo suimtas be prokuroro sankcijos (laikai jau keitėsi). Taip pat nurodė, už ką

yra baustas, kad nepripažįsta kaltės ir kad lageryje per 7 metus nė karto nebuvo baustas.

Dukterėčia rašė prašymus ir siuntė pačioms įvairiausioms instancijoms, įskaitant ir SSRS Ministrų Tarybos pirmininkui Nikolajui Bulganinui (1895–1975). Jam 1955 m. gegužės 1 d. parašė prašymą, kuriame konstatavo, kad dėdė „be teismo buvo ištremtas į Mordovijos lagerius“, apeliavo į aukšto sovietinio pareigūno gerą valią ir mielaširdingumą. Tų pačių metų gruodžio mėnesį ji rašė prašymą SSRS generalinei prokuratūrai paleisti jos dėdę.

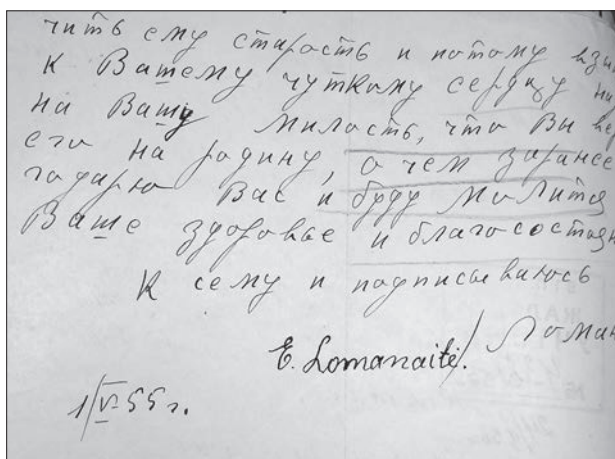
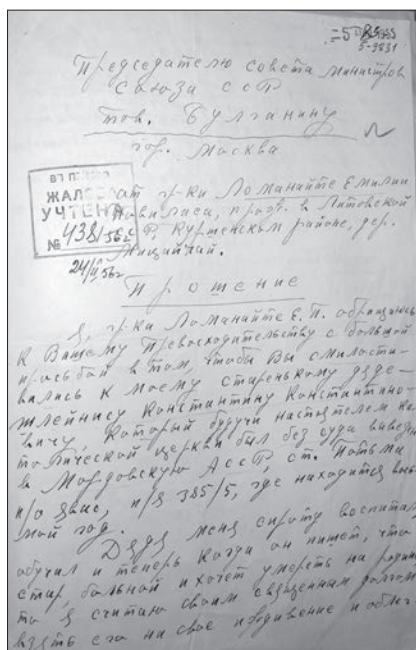
1956 m. kovo mėnesį K. Šleinius vėl kreipėsi į generalinę prokuratūrą, nes į savo prašymą dar nebuvo sulaukęs jokio atsakymo. Situacija keitėsi, todėl, matyt, ir prokuratūra, užversta panašiais prašymais, neskubėjo pateikti atsakymų. O Mordovijos ASSR Aukščiausiasis Teismas peržiūrėjęs K. Šleiniaus bylą 1957 m. balandžio 17 d. priėmė sprendimą: nuo 1956 m. balandžio 10 d. K. Šleinių pirma laiko paleisti nuo bausmės atlikimo.

Tačiau K. Šleinius norėjo rehabilitacijos. Jo prašymą nagrinėjo SSRS karinė prokuratūra, tiksliau, Pabaltijo karinės apygardos karinė prokuratūra, kurios būstinė tuo metu buvo Rygoje. Šios įstaigos sprendimu 1957 m. birželio 17 d. prašymas buvo atmestas ir K. Šleinius, kaip ir visi represuoti, rehabilitacijos turėjo laukti dar daugiau kaip tris dešimtmečius.

²⁴ Ten pat, l. 26.

²⁵ Ten pat, l. 28.

²⁶ Ten pat, l. 49–50.

Dukterėčios Emilijos Lomantaitės laiškas SSSR Ministrų Tarybos pirmininkui

Taigi, kas sako, kad į valdžią atėjus N. Chruščiovui SSRS buvo vykdoma destalinizacija? Teismo nutartys, kurios buvo priimtose „prie J. Stalino“, liko galioti, nes karinė prokuratūra sprendimo nutartyje konstatavo, kad „nuteistasis yra pirma laiko iš sulaikymo vietos paleistas“. Taigi, paleido jau iš lagerio, kad ir neteisėtai nuteisę, vertę vergiškai dirbti už menką maistą ir tokį pat rūbą, jokių reabilitacijų, kompensacijų kunigas negalėjo tikėtis.

Sovietų Sąjungoje, vadovaujantis dar carų tradicija, kai mirus valdovui būdavo paleidžiami kaliniai, po J. Stalino mirties 1953 m. kovo 27 d. milijonai buvo paleisti iš pataisos darbų lagerių. Tai sudarė apie 40 procentų visų Gulago kalinių. Šita amnestija galiojo ne tik trumpesnės nei penkerių metų bausmės atliekantiems nuteistiesiems, bet ir dėl ekonominių nusikaltimų kalintiems, sulaukusiems pensinio amžiaus asmenims, taip pat moterims su mažais vaikais, paaugliams. Politiniai kaliniai nepateko į amnestijos sąrašus – jų bylas turėjo peržiūrėti sovietų prokuratūra. Tai galėjo užtrukti net keletą metų. Iki 1955 m. balandžio pabaigos prokuratūra peržiūrėjo tik 237 412 bylų, kurias apeliacijai buvo pateikę kaliniai. Tai sudarė mažiau nei ketvirtį nuo 1953 m. kovo mėnesio gautų

skaičiaus. Iš tų peržiūrėtų tik keturi procentai politinių kalinių buvo paleisti iš įkalinimo vietų²⁷.

Štai kodėl K. Šleinius negavo jokio atsakymo iš prokuratūros.

Reikia sutikti su ispanų istoriku O. Figes'u, teigiančiu, kad N. Chruščiovas, kaip ir kiti partijos vadovai, bijojo, kas gali nutikti, jei staiga būtų paleistos visos Stalino laikų aukos. „Mes bijojome, – rašė jis (N. Chruščiovas – *aut. past.*) savo memuaruose. – Bijojome, kad atlydys gali sukelti potvynį, kurio neįstengsime suvaldyti ir kuris pasiskandins mus visus.“

Anot daugiau nei trisdešimt metų buvusio politbiuro nario A. Mikožano, paskelbti iš karto visus „liaudies priešus“ nekaltais buvo neįmanoma, kitaip būtų paaiškėję, jog „šalis buvo valdoma ne teisėtos vyriausybės, o grupės banditų“²⁸. Beje, labai tikslus pastebėjimas.

Štai tokioje situacijoje atsidūrus, Stalino reikalo tęsėjai ir paliko nereabilituotus politinius kalinius, išsigandę galimo teisėto atpildo už savo kruvinus darbus.

Pagaliau 1956 m. pavasarį kunigas grįžo į Lietuvą, ir dar visą dešimtmetį darbavosi įvairiose parapijose, tarp jų ir Juozapavos parapijoje nuo

²⁷ Figes O., *Privatus gyvenimas Stalino Rusijoje*, Vilnius, 2015, p. 481–842.

²⁸ *Ten pat*, p. 484.

Atminimo lentelė. Zigmo Ripinskio nuotrauka

1966 m.²⁹, kur ir mirė. Palaidotas Kuršėnų miesto senosiose kapinėse.

Štai tokia mūsų „bėgančio herojaus“ istorija, kuri moko, kad reikia ieškoti situacijų, reikia naudotis jomis ir kovoti visomis įmanomomis, paprastam žmogui prieinamomis priemonėmis. Svarbiausia – būti ir išlikti žmogumi, tokiu šis mūsų herojus ir buvo visą savo gyvenimą.

Minint valstybingumo šimtmetį ant Micaičių bažnyčios sienos buvo prikabinta atminimo lentelė čia klebonavusiam kunigui Konstantinui Šleiniui pagerbti.

(Straipsnis parašytas naudojantis autoriaus rankraščiu „Micaičių bažnyčios istorija“.)

²⁹ Lietuvos sakralinė dailė. T. II. Šiaulių vyskupija. Šiaulių dekanatas. 1 knyga, Vilnius, 2018, p. 174.

Gabrielė JASIŪNIENĖ

Bajorų heraldikos šaltiniai ir jų aktualizavimas dvaruose įsikūrusiuose Lietuvos muziejuose¹

XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, kartu ir Žemaitijoje, bajorų heraldika buvo veikiamą senosios lietuvių ženklų arba vietinės kilmės heraldikos, lenkiškų ir iš kitų Europos kraštų atneštų / perimtų herbų tradicijų. Dalis šių herbų naudoti ir XIX a. Pažymėtina, kad Žemaitijos bajorams priklausę herbai vaizduoti herbiniuose antspauduose, ant daiktų, literatūroje, genealoginiuose medžiuose, architektūroje ir pan. Juose atsispindėjo savininkų kilmė, santuokos ryšiai, pareigybės ir kiti svarbūs aspektai. Iki mūsų dienų išlikę bajorų herbai – tapatybės ir kultūros ženklai, padedantys pažinti jų savininkus. Straipsnyje atkreiptas dėmesys į bajorų heraldikos paveldą ir jo aktualizavimą buvusiuose šių bajorų dvaruose, kuriuose šiandien yra įkurti muziejai. Atliekant tyrimą pasirinkti šie muziejai: Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Palangos gintaro muziejus, Kelmės krašto muziejus, Renavo dvaras ir Daugyenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Burbiškio dvaras. Šiame straipsnyje, remiantis surinkta medžiaga, bus siekiama pristatyti, kaip bajorų heraldika aktualizuojama buvusiuose jų

dvaruose, kuriuose šiuo metu yra įkurti muziejai. Beje, neretai heraldikos tyrėjų akiratyje muziejai, kaip heraldikos šaltinių saugotojai, yra paliekami antrame plane. Derėtų nepamiršti, kad Lietuvoje muziejai yra vieni iš svarbiausių kultūros įstaigų, svariai prisidedančių prie kultūros ugdymo, istorinės atminties, sąmonės ir identiteto formavimo, paveldo išsaugojimo. Taigi straipsnyje atkreiptas dėmesys į muziejus kaip įstaigas, saugančias ir populiarinančias bajorų heraldikos šaltinius. Juose galima rasti vertingos ir įdomios medžiagos tyrimams. Dėl šios priežasties tyrimo metu pasirinkta analizuoti muziejų internetines svetaines, feisbuko paskyras, Lietuvos integralioje muziejų informacinėje sistemoje (LIMIS) talpinamą medžiagą. Nutarta vykdyti į šias institucijas ir atlikti parodinių bei ekspozicinių salių fotofiksacijas, prireikus užsakyti dominančių eksponatų skaitmeninius vaizdus. Be to, vizitų metu siekta išsiaiškinti, ar muziejai turi suvenyrų, leidinių ir kitos medžiagos, kurioje būtų pristatoma buvusių dvaro savininkų heraldika. Taip pat domėtasi, ar muziejuose yra naudojamos išmaniosios technologijos, pavyzdžiui, interaktyvieji standai, siekiant pristatyti buvusių dvarininkų heraldiką.

Tyrimui atlikti pasirinktas Palangos gintaro muziejus yra nacionalinį statusą turinčio Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus padalinys, įsikūręs

¹ Straipsnis parengtas pagal projektą „Tyrimo „Bajorų heraldikos šaltiniai ir jų aktualizavimas dvaruose įsikūrusiuose Lietuvos muziejuose“ atlikimas bei tyrimo rezultatų pristatymas“, kurį parėmė Lietuvos kultūros taryba, individualios stipendijos sutartis Nr. S/I-MZ-4(6.149)2020 (sutartis pasirašyta 2020 m. birželio 17 d.).

buvusiame Palangos dvare. Paminėtina, kad Palangos dvaro sodybos kompleksas, kurį sudaro rūmai, koplyčia, sarginė, Lurdo grota ir parkas, yra priskiriamas nekilnojamosioms kultūros vertybėms². Žinoma, kad Palanga karališkąja valda buvo nuo 1527 iki 1775 m. Po to įvairiais laikotarpiais Palangą valdė Vilniaus vyskupas Ignatas Masalskis, Elena Apolonija ir Vincentas Gavelis Potockiai, Ksaveras Naselovskis, o nuo 1824 m. Palangos grafystė priklausė Tiškevičių giminei. Po grafo Mykolo Juozapo Tiškevičiaus mirties Palangos dvarą perėmė jo sūnus Juozapas Mykolas, o po jo – anūkas Juozapas, vėliau – proanūkis Feliksas. Pažymėtina, kad 1893 m. Feliksas Tiškevičius vedė iš Poznanės kilusią Antaniną Sofiją Koržbok-Loncką. Tais pačiais metais grafas pasikvietė karališkąjį architektą, profesorį, žymų vilhelminio istorizmo stiliaus atstovą Francą Heinrichą Švechteną. Architektui buvo paskirta nemenka užduotis – suprojektuoti naujus rezidencinius rūmus, kurie buvo baigti 1897 m.³

Tiškevičių giminė turėjo herbą Leliva (lenk. *Leliwa*), kuriame raudoname lauke buvo pavaizduoti auksiniai pusmėnulis ir žvaigždė, o šalmo papuošale – pavo plunksnos bei tokie patys mėnulis ir žvaigždė⁴. Derėtų prisiminti, kad lenkiškas Leliva (lenk. *Leliwa*) herbas į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę atkeliavo per 1413 m. Horodlės sutartis ir Vilniaus kaštelioną Mantvydą⁵. Atliekant Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Palangos gintaro muziejaus internetinės svetainės⁶ bei

feisbuko paskyros⁷ analizę, deja, nepavyko rasti jokios informacijos apie buvusių dvaro savininkų herbą. Nagrinėjant Lietuvos integralioje muziejų informacinėje sistemoje (LIMIS) pateikiamų viso Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus eksponatų skaitmeninius vaizdus ir aprašus, teko aptikti tik keletą galbūt su Tiškevičių heraldika susijusių eksponatų. Pavyzdžiui, galima paminėti XVIII a. dviejų personalinių herbų, iš kurių pirmasis greičiausiai Tiškevičių Leliva (lenk. *Leliwa*), skaitmeninį vaizdą ir aprašą⁸. Vizito į muziejų metu buvo teiraujamasi, ar galima įsigyti suvenyrų, leidinių ar kitos medžiagos, susijusios su Tiškevičių heraldika. Deja, atsakymas buvo neigiamas. Atliekant parodinių ir ekspozicinių salių apžiūrą, pavyko rasti vos keletą portretų su bajorų heraldika. Renginių salėje kabo XIX a. Tado Oginskio, Adolfo ir Marijono Čapskių portretai su jų herbais. Kita vertus, derėtų išskirti rūmų išorėje, rytinėje ir vakarinėje pusėje, ant stogų pavaizduotus du identiškus Tiškevičių herbus Leliva (lenk. *Leliwa*) (žr. 1 pav.). Pažiūrėję į šiuos herbus matome, jog prancūziškame (rusiškame) skyde vaizduojamas meniškai stilizuotas pusmėnulis, virš jo yra šešiakampė žvaigždė. Virš herbo skydo vaizduojama grafų karūnėlė, sudaryta iš matomų devynių perlų. Virš jos – herbo šalmo papuošalas, kuriame yra septynios pavo plunksnos ir herbo figūros – pusmėnulis su žvaigžde. Iš šonų herbą supa augaliniai motyvai.

Įdomu, kad pastato šiaurinėje pusėje ant stogo, virš įėjimo, yra įdomus jungtinis Tiškevičių herbas (žr. 2 pav.). Stilizuotame kartuše tarp į koloną panašios figūros, ovalo formos skyduose vaizduojami du herbai. Pirmasis – Felikso Tiškevičiaus herbas Leliva (lenk. *Leliwa*), o antrasis – jo žmonos Antaninos Sofijos Koržbok-Lonckos Koržbok (lenk. *Korzbok*) herbas. Kasperas Niesieckis nurodo, jog šio herbo baltame skyde vaizduojami trys auksiniai karpiai, gulintys horizontaliai vienas po kitu. Herbo šalmo papuošale – penkios stručio

² *Palangos dvaro sodyba*, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <https://kvr.kpd.lt/#/> [žiūrėta 2020-07-29].

³ *Ten pat.*

⁴ Kojalowicz W. W., *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, Kraków, 1897, s. 132; Kojalowicz A. V., *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas= Sacer nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lituaniae et provinciarum ad eum pertinentium*, sud. S. Narbutas, Vilnius, 2015, p. 641.

⁵ Rimša E., *Horodlės aktai ir Lietuvos kilmingųjų heraldika, 1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) / Akty Horodelskie z 1413 roku (dokumenty i studia)*, sud. J. Kiaupienė, L. Korczak, Vilnius / Kraków, 2013, p. 173–210.

⁶ Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Palangos gintaro muziejaus internetinė svetainė. Prieiga internete: <https://www.lndm.lt/pgm/bilietai-ir-paslaugos/> [žiūrėta 2020-08-29]

⁷ Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Palangos gintaro muziejaus feisbuko paskyra. Prieiga internete: <https://www.facebook.com/Palangos-gintaro-muziejus-483671795147493> [žiūrėta 2020-08-29].

⁸ XVIII a. Tiškevičių ir (?) herbai, *LNDM MPM 372*, Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema (LIMIS). Prieiga internete: https://www.limis.lt/greitapaieska/perziura/exhibit/preview/20000001274641?s_id=AQeVPFDzoUdKkX9n&s_ind=1&valuable_type=EKSPONATAS [žiūrėta 2020-08-29].

1 pav. Grafų Tiškevičių herbas ant Palangos dvaro sodybos rūmų stogo vakarinėje pusėje. Autorės daryta nuotrauka, 2020 m. rugpjūčio 25 d.

2 pav. XIX a. Felikso ir Antaninos Sofijos Tiškevičių jungtinis herbas ant stogo, virš šiaurinio įėjimo į Palangos dvaro sodybos rūmus. Autorės daryta nuotrauka, 2020 m. rugpjūčio 25 d.

plunksnos⁹. Virš minėto jungtinio herbo skydo vaizduojama grafų karūnėlė, sudaryta iš matomų devynių perlų. Iš abiejų šonų herbą laiko du skydininkai – nuogos žmonių figūros, o supa augaliniai motyvai. Apibendrinant derėtų pastebėti, kad šio muziejaus veikla labiausiai orientuota į gintaro ir atkurtų rūmų interjero tematikas. Taigi, iš pažiūros Tiškevičių heraldikos tema atrodo nustumta iš šoną, nors perspektyvų būtų galima matyti.

Antrasis pasirinktas muziejus – Mažeikių rajone įsikūrusi Renavo dvaro sodyba, kurios kompleksą sudaro sodybos rūmai, svirnas, arklidės liekanos, tvartas, ūkinio pastato liekanos, tvarto liekanos, sandėlis, oficina, rūsys, oranžerijos liekanos ir parkas. Visas kompleksas priskirtas nekilnojamosioms kultūros vertybėms¹⁰. Įdomu, kad ilgą laiką dabartinis Renavas vadintas Gaure arba Gaurais, o kartais Gaureliais. Šis dvaras turėjo nemažai savininkų – jais buvo Adamkovičiai (Adamkavičiai, Adamkevičiai), Raseiniškiai, Burbos, Puzinai, Gorskiai, Arensai, Veisai, Makoviečiai, Zabelos, Bialozorai, Hušchos, Tiškevičiai. XVII a. pabaigoje dvarą pradėjo valdyti suvokietėjusių prancūzų Renė

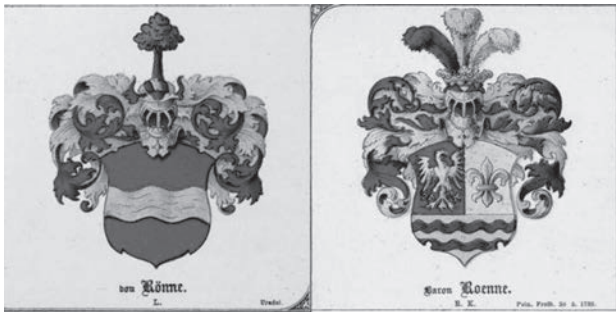
(vok. *Rönne*) giminė. Po Eugenijaus Renė mirties dvaras atiteko jo giminėms grafams Feliksui ir Stanislavai Melžinskiams (Mielžinskiams). Buvę savininkai Renė ir Melžinskiai atnaujino, restauravo, praplėtė iki mūsų dienų išlikusį didingą, savo architektūros interjeru ir eksterjeru stebinantį dvarą. Nuo 1790 m. pagal Gaurės bažnyčios fundatoriaus Renė pavardę Gaurė (Gurai, Gaureliai) pradėti vadinti Renavu. Šiandien šioje sodyboje veikia muziejus, turintis savivaldybės muziejaus statusą¹¹.

Atkreiptinas dėmesys, kad dvaro iškilimas šiaudien siejamas su minėta Renė (vok. *Rönne*) gimine ir jos palikuoniais Melžinskiais (Mielžinskiais). Paminėtina, kad XVI a. iš Livonijos į Žemaitiją atsikėlusius Renė giminės atstovai turėjo herbą, kuriame vaizduota sidabrinė banguota juosta (upė) raudoname skyde, o herbo šalme – žalias lapuotas medis rudu kamienu. 1732 m. vienas giminės atstovų gavo iš Augusto II barono titulą – senasis herbas buvo pakeistas. Skydas padalytas į tris laukus: viršutiniame priekiniame raudoname lauke vaizduotas sidabrinis erelis, antrajame – auksinė lelija, auksinėje skydo papėdėje – dvi mėlynos banguotos juostelės. Herbo šalmas papuoštas auksine

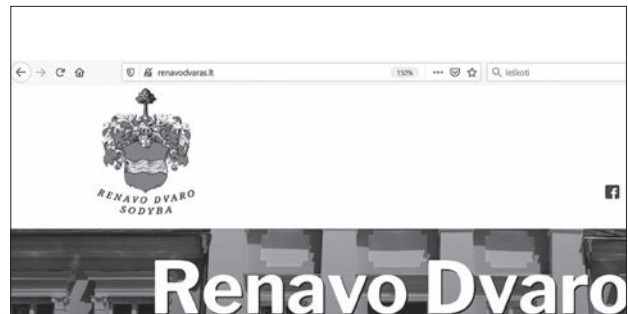
⁹ Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J. Nep. Bobrowicz, t. 5, w Lipsku, 1840, s. 257–259.

¹⁰ *Renavo dvaro sodyba*, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <https://kvr.kpd.lt/#/> [žiūrėta 2020-07-24].

¹¹ *Lietuvos muziejai*. Prieiga internete: https://www.muziejai.lt/D_bazes/Muziejai_DB/Muziejai_pagal_priklausomybe.lt.asp?prk=4 [žiūrėta 2020-07-24].

3 pav. Renė giminės senasis (I) ir baronų (II) herbai.
Dailininkas A. M. Hildebrandtas
(Carl Arvid von Klingspor, p. 92–93)

4 pav. Renavo dvaro sodybos internetinės svetainės fragmentas
(prieiga internete: <http://renavodvaras.lt/>)

karūnele ir trimis stručio plunksnomis. Edmundas Antanas Rimša pabrėžė, kad svarbiausioje vietoje atsirado Lenkijos erelis, o senasis giminės herbas buvo nustumtas į menkiausią pagal prasmę skydo papėdę, pakeistos jo spalvos¹² (žr. 3 pav.). Paminėtina, kad antrasis herbas vaizduojamas muziejaus pirmojo aukšto parodinėje salėje kabančiuose Karolio Evaldo ir Felikso Renė portretuose. O pirmasis, senasis, Renė giminės herbas yra tapęs savotišku muziejaus logotipu, kuris vaizduojamas muziejaus internetinėje svetainėje¹³ ir feisbuko paskyroje¹⁴, renginių plakatuose (žr. 4 pav.). Įdomu, kad muziejuje siūloma nusipirkti dvaro sodo vais-tažolių arbatos, ant kurios įpakavimo vaizduojamas minėtas senasis Renė giminės herbas. Tiesa, nors pats herbo vaizdas yra palyginti gerai aktualizuo-jamas, tačiau išsamesnės informacijos apie jį ir giminės heraldiką nepateikiama.

Melžinskių (Mielžinskių) šeimai priklausė herbas Novina (lenk. *Nowina*). Kasperas Niesieckis nurodo, kad herbe, mėlyname skyde, vaizduo-jama balta katilo rankena, galais pakelta į viršų, o į rankenos vidurį įsmeigtas kalavijas nuleistais žemyn ašmenimis. Herbo šalmo papuošale – per kelį sulenkta šarvuota koja¹⁵. Paminėtina, kad giminės herbas vaizduojamas ant įėjimo į dvarą durų (žr. 5 pav.). Atkreiptinas dėmesys, jog virš

herbo skydo vaizduojama grafų karūna, sudaryta iš matomų devynių perlų.

Atliekant Renavo dvaro sodybos ekspozicijos apžvalgą, pastebėti stendai, kuriuose pristatoma Renė ir Melžinskių (Mielžinskių) giminių istorija, išskiriami gyvenimo dvare momentai, publi-kuojamos nuotraukos ir pan. Šiuose stenduose pateikiama ne tik genealoginė medžiaga, bet ir pristatomos minėtų giminių herbų iliustracijos – Melžinskių Novina (lenk. *Nowina*) herbas ir Renė baronų herbas. Tačiau išsamesnės informacijos apie šiuos herbus nepateikiama, o juk stende buvo galima bent akcentuoti, dėl kokių priežasčių Renė giminė turi du herbus.

Trečiasis pasirinktas muziejus – Kelmės krašto muziejus, buvę bajorų Gruževskių dvaro rūmai. Paminėtina, kad Kelmės dvaro sodybos kompleksą sudaro rūmai, vartų pastatas, prievaizdo namas, svirnas, tarnų namas, spirito varykla, kumetynas, vandens malūnas, parkas. Visas kompleksas pri-skiriamas nekilnojamosioms kultūros vertybėms. Kelmės dvaras istoriniuose šaltiniuose minimas nuo XV a.: Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras I Jogailaitis (1440–1492) XV a. viduryje Kelmės dvarą ir miestelį perdavė Žemaičių seniūnui My-kolui Kontautui. Įvairiais laikotarpiais dvarą valdė Solomereckių ir Gruževskių giminių atstovai¹⁶. Šiandien buvusiame Kelmės dvare yra įsikūręs savivaldybės muziejaus statusą turintis Kelmės krašto muziejus, kurio ekspozicijos išdėstytos tri-juose šio ansamblio pastatuose: rūmuose, vartuose ir svirne¹⁷.

¹² Rimša E., *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius, 2004, p. 131; Von Klingspor C. A., *Baltisches Wappenbuch. Wappen sämtlicher, den Ritterschaften von Livland, Estland, Kurland und Oesel zugehörigen Adelsgeschlechter*, Stockholm, 1882, p. 92–93.

¹³ *Renavo dvaro sodyba*, internetinė svetainė. Prieiga internete: <http://renavodvaras.lt/> [žiūrėta 2020-07-27].

¹⁴ Renavo dvaro sodybos feisbuko paskyra. Prieiga inter-nete: <https://www.facebook.com/Renavo-dvaro-sody-ba-566676353381999> [žiūrėta 2020-07-27].

¹⁵ Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J. Nep. Bobrowicz, t. 6, w Lipsku, 1841, s. 399, 581.

¹⁶ *Kelmės dvaro sodyba*, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <https://kvr.kpd.lt/#/> [žiūrėta 2020-07-17].

¹⁷ Kelmės krašto muziejaus internetinė svetainė. Prieiga inter-nete: <http://www.kelmismuziejus.lt> [žiūrėta 2020-07-18].

5 pav. Buvusių Renavo dvaro savininkų Melžinskių (Mielżinskių) herbas Novina (lenk. Nowina) ant įėjimo į muziejų durų. Autorės daryta nuotrauka, 2020 m. liepos 26 d.

6 pav. Gruževskių giminės herbas Lubičas (lenk. Lubicz) virš įėjimo į XVIII a. pabaigoje statytus Gruževskiams priklausiusius Kelmės dvaro rūmus. Šiuo metu pastate veikia Kelmės krašto muziejus. Autorės daryta nuotrauka, 2020 m. liepos 15 d.

Šiame muziejuje daug dėmesio skiriama Gruževskių giminei. Būtent su šios giminės vardu siejamas lenkiško Lubičo (lenk. *Lubicz*) herbo plitimas ir naudojimas Žemaitijoje. „Santraukoje“ (Compendium) Albertas Kojalavičius-Vijūkas nurodo, kad šiame herbe, mėlyname lauke, vaizduojama balta pasaga su dviem kryžiais: vienu viduje, o kitu viršuje. Šalmo papuošale – trys stručio plunksnos¹⁸. Panašiai šį herbą apibūdino ir Kasparas Niesieckis, tačiau jis išskyrė, kad pasaga šiame herbe tokia pat kaip Pobogo (lenk. *Pobog*) arba Dombrovos (lenk. *Dąbrowa*) herbuose¹⁹. O lenkų istorikas Juzefas Szymanskis nurodė, kad herbo skydo laukas galėjo būti raudonos spalvos²⁰. Albertas Kojalavičius-Vijūkas „Vardyne“ (Nomenclator) teigė, kad Gruževskiai – sena lenkų giminė, įsikūrusi Žemaitijoje ir Oršos krašte. Istorikas išvardijo kelis giminės atstovus, tačiau apie Gruževskių herbą

neužsiminė²¹. K. Niesieckis Žemaitijoje gyvenusiems Gruževskiams priskyrė minėtą Lubičo (lenk. *Lubicz*) herbą²². Iki šių dienų įėjimą į XVIII a. antrojoje pusėje statytus Kelmės dvaro rūmus puošia Gruževskių herbas²³ (žr. 6 pav.)

Atliekant Kelmės krašto muziejaus internetinės svetainės medžiagos ir ekspozicijų analizę, pastebėta, kad Gruževskių Lubičo (lenk. *Lubicz*) herbas yra tapęs svarbiu muziejaus simboliu. Internetinėje muziejaus svetainėje, aprašant Kelmės dvaro istoriją, pateikiama Gruževskių herbo iliustracija. Tokia pati herbo iliustracija vaizduojama ir lauke bei viduje esančiuose stenduose, pagrindinėje muziejaus ekspozicijos salėje, pirmajame aukšte (žr. 7 pav.)

Akcentuotina, kad šioje medžiagoje pateikiama tik herbo iliustracija, o išsamesnės informacijos apie jį nėra. Kita vertus, giminės herbas apibūdinamas virtualioje ekskursijoje po muziejų²⁴. Įdomu, kad vienoje iš parodinių salių muziejaus

¹⁸ Kojalowicz W. W., *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, Kraków, 1897, s. 152.

¹⁹ Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J. Nep. Bobrowicz, t. 6, w Lipsku, 1841, s. 141–142.

²⁰ Szymański J., *Herbarz Średniowiecznego rycerstwa Polskiego*, Warszawa, 1993, s. 180–181.

²¹ Kojalavičius A. V., *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas= Sacer nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lituaniae et provinciarum ad eum pertinentium*, sud. S. Narbutas, Vilnius, 2015, p. 221.

²² Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J. Nep. Bobrowicz, t. 4, w Lipsku, 1839, s. 302–303.

²³ XVIII a. pabaigos Gruževskių giminės herbas Lubičas (lenk. *Lubicz*) virš įėjimo į Kelmės dvaro rūmus.

²⁴ Virtualus turas po Kelmės krašto muziejų. Prieiga internete: https://turai.vturai.lt/4_kelme_lt/ [žiūrėta 2020-07-18].

7 pav. Gruževskių giminės herbo Lubičas (lenk. *Lubicz*) iliustracija Kelmės krašto muziejaus pagrindinėje ekspozicijos salėje, pirmajame aukšte. Autorės daryta nuotrauka, 2020 m. liepos 15 d.

lankytojams rodomas interaktyvus XIX a. Juliaus Gruževskio portretas, kuriame taip pat pateikiamas Gruževskių herbas. Paminėtina, kad Gruževskių herbas yra tapęs savotišku muziejaus logotipu arba prekiniu ženklu. Lankytojams siūloma pasidaryti nuotraukas, užsidėjus Gruževskių herbu puoštas Kelmės dvaro pono arba ponios kaukes arba įsigyti servetėlę akinams su Lubičo (lenk. *Lubicz*) herbu. Atliekant analizę pasigesta išsamesnio Gruževskių herbo pristatymo lankytojams. Manytina, kad šių dienų visuomenei nebeužtenka parodyti herbo iliustraciją – būtų galima paaiškinti platesnį kontekstą: pakalbėti apie herbo atsiradimą, herbo sudedamąsias dalis, jų reikšmes, paties herbo, kaip paveldimo ir skiriamąjo ženklo, svarbą. Tikėtina, kad, Kelmės krašto muziejaus darbuotojams pasinaudojus palyginti gausia Gruževskių heraldikos šaltinių baze, herbynuose pateikiama medžiaga, atliktų heraldikos tyrimų išvadomis, būtų galima daug išsamiau, nuosekliau ir kritiškiau muziejaus lankytojams pristatyti šios giminės heraldiką, jos tradicijas, svarbą ne tik praeičiai, tačiau ir dabarčiai.

Paskutinis tyrimui pasirinktas muziejus – Daugųvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Burbiškio dvaras. Nekiľnojamoms kultūros vertybėms priskiriama Burbiškio dvaro sodybos kompleksą sudaro rūmai, karietinė, svirnas, arklidė,

balandinė, ledainė, vaikų namas ir guvernantės namas, virtuvė, oranžerija, jungiamoji galerija, parko vartai, parkas, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto paminklas, Adomo Mickevičiaus paminklas, skulptūra „Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija“, sodininko namas, ūkinis pastatas. Įvairiais laikotarpiais dvarą valdė Drobišiai (Drobiševičiai), Straševičiai, Tovianskiai, Baženskiai. Šiandien šis kompleksas priklauso savivaldybės statusą turinčiam Daugųvenės kultūros istorijos muziejui-draustiniui²⁵. Atliekant muziejaus internetinės svetainės²⁶, feisbuko paskyros²⁷ ir ekspozicinių salių analizę, pastebėta, kad tik pastarosiose lankytojams pateikiama išsamesnės informacijos apie buvusių dvarininkų heraldiką. Tam pasitelkiama vienintelė priemonė – interaktyvus stendas. Burbiškio dvaro centrinio pastato pirmojo aukšto pirmojoje salėje lankytojams siūloma stabtelėti prie interaktyvaus stendo. Jo ekrane lankytojams siūlomi trys pasirinkimai. Pirmasis – „Sužinok! Laiko juosta“. Tai dviguba laiko juosta – Burbiškio dvaro ir Lietuvos valstybės. Čia galima pamatyti, kaip dvaras keitėsi Lietuvos kontekste. Antrasis – „Kur aš? Dvaro žemėlapis“. Burbiškio dvaro sodyba – 28 hektarų ploto teritorija. Čia istorijos tėkmėje formavosi atskiros detalės su savo istorija ir savo reikšme. Dvaro žemėlapis padės suprasti dvaro sodybos raidą. Trečiasis – „Herbo istorija. Žaidimas“. Baženskių bajoriška giminė naudoja seną, dar XV a. sukurtą herbą. Jo istorija paremta riterio Jono Baženskių gyvenimo faktais. Žadama, kad žaidimas-legenda atskleis Baženskių herbo atsiradimo istoriją (žr. 8 pav.). Įdomu, kad žaidime pateikiama ne tik Baženskių giminės herbo atsiradimo istorija, bet ir pristatomos pagrindinės herbų kūrimo taisyklės. Mūsų manymu, tai itin profesionalus muziejaus darbuotojų požiūris, kadangi lankytojams pirmiausia trumpai, bet aiškiai pristatoma, kas yra herbas ir kokios taisyklės siejamos su jo sukūrimu. Paminėtina, kad K. Niesieckis mini, jog Baženskių herbe vaizduojamas juodaodis, rankoje laikantis

²⁵ Burbiškio dvaro sodyba, Kultūros vertybių registras. Prieiga internete: <https://kvr.kpd.lt/#/> [žiūrėta 2020-07-17].

²⁶ Daugųvenės kultūros istorijos muziejus-draustinis, internetinė svetainė. Prieiga internete: <http://www.daugyvenesmuziejus.lt/> [žiūrėta 2020-08-05].

²⁷ Daugųvenės kultūros istorijos muziejus-draustinis. Prieiga internete: <https://www.facebook.com/tulpiu.svente> [žiūrėta 2020-08-10].

8 pav. Interaktyvus stendas Burbiškio dvaro centrinio pastato pirmojo aukšto pirmojoje salėje.
Autorės daryta nuotrauka, 2020 m. liepos 12 d.

voverę, ant dviejų kojų stovinčią, riešutą kramtančią. Jos uodega uždengia nugarą. Pati voverė – pilka, o laukas – raudonas. Šalmo papuošale – pusė juodaodžio. Jis laiko vėliavą, kurioje pavaizduota tokia pati voverė²⁸. Būtent šis Baženskių herbas yra pristatomas minėtame žaidime. Atkreiptinas dėmesys, jog rūmuose, vienoje iš ekspozicinių salių, ant sienos kabo 1896 m. kunigaikščio Stepono Giedraičio portretas. Portreto kampe yra Giedraičių herbas Hipocentauras (*Hipocentaurus*), tiesa, nesistengiama į jį atkreipti lankytojų dėmesio. Tenka apgailestauti, kad muziejuje akcentuojama tik vienų savininkų – Baženskių – heraldika, tačiau, kita vertus, pasirinktas aktualizavimo būdas iš tiesų palyginti geras, išsamus ir pritraukiantis lankytojų dėmesį.

Apibendrinant derėtų pastebėti, kad Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Palangos gintaro muziejuje, Kelmės krašto muziejuje, Renavo dvare ir Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Burbiškio dvare buvusių dvarininkų heraldika nėra pamiršta. Buvusiuose dvaruose įsikūrusiuose muziejuose pasirinktos skirtingos strategijos, kaip pristatyti buvusių savininkų heraldiką, tačiau herbai nėra visiškai užmiršti. Jeigu Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Palangos gintaro muziejuje galima pamatyti vos keletą akcentų, susijusių su Tiškevičių heraldika, tai Kelmės krašto muziejuje ir Renavo dvare buvusių savininkų herbai yra tapę savotiškomis muziejų vizitinėmis kortelėmis. O Burbiškio dvare akcentuojama garsiausių savininkų heraldika, tačiau pasitelkiama žaidimo, kuriame susijungia pramoga ir profesionalios heraldikos žinios, forma. Minėtų asmenų herbus galima pamatyti tiek muziejų išorėje (Tiškevičių, Gruževskių), tiek viduje (Renė, Melžinskių, Gruževskių). Įdomu, kad muziejai stengiasi šių kilmingųjų herbus vaizduoti savo internetinėse svetainėse (Renė, Gruževskių), ant suvenyrų (Renė, Gruževskių), plakatų (Renė), stendų (Renė, Melžinskių, Gruževskių). Paminėtina, kad siekiant pristatyti buvusių dvaro savininkų heraldiką pasitelkiami ir interaktyvūs stendai (Gruževskių, Baženskių). Kita vertus, išskyrus Burbiškio dvarą, kituose muziejuose buvo pasigesta profesionalios požiūrio į heraldiką, išsamesnio herbų pristatymo. Akcentuotina, kad, muziejų darbuotojams pasinaudojus palyginti gausia minėtų giminių heraldikos šaltinių baze, herbųnuose pateikiama medžiaga, atliktų heraldikos tyrimų išvadomis, būtų galima daug išsamiau, nuosekliau ir kritiškiau lankytojams pristatyti buvusių dvarų savininkų heraldiką, jos tradicijas, svarbą ne tik praeičiai, tačiau ir dabarčiai.

²⁸ Niesiecki K., *Herbarz polski*, w Lipsku, 1839, t. 2, s. 84.

Jonas SIREIKA

Išsitekę po vienu stogu: Domas Jasaitis ir Sofija Jasaitienė

Jų keliai susijungė Šiauliuose

1925 m. balandžio 13 d. Šiaulių šv. Petro ir Povilo bažnyčioje (dabar – Šiaulių katedra) kunigas, Šiaulių dekanas, Julijonas Jesenskis sutuokė¹ 26 metų Domą Jasaitį ir 24 metų Sofiją Lukauskaitę. Vertinant formaliai, ritualo prasme, tai buvo paprastas, rutininis įvykis nuo Pirmojo pasaulinio karo baismų ir bermontininkų siautėjimo atsigautančio miesto gyvenime. Bet iš tikrųjų buvo kitaip, nes tuokėsi ne šiaip tiesiog du jauni, vienas kitą mylintys žmonės. Pirma, kunigas sutuokė visiškai skirtingų pasaulėžiūrų jaunuolius – krikščionių demokratą Domą su socialdemokratu Sofija. O tuo metu Lietuvą valdė krikščionys demokratai sąjungoje su valstiečiais liaudininkais socialdemokratus vertino labai nepalankiai – laikė juos ateistais. Antra, abu buvo kilę iš šeimų, carų laikais kovojusių prieš okupantus. Trečia, nepaisant jauno amžiaus, Domas ir Sofija jau turėjo nemažai gyvenimiškos patirties, buvo visuomenei žinomi žmonės. Ypač Sofija, drąsi kovotoja prieš 1919 m. rudenį Šiaulius užplūdusius bermontininkus. Tai, kad jaunuosius sutuokė J. Jasenskis, ne tik kunigas, bet ir publicistas, visuomenės veikėjas, ne atsitiktinumas: kunigas draugavo su Sofijos tėvu, Stanislovu Lukauskiu, garsiu kairiųjų pažiūrų žmogumi, ir kas įdomiausia,

laisvamaniu advokatu. Kunigas nežinojo, kad, praėjus mažiau nei mėnesiui nuo vedybų ritualo, jam teks tarti atsisveikinimo žodį prie S. Lukauskaitės tėvo kapo duobės.

Kas gi buvo šie jauni žmonės iki vestuvių, iš esmės keitusių jų gyvenimus, ką jau buvo suspėję nuveikti?

D. Jasaitis – suvalkietis, gimė 1898 m. rugpjūčio 18 d. Kauno apskrities Garliavos valsčiaus Stanaičių kaime vidutinio ūkininko (turėjo 30 ha žemės) šeimoje. Jo tėvas Jurgis pasižymėjo kaip sumanus ūkininkas, šviesus žmogus, sąmoningas lietuvis. Suprasdamas mokslo svarbą ir ribotas ūkio galimybes išgyventi šešiams savo sūnams, duoti kraitį trims dukterims, jis sugebėjo visus savo vaikus išleisti į mokslus („keturi iš jų net baigė universitetus“)². Už lietuviškos spaudos platinimą draudimo metais valdžia jam uždraudė atvykti į Kauną, o 1905 m. už Didžiojo Vilniaus seimo³ nutarimų įgyvendinimą buvo žandarų sumuštas, kartu su sūnumi Povilu metams įkalintas Kalvarijos kalėjime. Pirmojo pasaulinio karo metais vėl nukentėjo: okupacinės valdžios nutarimu trejiems

¹ Sofijos Lukauskaitės-Jasaitienės autobiografija, ŠAM, IR 6955, l. 5.

² Domas Jasaitis, *Lietuvių enciklopedija*, t. 19, Boston, 1959, p. 319.

³ Didysis Vilniaus seimas – carinės Rusijos okupacijos metu, 1905 m. gruodžio 4–5 d., įvykęs lietuvių atstovų suvažiavimas Vilniuje.

Šiauliai apie 1930 m. Kazio Lukšio nuotrauka iš Kornelijaus Bačkavičiaus archyvo

metams buvo išsiųstas į koncentracijos stovyklą Vokietijoje⁴.

Suprantama, kad tėvo lietuviška laikysena, politinės pažiūros, kovingumas turėjo įtakos Domo ir jo brolių asmenybių formavimuisi. 1915 m., kaip ir daugelis Lietuvos gyventojų, bėgančių nuo karo baisumų, D. Jasaitis atsidūrė Rusijoje. Voroneže jis baigė lietuvišką gimnaziją, kurį laiką studijavo Kijevo universitete, o vėliau, ten kilus sumaiščiui, išvyko studijuoti medicinos į Berlyno universitetą. Ten jis susipažino su būsimąja savo žmona Sofija Lukauskaite iš Šiaulių. 1920 m. baigęs Berlyno universitetą, persikėlė į Prancūziją, kelerius metus dirbo Paryžiaus ligoninėse ir garsiojo prancūzų mokslininko, išradusio vakciną nuo daugelio sunkių ligų, įskaitant juodligę, raupus, cholera, taip pat pasterilizacijos procesą, Luiso Pasteuro (1822–1895) institute. Kadangi D. Jasaitis buvo ambicingas ir gabus mokslams jaunuolis, jis, kaip tais Nepriklausomos Lietuvos laikais buvo įprasta daryti besimokantiems Vakarų Europos universitetuose, nusprendė dar tapti ir mokslų daktaru, todėl parašė ir sėkmingai apgynė disertaciją.

D. Jasaičio pasaulėžiūra susiformavo gana anksti ir keitėsi mažai. Jis pasirinko krikščionišką ideologiją ir su ja susijusią visuomeninę veiklą. Jau

1911 m., dar būdamas paaugliu, D. Jasaitis pradėjo vadovauti pirmajai Kaune ateitininkų kuopelei, o 1915–1917 m. ėjo Voronežo ateitininkų kuopos sekretoriaus pareigas. Studijuodamas mediciną Vokietijoje D. Jasaitis buvo Ateitininkų sąjungos pirmininkas, o 1924–1925 m. – Lietuvių studentų draugijos Paryžiuje vadovas⁵. Nuo jaunų dienų D. Jasaitis taip pat pradėjo reikštis spaudos baruose. 1921–1922 m. kartu su A. Juška redagavo ateitininkų leidinį „Mūsų idėjos“, parašė keletą knygelių⁶.

Sofija Lukauskaitė – garsaus Šiaulių advokato ir visuomenės, kultūros veikėjo Stanislovo Lukausko, iškilusio dar carų laikų pabaigoje, vyresnioji duktė, gimusi Šiauliuose 1901 m. kovo 29 d. Jos mama buvo kilusi iš bajorų. Sofija, kurią namiškiai vadindavo Zule, užaugo demokratiškoje, draugiškoje, individualybės savitumą gerbiančioje, visuomenės problemoms labai jautrioje šeimoje. Abi seserys, Sofija ir Ona (Hania), iš tėvų, ypač neteisybės negalėjusio pakęsti Stanislovo, perėmė socialinio jautrumo jausmą, norą padėti neturtingiesiems ir likimo nuskriaustiesiems. Sofija kaip visuomenininkė subrendo anksti (įtakos tam turėjo mamos mirtis ir, svarbiausia, didžiulis virsmas, sukeltas Pirmojo pasaulinio karo, lietuvių išsivadavimo) ir

⁵ Domas Jasaitis, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2005, t. 8, p. 576.

⁶ Domas Jasaitis, *Lietuvių enciklopedija*, t. 19, p. 319.

⁴ *Ten pat.*

Sofija Lukauskaitė Šiaulių miesto partizanų štabe. Makso Rubinšteino nuotrauka, 1919 m. ŠAM T-N 1918/1

įsitraukė į visuomenės gyvenimą. Dėl susiklosčiusių aplinkybių ji po Šiaulių gimnazijos baigimo tapo ne studente, bet partizane. Drąsi 18-metė mergina kartu su kitais aktyviais šiauliečiais 1919 m. pabaigoje pasipriešino miestą⁷, jo apylinkes siaubiantiems bermontininkams, įsiveržusiems iš Latvijos. Sofija priklausė Šiaulių partizanų štabui, buvo jo Žvalgybos skyriaus, kuris rinko slaptą informaciją apie priešą ir perdavinėjo Lietuvos kariuomenės, besiruošiančios pulti bermontininkus, štabui, vadovė. Pats partizanų štabas, kurį sudarė keli aukštesniųjų klasių mokiniai, mokytojas Augustinavičius, dar keletas kitų žmonių, slapta veikė Lukauskių namuose, stovėjusiuose dabartinėje Vilniaus gatvėje. Rapolas Skipitis (1887–1971), žymus valstybės veikėjas, tuo metu lankęsis Šiauliuose ir dalyvavęs partizanų štabo pasitarime, prisiminė „dar jaunutę panelę Sofiją Lukauskaitę, kuri žvalgė bermontininkų jėgas Šiaulių mieste“⁸.

Tais pačiais metais Sofija pasižymėjo dar kartą. Vykstant lietuvių kovoms su bolševikais Rytų Lietuvoje, liepos 6 d., buvo nužudytas žymus Socialdemokratų partijos ir visuomenės veikėjas, kovotojas prieš carizmą, rašytojas Jurgis Smalstys-Smolksus,

prie kurio mirties, kaip išaiškėjo vėliau, prisidėjo su bolševikais kovojęs pulk. V. Grigaliūnas-Glovackis. Pasipiktinę šio žmogaus nužudymu ir siekdami padėti jo našlei belgei Germainei Geelen, kuri buvo nėsčia ir nemokėjo lietuvių kalbos, socialdemokratai organizavo įvykio tyrimą. Išsiaiškinti J. Smolskio žuvimo aplinkybes ryžosi būtent Sofija Lukauskaitė. Ji kreipėsi į Panevėžio karo komendantą Tada Chodakauską (1883–1954)⁹, prašydama leidimo vykti į įvykio vietą. Gavo tokį komendanto atsakymą: „Leidimą duosiu, bet... ar grįši?“¹⁰ Drąsuolė mergina įveikė visas kliūtis ir sėkmingai atliko savo misiją.

Tuo pokariniu, ypač sunkiu šalies ūkiui, pirmiausia smulkiems gamintojams, metu daug galėjo padėti kooperacija, Estijoje plėtota jau nuo XIX a. antrosios pusės. Šiauliečiai daug padarė, kad gamintojai kooperuotųsi, Šiaulių srities vartotojų sąjunga siuntė jaunuolius į užsienio šalių universitetus studijuoti ekonomikos dalykų, net skirdavo stipendijų studijuojantiems, kad tik būtų gerų žemės ūkio specialistų. S. Lukauskaitė išvyko į Vokietiją ir iki 1923 m. Berlyno žemės ūkio aukštojoje mokykloje studijavo agronomiją, o paskui – gyvulininkystę

⁷ Bermontininkai užgrobė Šiaulių gimnazijos, buvusios Mergaičių gimnazijos (dabar – Didždvario), patalpas, sumušė daug mokinių ir patį miesto burmistrą Juozą Orlauskį. Dėl to kilo didžiulis pasipiktinimas okupantų elgesiu.

⁸ Skipitis R., *Nepriklausomą Lietuvą statant*, Chicago, 1991, p. 137.

⁹ Tadas Chodakauskas buvo Prezidento A. Smetonos žmonos Sofijos brolis, 1925–1940 m. Panevėžio apskrities viršininkas, po Antrojo pasaulinio karo užverbuotas MGB, pražudė nemažai partizanų.

¹⁰ Sondeckis J., *Mano gyvenimo stotys, Gyvenimas Lietuvai*, knygos atsak. red. ir sudar. J. Sireika, Šiauliai, 1994, p. 177.

*Gydytojas Domas Jasaitis Kovos su tuberkulioze draugijos Šiaulių skyriaus dispenseryje.
M. Gutmano nuotrauka apie 1935 m. ŠAM T-N 2192*

ir kooperaciją Danijoje. Grįžusi namo iki 1926 m. dirbo gyvulininkystės instruktore¹¹.

Iškiliausias dešiniojo sparno Šiaulių pilietis

Tarpukariu Šiauliai pirmiausia garsėjo neeiliniais kairiųjų pažiūrų visuomenės veikėjais, žmonėmis, kurių priekyje buvo tokie „sunkiasvoriai“ kaip K. Venclauskis ir S. Lukauskis, o po jo mirties – P. Bugailiškis. Dešinėje pusėje žymių visuomenininkų, savo gebėjimais, veikla, asmenybės patrauklumu prilygstančių kairiesiems, buvo kur kas mažiau, tik keletas. Iš jų neabejotinai pirmasis buvo D. Jasaitis.

Išsikūręs Šiauliuose, sukūręs darnią šeimą, D. Jasaitis laiko veltui neleido – pradėjo aktyvią profesinę ir visuomeninę veiklą, aukštytį kilo labai sparčiai. Iš pradžių jis pradėjo dirbti vidaus ir nervų ligų gydytoju, taip pat Mokytojų seminarijos mokytoju. Kadangi tuo metu viena sunkiausiai įveikiama, gana plačiai paplitusių ligų buvo tuberkuliozė, D. Jasaitis dalyvavo kuriant Šiaulių tuberkuliozės dispenserį ir jam vadovavo nuo 1930 iki 1940 m. Tuberkulioze labiau sirgo neturtingieji, todėl gydytojas miesto savivaldybės patalpose kas antrą dieną nemokamai konsultuodavo tuo klausimu besidominčius asmenis. Sergantieji D. Jasaičio rūpesčiu

galėdavo nemokamai gauti laboratorijoje „Galen“ pagamintų vaistų ir pirkti pigiau vaistinėse¹². Neabejotina, kad dėl socialinio jautrumo, dėmesio ir pagalbos neturtingiesiems – šių savybių stigo daugeliui kitų dešiniųjų pažiūrų veikėjų – P. Bugailiškis D. Jasaitį pavadino „krikščionimi socialistu“¹³.

Kaip itin veiklus, autoritetingas medikas, turintis organizacinių gebėjimų, mokantis bendrauti, 1938 m. D. Jasaitis buvo išrinktas miesto tarybos nariu ir tas pareigas ėjo iki pirmosios sovietinės okupacijos. Leonas Peleckis-Kaktavičius, nenurodydamas informacijos šaltinio, rašė, kad 1938 m. D. Jasaitis buvo paskirtas senosios miesto ligoninės direktoriumi¹⁴, tačiau Lietuvių enciklopedijoje, leistoje JAV, kurios Medicinos skyriaus redaktoriumi dirbo gydytojas ir turbūt tekstą apie save pats parašė, tai neminima. Tiesa, žinoma, kad jis yra dirbęs senosios Šiaulių ligoninės ambulatorijos vedėju¹⁵.

Greitai augantiems Šiauliams stigo didelės ir modernios ligoninės, todėl prieš Antrąjį pasaulinį karą, būdamas miesto savivaldybės tarybos nariu, D. Jasaitis dėjo daug pastangų, kad nauja savivaldybės ligoninė kuo greičiau būtų pastatyta ir įrengta.

¹² Peleckis-Kaktavičius L., *Angelas, kuris saugo*, Šiauliai, 2013, p. 199.

¹³ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1993, p. 247.

¹⁴ *Ten pat*, p. 10.

¹⁵ *Šiaulių metraštis 1930 metams*, p. 17.

¹¹ Sofija Lukauskaitė-Jasaitienė, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1959, t. 19 p. 320.

Šiaulių ligoninė tarpukariu. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

Lygiagrečiai su profesine veikla ėjo labai aktyvi visuomeninė D. Jasaičio veikla. Visus žymius savo meto visuomenininkus gerai pažinojęs P. Bugailiškis šį gydytoją apibūdino taip: „Veiklus ateitininkas, geras kalbėtojas, krikščionis-socialistas, dalyvavęs ne tik šio sparno veikloje, jis universalus visuomenininkas, visur pritapdavęs, daug kur pirmuoju smuiku grieždavęs, iš esmės malonus ir kultūringas.“¹⁶

Pirmiausia D. Jasaitis įstojo į Šiaulių medicinos draugiją, įkurtą 1925 m., tapo jos valdybos nariu, o nuo 1927 m. – pirmininku. Kaip energingas ir sumanus kovos su tuberkulioze vadovas Šiauliuose, žinomas daug plačiau, 1932 m. D. Jasaitis buvo išrinktas Lietuvos kovos su tuberkulioze draugijos (LKTD) Šiaulių skyriaus pirmininku, taip pat LKTD centro valdybos nariu ir pagaliau pirmininko¹⁷ pavaduotoju. Abiem minėtų draugijų skyriams jis sėkmingai vadovavo iki sovietinės okupacijos 1940 m. Vadovaujančius postus D. Jasaitis užėmė ir kitų dviejų visuomeninių organizacijų – Lietuvos gydytojų sąjungos ir Kalinių globos draugijos – valdybose¹⁸. Šiam visuomeniškai aktyviam šiauliečiui ir to buvo negana. 1933 m. jis įsteigė buvusio pirmojo Šiaulių burmistro lietuvio Julijono Šalkiausio

(1849–1933) vardu pavadintą fondą, į kurį Šiaulių visuomeninės organizacijos, gydytojai, kiti asmenys aukėjo pinigų. Panaudojus tas lėšas, buvo nupirktas mikroskopas tuberkuliozės dispanseriu¹⁹. Be to, jis dar reiškėsi ir kaip kraštotyrininkas: dalyvavo Šiaulių kraštotyros draugijos steigiamajame suvažiavime, buvo išrinktas į draugijos valdybą. Buvo Lietuvos pagražinimo draugijos miesto skyriaus valdybos narys, o 1938–1940 m. priklausė ir vadovavo Šiaulių „Rotary“ klubui, jungusiam miesto elito branduolį. Su žmona 1938 m. jis dalyvavo Helsinkyje vykusiame „Rotary“ suvažiavime, atstovavo Lietuvai²⁰.

Krikščionys demokratai, siekdami suteikti pagalbą varganai gyvenantiems moksleiviams, buvo įkūrę „Vilties“ draugiją, kurios miesto skyriui iš pradžių vadovavo kun J. Lapis (1884–1967), o vėliau – ne kas kitas, o, P. Bugailišio žodžiais, „krikščionis-socialistas“ D. Jasaitis. „Vilties“ draugija sėkmingai konkuravo su kairiosios pakraipos veikėjų valdoma „Žyburėlio“ draugija, turėjo didesnę potencialą ir užmojus. Viltiečiai pastatė bendrąją

¹⁶ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1993, p. 247.

¹⁷ Draugijos pirmininkas buvo žymus politikas ir visuomenės veikėjas dr. Kazys Grinius.

¹⁸ Jasaitis Domas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 19, p. 319.

¹⁹ Domo Jasaičio keliais sekantis anūkas atvyko į Respublikinę Šiaulių ligoninę. Prieiga internete: <https://rsl.lrv.lt/lt/naujienos/dr-domo-jasaicio-keliais-sekantis-anukas-atvyko-ir-i-respublikine-siauliu-ligonine> [žiūrėta 2020-06-20].

²⁰ *Ten pat*.

*Sofija Jasaitienė (Lukauskaitė) Gyvulininkystės parodos komiteto prezidiume.
Bero Abramavičiaus nuotrauka, 1928 m. rugsėjo 1 d. ŠAM T-N 6710*

neturtingiems moksleiviams apgyvendinti, įsteigė knygų leidyklą ir nedidelę spaustuę²¹.

Be veiklos visuomeninėse organizacijose, D. Jasaitis dar nemažai rašė į įvairius leidinius daugiausia medicinos klausimais, į lietuvių kalbą išvertė prancūziškų tekstų, redagavo ateitininkų leidinį „Mūsų idėjos“, atliko kitų su literatūra ir medicina susijusių darbų.

15 metų šiaulietiškas D. Jasaičio gyvenimo laikotarpis pasižymi nepaprastu tiek profesiniu, tiek ir visuomeniniu aktyvumu, duodančiu pagrindą ši tarpukario Šiaulių pilietį laikyti ne tik žymiausiu iš dešiniųjų veikėjų, bet ir apskritai vienu iškiliausių miesto žmonių.

Šiaulių moterų lyderė

Dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių Lietuvos moterys tuo metu tiek profesiniu, tiek ir visuomenės aktyvumo atžvilgiais reiškėsi daug mažiau negu vyrai. Bet visgi būta ir veiklių moterų. Jackus Sondeckis, Šiaulių miesto burmistras 1925–1933 m., savo prisiminimuose kaip tik išskyrė vieną tokių. Jis rašė: „Turėjome ir platesnių sparnų moterį. Tai Sofija Lukauskaitė-Jasaitienė, gimusi 1901 m.,

žinomo advokato St. Lukauskio, savo pažiūromis artimo revoliucionieriams liaudininkams, duktė.“²²

XX a. pradžioje, baigiantis caro laikams, kaip visuomenininkė Šiauliuose iškilo Stanislava Jakševičiūtė-Venclauskienė, tačiau po Pirmojo pasaulinio karo daug savo energijos ji atidavė buvusiems beglobiams vaikams, kuriuos augino ir auklėjo savo namuose, dar kurį laiką dirbo ir miesto savivaldybės tarybos nare. Tarpukariu visuomeniškai aktyvesne miesto moterimi tapo S. Lukauskaitė-Jasaitienė, kuri netrukus po vedybų nutraukė profesinę, bet išplėtė visuomeninę veiklą. 1926 m. ji vadovavo Lietuvos žemės ūkio parodos organizaciniam komitetui. J. Sondeckis klausė: „Kaip šitokiai jaunai moteriai buvo pavestos tokios svarbios pareigos?“ Ir pats atsakė: „Matyt, parodos organizatoriai žinojo, ką daro. Pažinojo tą moterį ir neabejojo, kad ji pavestas pareigas atliks gerai. Ir neapsiriko.“²³ J. Sondeckio liudijimu, ši agronomė dalyvavo daugelio draugijų veikloje, o dviem iš jų – Gyvulių globos ir Lietuvos vaiko – vadovavo miesto skyriams, buvo išrinkta netgi Gyvulių globos draugijos centro valdybos nare. Literatūrologė D. Striogaitė pagrįstai pastebėjo, kad „rūpintis kitais, globoti ir padėti nuskriaustiesiems buvo išmokusi

²¹ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 247.

²² Sondeckis J., *Mano gyvenimo stotys, Gyvenimas Lietuvai*, p. 176.

²³ *Ten pat*.

*Sofija Jasaitienė – Šiaulių kraštotyros draugijos valdybos narė.
Fotografas nežinomas, 1933 m. ŠAM neg. Nr. 606*

iš tėvų²⁴. Be to, visuomeniniais pagrindais ji dirbo Šiaulių apygardos ligonių kasos valdyboje²⁵, kur, nepaisant to, kad priklausė socialdemokratams, atstovavo darbdavių interesams, buvo Šiaulių kraštotyros draugijos valdybos narė.

S. Jasaitienė, jos bičiulės istorikės Vandos Dau-girdaitės-Sruogienės žodžiais, buvo „didelės širdies ir šviesaus proto“²⁶ moteris. Ji gebėjo gerai sutarti su visai kitų politinių pažiūrų savo vyru. Rašytojas Jurgis Jankus yra atkreipęs dėmesį į šią nepaprastą šeimą: „Tais laikais daug kas stebėjosi, kaip juodu gali sutilpti po vienu stogu, kai jų partijoms net po visu Lietuvos dangumi sunku buvo išsitekti. O juodu sutilpo, ir labai gražiai, nes abu buvo tokie, kuriems žmogus yra anapus tikėjimo, organizacijų ir partijų.“²⁷ Todėl dviejų stiprių, humaniškų, visuomeniškai aktyvių asmenybių, D. ir S. Jasaičių, namai tapo vienu pagrindinių miesto visuomeninio gyvenimo centrų, kur susitikdavo ir be pykčio, pagarbiai bendraudavo tiek kairieji, tiek dešinieji. Jie rasdavo kalbą, kai reikalas būdavo susijęs su miestu, jo gyventojų, pagaliau visos Lietuvos interesais.

Okupacijų metais: prisitaikymas ir kova

Kai 1940 m. viduryje prasidėjo pirmoji sovietinė okupacija, D. ir S. Jasaičių šeima buvo viena sėkmingiausių ir gerbiamų Šiaulių mieste, gerai žinoma tarp inteligentų Lietuvoje. Sovietinei valdžiai panaikinus visas legalias partijas, visuomenines ir kultūros organizacijas, D. ir S. Jasaičių visuomeninė veikla nutrūko. Buvo paleista ir miesto savivaldybės taryba, kuriai D. Jasaitis priklausė.

Liepos 11 ir 12 d. Lietuvoje prasidėjo pirmosios represijos prieš žymius valstybės ir visuomenės veikėjus. D. Jasaitį taip pat suėmė ir įkalino Šiaulių kalėjime. Tolesnis jo likimas tikriausiai būtų susiklostęs tragiškai, kaip ir daugelio kitų represuotųjų. Tačiau lemiamu metu suveikė tai, kad gydytojas ir jo žmona turėjo plačių pažinčių su kairiaisiais, kurių dalis atsidūrė naujosios valdžios struktūrose. S. Jasaitienė rašė, kad, padedant įtakingiems to meto veikėjams iš Kauno²⁸, jos vyras buvo paleistas iš kalėjimo²⁹. D. Jasaitis ne tik išvengė liūdno likimo, bet netgi padarė savotišką karjerą. 1941 m. pradžioje buvo paskirtas Šiaulių miesto vykdomojo

²⁴ Nepavergto žmogaus pasaulis, *Apie laisvę ir tulpės žiedą*, kn. sud. D. Striogaitė, Šiauliai, 2006, p. 14.

²⁵ Sofija Lukauskaitė-Jasaitienė, *Lietuvių enciklopedija*, t. 19, p. 320.

²⁶ Cituojama pagal D. Striogaitės studiją *Nepavergto žmogaus pasaulis, Apie laisvę ir tulpės žiedą*, p. 15.

²⁷ *Ten pat*.

²⁸ Nors Vilnius buvo atgautas dar 1939 m. spalio mėnesį, tiek nepriklausomos Lietuvos, tiek ir naujoji okupacinė valdžia vis dar rezidavo Kaune.

²⁹ Sofijos Lukauskaitės-Jasaitienės autobiografija, *ŠAM*, I–R 6955, l. 8.

*Šiaulių kraštotyros draugijos valdyba. Domas Jasaitis trečias iš kairės.
Fotografas nežinomas, apie 1927 m. ŠAM F-IF 3704/6*

komiteto Sveikatos skyriaus, kuriam vadovavo ir anksčiau, t. y. nuo 1930 iki 1940 m., vedėju³⁰. D. Jasaitis taip pat vadovavo naujosios ligoninės, kurios direktoriumi tapo tų metų liepos 6 d.³¹, statybos darbams. Šį iš pirmo žvilgsnio gana keistą dalyką galima paaiškinti ne tik gydytojo gebėjimu bendrauti su naująja valdžia, įtakingų draugų parama, bet ir tuo, kad naujajai valdžiai labai stigo aukštos kvalifikacijos specialistų.

1941 m. viduryje sovietinę okupaciją pakeitus nacistinės Vokietijos valdžiai Lietuvoje, D. ir S. Jasaičių padėtis liko sudėtinga³², nors šeima neskurdo. Naciai netrukdydami atkurti lietuviškos vietos savivaldos vykdomųjų institucijų, nors atnaujinus jų veiklą visapusiškai kontroliavo ir dažnai nurodydavo, ką reikia daryti. Mieste vėl pradėjo veikti savivaldybės burmistro³³ institucija ir skyriai. Į burmistro pareigas grįžo Petras Linkevičius, D. Jasaitis tęsė

savivaldybės Sveikatos skyriaus vedėjo, pervadinto į viršininką, veiklą³⁴.

SSRS ir Vokietijos karo pradžioje, vos suspėjęs grįžti iš Maskvos, D. Jasaitis iš karto susidūrė su nacių pradėtu vykdytu holokaustu Lietuvoje, kaip ir kiti padorūs šiauliečiai labai sunerimo, ypač po Žagarės žydų sušaudymo, ir pasipiktino tuo. Naciai, sužinoję lietuvių nuotaikas, bandė paveikti tuos, kurie nepritarė susidorojimo su žydais būdai. Kaip prisimena pats D. Jasaitis, kai, būdamas savo reikalais Vilniuje, susitiko SD³⁵ Šiaulių skyriaus viršininką lt. Bucalskį, šis jo paklausė: „Tai ką, lietuviai nepatenkinti?“³⁶ Į vokiečio klausimą gydytojas atsakė³⁷, kad neišeina būti patenkintam, kai žinoma, kas dedasi Žagarėje ir kitose vietovėse. D. Jasaičio liudijimu, naxis supyko ir perspėjo savo pašnekovą: „Daktare, jei jūs panašiai kalbėsite, tai neabejotinai griūsite į tą pačią duobę. Ir niekas jūsų neišgelbės.“³⁸ Jeigu D. Jasaitis būtų buvęs bailys, nebūtų niekuo padėjęs gete vargstantiems žydams, kurių daugelį

³⁰ Matusevičius J., Komunistų partija ir naujų valdymo organų kūrimas, *Šiaulių miesto istorija. 1940–1995 m.*, kn. sud. J. Sireika, atsak. red. J. Matusevičius, Šiauliai, 2007, p. 21.

³¹ Knizikevičius K., *Šiaulių krašto medicinos istorija*, II d., Šiauliai, 2013, p. 45.

³² Įdomu, kad Lietuvių enciklopedijoje, kurios Medicinos skyriui D. Jasaitis vadovavo ir pateikė gana detalią savo biografiją, apie okupaciją metu eitas pareigas Šiauliuose nieko neparašė, išskyrus, kad buvo ligoninės direktorius.

³³ Tuomet savivaldybės vadovas buvo vadinamas ne meru kaip dabar, bet burmistru.

³⁴ Sireika J., Miesto savivaldybė nacių okupacijos metais, *Šiaulių miesto istorija*, p. 53.

³⁵ SD – Nacistinės Vokietijos saugumo tarnyba.

³⁶ Šiauliečiai gelbsti žydus, *Išgelbėję pasaulį... Žydų gelbėjimas Lietuvoje 1941–1944 m.*, Vilnius, 2001, p. 51.

³⁷ D. Jasaitis gerai mokėjo vokiečių kalbą ir kaip asmuo, baigęs Berlyno universitetą ir turintis mokslų daktaro laipsnį, nacių pareigūnams darė nemažą įspūdį. Gydytojas tuo sumaniai naudojosi siekdamas savo tikslų.

³⁸ *Ten pat.*

*Šiaulių mokytojų seminarija (Zubovų rūmai) apie 1940 m.
Kazio Lukšio nuotrauka iš Kornelijaus Bačkevičiaus archyvo*

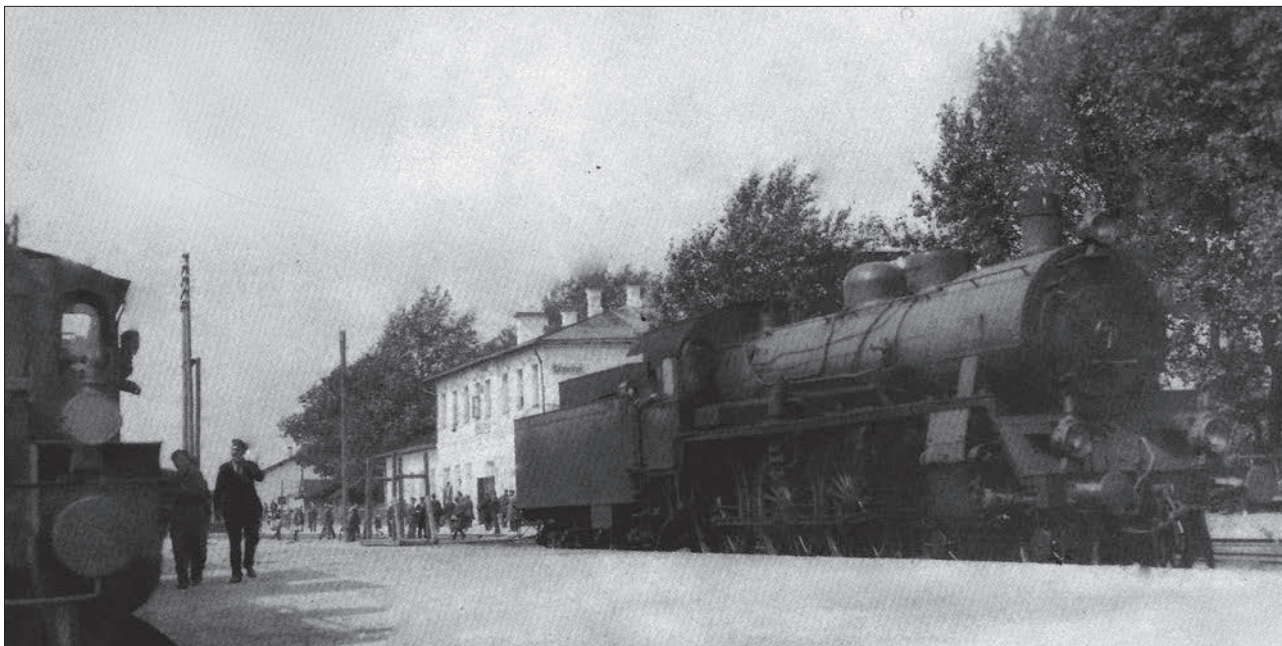
pažinojo, o su vienu jų, Kartūnu, kaip pats rašo, buvo „prieteliai ir kaimynai“. Kaip savivaldybės skyriaus viršininkas ir miesto ligoninės direktorius D. Jasaitis palaikė oficialius santykius su aukštais nacių pareigūnais, nepaisydamas pavojų oficialiai ir daugiausia slapta kartu su žmona siekė gelbėti žydus, padėjo jiems, kuo galėjo. Pirmiausia jis su autoritetingais šiauliečiais, J. Orlauskiu ir kun. J. Lapiu, kreipėsi į Šiaulių apygardos komisaro štabisleiterį Schropferį su prašymu sustabdyti žydų naikinimą. Nacis pokalbį nutraukė ir patarė į šį reikalą nesikišti, nes jis yra išimtinė vokiečių valdžios kompetencija. Kai tai nepadėjo, šie drąsūs vyrai kreipėsi į patį gebitskomisarą Hansą Gewekę ir jo prašė sustabdyti nekaltų žydų žudymą. D. Jasaitis teigia, kad gebitskomisaras pažadėjo žydų masiškai nebešaudyti ir pažadą ištesėjo, nes vėliau platesnio masto žudynių ir represijų, išskyrus vadinamąją „vaikų akciją“, Šiauliuose nebebuvo. Visgi šį D. Jasaičio liudijimą derėtų vertinti kritiškai, nes, net ir norėdamas koku nors būdu nebevykdyti holokausto, H. Gewekė nebūtų to galėjęs padaryti.

D. Jasaitis gete įkalintiems žydams, su kuriais per savo draugą Kartūną palaikė glaudžius ryšius, bene daugiausia padėjo kaip gydytojas. Jo rūpesčiu H. Gewekė leido dirbti 4 dešimtims žydų gydytojų kaip laborantams, o tai įgalino dideliu mastu suteikti, kad ir minimalią, medicinos pagalbą geto

gyventojams ir apsisaugoti nuo epidemijų. Žydams, uždarytiems gete, dar svarbesnis dalykas buvo reikalingų vaistų, pirmiausia nuo nervų, širdies ligų, skausmo, difterito, tiekimas, prie kurio taurusis gydytojas daug prisidėjo. Kaip miesto savivaldybės Sveikatos skyriaus viršininkas D. Jasaitis gaudavo gebitskomisaro H. Gewekės leidimus ir rekomendacijas vyksti į Karaliaučių, tuo metu vokiečių vadintą Kionigsbergu (vok. *Königsberg*), pirkti vaistų miesto ir apskrities gyventojams. Gydytojas prisimena ir įdomių detalių, gerai žinomų taip pat iš antrosios sovietinės okupacijos metų: „Pasiimdavau gerų lašinių ir kumpių“³⁹, kad pardavėjai būtų labiau sukalbami. Kai kada D. Jasaitis žydams perduodavo vaistų iš miesto ligoninės turimų arba nupirkdavo jų... iš vokiečių karo ligoninės. Jeigu naciai būtų sužinoję, ką išdarinėja daktaras, būtų stebėjęši šio žmogaus drąsa ir įžūlumą jų atžvilgiu.

D. Jasaičio žmona Sofija talkino savo vyrui: kai kada veikė savarankiškai, kai kada – kartu su vyru. Į jų namus dabartinėje Vilniaus gatvėje, kuriuose veikė dantų gydytojo kabinetas, turėjusius du išėjimus, beveik kasdien atvykdavo žydų, kurie prašydavo ir gaudavo įvairios pagalbos. Vieni palikdavo vertingų daiktų ir vėliau ateidavo jų pasiimti, kad iškeistų į maisto produktus, visokius gete reikalingus

³⁹ Šiauliečiai gelbsti žydus, *Išgelbėję pasaulį...*, p. 58.

Šiaulių geležinkelio stoties peronas. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

daiktus. Kiti prašydavo padėti arba tarpininkauti. S. Jasaitienė prisimena atvejį, kai dviejų žydžių primygtinai prašoma, ji davė joms nurodytą sumą pinigų. Treti, nelegaliai pasitraukę iš geto arba dažniau iš mažiau saugomų darbo vietų, ateidavo prašyti laikino prieglobsčio. Vėliau juos išveždavo į kaimus slėptis pas pažįstamus ūkininkus. Ypač tingais atvejais tuo tikslu panaudodavo ligoninės sanitarinę mašiną. D. ir S. Jasaičiai daugeliui žydų parūpino fiktyvius dokumentus, padėjo išgelbėti žydų vaikų. Prie žydų gelbėjimo prisidėjo ir Sofijos sesuo Ona (Hania).

Patriotiškai nusiteikęs gydytojas įsitraukė į antinacinę pasipriešinimą, vadovavo Lietuvių fronto (LF) Šiaulių miesto Rezistencinei tarybai, kuri leido D. Jasaičio redaguojamą pagrindinį laikraštį „Lietuva“. Šiame laikraštyje gydytojas pasmerkė žydų žudynes ir perspėjo, kad visi jose dalyvaujantys, prisidedantys prie žydų tragedijos, atkūrus nepriklausomybę, bus teisiami už bendradarbiavimą su naciais⁴⁰.

Tarpukariu Šiauliai garsėjo savo aktyviu kultūriniu gyvenimu, kuris okupacijų metais gerokai prislopo, bet vis dėlto gyvavo. Nacių valdžia šiek tiek mažiau kišosi į kultūrinį gyvenimą nei sovietinė. Siekiant išgyventi ypač sunkiu metu, buvo imtasi pastangų gaivinti literatūrą, meną, mokslą. Išsilavinę

ir iniciatyvūs šiauliečiai, kurių vienas ir buvo D. Jasaitis, 1941 m. pabaigoje gavę okupacinės valdžios leidimą, įkūrė Šiaulių meno ir mokslo centrą. Istoriko Arūno Gumuliausko teigimu, „nė vienas kultūros renginys neapsieidavo...“⁴¹ be šio centro paramos. D. Jasaitis stengėsi derinti kultūrinį gyvenimą apskrities mastu⁴². Jausdamas didelį palankumą literatams, nes ir pats daug rašė į įvairius leidinius, iš vokiečių cenzūros jis gavo leidimą leisti kultūrinį žurnalą, parūpino popieriaus. 1943 m. Šiauliai nustebino kitų miestų kultūrininkus išleisdami solidų literatūros žurnalą, plačiai žinomą almanachą „Varpai“.

Nors D. Jasaitis stengėsi atsargiai ir sumaniai padėti žydams, nacių saugumo tarnyba, gestapas visgi galėjo gauti informacijos apie daktaro, kaip naciai jį vadino, nelojalumą. Jo žmona prisiminė vieną jų gyvenimo Lietuvoje pabaigos epizodą. Ji parašė, kad, įsėdus į traukinį vykti į Vokietiją 1944 m, gestapininkai D. Jasaitį iš traukinio išvedė, areštavo, bet vėliau paleido⁴³. S. Jasaitienė nenurodė šio įvykio datos ir vietos, taip pat vyro paleidimo priežasties. Galima tik spėti, kad tai

⁴¹ Gumuliauskas A., Kultūrinio gyvenimo problematiškumas Šiauliuose 1941–1944 m., *Šiauliai Antrojo pasaulinio karo metais*, Šiauliai, 2002, p. 52.

⁴² Striogaitė D., Nepavergto žmogaus pasaulis, *Apie laisvę ir tulpės žiedą*, p. 24.

⁴³ Sofijos Lukauskaitės-Jasaitienės autobiografija, ŠAM, IR 6955, l. 8.

⁴⁰ *Ten pat.*

Keliukas pro Lopetiškių kaimą. Irenos Masandavičiūtės-Armstead nuotrauka, 2020 m. lapkričio 17 d.

nutiko Raudonajai armijai artėjant prie Šiaulių, kai dar veikė geležinkelio transportas, ir nusprendusieji bėgti nuo naujos okupacijos bandė palikti miestą. D. Jasaitį nuo mirtino pavojaus galėjo apsaugoti jo gausūs ryšiai. Atrodo, kad tuoj po šio nepavykusio bandymo palikti Lietuvą D. ir S. Jasaičių šeima su vaikais iš Šiaulių išvyko į savo sodybą Lopetiškių vienkiemyje, buvusiam Bazilionų valsčiuje, o liepos 26 d.⁴⁴, likus tik dviem dienoms iki Šiaulių užėmimo, kaip tūkstančiai kitų pabėgėlių, arklio traukiamu vežimu pasitraukė į Vakarus.

Likimo nublokšti: pagrindinė visuomeninė veikla DP stovyklose Vakarų Vokietijoje

Dauguma lietuvių, priverstinai palikusių Lietuvą 1944 m. viduryje, taip pat ir kiti lietuviai tremtiniai, įvairiais būdais anksčiau atsiradę Vokietijoje ir Austrijoje⁴⁵, iš pradžių susitelkė daugiausia rytinėje šalies dalyje, o karui pasibaigus ir Raudonajai armijai užėmus tas žemes, pasitraukė toliau į vakarus ir atsidūrė anglų okupuotoje zonoje, Šlėzvinge-Holšteine ir Žemutinėje Saksonijoje. Šie Vokietijos kraštai buvo neturtingi, nukentėję dėl karo veiksmų, jų miestai sugriauti, o ekonomika juose buvo mažiausiai išvystyta. D. Jasaičio

žodžiais, tos žemės „buvo užtvindytos pabėgėlių minių, kurios prasibrovė arba buvo nukreiptos į mažiausius kaimelius ir tolimiausius užkampius“⁴⁶.

Pabėgėlių, kurie angliškai buvo vadinami terminu *displaced persons*, sutrumpintai DP, lietuviškai – *išvietintaisiais*, dipukais, būklė buvo apverktina, o laikinoji vokiečių žemių administracija labai taupė, rūpinosi vietiniais gyventojais ir vengė remti pabėgėlius, kuriems reikėjo visko, pradedant maistu, būstu ir baigiant drabužiais, vaistais ir t. t. Politiniais pabėgėlių reikalais rūpinosi VLIK'as⁴⁷, o ekonominiais – Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugija (LRKD). Nors dauguma LRKD valdybos narių pasitraukė iš savo tėvynės ir iš principo galėjo veikti naujomis sąlygomis, tačiau visgi iš įvairių politinių pažiūrų lietuvių buvo sudaryta nauja valdyba, kuri savo darbą pradėjo 1945 m. liepos mėnesį Viurcburge. Jos pirmininku buvo paskirtas dr. D. Jasaitis, Nepriklausomoje Lietuvoje prieškario metais ėjęs LRKD valdybos pirmininko pavaduotojo pareigas. Be abejo, D. Jasaitis buvo pasirinktas LRKD vyriausiosios valdybos vadovu pirmiausia dėl kalbų mokėjimo, savo patirties,

⁴⁴ *Ten pat.*

⁴⁵ D. Jasaičio duomenimis, tokių buvo apie 80 000.

⁴⁶ PLB Vokietijos krašto valdybos informacijos, 1951 m. gegužio 1 d., p. 1, *Domo Jasaičio archyvas Šiaulių universitete* (toliau – *DJAŠU*).

⁴⁷ Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas, nelegaliai įkurtas dar nacių okupacijos laiku, 1943 m. lapkričio 25 d., Lietuvoje.

Karo pabėgėliai Rytprūsioje 1944 m. rudenį. G. Kiaunės nuotrauka iš Lietuvos nacionalinio muziejaus

įgytos anksčiau bendraujant su skirtingų tautų žmonėmis, ir dalykinių savybių, ypač mokėjimo bendrauti, organizacinių gebėjimų, dalykiškumo, kryptingos veiklos siekiant užsibrėžto tikslo.

Viurcburgas⁴⁸, miestas, kur įsikūrė LRKD vadovybė⁴⁹, D. Jasaičio žodžiais, „savo išvaizda priminė sudegintus už nuodėmes Sodomą⁵⁰ ir Gomorą“⁵¹. LRKD vyriausioji valdyba iš pradžių net neturėjo kur dirbti, bet, sunkiai susirgus VLIK'o pirmininkui Mykolui Krupavičiui (1885–1970), gavo savo kambarį – mažą kambarį. Kiek anksčiau, dar būnant Saksonijoje, VLIK'o pirmininkas LRKD vyriausiosios valdybos pirmininkui atsiuntė „tokio turinio trumpą laiškutį: „Spręsk, veik ir žygiuoki mūsų pusėn.“⁵² Vadovaujama D. Jasaičio LRKD vyriausioji valdyba, neturėdama jokių išteklių, „tik iš išsitikinimo, kad reikia organizuoti mūsų tremtinių šalpos darbą“⁵³, pradėjo savo veiklą „iš nieko ir be nieko“⁵⁴. Valdybos pirmininkas ir jos nariai, pasiaukojamai dirbdami,

įveikė daugybę kliūčių ir sugebėjo pirmiausia sukurti LRKD struktūrą, įsteigti net 85 skyrius, o po to, nors ir buvo įvairiausių trukdymų, iš UNRA⁵⁵ ir BALF'o⁵⁶ gauti ir paskirstyti didelės vertės materialinę bei finansinę paramą dešimtims tūkstančių skurstančių tautiečių, gyvenusių DP stovyklose, globoti juos, teikti pagalbą besimokantiems lietuvių vaikams ir net profesorijantiems Hamburgo pabaltijiečių universitete.

S. Jasaitienė padėjo savo vyrui: 1947–1950 m. ji vadovavo LRKD vyriausiajam moterų komitetui, kuris sprendė specifines, moteris liečiančias globos ir pagalbos problemas.

Tarp lietuvių pabėgėlių organizacijų ir pačių organizacijų viduje būta tam tikros trinties, kartais nesusipratimų, kurie kai kada atsispindėdavo ir spaudoje. Tai susiję ir su D. Jasaičio asmenybe.

Iš turimos labai negausios informacijos apie asmeninį LRKD vadovo gyvenimą atrodo, kad D. Jasaičio materialinė, finansinė padėtis buvo kiek geresnė nei daugumos to paties likimo tautiečių. Kaip aukštas visuomeninės organizacijos

⁴⁸ Viurcburgas yra Bavarijos žemėje.

⁴⁹ Vėliau LRKD vyriausioji valdyba veikė nedideliame Roitlingeno mieste, esančiame Badeno-Viurtembergo žemėje. Ten gyveno ir D. Jasaitis.

⁵⁰ Sodoma ir Gomora – miestai, minimi Biblijoje, kuriuos užsirusčius Dievas už paleistuvavimą sudegino.

⁵¹ Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos valdybos pranešimas apie savo veiklą 1945.7.1. – 1946.8.1., l. 3, *DJASU*.

⁵² *Ten pat*.

⁵³ *Ten pat*, p. 19.

⁵⁴ *Ten pat*.

⁵⁵ UNRA – *United nations relief and rehabilitation administration* (Jungtinių tautų pagalbos ir atkūrimo administracija), įkurta 1943 m. lapkričio mėnesį siekiant suteikti pagalbą Antrojo pasaulinio karo pabėgėliams. Pusę jos biudžeto sudarė JAV skiriamos lėšos, o organizacijai vadovavo JAV atstovai.

⁵⁶ BALF'as – Bendrasis Amerikos lietuvių fondas. Tai šalpos organizacija, įkurta 1944 m. kovo 25 d.

pareigūnas jis turėjo būstą, kurį gavo ne iš karto, asmeninį automobilį, namuose – telefoną, už darbą gaudavo atlyginimą. Pirmojo lietuvių pabėgėlių laikraščio „Mintis“ 35 numeryje (1949 m. kovas) buvo išspausdintas anoniminio autoriaus straipsnis „Krizė Lietuvos R. Kryžiuje“, kuriame teigta, kad D. Jasaitis neva yra pasidaręs „keliaaukštį“, didžiulį 1 400 markių atlyginimą, kad LRKD jam moka už asmeninio automobilio remontą, butą, telefoną namuose (*neregėta prabanga*)⁵⁷, kad jis gauna 100 markių reprezentacijai⁵⁸. Į šią publikaciją, įvertintą kaip šmeižtą, LRKD kompromitaciją, griežtai reagavo LRKD vadovybė (vyriausioji valdyba) ir pats D. Jasaitis. Vyriausioji valdyba paaiškino, kad D. Jasaitis pats neskiria sau atlyginimo, tai daro būtent ji. 1949 m. pradžioje vyriausiosios valdybos pirmininkas apskritai dirbo be atlyginimo, asmeninį automobilį keletą metų naudojo vadovaujamos organizacijos reikmėms, kelionėms, nes LRKD savo mašinos 1945–1946 m. neturėjo. Telefonas D. Jasaičio bute taip pat naudojamas tarnybos reikalams. Buto mokesčio nemoka ne tik LRKD, bet ir VLIK'o vadovas. D. Jasaitis parašė laišką laikraščio „Mintis“ redaktoriui Jonui Vasaičiui, kuriame pareikalavo paskelbtas neteisingas žinias atšaukti. Jeigu tai nebus padaryta, grasino kreiptis į teismą ir pavišinti straipsnio autoriaus pavardę⁵⁹.

D. Jasaičio veikla vadovaujant LRKD vyriausiajai valdybai laikytina sėkminga. Be kitų visuomenės, kultūros, mokslo veikėjų, tai yra pripažinęs objektyvumu garsėjęs žymus istorikas Zenonas Ivinskis (1908–1971), kuris 1957 m. rašė D. Jasaičiui: „Jums taip sėkmingai vadovaujant (Lietuvos Raudonajam Kryžiui – *aut. past.*), yra tikrai atlikęs svarbų šalpos ir globos vaidmenį.“⁶⁰

Kadangi LRKD buvo apolitiška organizacija, jos vadovybė, pirmininkas D. Jasaitis kiek įmanoma vengė politikos savo veikloje, susijusioje su LRKD, tačiau 1946–1947 m. jis priklausė ir VLIK'o⁶¹

vadovybei – Vykdomajai tarybai⁶². Taigi politinio darbo neišvengė.

Jungtinėse Amerikos Valstijose nepražuvę

Pokario metais Vokietijoje įkurtos DP stovyklos buvo laikinas pabėgėlių problemos sprendimas. Anksčiau ar vėliau stovyklos turėjo būti panaikintos, o jų gyventojai privalėjo rasti nuolatinio savo gyvenimo vietą kokioje nors šalyje. 1950 m. pradžioje DP stovyklos pradėtos likviduoti. Tuo metu JAV vyriausybė pagal DP nuostatų aktą leido tūkstančiams karo pabėgėlių atvykti į šalį. Tuo pasinaudojo ir lietuviai.

D. Jasaitis baigė savo darbą LRK draugijos vadovybėje ir su šeima migravo į Jungtines Amerikos Valstijas. Pramokęs anglų kalbą, kaip labai kvalifikuotas specialistas⁶³ 1951 m. jis gavo darbą Konektikuto (*Connecticut*) valstijoje įsikūrusioje *Gaylord Farm* sanatorijoje⁶⁴. Šios sanatorijos, įsteigtos 1902 m., 1948 m. pertvarkytos į ligoninę, sėkmingai gyvuojančios iki šiol⁶⁵, specializacija tuo metu buvo sergančiųjų džiova gydymas. D. Jasaitis tapo vienu iš nedaugelio laimingųjų lietuvių, kurie gavo darbą pagal specialybę. Knygos „Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951“ autorius, istorikas ir sociologas, gyvenęs Vokietijoje, Vincas Bartusevičius (1939–2020) apie lietuvių inteligentų galimybes gauti darbą pagal savo kompetencijas rašė taip: „Visiems lietuvių inteligentams teko persiorientuoti, išgyventi socialinę diferenciaciją, nes savo profesijos darbą tik mažai kam buvo lemta dirbti.“⁶⁶

D. Jasaitis, kaip ir kiti JAV gydytojai, gaudavo normalų atlyginimą, leidusį išlaikyti šeimą, leisti į mokslus sūnų Stasį (*Stanlay*) ir dukrą Eleną (*Li*).

Po keleto metų profesinės veiklos *Gaylord Farm* sanatorijoje D. Jasaitis su šeima persikėlė į Floridos valstiją, įsidarbino Tampos miesto, esančio prie Meksikos įlankos, kuris tuo metu labai sparčiai vystėsi, ligoninėje. Ten jis taip pat gydė

⁵⁷ *Aut. past.*

⁵⁸ L. R. Kryžiaus vyr. Valdybos nutarimas prie protokolo nr. 11 (195), *DJAŠU*. Dokumentas be datos, bet pagal turinį aišku, kad parašytas 1949 m.

⁵⁹ Neaišku, ar laiškas buvo išsiųstas adresatui ir ar buvo patenkinti iškelti reikalavimai. *DJAŠU* yra saugomas labai prastos kokybės laiško tekstas ar jo kopija be datos.

⁶⁰ Z. Ivinskio laiškas D. Jasaičiui, parašytas 1957 m. spalio 20 d., *DJAŠU*.

⁶¹ VLIK – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (1943–1990), kuris siekdamas išlaisvinti okupuotą Lietuvą naudojo politines priemones.

⁶² Domas Jasaitis, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 8, p. 576.

⁶³ Gali būti, kad surasti tinkamą darbą padėjo ir tai, jog Lietuvoje gydytojas visapusiškai prisidėjo prie žydų rėmimo, jų gelbėjimo.

⁶⁴ Domas Jasaitis, *Lietuvių enciklopedija*, t. 19, p. 319.

⁶⁵ *History of Gaylord*. Prieiga internete: <https://www.gaylord.org/About/History-of-Gaylord> [žiūrėta 2000-10-05].

⁶⁶ Bartusevičius V., *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*, Vilnius, 2012, p. 539.

sergančiuosius džiova. Kadangi Floridai būdingas subtropinis, drėgnas klimatas, D. Jasaičiui ir jo šeimos nariams teko prisitaikyti, buvo nelengva. Viena iš išlikusių Sofijos Jasaitienės sesers, Onos (Hanios) Lukauskaitės-Poškienės, laiškų Sofijos vyrui rašoma: „Vila, kurioje gyveni, tikrai graži, bet ar ne per sunku Tau tropikų klimatas?“⁶⁷ 16 metų išdirbęs ligoninėse, 1966 m. D. Jasaitis išėjo į pensiją. Tampa ir jos klimatas tikriausiai netiko D. ir S. Jasaičiams, nes jie Floridą paliko, gyventi persikėlė į Maunt Vernoną Niujorke, kur praleido visus likusius savo gyvenimo metus.

Nors gydytojo darbas atimdavo iš D. Jasaičio daug laiko ir jėgų, jis vien mediko veikla neapsiribojo, dalyvavo ir lietuvių visuomeniniame, taip pat politiniame gyvenime. Nuo pat pirmojo „Tėvynės sargo“⁶⁸ numerio, išleisto 1947 m., kai D. Jasaitis dar gyveno Vokietijoje, jis buvo šio žurnalo bendradarbis, 1968–1975 m. redaktorius. Be abejo, redaktoriaus darbas reikalavo nemažai jėgų iš vis labiau senstančio Krikščionių demokratų sąjungos veikėjo. Kaip ir Lietuvoje, Amerikoje jis parašė ir išleido daug darbų įvairiomis temomis, ypač apie LRKD veiklą ir BALF'o pagalbą tremtiniais Vokietijoje, Austrijoje. D. Jasaičio tekstai, kalbos rodo didžiulį gydytojo išmanymą įvairiais klausimais, kartu ir moksliniais. Tai leido jam sėkmingai dalyvauti diskusijose, ginti krikščionišką pasaulėžiūrą ir laikyseną. Išeivijos istorikas Simas Sužiedelis laiške D. Jasaičiui, kuris tuo metu turėjo rimtų sveikatos problemų, rašė: „Turite tokį spalvingą ir dinamišką žodį – pasakomą ir parašomą.“⁶⁹ Tikra tiesa. Dar tarpukario Lietuvoje D. Jasaitis garsėjo kaip paskaitininkas, daug kartų skaitė paskaitas, daugiausia medicinos klausimais, miesto visuomenei ir rengė pranešimus ateitininkų suvažiavimuose.

D. Jasaitis aktyviai dalyvavo Amerikos katalikų gyvenime ir lietuvių katalikų mokslo akademijos, kuri tuo metu veikė užsienyje, veikloje.

Pokario metais ir vėliau JAV buvo paskelbta daug rašinių, kuriuose dėl holokausto labai buvo kaltinti lietuviai. Vienas aktyviausių žydų gelbėtojų Lietuvoje D. Jasaitis susirūpino lietuvių tautos

garbės gynimu. Dar 1962 m. jis parašė straipsnį „Žydų tragedija Hitlerio okupuotoje Lietuvoje“⁷⁰, vėliau pradėjo rinkti medžiagą apie žydų gelbėtojus ir, nors neturėjo istoriko kompetencijos, ryžosi parašyti knygą šia skaudžia tema, nes iki tol niekas iš lietuvių, įskaitant emigracijoje gyvenusius istorikus, to nepadarė. Iki gyvenimo pabaigos gydytojas spėjo surinkti daug medžiagos, kurią sukaupė savo archyve, parašė prisiminimus apie žydų gelbėjimą Šiauliuose, bet dėl sveikatos problemų, vis labiau menkstančių jėgų sumanymo įgyvendinti nebespėjo.

Atkūrus nepriklausomybę, už nuopelnus gelbstinti į nelaimę patekusius žydus D. Jasaitis (po mirties) apdovanotas Žūvančių gelbėjimo kryžiumi. Keista, bet nei garbiojo gydytojo, nei jo žmonos nėra pasaulio teisuolių sąrašė. Galbūt patekti į šį sąrašą sukliudė tai, kad D. Jasaitis nacių valdymo laikais buvo užėmęs oficialias pareigas lietuvių savivaldoje ir sveikatos apsaugoje, priklausė LF?

Iškilusis šiaulietis buvo taurus žmogus, labai rūpinosi artimaisiais, daug padėjo materialiai sovietų valdžios represuotai, skriaudžiamai disidentėi, žmonos seseriai Onai (Haniai) Lukaškaitei-Poškienei, kuri po grįžimo iš tremties buvo likusi be pragyvenimo šaltinio⁷¹. D. Jasaičio anūkas D. Valiūnas yra sakęs, kad senelis buvo labai geras visiems giminaičiams, mylėjo Lietuvą, mėgo muziką, o ypač operą. Pasak vaikaitio, „jam dainuoti operą sekėsi nelabai gerai, tačiau dainuodavo labai garsiai“⁷².

Visai Lietuvai, o ypač Šiauliams, tiek daug nusipelnęs dr. D. Jasaitis mūsų mieste nėra tinkamai pagerbtas. Deja, Šiauliuose yra gatvių, pavadintų žmonių, miestui nieko nedavusių, kartais net kenkusių Lietuvai, vardais, bet nėra D. Jasaičio gatvės, aikštės ar skvero. Ar ilgai taip dar bus?

⁶⁷ Dr. Domui Jasaičiui (svainiui), *Apie laisvę ir tulpės žiedą*, p. 271.

⁶⁸ „Tėvynės sargas“ – išeivijoje esančių krikdėmų, Lietuvos krikščionių demokratų sąjungos, periodinis leidinys.

⁶⁹ S. Sužiedelio laiškas D. Jasaičiui, 1968-11-09, *DJAŠU*.

⁷⁰ *Išgelbėję pasaulį*, p. 35–39.

⁷¹ Striogaitė D., Nepavergto žmogaus pasaulis, *Apie laisvę ir tulpės žiedą*, p. 30.

⁷² Dr. Domo Jasaičio keliais sekantis anūkas atvyko į Respublikinę Šiaulių ligoninę. Prieiga internete: <https://rsl.lrv.lt/lt/naujienuos/dr-domo-jasaicio-keliais-sekantis-anukas-atvyko-ir-i-respublikine-siauliu-ligonine> [žiūrėta 2020-06-20].

Romualdas OZOLAS

Retrospekcijos: į vaikystę ir atgal – visą gyvenimą

Nuotraukos autoriaus

2001-08-22, 11.10. & Nors jau rašiau apie savo pagrindinių domėjimosi sričių svarbiausius įvykius, dar kartą grįžtu prie to kitu aspektu – į ką visa tai išvirto per gyvenimą.

Kaip kad kažkada Vėlius, dar tebestudijuodamas universitete, juokais baidėsi padaryti mokslinę konferenciją su pranešimais apie mano veiklos barus, taip ir aš dar dabar savęs klausiu: kas gi aš vis dėlto? Sau atsakau paprastai: aš – rašantysis, galbūt – rašytojas, bet greičiau – metraštininkas, mąstytojas (galvotojas), o galų gale – galbūt ir bylotojas, vienišius sakytojas. Pranašas? Ne pranašas, aš nespėliuju – aš juntų, mąstau ir sakau. Kaip koks seismografas. Ar tai reiškia, kad mano likimas iš tiesų realizuosis dar tik ateity ir aš galėsiu ir pats sakyti, ir kiti galės apibūdinti taip: tas, kuris vienišas sėdi mansardoje ir rašo.

Visą savo gyvenimą mane traukė faktas, tikrovė. Iš čia – tikrumo dvasioje paieška. Iš tos traukos gimė dvi, ne, trys, didžiulės veiklos sritys, einančios per visą gyvenimą ir išsiskleidžiančios į didžiules faktų sankaupas: etnologiniai užrašai, fotografijos ir garso įrašai. Kaip šalutinis, iš kultūros, iš kitur, ateinantis visus tuos pridengiantis klotas yra dokumentų archyvas, knygų rinkiniai ir įvairūs memorialiniai daiktai (daugiausia – iš tėvų šeimos ir Sąjūdžio aplinkos). Per šias veiklos sritis iš grynai asmeninės veiklos išėjau ir į

visuomeninę – žurnalistiką, ekspedicijas, paminklosaugą, pagaliau – Sąjūdį su jo idealios tvarkos sukūrimo siekiu visuomenėje ir valstybėje.

Kita vertus, visada norėjau matyti fakto esmę, pakilti aukščiau jo, suprasti jo prigimtį ir genezę bei prasmę. Iš čia – mano veržimasis į menus, pirmiausia į dailę, literatūrą ir muziką. Jeigu dailė išvedė į domėjimąsi dailės istorija, visokių kultūrologinių etiudų rašinėjimą, muzika – vos ne į profesinę muzikinę veiklą, literatūra – vos ne į nominalius rašytojus, tai visa šitai kartu paėmus kėlė dar aukščiau ir, be jokios abejonės, atvedė į filosofiją. Tai buvo bene šviesiausias gyvenimo etapas – sunkus, kankinantis, bet prasmingas tiek, kad pasijutau atradęs tiesos ištakas, žmogaus veiksnio pamatus, pagaliau ir veikimo kryptis, metodus, mechanizmus. Kiekvienas naujas supratimas buvo šviesos savo dvasioj pagausinimas. Aš buvau laimingas. Ne, ne laimingas – džiaugsmingas.

Tuo metu radau dar vieną tikrumą – politinio veikimo tikrumą. Kad tauta, nacija yra asmens politinio veikimo objektas, o pati tauta yra tarptautinio veikimo subjektas, buvau radęs dar „filosofinių apšvietimų“ laikotarpiu. Per tarnybą LTSR Ministrų Taryboje ir darbą „Mintyje“ suradau, kaip konkrečiai tai daryti: ta kryptis nuo filosofijos mane nuvedė žemyn, atgal į faktų pasaulį, bet visiškai kitokios kokybės žmogų – buvau jau „su

Romualdas Ozolas tėviškėje. 2014 m. rugpjūtis. Rimgaudo Šlekio nuotrauka

stuburu“ – žinojau, ko siekiąs, ir išmaniau, kaip turi būti siekiama. Politiniam veikimui buvau pasirengęs. Iki valstybės atkūrimo mano dvasia nežinojo abejonių: veikiau ir laimėdavau.

Tiesa, asmeniškai pergalių nepasiekdavau. Jos visada būdavo „prasmėje“ – bendro veikimo rezultatuose. Bet kol mano siekiai sutapo su bendro veikimo siekiais, konflikto dvasioje nebuvo. Ir tik po to, kai valstybė buvo atkurta, o aš – nublokštas šalin nuo poveikio jai, pradėjau suprasti dar vieną problemą: protingumas yra konkretus. Idealai – sau, tiesa – sau, o idealai nuo tiesų gali labai ir labai skirtis. Ir arba tu apsisprendi politikai ir eini tikrovės kaip fakto kūrimo keliu, vadovaudamasis „laiko tiesa“, arba pasitrauki iš to lauko ir kalbi apie tai, kas yra pagal turimus buvimui kriterijus, pagal idealus. Norėjau paveikti gyvenimą pagal savo idealus, todėl organizavau konkrečią jėgą, turinčią „laiko tiesos“ pavidalą, labiausiai atitinkantį didžiuosius būties tiesos idealus. Kai pasirodė, kad visa tai yra nereikalinga nei tiems, kurie, rodos, buvo apsisprendę veikti pagal idealus, nei tiems, kuriems nereikėjo nei idealų, nei tiesų, reikėjo tik įprasto neatsakingo buvimo, ir aš buvau nušalintas ir nuo galimybės veikti tikrovę netgi politikos forma, iškilo paskutinio apsisprendimo klausimas: kautis už prarastą teisę ar pasitraukti ir dar kartą – dabar jau galutinai – pasirinkti idealų gyvenime

svarbos propagavimo poziciją. Byloti sau į padangę, nesvarbu, ar išgirs kas, ar supras ir panūs atsiliepti. Stoviu ant to slenksčio ir rašau. Byloju raštu, prieš pasukdamas į bylojimą žodžiu.

Taip mano „domėjimosi linijos“ išveda mane į šią dieną. Bet išveda. Ir apsisprendimas, man rodos, yra jau aiškus.

Labai svarbus mano jaunystės įvykis, savotiškai užbaigęs ir mokyklinių metų gyvenimo paieškas, buvo knygelės „Kada susirenka draugai“ rengimas ir išleidimas 1959 metais. Knygutės apie Vilniaus universiteto ansamblio gyvenimą parengimas man akivaizdžiausiai pademonstravo, jog nėra tiek svarbu, kad tu, štai, išleidai knygą, svarbu, kas joje parašyta. Ta maža knygelė apsaugojo mane nuo noro produkuoti knygas savo sąžinės pardavinėjimo kaina. Kaip tik jos dėka galiu čia rašyti ir šiandien.

Na, po šiuo stogu galiu jau kalbėti apie mokyklinių metų smulkmenas.

2001-08-24, 13.32. & Kodėl traukia žiūrėti į ugnį?

Štai sėdi mano negaluojuanti žmona, seniai jau susitaikiusi, kad neilgai gyvens, kad gyvenimas jau baigtas, ir tik reikėtų ištverti ir ant kojų pastatyti anūkus, ir žiūri į treškančią laužą. Žiūri visa jame paskendusi, ir aš labai abejoju, ar šiuo metu ji jau ne ten?

Mekiai nuo Maskvytės. Rimgaudo Šlekio nuotrauka

Ką ji mato?

O ką matau aš, lygiai taip pat į laužą suėjęs? Stoviu, žiūrėdamas į liepsnas kaip kažką amžinai gyva, ir galvoju, kad netgi ta „amžinai gyva“ yra literatūra, žodžiai. Užmesti ant to spurdančio, platančio, sueinančio į save ir vėl lauk besiveržiančio skaistumo kaip dirbtinis, mano padėtį palengvinti bandantis padaras, beviltiška ir bejėgiška žmogaus pretenzija atspėti mįslę, kurioje ne tik gyvybės, gyvasties – viso kosmoso esmė, ištaka, vartai į aną pusę, kurion gal irgi prasiverši tik šiaupusinėse viltyse ir jos niekada nesutaps su tuo, kas yra ten.

Ugnis – gyvasties riba, vartai, per kuriuos gyvybė išeina iš čia.

Bet tai irgi pernelyg literatūrizuotas apibūdinimas, ir aš esu linkęs stovėti ir žiūrėti, kaip plaukstosi ugnis, rydama eglių šakas, seno šieno plėkus, krūmų šaknis ir po sausais lapais pasislėpusias šakas, verčiančias į dangų kamuolius dūmų.

O jeigu pajėgi atsiriboti nuo to, ką valgo ugnis, gali išeiti į kitą šiaupusinę dimensiją, kurioje matai pats save, sėdintį vasarnamy prie židinio, kuriame traška ugnis, nušviesdama sienas, tamsius langus ir sunkiai rudens vėjy ošiančias pušis; arba vakarą viduržiemį Vilniaus priemiesty su dviem dar vilties neprarandančiais jaonais žmonėmis; arba – dar seniau – sodyboj vidur baltų laukų anksti rytą mažą berniuką, močiutei padedantį gliaudyti iš ankščių

pupeles, o ankštis pilantį į plytą, kurioj jos spragsi, treška, dega, raudonuoja ir anglėja, pripildydamos visą tą šviesos kupiną virtuvę dar didesnio, kažkokio visa apimančio šviesumo, šviesos, kuri paskui eina kartu visą gyvenimą ir yra šeimos gyvenimo jaukumo vaizdinys, simbolis, esmė.

2001-08-25, 12.37. & Dar vieno labai svarbaus dalyko neužrašiau, jeigu jau syki prasiveržiau čia, vaikystės ir jaunystės iki studijų dienų sąmonės duburiuose užsilikusių krislių vartalojime, iki visą gyvenimą kaip stogas aprėpiančių dalykų, kurių užuomazgas dabar jau matau ten, ištakose, – taigi, dar vieną labai svarbų dalyką noriu pasakyti čia, kad užsičiauptų pagaliau visi šunagalviai „patriotai“, kaltinę ir tebekaltinę mane komunizmu ir komunistu: niekada bolševikų režimo ir jo valdžios nepriėmiau kaip savo ir niekada su ja nesutikau! Kas ir šiandien netiki, tepaskaito tų metų užrašus, tikrus anų laikų dienoraščius, kurių tikrai negalės apšaukti padarytais, dabar parašytais, kaip bandė pavaizduoti mano Ministrų Tarybos laikų užrašus. Tepaskaito ir tepasako, kur aš kolaboruoju, kokioj vietoj, su kuo. O ir vėliau. Nes atsakymų į gyvenimo klausimų ieškojimus aš nelaikiau išdavyste. Galų gale tebūnie dėl teisybės visi, bet kurioj tarybinėj valdžioj bet kuria forma dalyvavę, pavadinti kolaborantais – tada ir aš sutinku būti tokiu vadinamas.

Darbymetis

Ar rasis daug tokių, kurie bent kraštelio nebuvo „susitepę“? Bent komjaunime pabuvę, bent apylinkės tarybos deputatu ar kuo panašiu. Kolaboravusi tauta? Galbūt. Bet tasyk, ar turim kokį nors Pasi-priešinimą, nors šiandien apie jį kalbame? O jeigu dar įjungtume KGB agentūrą, gal pasirodytų, kad Lietuvoj nebuvo jokio nenusidėjusio žmogaus? Tai-gi. Tad netgi jeigu ir norėtų kas segti kolaboranto vardą man (ir aš sutikčiau su tuo tam tikromis bendromis visiems labai griežtų kriterijų sąlygo-mis), niekada nesutikčiau, kad buvau išdavikas. Lietuvos neišdaviau niekada. Niekada per visą savo gyvenimą. Pradedant nuo pirmo paliudijimo savo dienorašty (kurį dabar paskaitęs didžiai nustebau: negi ir tada jau taip galvojau, kad aš niekada negaliu pasitraukti iš Lietuvos). O gal ir anksčiau, nes visa tai reikėjo nugyventi, kad galėtum pasakyti. Mintys neatsiranda iš niekur.

Kad ir kaip kritiškai žiūrėčiau aš į savo mokslei-viškus dienoraštinius užrašus, jie yra mūsų istori-jos liudijimas – tokie mes buvom. Buvom su savo niekinga kasdienybe, su barbenimu tarsi drugelių sparnais į gaubto stiklą, su išpuoliais ir nuopuoliais, su savo garbės ir orumo supratimu, o svarbiausia – su sąžine. Visa tai pakankamai aiškiai matosi tuose užrašuose. Ir nėra čia ko kuklintis. Blogi ar geri jie literatūriškai – jie yra nepermaldujamai tikri istoriškai, ir su tuo bus priversti skaitytis visi, netgi

jeigu šitie mano užrašai liks nepaskelbti, o gulės archyvuose kaip rankraštiniai analai. Nebus jie panaudoti – ne mano kaltė bus, o tų istorikų, kurie jų nežinojo arba žinoti nenorėjo. Arba nenorėjo suprasti kaip koks nelaimėlis Pranas Morkus.

Dabar, kada jau skelbiami Jono Meko dienoraš-čiai, kai paskelbti kai kurie partizanų dienoraščiai, kai daug išleista tremtinių dienoraščių, matau, kad manieji perima estafetę ir neša ją nuo partizaninio karo pabaigos iki šių dienų, rodydami vieno iš pokario žmonių gyvenimo kelio paieškas. Vieno iš tų, kurie paskui stovėjo prie Atgimimo slenksčio ir buvo Nepriklausomybės atkūrėjai. Ir vieno iš visiš-kai nedaugelio, kuris ir šiandien mano, kad Lietuvai reikia susirasti ne sąjungų, o nepriklausomo gyve-nimo kelią; kuris ir dabar mąsto, kaip atsilaikyti naujojo „sąjungoj“, kai į ją ten nuves „patriotai“. Bet niekada nepalikti Lietuvos. Niekada.

2001-08-26, 14.05. & Kai galvoju apie Pirmojoje Respublikoje subrendusius žmones, tokius kaip Mačernis, Mekas, Matuzevičius ir į juos panašius (ištisa plejada sulaužytų likimų ir numarintų poetinių pasaulių!), bei jų sugebėjimą be didelių vidinių problemų save pastatyti kriterijum, o po to tik ieškoti santykio su tuo, kas sudaro tavo ata-kuojančią aplinką, aš negaliu rasti savo praeityje savęs kaip kriterijaus, ir vis dėlto pasąmoningai taip

Romualdas Ozolas bendrabutyje

yra. Kodėl šitaip? Nežinau. Gal kad anie žmonės per mokyklą gavo kitoki, save kaip žmogų vertinti leidžiantį, sugestijuojantį pamatą? Mes – ne. Mes tiesiog buvom palikti vieni sau. Ir ėjom per laiką ir pasaulį kaip per kokią povandeninį pasaulį, nes niekas apie gyvus dalykus nekalbėjo, kalbėjo apie idealus, siekius, planus, nurodymus, – būtinybės, reikiamybės, kurios turėjo būti gyvesnės už gyvenimą, kurios gyvenimą automatiškai darė netikrą ir nevertingą.

Bet visa, kas mums, tiems Mėnulio peizaže gyvenantiems vaikams, iš tiesų pasirodydavo vertinga, buvo būtent gyvenime. Žinoma, gyvenimo oficialusis nuvertinimas, niekinimas, nuolatinis „taisymas“ ir mums varė galvon ir širdin abejonę, bet vis dėlto tai buvo kažkas mažiau negu gyvenimo vertingumas, kurį ir intuityviai, ir empiriškai patirdavome. Mums reikėjo ginklų jį apginti. Kur jie? Kas jie, tie ginklai? Ir štai, likdavo viena – AŠ! Aš taip nenoriu. Aš taip negalvoju. Aš taip nedarysiu. Mūsų individualizmas buvo nuogas, mūsų individualizmas buvo neprotingas, labai jausmingas, ekspansyvus, mūsų individualizmas buvo žiaurus, laukinis. O anų jaunų vyrų – personalus, suasmenintas, su įsiklausymu į save, savo polinkius ir paieška to, kas atliepia jiems aplinkumoje.

Užtat mums (ir Radzevičiui, ir Dirgėlai, ir Gedai, ir Strielkūnui, ir daugeliui kitų) buvo itin svarbu

rasti to gyvenimo tikrumo pajautos kaip vertybės apgynimo priemones. Kiekvienas ieškojo savaip. Bet visi atsakinėjo į klausimą, kas jiems yra tikėjimas, kas jiems filosofija, mokslas, ir atsakymas į šiuos klausimus daugybe atvejų paaiškina giluminius to ar kito žmogaus dvasios pasaulio pamatus, kūrybos pobūdį.

Aš buvau kaip reta proto žmogus: žinai – vadinasi, moki, gali. Iš čia – ir mokymasis, ir elgimasis, ir rašymas (apie ką rašau? – fotografuoju tikrovę: žodžiais bandau nusakyti, kas tai, mano manymu, yra arba bent jau kaip tai atrodo). Tik po ilgo ilgo laikelio, praktiškai jau po studijų universitete ir scientistinio tipo rašinėjimo, išeinu į emocinio vertybiškumo erdvę (tipiškas šiuo požiūriu yra 1961 metų „gamtos vaizdelis“: „Šiandien supratau, kuo kvepia laukai – kvepia bulviakasiu“; – supratau, kad kvėpėjimas yra tokia realybė, kuri visuotinėse už bulviakasį!) Tiesą pasakius, visa tai lieka problemiška ir toliau, bet būtent per šią skylutę aš išlendu iš novelių ir išeinu į didesnę prozinę panoramą – apysaką. O problemiška lieka dėl to, kad mes, uždarytieji marksizmo–leninizmo narve, nežinojome ne tik to, kokiais ginklais mums geriau ginti savąjį gyvenimą, o ne ideologijos, vertingumo supratimą, bet ir kokiais ginklais – kokie jie iš tiesų yra. Vieni iš mano kartos eina, ieškodami tiesos klaidų metodu, kiekvieną eilėraštį ar apsakymą

Vaizdas Kalino sodybos link

pirkdamį proto krauju (dėl to meno juose vis tiek nepadaugėja, gal tik psichologinės įtampos ir lingvistinio komplikotumo), o aš, būdamas radikalas, literatūrinę kūrybą atidedu išvis į šalį ir užsiimu filosofija. (Kai paaiškėja, kur slypi tiesa, kur jos ištaka, ir aš supratau, kad tai gyvenimo būdas, ir reikia imtis laužyti tą gyvenimo būdą, dėl to, žinoma, kūryba atidedama dar dešimtmečiui. O čia jau ir gyvenimas pakalnėje, saulės laidoje.)

Ar žinau ką nors taip, kad galiu tuo pasiremti? Baimių jaučiu daug. Bet atsimenu vidujai nuolat degant kažkokį angliuką: aš padarysiu, aš galiu, aš privalau. Bijojau pakliūti į kalėjimą su kankinimais. Bet ir tuo atveju buvo nedrebama: iš čia ir manoji badavimo akcija (kiek dienų galiu išlaikyti nevalgydamas), ir tas idiotiškas karpos nuo dešinės rankos didžiojo piršto kirpimas be jokio apmarinimo, be dezinfekcijos, tik su prideginimu perkūno akmenėliu po to ir apipylimu kalio jodidu; iš čia, iš to noro įsitikinti, žinoti, kad įveiksiu, ir knygoms su visokiais išbandymų aprašymais ypatingas dėmesys; gerai, kad dar nepradėjau bandyti lupinėti nagų, ko bijojau labiausiai, – tačiau nago lupimo skausmą patyriau netyčia, žaidžiant futbolą suklupęs taip, kad didžiojo piršto nagas atsiknojo nuo pašaknų ir „pririjo“ žemių, kurias tėvas paskui iš žaizdos krapštė. Dėl dvasinio savo patvarumo neabejojau,

abejojau dėl fizinio. Bet tai, kaip atrodo man šandien, matyt, buvo viskas, ką žinojau tikrai.

Buvo ir viena idėja, kuri tąsyk, atrodo, suvokta dar instinktyviai, bet pakankamai neblogai, – tai Lietuva. Ant Lietuvos uždėta ranka, tolydžio išskylanti tai miškinius šaudančiais rusais, tai mus vežti norinčiais kareivukais su milinėmis per pečius, tai į kolūkį rašyti atvykstančia kompanija, pagaliau kolūkių susirinkimais ir triukšmaujančiom bobom, nepatenkintais girtais seniais, kurie tada man atrodo skriaudžiami, nes niekas jų neklauso, o jie spjaudydamiesi eina lauk rūkyti ant gonkelių; arba kad ir milicininku miestely arba govėda valdžiai tarnaujančių mokytojų – visi jie buvo nesavi. Mus trempia per laikraščius, per radiją, kolūkiečiams išmoka kapeikas ir po 200 gramų rugių už darbadienį – kur tai matyta!? Mūsų pusėj yra mūsų šeimyna su motina, kiekvieną sekmadienį lekiančia į bažnyčią, tėvu su Biblija saulėj ant rašomojo stalo (artimiausia jo liuteronų bažnyčia – tik Šiauliuose), mano draugeliai mokykloje, kai kurie kaimynai (anaip tol ne visi!), bet svarbiausia – ant Lietuvos, tverdamą ją nuo pasaulio, yra uždėta didžiulė, visą dangų iki horizonto užskliaudžianti siena. Kartais ji statmenai kyla į dangų, kartais guli ant mūsų kaip gaubtas, kartais stovi tarp manęs ir žmogaus, kuris kažką sako, o tu galvoji, kaip neatsakyti arba kaip atsakyti nepasakant. Bet kad ir kaip būtų keista, aš

Klasiškai

tą sieną realiai pajusdavau retai. Geriau pradėjau jausti, kai išgirdau radiją ir ypač kai pradėjau nuolat klausytis užsienio radijo stočių su jų nuolatiniu birbesiu glušinant rusų trukdymo stotims. O tada, ir mokykloj, ir universitete, jos nei ypatingai stipriai jaučiau, nei paisiau. Žinojau, kad yra, žinojau, kad reikia saugotis, apie tai nuolat primindavo Česys Cemnolonskis, Ipolitas Ledas, reikšmingai pasižiūrėdavo ir net ženklais parodydavo Baltijos nuskendęs Albinas Vasiliauskas. Mane gal kiek saugojo ansamblis, su sekstetu parsivežtas ypatingasis statusas (po pirmojo kurso buvau pašalintas iš bendrabučio, bet kai pasakiau kažkam iš veikėjų – tuoj paskyrė, ir netgi geram bendrakursių kambary, bet, atrodo, ketvirtam aukšte).

Per tuos metus Lietuvos kaip vienintelės vietos Žemėje idėja brendo itin sparčiai, bet veiklos atramos tašku, filosofijos išeities tašku tapo vėlėliau, kartu su fotografijos vietos Lietuvos kultūroje apmąstymais.

Lietuvą stengiausi pažinti. Visas mano gyvenimas buvo gyvenimas pažinti. Pažink, sužinok dar, dar, tai dar nepatirta, to dar nematei, – kol 1968 metais įstojau į filosofijos aspirantūrą. Bet ir 1975 metais į LTSR Ministrų Tarybąėjau tarsi į kūrybinę komandiruotę – sužinoti, kas Lietuvoje daro socializmą.

Ar tikėjau kuo nors?

Vaikas būdamas meldžiaus be proto. Atsiklaupęs prie lovos sukalbėdavau visą krūvą poterių, nuoširdžiai tardamas žodžius, nes mama po to labai maloniai priglausdavo, paglostydavo, ir aš pats vidujybėj jausdavaus minkštas, švelnus kaip šilkas.

Bažnyčioj būdavo šalta, nieko nesupratau. Kalėdų, Velykų pamaldoms keltis reikėjo labai anksti, eiti neturėjau jokio noro. Tik kartą bažnyčia man buvo šviesi: kai pamačiau Zalogaite, nors ji ir nepamatė manęs. Negalima sakyti, kad aš pats savo laisva valia nutolau nuo bažnyčios. Mokytojai sekėdavo bažnyčion besilankančiuosius, kviesdavosi aiškintis, skelbdavo laikraštėliuose. Atrodo, tėvams su manim ir taip buvo gana istorijų mokykloje, jie nepuolė spausti lankytis, nors mama norėjo. Aš tvarkingai priėjau ir Pirmosios Komunijos, ir keletą kartų išpažinties, bet kai išgyvenau dramą dėl būtinybės pasisakyti savo nuodėmes garsiai, mano šišas atvėso. Na, pasisakiau, kad valgiau kriaušes iš kaimynų, bet tai, ką klebonas pasakė man, buvo toks menkas daiktas, palyginus su tuo, ką aš patyriau, kol apsisprendžiau pasisakyti, kad po to nutariau: ir čia aš su savim tvarkysiuosi pats. Labiausiai viską man sumaišė mano krikštas (apie tai esu rašęs): kunigas ne tik perkrikštijo iš vienos tikybos į kitą, jis dukart krikštijo mane, abejodamas, ar nepadarė klaidos. Mes su tėvu po to išgėrėm

Sodyba I

vyno, ir man buvo aišku, kad švento visame tame reikale tikrai nėra labai daug.

Labai svarbi aplinkybė buvo ta, kad aš nuo pat pradžių kėliau sau pažinimo ir gyvenimo čia, Žemėje ir su žeme, klausimus ir atsakymą tikėjausi radęs Albero Kamiu „maištaujančio žmogaus“ koncepcijoje: ji mane visiškai tenkino kaip pasipriešinimo filosofinis pagrindimas, ir tikėjimo Dievo klausimas nebuvo iškilęs ryškiau.

Po sūnaus nužudymo santykius su Būtim kaip iracionalia neišsamiybe vėl iškilo, tačiau po keleto apsilankymų bažnyčioje aš likau ne tik nenuramintas, bet ir susirūpinęs: jeigu mūsų bažnyčia tokia, mes pralaimėsime civilizacijų kovoje už Žemės žmogaus dvasią. Negalima grasinti už nuodėmės devintai mano giminės kartai! Net jei ir nusikaltimas bausis, gal aš labiau vertas užuojautos ir paramos atlaikyti savo prarastą gyvenimą negu paniekos ir pasmerkimo devintai kartai į priekį? Jei kaltas aš, tai kuo dėtas mano sūnus, jei kaltas jis, tai kuo dėtas jo sūnus, mano anūkas?

Nežinau. Nežinau. Nežinau.

Ir dabar, jau vakarėjant, galvoju apie mūsų, žmonių, likimą, Žemės likimą, matau visą jos amžinumo laikinybę, suprantu gyvasties stebuklą, jo paslapties grožį ir siaubą, ir toliau mokausi būti tame kisme kaip nekitumas, kaip pastovumas, bet jeigu turiu kuo tikėti, tai visų pirma pasitikėdamas

savim: ką atlaikysiu čia aš, tą bus įtvirtinusi Būtis, įsikūnijęs Dievas, nesvarbu, kaip jis vadintųsi. Suprantu, kad tai nesutampa su Vakarų dogmom, kad tai greičiau rytietiškos variacijos, bet nieko negaliu su savim padaryti: tikiu tik savo ištverme ir kitom per mane einančiom galiom.

Tai – laukinis individualizmas, šitai man aišku. Aišku ir tai, kad tokioj būsenoj – tikėjimo kaip susilietimo, susitapatinimo su Ištaka paieškose – yra daugelis ne tik mano kartos žmonių, ir ne tik Lietuvoje.

Ką gi, vadinasi, man dar prieš akis ilgas pažinimo ir atradimų kelias. Nes aš tebeieškau. Kas ieško, atras. Jeigu tik yra, ką atrasti.

Tikėti, kad kada nors galėčiau tikėti, yra mažų mažiausia, ko aš tikrai žinau norįs.

2001-08-28, 16.00. & Ar tai, ką aš čia darau, yra sąskaitų su gyvenimu suvedimas? Atsisveikinimas? Ar gal pasidžiaugimas gyvenimu, kurį, nepaisant visko, didelį nugyvenai, patyrei ir skausmo, ir džiaugsmo, visko, ir pergalės pasitenkinimo, ir žiauriausio pralaimėjimo karčiausio kartumo, kartėliausio, ir vis tiek gyveni, tartum sakydamas: pasiuskit! Ko gero, yra visko. Ir aš dar turiu laiko. Galiu visa tai per švelnią prievartą traukti iš savęs kaip voras tinklą, į kurį turi įkliūti muselės. Ar aš tas voragyvis? Nežinau. Bet, rodos, ne. Neperskaitys

Vaizdas iš sodybos I

kas – neliūdėsiu, turiu dar vieną džiaugsmą – rašyti, ir rašau. Darydamas savy tvarką. Ir liudydamas tiems, kurie perskaitys: daryk tvarką, ir ją anksčiau ar vėliau padarysi. Nepasiduok ir nebūsi nugalėtas. Tik niekada nepasiduok! Liūdėk, graužkis, kentėk, rėk, daužykis, priešinkis, bet nelūžk. Nelūžk viduj. Ir nelūši išorėj.

Kaip nelūžti, ko laikytis, kuo remtis? Ypač – jei niekuo kaip absoliučiu dalyku netiki? Jei tavo gyvenimas iškart paimtas kičios sąmonės, manipuliuojamos sąmonės, kuo pasirūpino tavo aplinkuma?

Galiu kalbėti tik apie save. Nes irgi esu tokios sąmonės žmogus, nuolat su ja kovojęs ir tebekovojąs. Koks buvo mano metodas, kuriuo remdamasis bandžiau atsilaikyti ir iš esmės atsilaikiau. Metodas buvo toks: kurti gyvenimo projektą. Teisingo gyvenimo projektą. Dėl to aš turėjau aiškintis, kas yra teisinga ir kas ne, ir tai užtruko didžiąją dalį gyvenimo. Pakeliui prirašiau visokių tikrovės tyrimų, kurie buvo reikalingi tiems projektams kaip empirinė medžiaga, ir dabar iš tų „fotografijų“ aš bandau sudėlioti savo žemės paveikslą – didįjį savo gyvenimo kūrinių. Stengiausi ir suprast, kaip reikia mąstyti, kad projektas būtų mąstymo neiškraipytas. Ir vėl: begalė pastabų – tai antras mano gyvenimo kūrinys, kurį galbūt galima būtų vadinti ir filosofija. Na, ir pagaliau projektai – kultūros gyvenimo organizavimo projektas dar tarybmečiu, ne, pirma

žurnalų projektai – „Meno saviveiklos“, „Kultūros barų“, paskui – jau kultūros gyvenimo, po to – gyvenimo, vėliau – bent jau knygų leidybos (nacionalinis leidybos planas), „Atgimimo“, Lietuvos valstybės (Konstitucija), partijos, pagaliau – „Veiksmų knyga“: kaip turėtų tvarkytis laisva Lietuva. O kadangi ji vėl nebe laisva, tai dabar žiūriu, ką daryti ir jai, ir man šitokioj situacijoje. Visi mano planai žlugo. Bet kol žlugo, jie buvo kuriami, buvo bandomi realizuoti (ir kai kas iš to tikrai buvo įkūnyta), ir visa ta veikla kėlė mane aukštyn kasdienybės ir vedė tolyn – per skausmą, per neįsikūnijusių minčių ir vilčių griuvėsius, per viską. Taip ir gyvenau, tolydžio vis geriau suprasdamas, kad planas, jeigu jau apsisprendei jį kurti kaip gyvenimo planą, tam ir daromas, kad dar nepabaigtas būtų pradėtas redaguoti, koreguoti, būtų pertvarkytas, dar nė tikrovės neprisilietęs, ir nėra ko žudyti, jeigu jis griūva, – jis tikrovę vis tiek paliečia, paveikia, bet labiausiai – tave patį: neleidžia nulūžti, kelia ir veda netgi per didžiausias neviltis. Taigi, tas, atrodytų, toks bevertis, toks trapus, toks sunkiai sukuriamas ir dar sunkiau įvykdomas, šitiek žmogaus jėgų vargu ar vertas „gyvenimo projektas“ buvo ta mažytė atrama, kuri, tai įpučiama, tai prigėstanti, ruseno visą laiką ir buvo prižiūrima kaip didžiausias gyvenimo rūpestis, ir šiandien aš visai pagrįstai galiu pasakyti: būtent „gyvenimo projekto“ kūrimas man

Po grybavimo

padėjo atsilaikyti, gyventi ir kai kada nugalėti. Kadangi jis man buvo svarbiausia mano savastis, aš kartais nesugebėdavau išžiūrėti į grėsmingai projekto principams prieštaraujančią tikrovę – ir pralaimėdavau. Tačiau pralaimėdavau labai dažnai ne tik aš – didžioji mano bendruomenės dalis kartu pralaimėdavo, ne mano projektą sukritikuodami kaip neteisingą, o pasirinkdami neteisingą gyvenimo kryptį. Vėl reikėdavo kurti teisingą variantą, atsižvelgiant jau į padarytus neteisingus žingsnius. Bet aš gyvenau! Ir su manim gyveno kiti, kuriems tas projektas buvo pasirodęs teisingas.

Žinoma, tam, kuris mano, kad šitokia veikla yra kvailystė, tai nebus ir argumentu jo gyvenimo būdui. Tik sakau iš anksto: arba jis turės rasti tikėjimo objektą, arba lūš. Daugeliui taip ir atsitiko. Viešpatie! Kiek Lietuvoje nulūžo kaip tik dėl to, kad nenorėjo užsiimti „tikrovės dėliojimu į stalčius“, „projektiniais kliedesiais“ ir pan. Ar ne dėl to Lietuva ir neturi, netgi po nepriklausomybės dešimtmečio, savo valstybės veiksmų projekto, jos vyriausybės yra satelitiškos, jos parlamentas – empiristiškas, o politikai – savanaudiški, šitą savo „sugebėjimą“ kaip asmens ir jo gyvenimo kokybę piršdami bei perduodami ir savo valstybės piliečiams? Ir dėl to. Esu įsitikinęs.

Visų mano abejonių klaikybė – pradedant nuo to, kaip įveikti mąstyme marksizmo pastatytą

„Berlyno sieną“, baigiant (jau po proto išvadavimo ir pirmų laisvo mąstymo pralaimėjimo pamokų) kosmogoniniu reliatyvizmu, kuris dabar pučiamas į žmonių sąmonę kaip tvarumo sunaikinimas dvasioje (gal kad žmonija ne taip skausmingai pergyventų didžiųjų katastrofų padarinius ir naują Žemės tautų artinamą jos erdvių persidalijimą), visų mano asmeninių mąstymo, psichikos, būdo savybių man primetamų kančių košmaruose tas „gyvenimo projektavimas“ buvo tas branduoliukas, tas atramos taškas, kurį gavęs Archimėdas kėlė Žemę. Ir aš juo remdamasis kėliau save – žmogiškąjį pasaulį, kuris vien dėl to turėjo dažnai tiek jėgų, kad galėdavo padėti ir galėdavo paremti kitus. Kas nenorit pasiduoti (pasiduoti yra labai patogu ir kartais net estetiška, bet niekada nėra moralu), atsiminkit, kad kurti gyvenimo planą netgi žinant, kad tas planas liks neįgyvendintas arba beveik neįgyvendintas, vadinasi, kurti save – ugdyti savo dvasios nugarkaulį, be kurio nebuvo galima įveikti ne tik epochų, kariuomenių, diktatorių, okupacijų, bet ir paprasčiausios kasdienybės, paprasčiausios eilinės dienos, nes ji nė kiek ne lengvesnė už gyvenimą – ji ir yra gyvenimas.

Na, o kas reikalinga be to širdy supstomo gyvenimo projekto?

Reikalinga pagarba kasdienybei, kuri susideda iš daugybės smulkmenų, kartais nė nepastebimų ir vis dėlto esančių tavy netgi po dešimtmečių!

Vaizdas iš sodybos II

2001-08-29, 13.00. & Sunku pasakyti, kaip ateina pagarba žemei, bet du kelius galiu nurodyti be didesnių dvejonų: tai grožio pajutimas ir tėvų pamokymai. Ir pavyzdžiai, žinoma.

Stebuklingas pats grožio jausmas. Dėl jo, per jį ir ateina į tave daiktai, žmonės, santykiai, ne kitaip. Jeigu pasaulis aplink ramus. Aplink mane pasaulis neramus. Bet pirmieji pasaulio pavidalai mano sąmonėj vis tiek plauko dėl to, kad jie gražūs: nuostabios yra mažos žuvytės Kruopių parko upely, matau jų permatomą kūnelį kaip šiandien, jos taip pulsuoja gyvybe ir mano atminty. Arba grybai, kuriuos renkam su močiute: spalvingi, keistai slidūs, slapukai, o jau skanumas! Sniegas iki šiolei – gurgždantis, kvepiantis, miglotas, purus, kibus, slidus, skaudus, geliantis, gurgždantis rutuliojant į besmegenius – koks tik jis nėra! O miglos virš jo, o šlapi juodi medžiai miglotam baltume, iki kelių pabridus atskleidžiantys savo įdomybes po žieve: senus sakus, kurie pavasarį itin skanūs, šimtakojus, lėliukes, vabalus, genių dreves, pelių urvus po šaknim – ir ko tik dar nori, tik netingėk ieškoti, visas pasaulis veriasi prieš tave, sniego tvarkai pakluses.

Aš daug ką darau ne taip, nes esu tyrinėtojas: krapštau iš po žievės tas lervas ir vabalus; gaudau kūdroj raguotas laumžirgių lervas, kol stiklainy, mano siaubui, jos pradeda būti viena kitą, kol lieka viena; persodinėju medžius ir keičiu daržo

kontūrus, išsimažinu tiek, kad nupjaunu gražiausius gluosnius – kad ataugtų jauni, dar, mano galva, gražesni (kaip gerai esu pamokomas tėvo skausmo – jam tai anie buvo gražiausi!). Sunkiai, labai nelengvai, degant mano barbariškam vidujybės karščiui, pasaulis sėda į savo vietas ir man, ir kuo toliau, tuo aiškiau juntų: jis gražus visas, jis visas yra vienas nuostabumas, tik nesidrovėk stebėtis – ir grožėsies! Mano užrašai apie namų gyvenimą, kaip dabar matau, yra manoji grožio reikšimosi paieška: tas grožis niekaip nesutampa su oficialiuoju, kad ir kiek aš bandyčiau jį sudoroti, apdoroti ir „pakišti“ kokia apybraiža ar apysaka („Pievų žydėjime“ to apdorojimo jau gana, rodos, bet ir jis pasirodo netinkamas! – tikrai nemanau, kad apysaka yra kokia grafomanija, – dvasios joje gal daugiau, negu reikia).

Bet visa tai yra „tikrovė kūrybai“ – plytos kažkam. Kai kurios nėra nepalietos prastos technikos – gryna natūra, tikra tiesa. Ir tikrai gražios. Ir jose svarbiausia – pagarba tam, kas yra. Neatsisakant esybės tvarkymo. Bet pagarbiai elgiantis su detalėmis, kad nebūtų prarasta visuma. Kad – svarbiausia – ji būtų graži.

Dabar aš vėl pergyvenu pasaulio sutvarkymo krizę. Po to, kai žmonijai visai realiai iškilo žūties grėsmė: į krantus plakas ir juos lieja kylantis Pasaulio vandenynas, per žemynus driekiasi tornadų

Su broliu Pauliumi

uodegos, palikdamos sumaltos civilizacijos takus, nyksta ozonas, praleisdamas vis daugiau ultravioletinių spindulių, žmonės siaubia vis nauji sparčiai mutuojančių bacilų antplūdžiai, žmonės patys naikinasi narkotikais, alkoholiu, tabaku – jau nebe mėgaudamiesi, o gyvendami jais ir jiems. Ar atlaikysčiau visa tai šiandien, jeigu nežinočiau, neatsiminčiau, nesidžiaugčiau

– kaip kvėpia namai; kiekvienas kambarys turi specifinį kvapą, pradedant nuo priemenės, kuri pradžioj buvo medinė, paskui ją perstatė į mūrinę, bet ji vis tiek kvėpėjo tamsa, svogūnais, bulvėm ir – labai dažnai – duona, nes jos čia niekada netrūko: viena baigdavosi, būdavo raugiama kita, ir mama ją didžiuodavosi visai pelnytai, nes išmoko kepti ją „iš savęs“, o skonio ji buvo tokia, kad kaimynės nesidrovėdavo paimt puskepalį, kai kuri ko ateidavo tyčia ar netyčia; virtuvė visada banguoja: tai kava su pienu, balta ir saldi, kartais su medum, duona su varške – rytą; kopūstų su dešra kvapas seilę traukia ant liežuvio netgi pavalgius, netgi nealkanam esant; kai skerstuvės – spirgučių man visai nepriimtinas, kepenų, kraujo ir žarnų kvapas, nuo kurio aš užsidarinėju savo kambarį, bet vis tiek negaliu pabėgti; miegamajame – nakties oro likučiai, matyt, įsigėrę į sienas, baldus ir patalus, ir čia net išvėdinus lieka kažkas keistai nuteikiančio – lyg prakaito, lyg kvėpalų ar lūpų dažų, kuriais

mama kartais persibraukia; tėvo kabinetas, ilgą laiką buvęs „šaltuoju kambariu“, kur krauta viskas, kas reikalinga gyvenimui, – pradedant raugintais kopūstais, per šalčius netgi čia kailiniais apsupamais, baigiant neaižytom pupelėm, kurias močiutė neša glėbeliais ir, sėdėdama prieš krosnį, gliaudo; kai pastato krosnį, verandą ir kambarį paverčia veterinarinės apylinkės raštine, čia dažniausiai kvėpia tabaku ir vėju, o paprasčiau tariant, kažkuo panašiu į šunį; o visi namai yra toks daiktas, kurio nesupranti kaip visumos, bet bėgi į juos ir iš mokyklos, ir iš kelionės, net iš miško;

2001-08-30, 10.55. & – kaip jauku tvarte, kai gyvuliai dar neprimynę mėšlo tiek, kad nugarom siektų lubas, bet jau pakilę aukščiau žemų pamatų, ir karvė rami gromuliuoja vasarą Dubysos slėniuose mūsų sudžiovintą šieną, pilną ramunėlių, baltųjų dobilų, viksvų, šunažolių ir kitokių pažįstamų ir nežinomų augalų, kurių kvapas svaigina ir viduržiemį atveria vasaros dangų; kai karvė atsiveda veršiuką, jos akys apsiblausia ir atrodo tokios šiltos, tokios čia pat žiūrinčios, į save, savo vidų suėjusios, kad primena žmogų, bet užtenka veršeliui sunerimti, ir ji lengvai krūpteli vėl tarsi iš gelmių ir – reikia ar nereikia – laižo garbanotą juodą ar žalą kailį, o vištos, pakreipusios galvas, karksi kaip kaimo bobos arba stebėdamosi kalba: ko–ko–ko–ko? – o

Daržas

aitri tvarto šiluma atrodo kaip slapta žemės gelmių karščio versmė;

– žiemos daržinė, kurioj visada pilna šiaudų ir šieno, mūsų išlandyto urvais, kaip laukinių žvėrelių – tai tėvo prašomi pešti šieną vienoj vietoj mes kartu padarom šituos urvus ir galim prasimanyti visokių niekų, kurie tik čia ir tegali gimti; o vasaros daržinė tuščia arba trenkianti supelėjusio šieno plėkais, – jie turės būti išmėžti, kai rengsimės šienapjūtei, lentų grindys perklotos, kartu išnaikinti pelių lizdai ir urvai, tikras pelių rojus, pelynas, besiveisiantis ten kiaurus metus, ir tas darbas mums yra toks smagus, kad mes su mažuoju broliu čia galim sutarti kaip dideli: pelėms ne vieta nei šiene, nei po šienu, ir joms pasigailėjimo nebus! – o žiemos šaltis, sušalę pakinktai, užlaužtos ratų ienos taip ir liks kaip pavasario laukimo simbolis;

– skiedryne sniegas pradeda tirpti anksčiausia, nes pjuvenos, luobai, skiedros traukia mažiausius saulės blyksnius ir tirpina sniegą, ir atrodo, kad skiedrynas niekada neužšąla, kad jis šiltas savy, ir kai mudu su tėvu pjaunam malkas, ir kai jis arba aš kapojam žabus, kuriuos mama peikia ir keikia, ir mes, tiksliau, aš, paskui jai pastatau vasaros viryklą, ant kurios ilgainiui išstatom vasaros virtuvę: kūrenk sau į sveikatą visą smulkmę, neteršdama trobos, kurią taip saugai; rąstų ir žabų krūvos guli kartais mėnesių mėnesius, mums visada trūksta

laiko, bet, kur buvę, kur ne, mes vis sugrįžtam čia pjauti arba skaldyti ar kapoti ko (kartais – gaidžių galvų), ir čia yra pastovi sodybos gyvenimo vieta, tokia pat likdama amžiams visų pirma per aitrų žilvičių ar alksnių ar sakingą svaigų pušų ar eglių medienos kvapą, kurį lengvai supsto virš skiedryno ar nešioja visų metų laikų vėjas; arba kaip skarą ištiesia vasaros kaitra;

– daržų negali užmiršti nei pavasarį, nei vasarą, nei rudenį, ypač rudenį, kai pakvimpa pernokusiais agurkais, kurie yra tarsi viso rudeniško permirkimo kvintesencija, simbolis, ir vos tik vasarą pakvimpa agurkais, į širdį duria ruduo; bet vasarą nenugalimas kopūstų lapų ir kopūstinukų mėšlo tvaikas, klaikus kaip nuodas ir mielas kaip branda; o, neminėkit man daržų – tai amžino rūpesčio, amžino triūso, begalinio knebinėjimosi kaitinant saulei, nežmoniškos kantrybės ugdymo vieta, nebenoriu to prisiminti, nes perėjau ją nuosekliai, išskeldamas paskui į kitas veikimo sritis ir formas, o daržai dabar gali būt kaip kieno nors kito džiaugsmas ar rūpestis, man tik – ridikėlių ir salotų pasirovimo arba šiaip pasistaipymo vieta, nes ten ir dabar taip pat kvepia augantys kopūstai, plasnoja kopūstinukai, galvas gaujom kelia jų vikšrai, o po ruduoti pradedančiais lapais mezgasi agurkai, aplink kuriuos dar govėdom varinėjasi bitės;

Kloniai I

– bulvienojais, kuriuos tik vėliau apipuola kolo-
radvabaliai, kuriuos kaip dryžuotas spanguoles ar
raudonuosius serbentus (vikšrus) renkam į dėžutes
su žibalu, kad patikimai nugaištų, amerikoniškieji
banditai atplaukė, mat, čia paskui savo bulves, iš
kurių mes padarėm visai padorius augalus, užėmu-
sius ištisus laukus, laukų laukus, ir pramaitinančius
visas bulvininkų tautas; rugiai šnara, brūžindamie-
si varpą į varpą, akuotai susiduria ir tyliai čeža kaip
modernioji mušamųjų muzika; o rugiagėlės kaip
akys, o aguonos kaip Onutės skruosteliai dega iš
tolo, gildydamos ar mažo, ar didelio širdį; klausyk,
o kur dar kūkaliai, kur dar mažos mėlynos gėlytės,
kurios būtinai turi patekti į puokštes, skinamas
mamai arba Joninių vainikams, kol dar pokarinė
karta jas švenčia; o dirsės – juodi rageliai vietoj
grūdų, sako, vaistai, už kuriuos galima gauti pini-
gų ir kuriuos su valerijonais, ajerais ir dar kažkuo
ragina rinkti pionierius, kaip susipratusius tuos
daiktus vaistinėms atiduodančius veltui; irgi rugių
vilnys per laukus ir per širdį;

– o pieva pakalnėj, o pievos! – a, ką ir kalbėti: ge-
riau nepasakysiu aš joms savo meilės, negu pasakiau
niekam nereikalingame „Pievų žydėjime“, pasakysiu
tik tiek: nėra vaikystės be pievų, ir ne tik man, –
niekas Lietuvoj neturės vaikystės, jeigu Lietuvoj
nebeliks pievų, laukinių pievų, natūralių pievų, nors
labai gražios jos čia ir dirbtinės – melioruotosios,

bet prižiūrėtosios, vejės iš dobiliukų, net žliūgės,
nekalbant apie kitas; bet ramunių, dobilų, vėdrynų,
sidabražolių, miglių pieva – tai ta pieva, kuri kve-
pia pačia žeme, pačia vasara, pačia Lietuva, pačiu
džiaugsmu, – ką ir kalbėti, visa tai – tik dalys, kie-
kviena sava, netgi veranda ir ta turi savo gyvenimą,
nekalbant apie aukštą ant tvarto, kur aš įsitaisau
palapinę ir skaitau knygas, ir aukštą ant namo, kur
ilgainiui persikrausto mama ir miega netgi žiemom
iki giliausios senatvės, kol girtos laisvės siautėjimo
baimė uždaro ją kambary apačioje; o aš žiūriu į
gluosnius palei mūsų alksnyną, kurie yra tarsi
nuolatinio mano šuolio dangun atspirties taškas, į
miškelius ir kylu, matydamas visas tas atskiras dalis
jau kaip vientisumą, kaip visumą, kaip sodybą, ilgą
laiką buvusią man ne tik gyvenimo svarbiausiąja
vieta, bet ir pasaulio centru, Būties reprezentavimo-
si vieta. Ar būtų visa tai galima, jei tai nebūtų gražu?

2001-09-02, 12.32. & Nuo ankstyviausios
vaikystės iki dabar ir – manau – iki paskutinio
atodūσιο per mano gyvenimą ėjo, bus praėjusios
knygos. Dabar mano svajonė susitvarkyti savo
mansardos (paskutinės – noriu tikėti – gyvenimo
ir darbo vietos) biblioteką taip, kad joje būtų tik
mano mylimos knygos, visa kita nutremiant rūšin.
Ten tegul dūla (jeigu neprisireiks) visa, kas susikaupė
per gyvenimą, – ilgą laiką vienintelis mano turtas.

Kloniai II

Trūkus vamzdžiams rūšys gali būti bemat užlietas, kaip jau yra kartą atsitikę, bet kol kas nieko geresnio savo knygoms pasiūlyti negaliu.

O, kiek kartų jos jau yra nukentėjusios! Dalis knygų buvo išvežta į Semeliškes ir suversta garaže, o aš per Seimą neturėjau laiko jų bent į kambarius sukelti. Užtat daug knygų peršlapo ir supuvo, dalį (kaip prisipažino vėliau) išnešiojo kaimynai. Labai daug mano knygų iš privalomųjų „Minties“ egzempliorių, ypač plakatų ir atvirukų, pagrobė leidyklos dalininkai, kai po Nepriklausomybės paskelbimo prasidėjo leidyklos nuolatinės reorganizacijos, mano buvęs kabinetas buvo išmontuotas, o knygos suverstos į kieme esantį sandėliuką. Išsaugojau beveik viską, ką buvau sukaupęs Ministrų Tarybos laikotarpiu, aspirantūroje ir studentaudamas. Netgi žurnalus ir laikraščius. Juos – kad ir ne visus – buvau įrišęs, ir taip jie įgijo papildomo atsparumo prieš laiko iššūkius ir invazijas. O mokyklos laikų knygos, ypač vadovėliai, visų pirma brolio ir seserų, bei dalis žurnalų, neįrištų, ir šiandien tebėra mūsų tėvų sodyboj ant aukšto. Gabalas tėvo veterinariinių knygų yra salono spintelėj. Tačiau pagrindinės, dar mokyklos laikais įsigytos knygos keliavo su manim, pereidamos visus gyvenamosios vietos ieškojimo etapus ir – mano džiaugsmui – išlikdamos. Neturiu jų sąrašų. Dabar jos pasimetusios rūšio netvarkoje, kiūto tarp kitų tarybinio meto leidinių.

Kiek bibliotekų turėjau? Kitaip tariant, kokius etapus praėjo mano biblioteka? Pirmas – mokyklos laikų biblioteka. Jai sukaliau specialias lentynas mūsų namų salone ir tai buvo mano džiaugsmo objektas: ir knygos mano, ir pats joms lentynas padariau, ir turiu ką skaityti, ir kitiems parodyti, turiu ką prisiminti ir kuo rūpintis. Mūsų sodyba, mano tėvų sodyba, ilgą laiką buvo man pasaulio centras nemaža dalimi ir dėl to, kad ten buvo mano knygos, mano biblioteka.

Antras etapas – studentiškoji, Biržų, paskui Medžiotojų gatvės laikotarpio biblioteka, tiksliau, bibliotekos. Pagrindinė tebelieka Bazilionuose, kai kurios knygos keliauja su manim kartu per „Tauro“ bendrabučio kambarius, keliai į Medžiotojų 45 palėpę, važiuoja į Biržus, į Onuškę paskui žmoną, o paskui vėl susirenka Medžiotojų 45 antrame aukšte, kol išvažiuojam į Valkininkus. Iki tol knygos saugomos kaip papuolė, daugiausia – siuntinių dėžutėse. Mat, aš gaunu iš namų siuntinius kone tol, kol tėvas pajėgia eiti paštan, – netgi Valkininkuose. Tie siuntiniai – tai daugiausia kiaušiniai ir dar kokia nors gėrybėlė. O dėžutės lieka, aš jas statau prie sienos vieną ant kitos ir į jas dedu knygas. Tada, „Kultūros barų“ laikotarpiu, uždirbdamas jau šio- kį tokį pinigą, galiu leisti nusipirkti ne vieną ir ne visai pigią knygą, ir jų mano kambarėly kaupiasi iki dominuojančios masės.

Gynėjai

Trečia biblioteka yra Valkininkuose. Tąsyk žmona nusiperka didelę juodą sekciją, kuri tampa paskui Džiugo bibliotekos svarbiausia saugykla ir dabar yra rūsyje kaip jo atminimo saugykla. Toje sekcijoje Valkininkuose laikomos visos mūsų knygos, kurios reikalingos žmonai mokykloje. O mano kambarėly, aplink visas sienas iki pat lubų, – siuntinių dėžutės, į kurias prikrauta knygų beveik taip pat gražiai kaip normaliose knygų lentynose. Kai mes išsikraustinėjame, imu tas dėžutes su knygom ir kraunu į sunkvežimį.

Ketvirta labai praturtinta biblioteka yra Mokslininkų namų laikotarpio knygų rinkinys. Tada iš Ministrų Tarybos knygų kiosko gaunu nusipirkti ne vieną tokią, kurios neturi galimybės pamatyti paprastų mirtingųjų akys. Mano kambarį stovi juodoji sekcija, žmonos ir vaikų kambarį – siuntinių dėžutės per visą sieną. Siuntinių dėžutėmis aplipytos ir mano kambarėlio sienos, ir prieškambaris, ir knygomis vis tiek per maža vietos, jos guli ant grindų, aš jas dėliuju ir perdėliuju, vartau, rūšiuuju ir tįsiu namo vis naujas. O vakarais su Džiugu skaitom Homero abi poemas, Vergilijų. Ak, taip.

Na, Kačalovo, paskui pavadintoje Teatro gatve, laikotarpio biblioteka – penkta iš eilės – užima jau keturis kambarius. Mano kabinetėliui padaromi specialūs narveliai knygomis – tą idėją pasiimu iš siuntinių dėžučių koriavimo praktikos, bet

sukomponuoju tikrai gerai, ir mano kambarys užsipildo nuo grindų iki lubų. Čia telpa ir rankraštinių archyvas, jam yra specialios lentynos palubėse ir palei grindis. Per sieną virš stalo sukonstruojama speciali sekcija su skyreliais įvairiems rankraščių, kad, sėdus ar prie vieno, ar prie kito stalo, galima būtų pasiekti ranka. Savo kūrinium esu labai patenkintas – jis ir gražus, ir patogus. Nors jį įgyvendinti sekėsi labai nelengvai: mano meistriukas apsigyveno pas mano mamą, ją visai šokdino (buvo visokių nikių pilnas), kol pagaliau pagamino detales, o tada, galima sakyti, apsigyveno pas mus ir šokdino jau mus, paskui pareikalavo didesnio, negu buvom sutarę, atlyginimo, taip kad mes išsiskyrėm gana šaltai. Techniškai lentynos apdorotos buvo prastai, bet naudoti tiko. O salone, tikrai dideliame ir mus visus traukiančiame kambarielyje, sukabinau pirktines su stiklais sekcijas, kurios buvo labai paplitusios inteligentų butuose tarybiniais metais. Čia sudėliojom visus lietuvių, rusų, vakarų rašytojų raštų rinkinius, mano knygas, filosofijos palikimo, literatūros palikimo rusiškų leidimus.

Koridorėly, antresolėje, laikėm laiškų aplankus ir Džiugo piešinių daigiatomę kolekciją. Džiugo kambarį, kaip sakiau, kaupėsi jo knygos, žemėlapiai ir kitas jam gyventi reikalingas inventorių.

Šeštoji – Savičiaus gatvės biblioteka – užima du didžiulius per 100 kvadratinį metrų rūsių

Vaizdas iš sodybos III

kambarius ir visą mansardą – mano darbo kabinetą, miegamąjį, o garso archyvas – ir sandėliuką. Knygų yra salone, didžiojoje sekcijoje, yra žmonos miegamajame (jos specifiškai moteriškos knygos), yra Semeliškėse ir, kaip minėjau, dalis dar Bazilionuose. Ši biblioteka galutinio pavidalo dar neturi, nors mansardos knygos perkeltos nuo žemės į specialiai pagamintas lentynas, šįkart jau ne dėžučių, šįkart jau lentynų tipo sekcijuotas lentynas, o rūsyje nuo žemės pakeltos į geležines galas žino kokioms prekėms dėti darytas lentynas. Nieko, jos tinka ir knygoms, tik atrodo ne kažin kaip. Didžiulės šūsnyš abiejuose kambariuose guli ant grindų plastmasiniuose maišeliuose, ir aš kol kas nežinau, kas ir kaip galėtų visą tą turtą susisteminti ir deramai – prieišnamai – sudėlioti. Ir vis dėlto esu labai patenkintas, turėdamas šią patalpą, dėl kurios ne kartą buvau užpultas spaudoje, kol galų gale kadastrė man įrašė jas kaip nuosavybę ir dabar savivaldybė galėtų ką nors daryti tik teismo keliu. Iki tol aš susitvarkysiu. O kadangi rūsyje yra stalas, ant kurio parašyta Sąjūdžio programa, dorota Sąjūdžio švietimo programa, yra pirmasis „Atgimimo“ kompiuteris, kopijavimo mašina, televizijos kamera, su kuria pradėta Rytų Lietuvos televizija, perpirkta lenkų ir dabar marinama kaip Baltijos televizija, – žodžiu, yra Sąjūdžio relikvijų, aš labai nesunkiai visa tai galėčiau paprašyti įtraukti kaip Nacionalinio

muziejaus filialą į visuomeninę nuosavybę. Man svarbiausia, kad visa tai nebūtų išdraskyta.

Mano biblioteka mansardoj turėtų būti paskutinė. Numatau mansardos remontą, per kurį gali ir turėti būti pakeistas išplanavimas, iškertant išėjimą ant stogo. Tačiau pati biblioteka – jos turinys – nelabai keistųsi: čia būtų tik tos Nepriklausomybės metų knygos, kurios reikalingos mano didiesiems rašto darbams – „Okupacijai“, „Sąjūdžiui“ ir „Atgimimui“ – pabaigti.

Džiaugiuos, galėjęs gyventi su knygomis ir knygoms iki tokio laipsnio, kad per jas, per rūpestį jomis, išėjau į Išsivadavimą, o dabar jose ir per jas galiu kontempliuoti, kas ir kaip su mumis buvo atsitikę, kaip ir ką patys darėm.

Su tuo susijęs dar vienas svarbus santykių su knyga aspektas, lydėjęs visą gyvenimą: knygų turinio periminėjimas komplektuojant nuo mokyklinių rašinių ar konspektų, studentiškų tyrinėjimų baigiant diplominiu, filosofijos knygų beveik paraidiniu tyrinėjimu, o galų gale – anotacijom, recenzijom, apžvalgom ir panašiai. Tai svarbus darbas. Perskaityti knygą ir nepasidaryti išvadų, aiškiai formuluotų minčių pavidalu, – tai tik patirti skaitymo malonumą ir bendravimo su autoriumi džiaugsmą. Padaryti apibendrinimus – tai interpretuoti knygos protą taip, kad jis taptų asmenišku tavo protu. Todėl labai svarbu prisiversti knygą kokių

Vaizdas iš sodybos IV

nors būdu „apdoroti“. Aš perskaičiau nedaug knygų. Bet visas arba bent jau daugelį stengiausi įvertinti nors trumpomis pastabomis. Kiekvienas žmogus turėtų turėti savo knygų skaitymo užrašus ir juos kartkartėmis pavartyti: kad nepamanytų, kad per daug perskaitė, kad neužmirštų, ką skaitė ir kodėl, ten ką rasdamas.

Intelektualo priederme laikyčiausavųjų 100 ar timiausių širdžiai knygų bent jau sąrašą – kurios iš jų, tavo nuomone, nusipelno garbės būti į tą sąrašą įtrauktos. Žinoma, tai labai ryškus žmogaus intelektualinis veidrodis. Tačiau tas, kas bijo į jį pažvelgti, ko gero, tikrai jaučiasi esąs nelabai gražus?

Na, o „100 auksinių knygų“ turėtų būti kiekvienos nacijos rūpesčio savo vaikais elementari forma. „Pasaulinė literatūros biblioteka“ ir kiti palikimo leidiniai leidžia tikėtis, kad per 100 savo nacionališkai sąmoningo gyvenimo metų lietuvių bendruomenė jau subrendo ir pasirengė tokiam darbui.

2001-09-03, 8.40. & Žinoma, kalbėti apie mano bibliotekas ir nieko nepasakyti apie archyvus, vadinasi, būtų nepasakyti B, pasakius A.

Aš beveik nieko nesunaikinau iš to, ką rašiau ir parašiau. Na, išskyrus tuos eilėraščius ir dienoraščio puslapius, kuriuos sudeginau, bijodamas kratos prieš tardymą dėl pistoleto. Dar gal yra saugumo išvogta viena kita dienoraščių knygelė, kaip pavogtas

ir mano darbo planas su padarytų darbų užrašais 1990 metais – net iš vicepremjero kabineto.

Užtat archyvai didžiuliai. Nenaikinau ne tik grožinės savo kūrybos: kam nepatinka – tenežiūrie, o man tai – mano vienatvės įveikinėjimo pėdsakai, vilčių ir svajonių pėdsakai, ir kol aš gerbiu save kaip nepriklausomą dvasią, negalėsiu ir nenorėsiu atsakyti, paleidžiant dūmais, nė vieno savo praeities puslapio. Į publikavimą nepretenduoju. Tad koks kieno reikalas, kad jie guli mano rūsy?

Turiu studijų užrašus. Turiu darbo užrašus – įvykdytų ir neįvykdytų darbų projektavimus, kaip jie gimė mano širdy ir galvoj ir buvo bandomi padaryti. Nuo Nepriklausomybės laikų nebeužteko užrašų knygelių ir kalendorių, ir darbams planuoti bei fiksuoti jų vykdymo eigą atsirado specialus aplankas, dabar į bylas suleidęs apie pusšimtį didžiulių aplankų. Užrašų knygutes beveik parengiau atiduoti į Istorijos instituto archyvą. Nepriklausomybės laikų darbo užrašai tebus pas mane – juose yra daug darbui būtinų detalių. Beje, ten yra ir intarpų – sąskaitų, bilietai, ikonografinės medžiagos – iliustracijos to, kokia vaizdinė medžiaga funkcionavo to meto erdvėje. Man tai labai svarbus laiko kvapo štrichas. Tą pojūtį patyriau jaunystėj, ir tik egzistencialistai galų gale atsakė į klausimą, kas jis yra. Be to, juk ir man labai įdomu, kaip atrodė Jono Meko ir kitų DP maisto kortelė ar asmens liudijimas.

Tyrinėtojas

Sukaupiau nemažą laiškų archyvą, ypač oficialių, daugiausia – susirašinėjimo su rinkėjais, sprendžiant jų reikalus kaip Seimo nariui. Yra ir asmeninių. Kai kurie labai įdomūs. Tiesiog unikaliūs, skelbtini kaip savarankiški kūriniai.

Yra mano piešinių ir tapinių archyvas. Nekalbant apie sūnaus vaikiškų piešinių unikaliausią kolekciją – nuo metų mažiaus iki pabaigos. Dabar auga anūkų piešinių rinkiniai.

Fotoarchyvą sudaro gal keliasdešimt tūkstančių kadru nuo 1957 metų iki mūsų dienų.

Garso įrašai, daryti nuo 1987 metų, irgi talpinami daugiau kaip dešimtyje lagaminėlių.

Visa tai – laiko pėdsakai, kuriuos gaudžiau, kažkokios keistos jėgos vedamas. Jaunystės šūkis „užmušti laiką“ tapo šūkiu „pagauti laiką“ – užrašais, piešiniais, fotografijom, filmavimo aparatu (labai nedaug), garso įrašais, autentiškais popieriniais ženklais.

Tiesą pasakius, gaudžiau ne vien „popierinius ženklus“. Labai vertinau savo pirmąjį darbo stalą, ir jis dabar stovi rūsyje, apsuptas mano pirmosios bibliotekos lentynų, kurių neišardžiau, o pervežiau čia ir tarsi toms sienoms kaltas įkurdinau rūsyje.

Gaila, neišsaugojau nė vieno fragmento siuntinių dėžučių lentynų: tokio nieks nebuvo sukūręs ir nieks nebesukurs, nes ant kiekvienos tėvo ranka buvo išvedžioti adresai kaip meno kūriniai. Tik akyse dabar stovi, ir stovės, kol būsiu.

Išlaikiau ir Teatro gatvės bibliotekos „korelius“, nors jie vos vos nesupuvo (gerokai apipelijo) mano vasarnamio nevėdinamame garaže. Ir pirktnes knygų lentynas – jos vasarnamio mansardoj, tegul ir be knygų, laukia savo naujosios paskirties.

Kažkada, kai pajutau žmogaus minties kūnį, jimosi daiktuose ir raiškos daiktais grožį (būtent į tai transformavosi mano „pagauti laiką“ aistra), buvau susigalvojęs „Daiktų muziejaus“ projektą: eksponuoti kiek įmanoma daugiau daiktų plėtojimosi šakų. Antai kaip kito peilis nuo titnaginio iki šiuolaikinių jo mutacijų; arba kaip plėtojosi vežimas nuo Egipto iki Mėnulio visureigio; arba radijo, televizijos, fotoaparatai ir pan. Ir tik Nepriklausomybė atvėrė akis: tokiam darbui įvykdyti turėtų būt sukurta Pasaulio vyriausybė, o tokiam muziejui išlaikyti turėtų dirbti 2–3 pasaulio tautos kaip Senojo pasaulio vergai.

Dar visai neseniai mažiau bent apie savo gyvenimo pertvarkymą taip, kad, pardavęs visus savo būstus, galėčiau pasistatyti namą kur nors Vilniaus nuošalume su didžiuliais bibliotekai skirtais rūšiais, kurio sekcijose (kambariuose) galėtų būti įkurdinti ne tik mano, bet ir senelių bei tėvų senieji baldai: Tautgailių senosios spinta, lova ir kraičio skrynja; tėvų 1938 metų stalas, kėdės, veidrodis, siuvamoji mašina; virtuvės savadarbis komplektas iš staliuko, praustuvo ir taburečių;

Malkinė

paskui mūsų kai kurie sugyventiniai, kaip pirmoji sekcija (likus puselė), spintelė, „Aitvaras“ – pats geriausias įrengimas pasauly, tinkas ir poilsiui, ir miegui, ir baliui, ant kurio tiek puotauta su šutve filosofų, dabar užsidariusių arba beprotnamy, arba Seime, arba užsiknisusių kur su studentais, o kai kurių jau iškeliavusių TEN. Ačiū Dievui, ir to jau atsisakiau. Ir sutikau su mintim, kad visi tie man taip svarbūs ir įsigyventi čia leidžią daiktai eis su manim tiek, kiek aš juos vesiu su savim per laiką, o kai nebegalėsiu – kris į nebūtį, kaip krito begalė kitų daiktų, kondensavusių ne mažiau įdomų metą.

2001-11-01, 11.01. & „Tėvo pusė“ – raštinė, kaip mes ją vadinom, yra pakankamai atskiras pasaulis. Ir atskiras ne tik dėl to, kad į ją uždaromos durys, kai kas nors atvažiuoja arba dar ir susirenka visa kupeta ir susėda ant suolo palei sieną, laukdami savo eilės ir trenkdami visokiais kvapais – nuo tabako iki vėjo su šuns prieskoniu; tėvas nemėgsta, kad mes kaišiotume nosis, kai jis kalbasi su žmonėmis, rašo receptus arba tariasi dėl išvažiavimo. Mama, žinoma, nepatenkinta: apsileidi tais muzikais, pripėduoja, prismirdina, o tu plepi, kad tik nereiktų eit prie darbų – darbų namuos iš tiesų visada marios, ir tėvas iš tiesų nelabai prie jų veržiasi, bet jis turi nenuneigiamą argumentą: tarnyba; ir tarnyba jam yra aukščiau visko. Taip jis

ir sako: tarnyba man pirmoj eilėj, jūs irgi iš to duoną valgot. O kai jau nebeištveria motinos puolimų, baigia aiškiai: ša, boba, ką tu išmanai, užsidaryk ir tylėk sau.

Tylėti, žinoma, gali tik jis, o ne jo boba, ir jis tikrai tyli užsidaręs ir kuičiasi savo buteliukuose, pakeliuose, dėžutėse, ampulėse, tvarsčiuose ir įrankiuose. Bet daugiausia – bylose. Mėnesio pabaigoj prasideda ataskaitų rengimas. Tėvas susikaupęs vaikšto, išsidėsto visokias registracijų knygas, o po to prisėda dviem trimis dienoms, net pietums nenoriai tepakildamas. Rašo jis ir rašo, kartais tik skaičiuodamas, kartais ir tekstus formuluodamas, rašo ant skiaučių ir ant gerų popieriaus lapų, ir per kalkę, ir su rašalu, bet dažniausiai – cheminiu pieštuku, jis yra jo mėgstamas: neišsitrina, per kalkę gerai atspaudą padaro. Kartais tėvas atsikelia, pavaikšto, bet dažniausiai sėdi susikūprinęs ir net galvos nepasuka, kad ir kas ten pas jį įeitų. Po to būna rengimasis važiuoti į Šiaulius – vežti ataskaitas. Ataskaitų diena – tai visa diena Šiauliuos, pas viršininkus, kurie ten barasi, pagiria kai kada, kokius nors lapus įteikia, bet šiaip tai ataskaitų diena nėra maloni diena, ilga diena, beveik iki nakties, o grįžimas – tai jau džiaugsmas, ypač jei tėvas iš portfelio gali ištraukti kokių nors bandelių, barankelių, sausainiukų ar dar ko nors: per ataskaitų dieną paprastai išmokami atlyginimai, ir, išdalijęs

Arklys

pirkinius (duona, mėsa ištraukiama iš antro kokio nors ar maišelio, ar krepšio), pinigus tėvas atiduoda motinai, dalį pasilikdamas sau.

Na, po ataskaitų galima jau ir po namus pasidairyti, darbų imtis. Kartais iš Šiaulių tėvas parsiveža kokį viršininką. Itin buvo mūsų sodybą pamėgęs toks Melnikovas, rusas, labai prastai kalbėjęs, vieną kitą žodelį nutverdamas, lietuviškai, bet po Stalino mirties, Berijai stojus ir pasigirdus kalboms, kad visus rusus, kurie nemoka lietuviškai, pakeis lietuviais, Melnikovas taip uoliai mokėsi kalbėti, kad, po kiekvieno lietuviško sakinuko užsigirdamas, pakankamai greitai būdavo išvežamas, lietuviškai taip ir neperžengęs bent kiek toliau buvusių kuolelių. Jis ir dingo kažkur, vis taip pat besimokydamas. Po tokių „mokyklų“ ar kitų panašių vizitų, o kartais ir grįžimų iš išvykų pas žmones tėvui būna sunkios dienos, jis vaikšto aplink gyvulius, padargus, po daržus ir papievius negalingas ir tykus, motinai tyliai bambant: a, gerai, žinosi, kaip gert, – bet negerumai apie vakarą praeina, ir tėvas prakutęs jau imasi planuoti kitos dienos žygius, kuriuose su metais vis daugiau vietos atsiranda ir man.

Kartais tėvas važiuoja parsivežti vaistų, o ypač džugus būna, parsivežęs kokių naujų įrankių. Kartais net baldų raštinei parsiveža – spintelių vaistams ir įrankiams, didelį stalą, vieną kitą kėdę. Taip yra gavęs du stalus: didįjį raštinės stalą, kuris

dabar jau nebežinau kur yra dingęs, ir mažąjį rašomąjį, kurį labai greitai okupuojau aš ir kuris tampa mano pirmuoju stalu, kilmingai stovinčiu Vilniuje, senamiesty, mano šlovingame rūsyje.

Tėvo spintelė, kurios stiklai vežant kone visi sudūžta, dabar mano vasarnamy Semeliškėse: perdažyta taip pat baltai, ji turės priglobti mano anūkų „archeologines iškasenas“ – titnagus su pirmykščio žmogaus rankų darbo ženklais. Kitos dvi spintelės tebestovi Bazilionuose, ir jeigu šeima nutars išlaikyti tėvų sodybą, jos ten ir liks kaip tėvo atminimas. Tik be tų įrankių, vaistų ir tvarsliaivos, tik su dalimi tėvo sukauptų knygų ir tikrai be tų virvelėmis surištų šūsnų popierių, daugiausia kalkinių atspaudų, kurie liko kaip tėvo ataskaitų dienų prisiminimas, liudijantis ano meto biurokratijos lygmenį ir pobūdį, ko mes, pagonių tauta, nemėgstanti rašyti ir raštą saugoti, irgi nepasirūpinom apsaugoti bent dalies atminimui. Ką peikti kitus – pats toks, net kai ta atmintis yra mano paties tėvo atminimas.

O kaip tėvas mėgo žvalgytis po savo spinteles! Ypač su įrankiais. Išdėstyti baltutėlį stiklinėm sienom ir stiklinėm pertvarom spintelėj, nuvalyti ir surūšiuoti, įrankiai spindėdavo nikeliu ar kuo ten nerūdijančiu, keldami kažkokį pagarbaus atstumo jausmą. Ypač aštrieji įrankiai – skalpeliai nuo mažučio votims operuoti iki didžiulio skrodimams daryti, šakutės ir graibštukai operacijoms, kastravimo

Tėvas su Pauliumi

technika, brutali ir iš pažiūros, ir iš esmės, tėvui, beje, nekėlusį jokių negerų jausmų – bent jau po to, kai Gruzdžiuose pirmąkart atliko tą operaciją. Ką darysi, vaikelį, reikia, sakė sykį paklaustas. Mačiau erzilo užverstas akis ir daugiau nebenorėjau matyti. Beje, ir moliūgų operacijas, kurias tėvas darė karo arkliams, gydymas išopėjusias nuo patrankų tempimo jų guogas, kad ir arklių gyvastį gelbėjančias (atsimenu puikiai, kaip, nepajėgus išgydyti, kad nepūtų gyva, karininkas nušovė vieną kumele), – nenoriu nei prisiminti, nei matyti. Tėvo darbas ne man. O jam jis buvo tas darbas. Tai buvo jo darbas. Aš taip ir neatsakau netgi šiandien, kodėl tai buvo jo darbas, kas jį ten traukė. Įtariu, labai įtariu, kad jis buvo tik priemonė, kuria jis bendravo su žmonėmis, gyvulių šeiminkais. Buvimas su žmonėmis jam buvo malonus. Niekam nieko nėra atsakęs. Nedirbdavo šeimai, nutraukdavo nuo mūsų, bet žmonėms atiduodavo viską – žinojimą, rūpestį, gerumą, laiką. Užtat dvidešimties kilometrų spinduliu, net iš kitų veterinarinių apylinkių, važiuavo žmonės (atsiradus automobiliams, tokie žygiai gerokai palengvėjo) pas Ozolą, ir Ozolas garsėjo visame tame apskrityje, toje padangėje kaip nepamainomas žmogus. Visi žinojo, kur jis gyvena, ir kad kelsis ir važiuos ir vidurnaktį, jeigu tikrai reikės pagalbos. Pats galiu tai paliudyti.

Mums buvo gera gyventi tėvo šviesoje. Kadangi daug kas iš didžiųjų darbų atkrisdavo savaime, jei

tėvas būdavo priverstas išvažiuoti, mes palaikydavom tėvo pusę, motinai jį ujoint. Bet ir šiaip, iš esmės, iš principo, jautėm tėvo nesavanaudiškumą, pasiaukojimą, pakylėtumą virš – tegul ir gražios sodybos – kasdienybės, ir tai negalėjo nesėsti ir širdin, ir protan, negalėjo neveikti, neformuoti orientacijų.

Kad ne pati veterinarija, o kas su ja, rodė tėvo santykis su knygom ir laikraščiais. Specialiųjų knygų turėjo apščiai, jas mielai pirkė, kiek tik galėdamas, ir skaitė. Prenumeravo specialius žurnalus. Ypač mėgo visokias receptūrų knygas.

Bet su niekuo nesulyginamas buvo dėmesys laikraščiams. Prenumeravo ir rajoninį, ir „Tiesą“, ir „Švyturį“, ir „Mokslą ir gyvenimą“, „Mūsų gamtą“, mes prijungdavom „Lietuvos pionierių“, „Komjaunimo tiesą“, „Jaunimo gretas“, „Tarybinę moterį“. Mūsų namai buvo pilni laikraščių ir žurnalų. Nuolat buvo radijo žinios. Paskui atsirado ir televizorius. Tėvas ne tik išklausydavo ar perskaitydavo žinias – jis jas išanalizuodavo. Ir kai jau aš pradėjau apsisprendinėti dėl savo gyvenimo kelio, ypač bebaigdamas universitetą, mes visada pirmiausia, kai susitikdavom, aptardavom pasaulio įvykius ir tvarką ir tik tada nusileisdavom į sodybą – apeidavom laukus, pievas, pamiškes, tėvui tolydžio gėrintis vasarojimą ar kokių medelių. Tėvas gyveno už savo matomo horizonto.

Vyrai dirba

Tėvas gyveno dar aukščiau. Nestudijavo jis filosofinių veikalų. Sekmadieniais, kai mama išeidavo į bažnyčią, jis sėsdavo prie savo latviškos Biblijos ir skaitydavo, nagu vesdamas gotiškas eilutes. Skaitydavo lėtai, kartais nė puslapio neperversdamas. Ir galvodavo užsnūsdamas. Taip ir matau: sėdi, galvą ant Biblijos padėjęs, miega. Bet iki tolei jis buvo suradęs svarbią mintį. Ir palaimingai užsnūdęs. Už lango žydint jazminui.

2001-11-02, 11.40. & „Motinos pusė“ – jeigu jau kalbėti apie „pusės“ – yra labai aiški: tai virtuvė su iš jos išeinančiais šeimos interesais, kurie užkloja ir miegamąjį, saloną, kuriuo palaipsniui tampa kambarys greta virtuvės, kai tėvas įsirengia raštinę ir iš šalto sandėlio ji tampa krosnimi apšildoma erdvia patalpa, o iš dalies – ir mano kambarys, kuris iki tol būdavo visokių susiejimų vieta; tačiau Pauliaus gimimas, mano augimas ir pretenzijos turėti atskirą patalpą pamažu perdalija ir trobą, priverčia tėvą pasistatyti, įrengti įėjimą iš vakarų pusės per gonkeles, šitokiu būdu išsprendžiant ir dar vieną klausimą – kad seniai muzikai nevaikščiotų į raštinę (t. y. būsimąjį mano kambarį) per virtuvę. Iš karto mano interesai sutampa su motinos, bet greitai aš ją tiek apriboju, kad triukšmauju dėl kišimosi į mano reikalus netgi tada, kai ji ateina patikrinti, ar aš miegu šiltai apsiklojęs. Mat, kambarys visada

šaltas, krosnis jame pastatoma vėliau negu „tėvo pusėj“ ir aš nuolat stirenu šalty (nuo to laiko esu „šalčio žmogus“ – linkęs vaikščiot be šiltų marškininių, miegoti be apatinių rūbų, o jau apie kokias nors šiltas kelnas nė karto nebuvau pagalvojęs). Motina be problemų į mano kambarį gali įeiti tik pasiimti bulvių: jos yra rūšelyje po grindimis, o kad tame betoniniame rūsy nekristų temperatūra, durelės grindyse į rūšį visada pridengtos kilimėliu. Kai išsibaigia kas – bulvės, burokėliai, morkos, per atlydžius mes su tėvu nukasam sniegus nuo kurio rūšio lauke ir įnešam reikalingą papildą.

Virtuvėj motina viešpatauja kaip karalienė. Mes, žinoma, jai galim padėti. Dešimtmetis aš mielai padėdau jai plauti indus. Riebalai aptraukia prausiamojo dubens („bliūdo“) šonus, paskui tenka ir indus, ir pačią plautuvę perplauti, bet pasibjaurėjimo tuo darbu nejaučiu, nes mama nuolat pagiria, ir tai mano vaikiškai puikybei yra labai svarbu. Bet paskui kažkuriuo momentu aš sukylu ir indų nebeplaunu: tegul plauna Laima – didelė merga, o tingi! Merga irgi purkščioja, ir tik Vidutės įsikišimas viską sustato į vietas: Laima iš tiesų nenori būti (pasirodyti) tingine. Tačiau savo seserų mokyklos metais neprisimenu šeimininkaujančių kartu su mama. Užtat motina taip ir liks nuolat besisukiojanti tame savo ruime, tame gana tamsiame šiaurės pusės kambarielyje, kuris praskaidrėja ir praplatėja, kai

Sodyba II

gretimas šiaurinis paverčiamas salonu (anksčiau jis buvo miegamasis), o medinis aplūžęs prieangis nugriaunamas ir vietoje jo pastatomas mūrinukas, iš kurio padaromas ir įėjimas (laiptai su stogeliu) ant aukšto – ten tada pamažu pradedama kurtis popiečio poilsiui, paskui ir žiemos miegojimams (kol nepaseno, mama itin mėgo tą šaltą orą po šiltais patalais).

Mama nuolat dirba: sušilus, suplukus, kartais išsirengus, kartais net pikta, bet visada pakili, energinga, nepasiduodanti. Neišeina kas – žiūri, aiškinasi, bando ir padaro savo.

Yra kasdieniniai darbai: pusryčiai, pietūs, vakarienės. Yra tarpiniai užkandžiavimai arba nenumatyti užvalgymai, kai dėl ko nors griūva įprastas šeimos ritmas. Maisto visada yra. Atsimenu, kaip ji verkė, kai neturėjo ką paduoti dar pas Joniškius gyvenant. Atrodo, ta trauma lydėjo ją paskui visą gyvenimą, ir turėti valgyti, turėti kuo pamaitinti šeimyną buvo jos didžiausias ir rūpestis, ir džiaugsmas.

Pusryčiams mes geriame baltintą kavą, kartais arbatą (tėvas mėgsta baltintą), valgom duoną, sūrį, sviestą, kokias nors šaltas mėsas. Kartais būna ir rimtesnių valgymų – kopūstų, burokėlių su visokiais priedais, uogienių ir t. t.

Pietums – mėsos: šutintos, keptos, virtos; dažniausiai kiaulienos, nes auginam 2–3 kiaules, savo

išsiaugintos mėsos užtenka; kartais tėvas parveža veršienos, tada ji smaigstoma lašinukais ir kepama, bet tai dažniau yra švenčių valgis; ilgainiui, kai įprantam auginti triušius, netrūksta triušienos – ją mama išmoksta pagaminti ypatingai išmoningai, su visokiais prieskoniais ir padažais, – man geriausiai tinka šalta triušiena; apie vištas ir vištieną nėra ko kalbėti: jų galima nusigynyti kada panorus, nes vaikšto jų kieme visas pulkas, tik pagauk, ant kaladės, čiaukšt kirvuku ir plikyk plunksnas (tėvas nenoriai kapoja joms galvas, kurį laiką, „komjau-nuoliškų išbandymų metais“, aš bandau tai daryti, bet paskui irgi metu: galiu, bet kam man to reikia...). Na, apie skerstuvų „balius“ irgi nėra ko kalbėti – tai ištisos puotos, bet man nepatinka aitrus šviežienos kvapas, ypač tie visi sluoksniuoti lašinukai su kopūstais, spirgučiais, kraujiniais vėdarai, jie man dvokia, ir skerstuves prisimenu kaip „kitų šventes“, bet kaimynai pagalbininkai mamos gaminiiais neatsidžiaugia.

Vakarienėjimui dažniausiai kaip kas. Tarpais vaikai pamėgsta pieną su juoda duona, medum, sūriu. Kartais mama įjunksta virti kokias košeles – tai manų kruopų, tai ryžių (tik neatsimenu, kad būtų buvus grikių kruopų košė). Verdamos įvairios grucės (aprinti miežiai) ir miežinės košės (skaldyti miežiai). Verdamos šilkinės košės. Mamos pasididžiavimas yra įvairios „cimės“ – morkų, žirnių, dar kažkokių daržovių saldžios košės kaip priedai prie

Mama su Virgute dirba

vištienų ar triušienų. Bet košės – dažniau rytais nei vakarais. Vakaraus apskritai nepersivalgoma, nors niekas nedraudžia valgyti, kiek nori ir ko nori. Tiesiog nesprogstama, ir tiek. Tiesa, visom progom pas mus galima valgyti šaltieną.

Tai – kasdienybė.

Yra ir kasdienybės viršukalnės.

Visų pirma tai duona. Mama ją kepti pabando vos atsikrausčius į tą mūsų sodybą. Keletas kepimų nelabai pavyksta – vienąsyk duona sukrenta į blyną, kitąsyk sudega, bet po metų dvejų duona pasidaro kvapi, saldrūgštė, burnoj tirpstanti – net mes, šiaip jau pagyrų nesakantys, reikalaujam, kad duona būtų kepama, o ne perkama, ir tėvui tenka pirkti ir maltis rugių, netgi sėti ir pjauti (važiavimai į malūną – irgi vaikystės įspūdžių dalis). Mama pati didžiujasi ja, o kai kažkur apie tarybmečio pabaigą ji ima dalyvauti ir kolūkio, ir rajono konkursuose ir laimi ten kažkokius prizus – kad ir juokdamasi, labai tuo patenkinta. Be juodos duonos, ji kepa dar ir baltą – irgi nepaprastai skanią, saldžiarūgštę, nesusausą, bet ir nešlapiuojančią, kaip dažnai būna, tiesiog kažkaip natūraliai išaugusią iš žemės, duonkubilio ir duonkepės, tarsi visi tie trys padarai, mamos prižiūrimi, patys būtų auginę šitą stebuklą. Motina stropiai prižiūri duonkubilį – ten rūgštis, kuri atsinaujina kaskart, kai užmaišomi miltai, ten rūgštis, kurią ji vadina „mano rūgštis“.

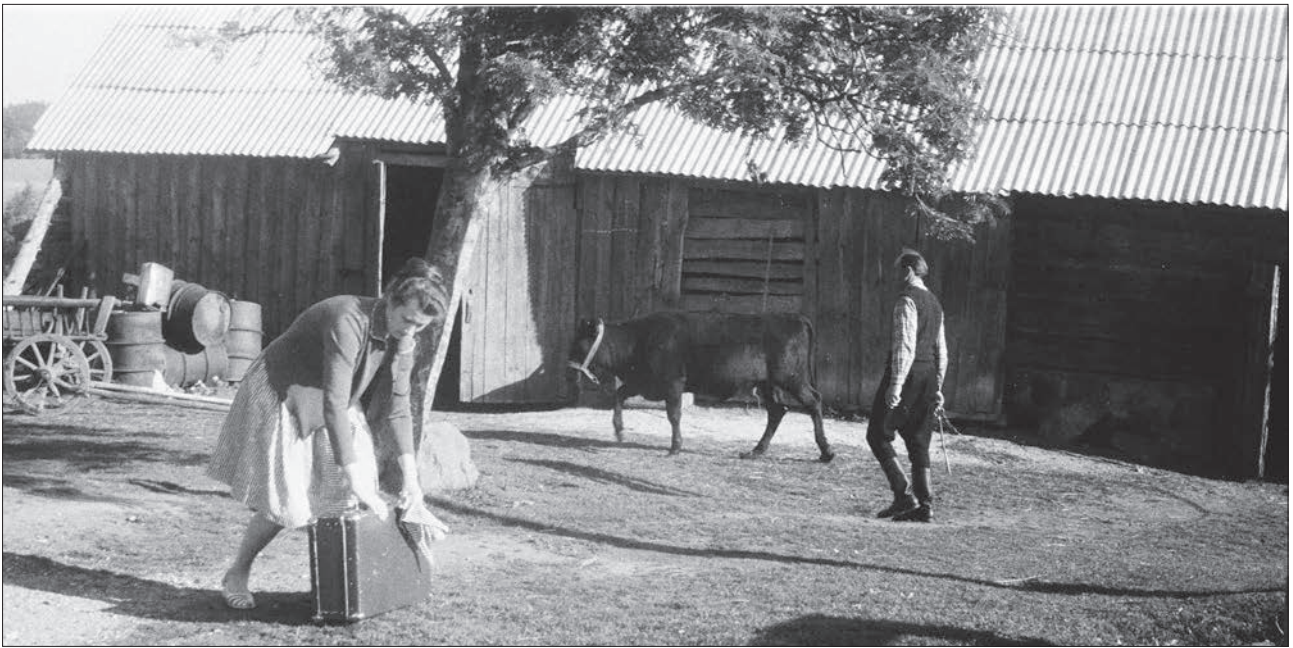
Kepami ir pyragai, bandelės, sausainiai. Aš ne itin didelis baltųjų pyragų mėgėjas. Manau, kad geriau už juos yra bandelės su varške ir kad jos mamai geriau pavyksta. Ji ir siunčia kiekvienu siuntiniu, vos ne iki Nepriklausomybės metų.

Galima būtų prisiminti visokius švenčių patiekalus. Ir Kalėdų, ir Velykų stalai lūždavo. Ant Kūčių stalo būtinai turėjo būt nustatytas patiekalų skaičius. Tėvas iš daržinės atnešdavo šieno, padėdavo po staltiese, o kai mes pavalgdavom, nunešdavo ir sušerdavo gyvulėliams.

Velykų šventės, Velykų stalas kuo nors ypatingu, išskyrus margučius, nepasižymėdavo. Bet kai išmokom dažyti su juodalksnio žieve (margučiai pasidengdavo juoda spalva, – galėjai gauti ir vašku dažytus, ir skutinėtus variantus, – mama labiau mėgo skutinėti), tai jau stalas šviesdavo iš tolo tokia lėkšte, kad gražu būdavo žiūrėti.

Tai vis mamos triūso ir kūrybos vaisiai. Kaip mes pūkšdavom persivalgę, nutylėsiu.

Kad galėtų sukurti visa tai, motina turėjo organizuoti „produktų parengimo“ darbus: rūpintis gyvulių įsigijimu, jų maitinimu ir priežiūra, pašarų paruošimu ir t. t. Kai ji sakydavo tėvui, kad be jos sugriūtų visi namai ir mes vaikščirotume alkani ir plikom bambom, nelabai perdėdavo: kaip sakiau, tėvas buvo labiau linkęs „tarnauti“ ir politikuoti bei mąstyti, negu ūkininkauti. Tačiau „suvadovautas“ jis dirbdavo

Mama ir tėtis kieme

irgi kaip juodas jautis: ir pievas dviem karvėms bei arkliui išpjaudavo, ir malkomis pasirūpindavo, ir gyvulius apliubdavo bei apšerdavo, ir arimus apardavo, ir javus bei bulves nuimti organizuodavo. Dirbo tėvas, bet mama, kaip ir visi vadai, nesikuklino užakcentuoti savo nuopelnų mūsų bendruomenei.

Na, užtat į daržus tėvo neišvarydavo. Čia jau galėjo komanduoti tik žemesnio rango kontingentą. O labiausiai – mane. Nes buvau apsigimęs daržininkas, nevaromas ėjau dirbti ir eksperimentuoti, ir mes su motina čia daugiau sutardavom negu ne, ir iš vaikų aš daugiausia klūpodavau prie visokių augalų tarpulysvėse. Nė kiek nesigailiu: žemės jausmas iš ten persikėlė į širdį, paskui į protą ir dabar leidžia apie praeitį ir ateitį mąstyti taip, kaip nebemąsto daugelis, žemės rankom nelietę.

O mama taip ir liko ta tarybmečio lietuvė moteris, apglėbusi ir savo rankom iškėlus savo sodybą ar ir gyvenvietės namą, vyrui nuolat lažaujant kolūky – visai kaip mano tėvui, nors ir ne prie gyvulių, kaip teko jam. Ir tos moters vergystės ratai aiškūs: troba, kiemas, arai. Kartais ir labai šviesūs visi.

2001-11-08, 18.00. & Kalbant apie tėvą ir motiną, apie šeimą ir apie sodybą, nepasakyti nieko apie seseris ir brolių būtų ne nuodėmė, o tiesiog nesusipratimas. Nors tai ir ne memuarai. Tiesiog pati erdvės pilnatvė to reikalauja.

Mūsų šeimą jau galima vadinti didele šeima. Atrodo, motina už Paulių gavo kažkokias pašalpas ar paramas.

Taigi, Laima. Gimė 1940 metais. Storulė, ponulė, kaprizas. Fotografijose irgi tokia: stovi pasipūtus, išsižeidus. Arba besišypsanti savo gražumui. Jai pačiai labai patinka jos garbanėlės. Mes nuolat pešamės. Pirmas ryškesnis išpūdis – jos sąmokslas su šeimnininkų sūnum Martynu, kuris dideliu akmeniu perskelia man galvą. Iki tol dar ir niukina į paširdžius. Antras – paskundimas mokytojai, kad aš kažką ne tą piešiau. Trečias – paskundimas motinai, kad aš tyčia čiužinėjau ant upelio, todėl ir įlūžau. Na, žodžiu, mes nelabai sutariam.

Kai ji lieka klase žemiau, reikalai kiek pagerėja, bet aš niekada su ja neidavau į mokyklą kartu. Apskritai su niekuo neidavau. Man geriausiai patikdavo eiti vienam.

Kiek normaliau ėmėm elgtis, kai ji išvažiavo mokytis į Kauną, į Medicinos institutą, o ypač kai išteko už Girlevičiaus ir paskui įsikūrė Skuode. Mes su Liūdu gerai sutarėm, visada gerai nugerdavom – tuo klausimu didesnių pažiūrų skirtumų neturėjom, tad ir bendrauti su seseria galėjau per tą prizmę. Pagaliau ir ji, šeimos sutramdyta, darbo užspausta, buvo nors ir nervinga, bet darbinga – akių gydytojos darbas jai sekėsi, vaikai augo gerai, močiutė padėjo vasarą juos laikyti Bazilionuose,

pačiai Laimutei sukantis po daržą ir sanatorijas (turėjo kažkokią kraujagyslių ligą), – gyvenimas ėjo greitai, iki pernai mirė vyras.

Tada ji pakilo ieškoti gero naujo.

Bet tai būtų ne šių memuarų kalba.

Virginija, arba, kaip mes ją tevadinau, Vidutė, gimė per karą, 1943 metais, mažutė, silpnutė, klykianti rugiuose, kur mes slapstomės nuo rusų kariuomenės, paskui spuooguota maudoma dubenyje mūsų Joniškių nuomajamame bute – vis tokia kažkur šonely, nuošaly. Ir plaukeliai tokie baltučiai, ir „r“ neištarianti – eina ji paskui mus, du mokyklos pirmūnus, peštukus ir nenuoramas, dar ir tarpusavy besidaužančius. Bet eina stabiliai, jokio papildomo dėmesio neprašydama, užbaigia mokyklą, įstoja į Šiaulių pedagoginį, į defektologiją (matyt, dėl savo defekto pati išgyvendama, nori padėti kitiems – tai vedamasis jos gyvenimo motyvas), parašo ir apsigina disertaciją, paskui vieną po kito rašo vadovėlius, dirbdama dienom ir naktim. Neišteka. Pradžioj dar bando, bendrauja tai su vienu, tai su kitu, bet kažkas ne taip – ar per dideli reikalavimai, ar dar kas, bet ji prasitaria, kad jai svarbiau tėvai: kas juos prižiūrės, jei ji ištekės. Vis dėlto susiranda tokį vyrelį, dailininką Raimondą Trušį: iš karto kaip sugyventinį, paskui kaip vyrą, bet pavardę savo pasilieka mergautinę. Taip ir pluša: rašo, kovoja su katedros klika (ją ir skriaudžia, kadangi yra mano sesuo), prižiūri tą savo periodiškai užgeriantį vyrą, beveik kas savaitę važinėja pas motiną, gyvenančią per 20 kilometrų nuo Šiaulių ir prižiūrėdama ją kaip vaiką, taip pat tvarkydama jau du – tėvo ir sesers vyro – kapus. Beveik kas savaitę paskambina man: nieko, tik norėjau išgirst balselį.

Brolis Ričardas, o namie – tik Paulius (Paulius ir Virginija – tai mamos romanai, dėl kurio tiek verkta; ar mažiau dėl tų abiejų vaikų?), gimė 1949 metų gruodžio mėnesį, bet nukeliant kariuomenę užrašytas 1950 metų gimimo.

Mūsų visų puoselėtas ir prižiūrėtas, kol kartą visiems pasitraukus iškrito iš lovytės, susitrenkė galvą ir gavo „priemėtą“ – iki kokių dešimties metų jį tąsė traukuliai. Tada mes skubiai kišdavom ką nors į burną, praskėsdavom žandikaulius, kad į gerklę patektų oro. Ilgainiui priepuoliai baigėsi, bet jo lepinimas ir išpaikimas liko visam gyvenimui kaip „viską tuoj pat ir viską, ko noriu“ psichologija, kuri išvirto į gėrimą ir moteris. Brolis išaugo aukštas

gražuolis, bobos tikrai išsileisdavo pamačiusios. Buvo įsikalbėjęs būsiąs artistas. Stoją – netiko dėl dikcijos, pro sukąstus dantis kiek švilpė. Įstojo į Vilniaus pedagoginį – vyrų geografijoj ir fiziniam reikėjo. Greit susiėjo su kretingiške bendrakurse, pasigimdė vaiką, išėjo į kariuomenę, o tuo metu žmona susirado kitą – pamaininį. Grįžęs vos neužmušė, bandė dar gyvent, bet nebeišėjo abiem. Metė mokslus, apsigyveno pas tėvus, susirado kaime paną, kompaniją ir ėmė be pagirių gerti. Pasigimdė sūnų. Bandė su ta žmona gyventi atskirai nuo jos giminaičių. Neišėjo ir jai. Mindaugėlį prie Bubių suvažinėjo mašina. Tada brolis jau visai palūžo: gėrė, bendraudamas tik su šunim. Prisirinko jų govėdą. Po trisdešimties priėjo kažkokią ribą. Kas pakėlė – nežinia. Gal motina, kuri naktim eidavo ieškot, kur guli nugriuvęs, gal vaistininė, kurią paskui vedė ir gyvena dabar <...>. Dabar brolis neima nė lašo jau gal penkiolika metų: gyventi kur kas įdomiau, negu negyventi, o aš jau buvau ten pasižvalgyti, sako.

Kol gyvas buvo tėvas, broliui išsivadavus, mūsų namai vėl buvo pasidarę šviesia sodyba. Brolis liko labai šiurkštus, su motina dažnai elgiasi atstumiančiai, bet ši, nuo gimimo pasikinkiusi jį prižiūrėti, ir dabar kasdien verda pietus, jis atvažiuoja pavalgyt, aprėkia, jei ta ima verksnoti, ir išvažiuoja.

Gyvenimas – šeimos gyvenimas – sodyboje jau pasibaigęs. Šiomet iš brolio išgirdau, kad sodyba – jo gimtinė ir ją reikia išsaugoti. Ką – negi jis čia persikels ir ims gyventi, jei ne Tėvynei, tai bent Gimtinei?

SAULĖLYDŽIO KRISLAIS

2001-10-14, 11.30. & Buvęs pasaulis saulėtas ir šiltas. Jame – raudonos žemuogės saulės įkaltintame šlaite, geltonos purienos šylančiame kūdros vandeny, melsvos neužmirštuolės po senais gluosniais. Pušų mišką veria saulės pluoštai, o ant šešėliuotų takų raitosi, kaip mes vadinam, geležinės gyvatukės. Pušų viršūnės mėlynam danguje matosi beveik taip pat aiškiai, kaip ir žalios samanų prie kamienų. Kiek čia šviesos!

2001-10-15, 10.20. & Tėvai vaikystės pasauly yra patikimumo, tvarumo ženklai. Su motina einam į miškus uogauti – žemuogauti, aviečiauti, spanguoliauti. Prie ežero – kaitintis ir maudytis. Tėvas darda kažkur ratuose – rytų pusėn už Dubysos,

pietvakariuos Kelmę siekia, net nežinai, kur jis dabar: pakeliui koks žmogus perima ir nusiveža pas sergančią karvę, arklių. Mūsų sodyboj, ant saulėto kalno, apsupto žydinčių pievų, tėvas mažiau patikimas už motiną. Bet jis garantuoja kažką kita – didesnę erdvę, kuri teikia mums jei ir ne visą pragyvenimą, tai bent apskritai įgalina mus čia gyventi.

2001-10-16, 7.28. & Ko esama tėvų sodyboj, kas joj taip traukia, kad aš iki trisdešimties metų laikau ją pasaulio centru, o ir paskui lekiu kiekviena proga, ten ieškodamas nusiramino?

Pastovumas.

Aišku, tai visų pirma mano tėvų buvimas ten. Jie netgi fiziškai lieka tie patys, tokie pat. Nekalbant apie nekintantį jų rūpestingumą: mama visada laksto aplink stalą, kraudama vieną už kitą skanesnius valgius, tėvas siūlydamas mažą stiklėlį. O paskui, kai jau tu išvykęs, atsiųsdamas siuntinį su kiaušiniiais, suvyniotais į vatą ir laikraštinių popierių. Ten, sodyboj, visada į dangų stiepiasi tavo sodinti medžiai. Ten visada pievos su rūkais vakarais ir kiemas su rasom rytą. Ten viskas virpa gyvybe ir niekas nesikeičia.

Tik kai miršta tėvas, kai mama jau nebekepa duonos, o ir barščiai, netgi mėsytė ant pietų stalo nebe tokia, tiktai tada sodyba pamažu grimzta į didįjį pokytį – į praeitį, nes yra jau kitokia.

Ir tampa nostalgijos pasauliu.

2001-10-17, 8.26. & Kodėl aš, vos nukreipęs žvilgsnį į mūsų tėvų sodybą, matau pavasarinį skaidrius saulės pilnus beržų lapukus? Tas vaizdas toks ryškus ir toks pastovus, kad jis jau ir nebe vaizdas, o vaizdinys, tikrovės formomis egzistuojąs sąmonėje kaip vaikystės šviesaus džiaugsmo troškimas.

Bet vos pabandau tuos šviesius lapukus prisegti prie kamienų ir pamatyti, ant kokių medžių jie virpa, pamatau, kad tai mano neprigijusių berželių, kuriais buvau apsodinęs visą daržinę ir tvartą, lapukai. Tie medeliai, kurie nudžiūvo, kurie buvo nulaužti, paskui ir išarti, nuėjo nebūtin.

Ar dėl to, kad šviesieji mano jaunystės beržų lapai yra praeities simbolis, jie ieško tokion pat absoliučion nebūtin nuėjusių kamienų?

Ir vis dėlto saulės pilni lapai spindi mano praeity ir sujungia laiką, kai kiekvieną pavasarį beržų saulėtus lapus išvystu vėl.

2001-10-20, 9.03. & Mano tėvai iš sodybos pragyvena beveik savarankiškai: tėvo atlyginimas yra toks menkas, kad darbas jam tėra reikalingas kaip teisė naudotis sodyba. Žemės yra apie 3 ha, ir tėvai (su vaikais) dirba čia kiaušius metus, sodindami didelius laukus bulvių, keturis penkis daržus, pjaudami pievas, sėdami javus, juos nuimdami ir tik šitaip apsirūpindami duona. Tvirtas pilnas kiaušius, yra karvė, kartais ir dvi, arklys, triušis. Tai – ūkininko gyvenimas. Iš to sąlyčio su žeme gimsta mano santykis su Lietuva, jos matymas tada ir dabar ir netgi ateities įsivaizdavimas.

2001-10-21, 10.16. & Mano vaikystės ir jaunystės saulė teka iš už kalnelių, ant kurių auga pušys, o ant kiečių iš tolo spindi rasa. Spyglių smaigalių ir žolės rasos spindėjimas, lomose dar gulint šešėliams, yra toks gilus, kad aš visą gyvenimą savo vaikų ir anūkų gimtinei vis ieškojau kalvotų pušynų ir pievų.

2001-10-22, 8.15. & Mano sodyboj žemė atsi-veria nuoga. Arimas – tai žemė be rūbo. Tik čia ją pamatai ir pajunti jos tikruoju, pirminiu būviu – su visais savo akmenukais ir akmenim, su piktžolių šaknim ir ražienom, su vabalais ir peliūkščiais, bet neprisidengtą jokia žaluma ir net pasąmoningai traukiančią.

O ką reiškia liesti tą atvirą žemę ranka, kvėpuoti jos kvapą, matyti spalvas – nuo šviesios priesmėlio iki juodos, juodo slėnių juodžemio, visai erdvei virš arimų nusidažant skaidria prietemėle, nugenančia šalin nuolatinį žalsvą aplinkumos spindėjimą.

Niekur kitur neprieisi prie žemės taip arti ir taip tiesiogiai, kaip sodyboj. Kaip ten, kur tu kasi, ari, sėji, sodini. Ir kiekvienas toks sąlytis su ja yra sąlytis su savo praeities būtimi. Sąlytis toks daiktiškas, kokia daiktiška yra ir tavo būtis. Paskui jau viskas išskysta į buities detales ir santykius, sudarančius sodybos gyvenimą su jos gyvulių maurojimais, žmonių kalbom ir tylom, su jos žiemom ir vasarom, saulėmis ir lietumis.

Bet apačioj visų šių dalykų – prisilietimai prie nuogos žemės, kurie net nesuvokti yra šventi tiek, kad net nesinori, kad kas kitas būtų šalia.

Ar ne dėl to artojai aria vieniši?

2001-10-22, 9.09. & Šerkšnoti rudens daržai su agurkų virkščiomis ir didžiuliais geltonais „sėkliniais“ agurkais...

Sausos žirnių virkščios ant nulūžinėjusių alksninių šakelių...

Pomidorų nuo šalčio nuvirę juodi lapai su žaliais pomidoriukais, kur ne kur jau ir į raudonijimą palinkusiais...

Ir jaunų obelaičių lapai, daržo pakrašty šlamančys po kojoms.

Visa tai kvepia drėgme ir vėsa, bet čia nešalta, nes žemė atvira, juoda, traukte traukia kastuvą, ir tu tuoj sušyli, paskleisdamas oran dar vieną – gyvos žemės – kvapą, kurį rėmina tik balta pievos šarma.

2001-10-24, 9.40. & Kiaulės gyvenimas visada buvo gero gyvenimo geras įvaizdis.

Dabar, kai kiaulės auginamos konvejeriu, papildomai stimuliuojant jų kūną, tas gero gyvenimo įvaizdis menksta ir nyksta dėl pernelyg aiškaus kiaulės paskirties gulti ant stalo kepsniu supratimo.

Kas kita – ūkininko tvarto kiaulės gyvenimas. Viena, dvi, trys, net vardais šaukiamos, auksiniuos šiauduos savo rausvus šonus virpindamos, jos šiltai ir sočiai sau drybso kiaurus metus, apžviegdamos šeimininkę, jeigu ji pavėluoja su kibiru putros ar žalių žolių glėbiu vasarą.

Užtat ir kiaulės skerdimas kaime ilgą laiką, praktiškai iki tol, kol atsirado svilimo lempos, nebereikalaujančios šiaudų ugnies, buvo ritualas su aiškiu simbolizmu, kuriame deginimas šiaudais buvo aiškus kiaulės apvalymas nuo jos kiauliškumo, bet ir skerdėjų apsivalymas nuo susiteršimo kiaulės krauju, jo perėjimo iš gyvybės gyslose į maistą, čia pat dubeny garuojantį, paženkinimas ir palaiminimas.

Pagaliau skerstuvų rengimas ir jų valgymas – kiek jose apeigiškumo!

Visa tai dinga skerdyklose ir turguose bei paroduotuvėse, kaip ir daug kas iš pasaulio sakralumo.

2001-10-25, 11.00. & Kodėl ir šiandien mažiau prisimeni ir nepuoli galvoti apie nakties dangų taip, kaip apie dienos? Nors nakties dangus nepalyginamai išraiškingesnis už dienos dangų!

Tiesa, ir dienos dangus turi daugybę savo mėlio atspalvių – nuo mėlynos bedugnės iki vaiskumo. Ypač turtingas debesuotas dangus. O! Kokio tik čia nesama intensyvumo – nuo miglės prie pat pažemės iki kamuolinių ir plunksninių debesų ir griausmingų juodų audrų.

Bet nakties dangus galingesnis. Iš principo stipresnis. Ar ne todėl, kad dienos dangus – gyvybės, gyvasties dangus, o nakties – mirties ir nebūties?

Kaip ten bebuvę, saulė ir mėnulis geriausiai nusako tuos skirtumus. Jei ir negali į saulę žiūrėti, tai bent jau kaip galingą tau palankų apglėbimą gali justti ją su visais jausmo atspalviais, kurie niekada nebus negatyvūs, atstumiantys. Saulės šviesa kaip gėris liejasi iš dangaus, nuspalvindama visą žemiškojo buvimo įvairovę džiaugsmingom varsom ir jų sąsajom.

Į mėnulį žiūrėk kiek tinkamas. Nei akys paskaus, nei nusibos po jo tamsias dėmes naršytis, bet kuo toliau, tuo labiau į tave liesis kažkoks negeras jausmas – lyg kraupesys, lyg baimė, atmiešta begalybės šalčio ir šalia glūdinčios tamsos pavojaus, ir tau per nugarą norom nenorom pradės pulsuoti šaltos elektros srovės. Blogas plokščias veidas iš juodo dangaus žvelgia į tave tarsi numirėlio užspaustos akys, ir šurpas kelia tave ir veja švieson, į namus, kur dar vis tiek jauti negerą to mirusio dangaus kūno veikimą.

Saulė – dangaus gyvybė, mėnulis – dangaus mirtis. Ar nuostabu, kad dienos dangus visų trokštamą, o nakties – vengiamą. Nors nakties dangus galingesnis.

Tai akivaizdu, kai jame nėra mėnulio arba jis blyški kur nors nuošaly. O dangus spindi žvaigždynais. Tada, ypač rudenį, pamatai patrauklią dangaus galią, sklindančią iš šaltų, tačiau spindinčių, gyvybės ženklus siunčiančių žvaigždžių, tarsi dar negimusių, bet į mus artėjančių gyvasčių.

Žvaigždynai juodam danguje kelia ne baimę, o nuostabą, kuri tolydžio išauga į pasigėrėjimą ta prieš akis besiveriančia galybe, už kurios matomumo – nematomas begalinumas, bandymas pasinerti į kurį, pasiekti jį išveda tik į mąstymą apie tai, kas už to matomumo, išveda į mąstymą apie būtį – tikrąjį žmogaus buvimą.

2001-10-26, 10.17. & Kai man pasakė, kad sudegė mūsų daržinė ir tvartas, pasijutau priblokštas, lyg

išgirdęs apie artimo žmogaus mirtį. Nenuostabu: tai buvo mūsų sodybos pastatas, kažkas daugiau negu daiktas, tvirtai įaugęs į sąmonę kaip sudėtinė pasaulio dalis.

Be to, po daržinės grindimis, ant kurių būdavo kraunamas šienas, žemėje užkasti gulėjo mano dienoraščiai, kuriuos paslėpiau nuo tarybinio saugumo, kai sužinojau, kad manęs nesant jie buvo apsilankę pas mane bute – palėpės kambarėly, kuriame nieko nepaslėpsi.

Kai važiauvau namo žiūrėti, ar mano rankraščiai sudegė, važiauvau daugiau negu į šermenis.

Tėvas sumišęs vaikščiojo po nuodėgulių atvašyną – bričkelės ratai, motociklo griaučiai, sijų liekanos... Kas? Kodėl? Prastai įvesta elektra, matyt, trumpas sujungimas... Mama pritarinėjo: žinai, kiek šlamšto tėvas buvo prikarstęs visur!

Taip ir nuėjo į kapus mano tėvas, kaltę dėl gaisro nusinėsdamas...

Ir tik dabar, visai neseniai, mama, jau nusenusi ir nebegalinti saugoti senųjų susitarimų taip, kaip jie suprasti tada, kai buvo daryti, pasakė: sesers vaikai ant šieno lauželį susikūrė, o kai pradėjo degti, į mišką nieko nesakę pabėgo.

Nepasikeitė mano požiūris į dabar jau vyrus, anuometinius padegėjus.

Bet pasikeitė požiūris į tėvą: dar sustiprėjo pagalba tam tyliam daugiau savy gyvenusiam žmogui, taip ir nesulaužiusiam pažado neišduoti anūkų man, savo sūnui. Net man. Nors tėvo pasitikėjimą turėjau.

Kiek tokių garbės paslapčių guli Lietuvos kapuose?

2001-10-28, 9.25. & Lyja rudens lietūs – lėtai, metodiškai, lašas po lašo, šuoras po šuoro krinta ar dulkia į žemę, merkdamas visą ją nuo medžių viršūnių iki šaknų, iki gruntinių vandenų. Nykios dienos, nykios naktys. Klevo lapai permirkę drimba žemėn ir kloja šlapiu kilimu atšlaites ir pamiškes, eglės svyra vos ne iki žemės, ir nebandyk kelti tų šakų, norėdamas praeiti – siūbtels visas šaltas dušas. Miglėlė driekiasi virš dar neatšalusių saulėtų samanų aikštelių su asiūklių gijom ir paparčių atvašynais, virš kurių – raudonos ožekšnio uogos.

Nesinori niekur eiti, nesinori ko nors didelio griebtis – vis po smulkmenėles, po daržinę ar daržo pakraštį.

Keistą neveiklos būseną neša tas rudeninis šaltas monotoniškas lietus.

Bet kodėl neapima nyka, kaip tąsyk, kai stoja lapkričio lietūs su įžambiais plikas šakas kapojančiais šuorais?

Ar ne todėl, kad, įvarydamas į save, leidžia pabūti pačiam su savo dvasia ir kai ką nauja pajusti?

2001-10-30, 9.57. & Vienas iš didžiausių vaikystės ir jaunystės džiaugsmų – didelė mūsų šeima, gyvenanti sodyboje ant kalvos tarp pievų ir miškų horizontuose iš visų pusių, saulės nuolat nušviestoje sodyboje tarp žalumos vasarą ir sniegų žiemą.

Kai atsikeliam į tą sodybą – mūsų yra trys. Ketvirtas ateina ten, pačioje sodyboje: klykteli kažkaip keistai, paskui jau pikta rėkia maudomas. Viskas pasikeičia! – tiek džiaugsmo gali atnešti viena gyvybė!

Ir nors ta gyvybė, mūsų jauniausiasis brolis, į šeimos tolesnį gyvenimą įneša daugiausia skausmo, iki tol, kol jis paimamas į kariuomenę, o grįžęs išsiskiria su žmona, gyvenimas sodyboje yra gyvenimas džiugiam klegesys, atrandant vis naujus gėrio ir grožio santykius, tegul ir per jaunėlio ligas ir negalavimus ateinančius.

Didelė šeima yra ta aplinka, kurioje sparčiausiai bręsta jaunų žmonių žmogiškieji ryšiai ir santykiai.

Kaip atsilieps mūsų visuomenės kokybei ta aplinkybė, kad didelė šeima darosi tik lietuvių buities XX amžiuje prisiminimu?

2001-11-01, 15.52. & VASAROS LIŪTYS. Tai – ne vasaros lietūs. Jie užaina tarpais, pagal tam tikrus dėsningumus ir trunka ne dieną ir ne dvi – savaitę, dešimtadienį. Kartais ir apskritai lietinga vasara pasitaiko. Žmonės turi įvairių pastebėjimų ir prietarų, pavyzdžiui, apie tris brolius verkiančius. Vasaros lietūs būtinai aptraukia pilkais debesim dangų, kartais tokiais šaltais, šiauriškais, kaip vėlyvą rudenį.

Vasaros liūtys užklumpa staiga. Šviečia saulė, kaitina – saulė žeme ritinėjas. Ir štai vakaruos – dažniausiai vakaruos – pasirodo juodas pakaušis. Kyla grėsmingai, niaukdamas visą padangę, oras kažkaip įsitempia, pradeda vibruoti smulkiais gūsiomis, kol atlekia pirma banga, dar šilta ir sausa, o ten, vakarų pakraščiuose, jau tįsta iš juodo dangaus tamsūs vandens šuorai, pilku šydu artėdami visu

frontu, kol pagaliau užgriūva vandens lavina. Į stogus kerta vanduo, neretai – kruša, trankosi žaibai, pralekia medžius laužydami sūkoriai, kartais ir stogus nukeldami, duris išversdami. Nekalbu apie žaibus, kurie aižo medžius ir padeginėja namus – tai jau ypatingi atvejai. Vasaros liūtis Lietuvoje – tai didžiulio debesies išsilijimas, išsiliejimas didesnėj ar mažesnėj teritorijoje, už jos taip pat šviečiant saulei, kaip ji prieš pusvalandį švietė čia.

Vėjams ir griausmams nuskubėjus tolyn, čia dar palyja – sodriai, bet jau ramiai, lašai tyška į balas, išmušdami burbulus, o pakraščiuose, žiūrėk, jau blaivosi, kyščioja saulės pluoštai, ir už kiek laiko jau tik vienas kitas lašelis teškena ant nuščiuvusių, drėgmės pritvinkusių medžių lapų ir pamažu garuoja.

Pažvelgia saulė, vanduo žalumoj suspindi tūkstančiais atšvaitų, ir sodri žaluma akompanuoja visam tam pasibaigusiam vandens šokiui, palaipsniui pati vėl užimdama dominuojančią padėtį.

Vištos lenda iš pašiūrių ir, aukštai kilnodamos kojas, eina ieškoti lietaus sliekų ir kitokių vandens iškeltų gėrybių. Šunes rąžosi ir patenkinti laižosi – griausmai jau parėjo. Karvės šlamščia šlapią žolę, sunkiai dūsuodamos iš uolumo. Šeimininkės pilstosi lietaus vandenį galvos skalbimui, pirties pabaigoms.

Gamta atsigavus vėl geria saulę.

2001-11-04, 9.55. & Iš kur ateina bloga nuotaika?

Iš barnio tikrai. Iš netesėto žodžio. Iš kokio nors pasakymo, kuris įskaudino tau brangų žmogų, o atitaisyti to nebeįmanoma. A, iš daugybės žmogiškų negerumų, nejautrumų, skubotumų, egoizmų eina iš tavęs ir į tave bloga dvasia, bloga nuotaika, bloga energija.

Bet dar labiau negu žmogiškasis žaizdras blogą nuotaiką gamina gamta. Pabandyk tu gerai jaustis niūkų lapkričio rytą, kai net lietus nelyja, o debesis kaip pelenų klodas guli ir ant stogų, ir ant širdies! Pabandyk tu šypsotis, kai šiaurės vėjas iš už kampų mėtosi drėgnais lapais, abejingai nurimsta, o paskui vėl svaido vakarinius varnų būrius, varinėja varinius debesis, bet neduoda jokios vilties, kad rytoj bent sniegas iškris.

Ir užtenka tik žvilgterti saulei. Kad ir pro debesų kraštą. Ir dvasia nušvinta, tarsi kas būtų koki šviesos šaltinį kur po plaučiais įjungęs. Tikra

kiaulystė, kaip gamta tvarkosi su tavo aukščiausiais dvasiškumais, kuriuos manai tik tavo paties nuosavybe esant!

2001-11-27, 11.00. & Vos tik iškrinta pirmasis sniegas, aš pasijuntu geriau. Tegul jis tuoj pat ištirpsta – ženklas, kad iš pilko dangaus jau gali kristi baltas sniegas, yra kažkokio esminio gamtos pasikeitimo pradžia. O kai viską užkloja baltumas, kurio neištirpina nė dar neatvėsusi žemė, ir ilgalaikis nusiramimas ateina į dvasią, imi galvoti apie darbų perspektyvą, apie naujus planus ir darbus. Sakoma, kad vasarą gimusieji geriausiai jaučiasi vasarą, žiemą – žiemą. Nežinau. Tačiau vos iš pilko rudens dangaus iškrinta sniegas, man darosi geriau. Ir drėgnas sniegas, rudens pirmasis sniegas, ištraukdavęs iš pilkumos mūsų ir kaimynų sodybas, per mano gyvenimą eina kaip koks šviesus palydovas.

2001-10-23, 11.28. & Mylėti – tai nebūtinai gyventi viename bute, bet būtinai – vienoj dvasioj.

Galima nenupirkti naujametinių dovanų, bet negalima nors kartą per metus nesuteikti naujametiško džiaugsmo: be jo mylima siela ima trokšti.

Dar baisiau yra pažadėjus džiaugsmo neduoti. Neviltis yra tarsi meilės mirtis, ir jeigu tai ne meilės medžio viršūnės mirtis, tai tokios šakos, kurią buvus nei užmirši, nei kitom šakom užauginsi, pridengsi – ji liks kaip tuštuma, viską pakeičianti ir nesugrąžinamai atibojanti.

Miškai yra dangaus ir žemės meilės plotai, dykvietės – jų neviltis.

2003-06-12, 13.44. & Kaip traukdavo į tėvų sodybą, ypač 1966–1976 metais! Tas dešimtmetis buvo nuolatinių bandymų „pabėgti į namus“ virtinė. Ten buvo saulė, ten buvo erdvės, ten buvo žaluma, tavo medžiai, bet svarbiausia – buvo tėvai. Taip, aplinka buvo svarbu, ji buvo tavo vaikystės ir jaunystės fonas, ji negalėjo būt nebrangi. Ji traukia ir dabar. Bet ne magiškai. Ne savo vidumi, savo tos vienintelės vietos esme, o greičiau estetiškai. Nes tos vietos esmė – jau praeity. Tėvas seniai miręs. Motina tupinėja, užmiršdama ką dariusi prieš porą žingsnių, nuolat verkdama dėl praėjusio gyvenimo, dėl gyvenimo skriaudų, dėl mirties baimės (turbūt). Visa tai taip nesiderina su gyvastim trykstančiu

buvimu čia, šitoj sodyboj, iki šiol, kad pagalvoji parvažiuot – ir sustoji.

2003-09-18, 9. 49. &

– kaip valai trupinius nuo stalo – kaip tada,
– kaip rudenio rytą nuo šeimos nakties kvapo aprasoja langai,
– kaip, galutinai budindamiesi, tingiai šnekasi tėvai,
– kaip į kambarius pamažu skverbiasi šviesa, bet taip ir užslopsta, pilko dangaus atkirsta nuo savo ištakų,
– kaip daržas kvepia vandeningais agurkais, o laukai – bulvėm,
– paskutiniai obuoliai pūva žolėj ir augina melsvas pelėsių akeles,
kažkur toli migloje loja šunelis, loja su tokiu įsijautimu,
kad gyvasties džiaugsmas jame užgožia visas kitas jo prasmes,
rytas kaip visada, kaip tada –

2003-10-26, 8.48. & VIEŠKELIAI.

Balti vieškeliai, kurie man balti jau vaikystėj, dabar grįžta į mane dar baltesni.

Tada jie nėra tokie gražūs, tokie iš paslaptinių tolių ateinantys, į kuriuos traukia ir į kuriuos aš, ant dviračio kritęs, lekiu, patirdamas tikros kecionės džiaugsmą. Tada jie dar neturi to istorinio išmatavimo, kurį įgyja iš Buračo fotografijų senuose „Naujosios Romuvos“ komplektuose ar „Lietuvos albumo“ puslapiuose. Tada jie dulkėti, kaip už Dengtilčio malūno, ar purvini, kaip išvažiuojant iš Auksučių, – rudo vandens balom nukloti, ir išvažiuoti pro jas – tikras menas. Tada jie atšiaurūs, dardant šaltam sunkvežimio, trankomam smulkaus grublėtumo ar bangų, likusių nuo greiderio lyginimo. Vieškeliai ir keliai pilni jausmų ir pajautų, nuotykių ir minčių, įvykių ir vilčių – gyvi kaip pats gyvenimas. Jei atidžiau į juos pasižiūrėsi, prisėdęs pagriovį kaip pavargęs keleivis.

Betgi dabar jie ateina balti ir per vaikystę vedantys į istoriją, per istoriją – į begalybę. Baltieji mūsų vieškeliai. Vaikystės – įsiremią kažkur į Pašiaušę vienoj pusėj, Pakapę – kitoj, iki kurių taip ir nespėta nuvažiuoti, tiems vieškeliams taip ir liekant neišsipildžiusių vilčių ar neįvykdytų užmojų vieškeliais; saulė kepina juose, prakaitas varva,

dviratis klimpsta ir traukia prie žemės. Ateina jie kaip keliai į istoriją – kai kartu su Boruta, Kudaba pats visai dar jaunas trankeisi lietuviškais Baltarusijos TSR kaimų keliais ir keleliais. Ar ne geriau šiandien supranti Borutą, vakare rūkui kylant sėdintį gonkelėse priešais rugių lauką ir kartkartėmis gurkštelėjantį raudono vyno?

Kokie vieškeliai ves į praeitį tavo vaikus ir anūkus? Pilki – asfalto? Ar dar labiau plieniniai?

Kai prieš akis iškyla baltas vieškelis, žinau – tai mano nerimo pilnatvė.

2005-05-15, 15.07. & Mano keistas buvimas šiame pasaulyje: gyventi dabar, nedelsiant, bet nenustojant trokšti ir aiškintis, kaip tai turi būti daroma, kad atitiktų galutines šio pasaulio sandaros ir tikslų tiesas.

Iš čia – nuolatinis nuo pat pradžių iki šių dienų politikos ir filosofijos susipynimas ir rungtyniavimas, tarpais dominuojant vienai, tarpais – kitai, bet visą laiką ir visada vienai kitą sąlygojant, sekant ir prižiūrint.

Iš čia ir visi mano pralaimėjimai – ir filosofiniai, ir politiniai, ir visuomeniniai, ir asmeniniai. Visuomenėje, kuri niekada negyveno pagal galutinius tikslus, kuriai buvo lemta mano politinės veiklos laikotarpiu pergyventi santvarkų virsmą, aš nebuvau reikalingas ir iš esmės, ir konkrečiai.

Ir vis dėlto du darbus padariau: sukūriau nacionalinės leidybos sistemą ir atkūriau nacionalinę valstybę.

O tai, ką dariau ir kaip dariau, tautos nebuvo nesuprasta ir atmesta, buvo atmetinėjama ir naikinama arba vagiama tų, kurie norėjo ko kito – savo trumpalaikių užmačių ar tikslų naudoms.

Negaliu jų labai kaltinti ar savęs niekinti – nekovoju už savo sampratas taip, kaip jie kovojo už savąias: man vis atrodė, kad tai taip menka, kad būtų niekinga tam eikvoti jėgas. Todėl faktinė mūsų tautos gyvenimo pusė priklauso jiems. Tačiau esminė – man. Dabar dar labiau, negu bet kada anksčiau.

2006-08-14, 17.41. & Laikas baigti. Nes galo nebus. Kaip ir norui gyventi. Jeigu jau pačioj jaunystėj neatsispiri traukai prisiminti gražesnius gyvenimo epizodus, ką kalbėti apie vakaro valandas?

Bet ateina metas, kai pasidaro aišku, kad – nepaisant nieko – reikia baigti. Man irgi pretekstas

yra: prisiminimai apie jaunystę – tai prisiminimai apie mūsų sodybą ir mūsų šeimos gyvenimą joje, tuose dviejuose trobesiuose ant kalvos Bazilionų miestelio pašonėje. O gyvenimas ten užsibaigė. Tiksliau – prasidėjo kitas.

Jau pusantrų metų, kai palaidojom ir motiną. Dėl visokių biurokratinių trukdžių negalėjom apiforminti sodybos brolio vardu, ir nors jis kone kasdien čia, o Šiauliuose gyvenanti sesuo kas savaitę atvažiuodavo čia apsiukuoti, pašerti dviejų namų kiaurą parą saugančių šunelių ir palaistyti gėlių kapinėse, namai buvo labai ir labai be žmogaus – tarp dangaus ir žemės.

Be teisiškai patvirtintos nuosavybės šiandien niekas nesijaučia šeimnininkas.

Tuos metus namai gyveno visiškai savarankišką gyvenimą: kambariuos viešpatavo ir namų, ir lauko pelės, kiemo žolės kilo iki juosmens, krūmai užgulė langus, o kaštonai šakas nuleido ant žemės. Namas beveik dingo žalumoj.

Mama vis virkavo, kad brolis, jos jauniausias ir arčiausias gyvenęs vaikas, nė tako neprapjauna, takelius senu dalgiu ji turinti prasikapoti pati. Bet – kitaip teisybę pasukus – motina nė nenorėjo, kad kas nors prie jos tvarkos pirštus kištų. Visą gyvenimą svajojus turėt savo namus, savo trobą, ji dešimtį metų po vyro karaliavo viena, pamažu prarasdama gyvenimo džiaugsmą bet neprarasdama gyvenimo noro. Ir jis, atrodo, stipriausiai rėmėsi jos galimybėmis čia palaikyti *savo tvarką*. Gamtosėjimas ant namų buvo nebyliai pripažįstama jos tvarka, nors takelius ir darželį po langu ji atkakliai ravėjo iki pat paskutinio rudens.

Mes irgi buvom susitaikę su tuo nekomentuojamu motinos pralaimėjimu prieš gamtą, kuri šiuo atveju reiškė ir jos pralaimėjimą prieš laiką. Bet kai neliko motinos, o aš vos neįgriuvau į žolėse pasislėpusį rūšį, griebiau pjūklelį ir išpjoviau visus ant rūšių išaugusius šalčialankius. Paskui nupjoviau keletą slyvų, negyvai užgulusių mano mylimą kriaušę. Sesuo su vyru darbą pratęsė, nukirsdami dar kelias šakas. Atsivėrė vaizdas į pievas ir miškelius. Į kiemą galėjo įsisukti vėjai.

Tačiau kai į kiemą išėjau pavakariu, tie nuplinkinti plotai buvo taip kažkas nauja mamos gyventų namų peizaže, kad aš supratau: nubrėžiau ribą. Gyvenimas nuo šiolei čia bus *gyvenimas be tėvų, gyvenimas po tėvų*. Kiek ilgai mes čia rinksimės, užklysim – kas žino. Bet tai jau bus *kitas* gyvenimas.

2007-02-03, 19.09. & Dar viena paskata baigti – man ką tik suėjo 68 metai. O dar svarbiau – pernai pradėjau savo Didžiąją knygą, kol kas vadinamą „Laikai“. Tai sakmė apie vieną gyvenimą, nutįsusi per keletą istorinių laikotarpių, tačiau prasidedanti iš tokio gamtinio uždaro, kad pats stebiuosi to žmogučio, paskui – ir žmogaus – atkakliu noru išsi-veržti už savęs ir nugalėti ne tik save, bet ir pasaulį.

Tai iš esmės autobiografinė knyga. Ne be išmonių, bet didžiuma – autobiografinė. Gal ir ne visai tokia, kokią norėjau parašyti tada, kai eilinį kartą pradėjau ir nebaigiau. Kaip, beje, ir šitas „Retrospekcijas“. Kaip visą „Dienoraštį“ – užrašus šitai knygai, pilnus visokių spragų.

Ar besuspėsiu?

Nežinau.

Norėčiau į ją sudėti ne tik gyvenimo tėkmės pajautas, įvykius, faktus, norėčiau į ją sudėti ir savo supratimus, savo svarbiausias mintis apie gyvenimą.

Todėl kartu su knygos (aš ją vadinu sakme) pradžia rašau ir jos pabaigą – tokią sugrįžimų į ištakas mozaiką su jų inspiruojamomis mintimis.

Ten gal ir perkelsiu savo čia bandytus rašyti „pabaigos etiudus“. Jie bus kitokie nei čia, aišku, bet gal ir geriau. Čia gana. Užtenka.

Pagaliau negi galima išeiti viską palikus čia? Turiu gi pasiimti su savim kai ką ir ten, į aną pusę, kad kas nors žemiška šildytų tarp šaltų žvaigždžių.

2007-02-03, 19.24

Daiva VALANČIENĖ

Nuo Meškinės iki Kipro. Potėpis Juozo Marcinkaus paveikslui

Nuotraukos iš autorės archyvo

Jau pavasarėja, nuo stogų smagiai teška tirpsantis sniegas. Turėtų būti labai linksma, nes su kiemo vaikais tarėmės plukdyti popierinius laivelius mažičiuose upeliūkščiuose, pašėlusiai greitai čiurlenančiuose nuo žiemą vikšrinio traktoriaus sustumdytų pakelės vėpūtinų. Bet aš jaučiuosi labai blogai, ir ūmai apėmęs džiaugsmas staiga dingsta, kaip tas sniegas, pavasario saulei vis meliau glostant žemę. Mama rūpestingai guldo mane į lovą – kasmetinis gripas nepamiršo užsukti... Baisiai bijau įsisirgti. Kai tėvai išeis į darbus, liksiu beviltiškai vieniša, prigirdyta aviečių ir liepžiedžių arbatų, pakišta po pūkiniais apklotais, išprakaitavusi ir nelaiminga. Grįžusi iš lauko mama pakeis drėgnas paklodes, iš Elvyravos bus pakviesta balytė ligonei prižiūrėti. Taip slinks sunkios dienos su karščio priepuoliais. Būsiu tokia silpna, nepajėgianti ištiesti rankos ir paimti puodelio su arbata. Atvyks ir išvyks greitoji su rūpestinguoju daktaru Galiniu. Ir kai ponaitis gripas jau bus susiruošęs palikti mane ramybėje, o aš, bejėgė ir išsekusi, gulėsiu lovoje, lauke išgirsiu balsus. Vienas jų bus tėtuko, o kitas... Tuomet į duris nesmarkiai, beveik švelniai pasibels, ir kai mama paprašys tą beldžiantįjį užteiti, ant trobos slenksčio išvysiu netikėtą man svečią – Pašiaušės dvaro svirno sandėlininką, mano vaikišką širdį jau kadais užkariavusį Juozą Marcinkų. Aiktelsiu iš džiaugsmo ir netikėtumo,

susigėdusi, kad guliu štai šitaip lovoje vis negalėdama pasveikti. Svečias prisės ant taburetės prie mano lovos, uždės ant karščiuojančios kaktos savo vėsią ranką, nusišypsos ir neskubriu judesiu iš vatinuko kišenės ištrauks rausvą obuolį ir keletą saldinių. „Pasveiksi, o tuomet ir vėl atlėksi į sandėlį“, – ištars. Mat, lėkdavau ten dažnai, norėdama tos jaukios šnekos išgirsti ir iš kišenės traukiamos paslapties patirti. Tuomet pakils, persimes keletu sakinių su tėvais ir, linksmi mirktelejęs, išeis į pavasario vėjo bučiuojamą kiemą. Net pakilsiu iš patalo, kad pažiūrėčiau pro langą, kaip kresna figūrėlė žingsniuoją sandėlio link. Pasveiksiu taip pat staiga, kaip ir susirgau. Dabar jau greičiau, nei tikėjosi tėvai. Toji kišenės „vaistinė“ bus padėjusi. Ir tos gerumu spindinčios akys. Ir kad mane aplankė, tarsi neturėtų kitų rūpesčių.

Šis epizodas iš mano vaikystės giliai ir visam laikui įstrigęs atmintyje. Liudijimas apie žmogaus rūpestį, meilę ir atjautą, tokią suprantamą tais gerais vaikystės laikais ir tokią retą dabar. Taip pradedu pasakojimą apie šviesios atminties reto gerumo Žmogų Juozą Marcinkų iš Meškinės kaimo.

Tai jau tikrai mane bus ištikęs širdies (ne)pakanamumas, kad aš taip visą amžėlį nešiojuosi joje tą atminties relikviją. Į galvą lenda įkyrios mintys apie iškilus, labai nusipelnčius ir garbingus mūsų tautos žmones. Ir kuo toliau galvoju, tuo aiškiau

Zofija ir Antanas Staponkai Meškinės kaime

suprantu, kad greta pastarųjų yra ir buvo daugybė negarsių, neiškilių kasdienybės herojų, tyliai ir kantriai dariusių gerus darbus, – juk negalėjo visi į miškus išeiti. Kažkam reikėjo žemę arti, vaikus auginti. Ir tuomet menamos praeities tamsumos virsta šviesa, pergale, malone, dovanoja viltį ir įkvepia drąsos nesutikti, kad „anie“, suprask, tarybiniai laikai, neaugino ypatingų asmenybių. Bet tai tik „naujųjų apaštalių“ kuriama migla. Jai išsisklaidžius dar aiškiau išryškėja veidai „to laikmečio“ žmonių, niekada ir jokiais aplinkybėmis nenustojusių elgtis garbingai ir dorai.

Toks ir mano herojus – Juozas Marcinkus iš Meškinės kaimo. Jo asmenybės esatį, ne kažkada buvimą, o būtent esatį darganotą spalio penktadienį padėjo dėlioti jo įstabioji dukra Zofija Staponkienė (Marcinkutė) ir žentas, ilgametis Šiaulių krašto žurnalistas, kultūrininkas Antanas Staponkus. Toje pačioje sodyboje, dabar Meškinės gatvė 4, kurioje 1908 m. ūkininkų Elenos ir Mykolo Marcinkų šeimoje gimė Juozas Marcinkus. Namo, kuriame jis išvydo pasaulio šviesą, nebėra. Likę tik pamatų akmenys. Pagarbą praeičiai, proseneliams, seneliams ir tėvams puoselėjantys dabartiniai sodybos šeimnininkai akmenų niekur neišnešiojo, paliko kaip brangų praėjusio laiko liudijimą. O mama pasodino putino krūmą. Šalia senosios sodybos 1956 m. buvo pastatytas dabartinis namas. Elena ir Mykolas

užaugino keturis vaikus – dvi dukras ir du sūnus. Vyresnysis, Petras, iškeliavo laimės ieškoti į Ameriką, ten ir liko. Jaunesniojo, Juozo, visas gyvenimas prabėgo tėviškėje. Daug mokslo ragauti neteko. Apie 1915 m. Pašiaušėje veikė mokykla, kurioje buvo tik keturi skyriai. Tai tiek ir tos mokslo šviesos buvo įgyta. Baigiamuosius egzaminus reikėjo laikyti ne savoje Pašiaušės mokykloje, o Bubiuose. Tokia buvo to meto tvarka – kad nebūtų „korupcijos“. Mokėsi Juozas labai gerai. Labiausiai sekėsi matematika, gražiai rašė ir puikiai skaitė. Mokytis labai norėjo ir toliau, tačiau nebuvo galimybių. Jau kolūkio laikais nuolat važiuodavo į įvairius kursus. Vienas iš liudijimų – šeimos išsaugotas gyvulininkystės fermų vedėjų kursų pažymėjimas, išduotas 1953 m. Į Marcinkų namus užeidavo daugybė žmonių, kaimynų, net ir iš tolimesnių kaimų, nes „tėtė buvo labai raštingas“. Tam raštingam ir atjaučiančiam žmogui tekdavo skaityti gautus laiškus, visokius kitokius popierius, kam nors iš giminaičių parašyti. Ne visi žmonės tuo metu buvo raštingi. Niekada nei vienam nėra atsakęs. Negailėjo savo laiko, kad tik kitiems padėtų, patartų. Todėl Juozą Marcinkų visi gerbė ir juo labai pasitikėjo.

Mama Joana Gorytė (1919–2008) buvo kilusi iš netolimo Juškaičių kaimo. Kartkartėmis ji atvykdavo pas Marcinkų kaimynus Papreckius, kurie buvo Joanos giminės. Taip ir nusižiūrėjo ją sau į žmonas

Juozas Marcinkus

Juozas. „Labai graži moteris buvo mama. Darbšti, rūpestinga ir protinga. Nors pati buvo labai prisirišusi prie namų, mažai kur išeidavo, bet tėtuką visur ir visada išleisdavo“, – prisimena dukra Zofija.

Žmogui dažnai kyla klausimų, kaip jam elgtis blogio akivaizdoje. Kada reikia užpuolikui atsukti kitą skruostą ir dar melstis už jį, o kada – nepasiduoti, protestuoti, gal net imti į rankas kalaviją. Žmonijos istorijoje būta daug drąsių kovotojų, karių, lygiai kaip ir šventųjų, kurie, griūvant civilizacijoms, giedojo savo grigališkuosius choralus. Vienodai galima pasirinkti vieną ir kitą variantą – kaip vertinsi. Bet yra ir trečias kelias, kai negalima nepasirinkti, likti tuščiomis, tik su pačiu savimi. Kitaip tariant, likti abejingam. Arba tūnoti baimėje – „kad tik manęs neliestų“. Arba pasirinkti būti žmogumi bet kokiomis aplinkybėmis. Šį kelią, kaip savaime suprantamą doriausiam žmogui, pasirinko Juozas Marcinkus.

Pašiaušėje, kaip ir visoje Lietuvoje, išvargusioje nuo karo ir okupacijų, 1947 m. pradėti kurti kolūkiai. Daug kur kaimo žmonės į kolūkius buvo suvaryti gąsdinimais ir prievarta. Steigiamuosiuose susirinkimuose su valdžios atstovais kartu būdavo ginkluoti sribai, vadinamieji liaudies gynėjai. Kaimo žmonėms buvo sakoma, kad labai palengvėsias gyvenimas, jeigu visi dirbsią kartu. Žmonės suprato melą. Iš ūkininkų buvo atiminėjama visa

turėta nuosavybė: gyvuliai, žemė, padargai, uždedamos nepakeliamos pyliavos. Pašiaušės kolūkis sukurtas 1949 m. Ponia Zofija puikiai atsimena senelio Mykolo Marcinkaus žodžius, kad reikia kiek įmanoma slėpti grūdus, „nes badu visi išmirsim“. Zofijai tuo metu buvo septyneri metai, bet ji prisimena tą laikotarpį kaip tremtį savoje žemėje. Joje šeimininkavo ir „tvarką darė“ svetimieji, padėdami savų kolaborantų. Labiausiai žmonės gailėjo iš tvartų tempiamų gyvulių, ypač arklių ir karvių. Juozui Marcinkui, kaip raštingam žmogui, teko prievolė surašinėti žmonių turimą turtą. Nugirdęs iš valdžios, kada į vieną ar kitą sodybą atvyks „perrašyti“ į kolūkį, įspėdavo žmones. Pastarieji tomis dienomis išvesdavo, išvarydavo gyvulius miškan, tikėdamiesi, kad atvykę valdžios atstovai, nieko kaimo ar sodyboje neradę, išvažiuos. Aišku, kad ilgai taip tęstis negalėjo. Tarybinė valdžia atrado būdų, kaip priversti žmones stoti į kolūkį. Jau vien žodis *Sibiras* ką reiškė! O dar nepakeliami mokesčiai – jų nesumokėjusi, į Sibirą buvo išvežta Bikauskų šeima.

Žentas Antanas Staponkus prisimena Juozą Marcinkų pasakojus, kad šis buvo pasiūstas surašinėti ūkininkų, priverstinai tapusių kolūkiečiais, gyvulius. Tarybinė valdžia jį net seniūnu paskyrė. Kratėsi žmogus šio „titulo“ kaip įmanydamas. Tačiau suėję kaimynai ėmė prašyti, kad Juozas sutiktų, nes, anot jų, „tik tu mokėsi su ta valdžia

1948 m. Pavasario mėn. I d.

Valstiečių Vykdamosis Komitetas

1948 metų pavasario sėjos planui vykdyti

ĮPAREIGOJIMAS

Valstiečių Vykdamosis Komitetas nustatė, kad įsų veldomame ūkyje 1948 metais turi būti apsejos šis žemės plotas:

Pavasarij pasėti vasarinių kultūrų iš viso ha

Šis plotas ankimesis kultūromis pasiskirstomas tokia tvarka:

1. Pasėti vasarinių grūdinių kultūrų (vasariniai kviečiai, miežiai, avišos, žirniai, vikiai, grūdams, mitybos grūdams, grūdai ir kt.)	ha
Tame skaičiuje:	
Vasarinių kviečių	10,1
miežių	50,1
avišos	20,1
ankštiniai	ha
vikiai, grūdams	ha
labiausiai sėklai	ha
kitos grūdinių kultūrų	ha
2. Techniniai kultūrai iš viso	ha
Tame skaičiuje:	
cukrinųjų runkelių	ha
šilų	ha
knapių	ha
šakelių	ha
3. Pasodinti bulvės	20,1
4. Pasodinti daržovės	10,1
5. Pasodinti kiti augalai iš viso	ha
Tame skaičiuje:	
pasodinti bulvėms	20,1
kitoms šioms pasėti ir sodinti	30,1
Jau 1948 m. pavasarį dobių ir daugiamečių šilų	20,1
ir suaugusių įsų ūkyje dobių ir daugiamečių šilų	ha
pašali sėklai	50,1
Jau 1948 m. pavasarį pasėti įsų ūkyje	ha
pasėti pasėti įsų ūkyje	ha

1948 m. Valstiečių Vykdamosio Komiteto

1948 m. Valstiečių Vykdamosio Komiteto

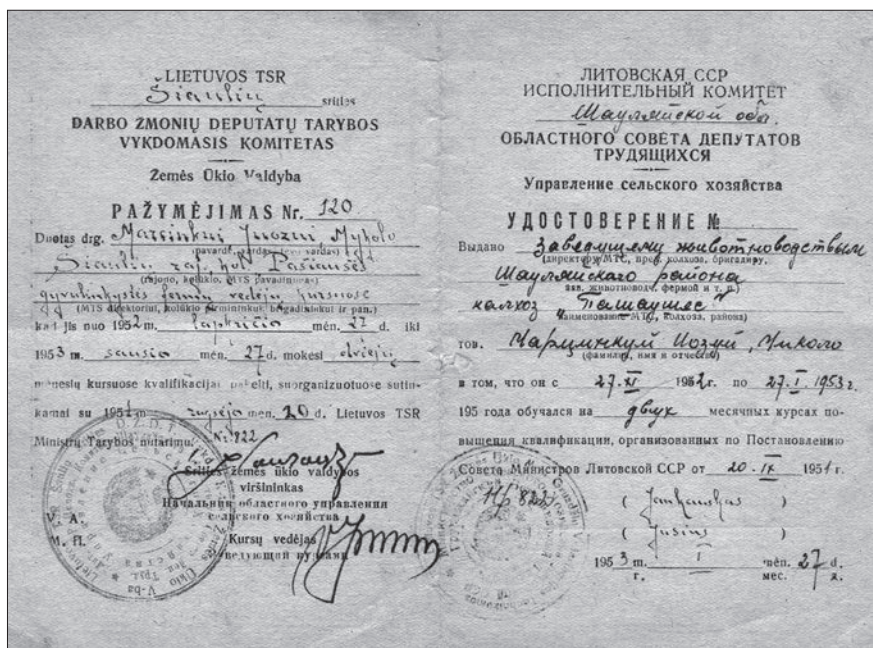
Portfelis ir įpareigojimas

susišnekėti“. Teko nusileisti ir tapti seniūnu. Pas ūkininką sodybon eidavo stribokas, koks nelemtas žmogus, būtinai nešinas šautuvu, milicininkas ir ūkio surašinėtojas. Tas procesas vykdavo vieną du kartus per metus. „Nuėjom pas Ignacą Valančių gyvulių surašyt. Visa trijulė. Aš šnibždu Ignacui, kad jis tuodu užšnekintų, trobon pakviestų, pavaišintų „velnio ašarom“. Tuomet lendu į tvartą, o ten gyvulių – kaip prie Smetonos – keturios karvės, šeši paršai. Pareinu, tiedu jau smagūs, o popieriuje – viena karvė ir pora kiaulių, kaip „prie ruso“ reikėjo.“

Štai jums žmogaus dorybė ir sąžinė – negalėjo išduoti kaimynų, nes kartu auge, gyvenę. Vieno kraujo, vienos šaknies. Argi tai ne šventumo įrodymas. Biblijoje pranašas Jeremijas, priešams apsiautus gimtąją Jeruzalę, simboliškai išperka savo protėvių žemę, nors pats jos nei ars, nei akės. Danijos karalius, nacių okupacijos metais užsikabinęs ir nešiojęs geltoną šešiakampę žvaigždę, paniekos ir pasmerktumo žymę, taip parodė šaliai ir naciams, o svarbiausia, žydams, tik simbolį, užuot telkęs ginkluotą pasipriešinimą. Balio Sruogos, Olivje Mesiano ir kitų menininkų kūriniai, gimę konclagerių košmaruose, irgi yra atsakymai į niekšybės paslaptį kartu su kiekviena ten pasidalyta duonos rieke ar geru žodžiu. Lygiai taip yra Juozo Marcinkaus (ne)surašyti gyvuliai, nugirsti atėjūnų ir savų „šviesaus rytojaus kūrėjų“ pokalbiai apie ūkininkų

šeimas, kurias buvo ruošiamasi išdanginti į Sibirą. Paskui ėjimas pas tuos žmones, Kneičius, Valančius, Bekerius, Valiulius ir kitus, ir perspėjimas apie jiems gresiantį išvežimą. Taip ne viena šeima išvengė tremties. Nes buvo įspėti, išėjo, pasislėpė tomis vežimų dienomis. Tai nuoroda į neva „mažai galintį“, o iš tiesų tai tokie gilūs prieštaravimo tuometinei makabriškai santvarkai ženklai, vis iš naujo gelbėjantys pasaulį. Darsyk – nepaisant nieko, o tik klausantis savo sąžinės balso.

Vis dėlto kolūkis Pašiaušėje buvo įkurtas. 1949 m. visi norintieji ir nenorintieji neišvengė kolūkiečių likimo. Gyventi reikėjo, prisitaikyti reikėjo. Tarybų valdžia „į dantis nežiūrėjo“: buvo nusavintas turtas, o nepaklusnieji arba „buožės“ išvežti į Sibirą. Toli nuo tėvynės atsidūrė Giedraičių, Balčiūnų, Bikauskų, Sadauskų, Narbutų, Šimkų, Karyznų šeimos. Ne visiems ir grįžti buvo lemta. Juozui Marcinkui, raštingam ir galvotam žmogui, įkūrus kolūkį, keletą mėnesių teko dirbti to kolūkio pirmininku. Niekas neklausė, ar nori. Ir vėl atmintyje išnyra Vytauto Žalakevičiaus filmo „Niekas nenorėjo mirti“ pagrindinio herojaus, pirmininko Vaitkaus, kurį nuostabiai suvaidino aktorius Donatas Banionis, dilema. Gudraujantis, kad išliktų, apimtas nervo, sugeltas kančios, skriaudos, pažeminimo ir istorijos primestos nežmoniškos realybės. Kažin ar ne taip pat jautėsi ir Juozas Marcinkus, visomis išgalėmis

Pažymėjimas

stengęsis nusikratyti šio posto. Juk galų gale žinome, kad 1949–1950 m. Lietuvos miškuose dar vyko aršios partizaninės kovos. Laisvės gyventi taip, kaip iki okupacijos, nebeliko. Buvo diktuojamos negailestingos taisyklės, pagal kurias teko išmukti gyventi. Išlikti žmogumi buvo sunkiausia. Mano Elvyravos babytė Bronė Lapinskienė sakydavo: „Mišką išgyventi naktį, valdžią išgyventi dieną. Ir tiems, ir aniems turėk ką paduoti“.

1949 m. Pašiausės apylinkėse buvo įsteigti net trys kolūkiai – Pašiausės, Kantučių ir Dauginių. Tai todėl, kad tuose kaimuose gyveno stiprūs ūkininkai, turėję geros derlingos žemės, miškų, gyvulių. Stovėjo puikiausios dideli ūkiniai pastatai, tvartai, jaujos. Vienus ištrėmus į Sibirą, iš kitų atėmus turtą, buvo galima kurti kolūkius. Dažnai patys buvę sodybų šeimininkai tapdavo už darbadienius, t. y. beveik veltui, dirbančiais kolūkiečiais. Pavasariais sugrobti gyvuliai dėl pašarų trūkumo vos laikydavosi ant kojų, neretai gaišdavo iš bado. Žmonės nešdavo net nuo šiaudinių stogų nupeštus šiaudus kolūkio fermų gyvuliams, dar neseniai buvusiems jų pačių nuosavybe. Reikėjo juk ištvirti tokią moralinę skriaudą ir dvasines kraujosruvas. Prisimenu, kaip Elvyravos babytė nuolat virdavo linų sėmenų nuovirą ant savo virtuvės krosnies ir nešdavo į fermą kolūkio veršeliams, kad šie nedvėstų iš bado. Kai 1950 m. trys kolūkiai buvo sujungti

į vieną Pašiausės kolūkį, Juozas Marcinkus buvo paskirtas dirbti fermų vedėju. Tas pareigas ėjo dvidešimt metų. Dukra Zofija prisimena, kaip tėtis įsisodindavo ją, devynmetę mergaitę, ratuosna ir veždavosi kartu į fermas ir tvartus. Nusavintuose tvartuose Elvyravoje, Kiaulakiuose, Dauginiuose, Rimšiuose, Spitkiškėje buvo auginami veršeliai, viščiukai, rankomis melžiamos karvės. Nors tai buvo dabar jau kolūkio nuosavybė, žmonės dirbo labai sąžiningai, nuoširdžiai ir atsakingai, lyg tie gyvulėliai ir paukščiai jų pačių būtų. Dorai ir atsakingai užauginti gerų šeimų vaikai kitaip nemokėjo ir negalėjo. Tėtė dukrai visada sakydavo, kad žmonės yra labai geri. Vis minėdavo Marijoną, Felciją ir Bonifacą Peleckius, Eugeniją Bikauskaitę (Žukauskienę), Janiną Šimkutę. Jis rodydavo dukrai, kaip jie su meile ir atsidavimu atlieka savo darbą, taip mokydamas suprasti, kad kiekvienas darbas yra garbingas. „Tėvelis visada buvo mano Mokytojas“, – sako Zofija Staponkienė. Juozas Marcinkus jam patikėtas pareigas ėjo su meile, atsidavimu, negalvodamas, kad kolūkio nuosavybė yra neverta sąžiningo darbo. Jis nesigėdijo to, ką darė, atvirkščiai – rodė atsakomybės pavyzdį. Tai kaip vieno gyvenimo kronika, kai žmogus priima sprendimą „nestovėti po medžiu“.

1966 m. vadovauti Pašiausės kolūkiui buvo paskirtas naujai atvykęs pirmininkas Vytautas

Juozas Marcinkus

Jaras, turėjęs ne tik puikių organizacinių gebėjimų, bet ir labai savitą požiūrį į žmones, istorines peripetijas, valdžios sanklodą. Jis pasiūlė Juozui Marcinkui atsakingą sandėlininko darbą. Taip nuo 1966 iki 1984 m. pastarasis dirbo sandėlyje. Grūdus laikė, malė, ruošė sėjai sename mediniame dvaro sandėlyje su įvažiuojamuoju taku ir didelėmis mūrinėmis išpūdingomis arkomis. Šiandien tik jos ir belikusios. Dar iš vaikystės prisimenu ypatingą sandėlio atmosferą, ore tvyrantį malonų malamų grūdų kvapą, visur skraidančias, žmonėms ant drabužių, veidų ir plaukų gulančias pilkšvai baltas dulkes, nuo „petkaus“ ir „fuktelio“ sklindantį beveik migdantį garsą. Ir tarp aruodų tarsi gerąjį burtininką vaikstantį ir visai šiai surrealistinei garsų ir kvapų simfonijai diriguojantį Juozą Marcinką. Prie sandėlio durų nuolat privažiudavo maišais pakrauti arklių traukiami vežimai, kuriuos pasitikdavo miltuotas sandėlininkas. Vėliau, jau sumalus grūdus, „furmonai“, t. y. vežikai, atrodydavo lygiai taip pat – miltuoti. Laikas sandėlyje tarsi buvo sustojęs visomis prasmėmis – tie patys žmonės, ta pati aplinka, tie patys padargai, tas pats ritualas – sumalti miltus gyvulėliams šerti kolūkio fermose. Buvo ruošiami grūdai pavasario ir rudens sėjai, džiovinami ir saugomi jau iškulti. Atmintyje iš balzgano sandėlio ūko išnyra dviejų Juozo Marcinka pagalbinių – Kazės Giedraitienės ir Eugenijos

Ševeliovienės – veidai, papuošti šypsenu. Darbo sąlygos sandėlyje buvo tikrai kenksmingos. Miltų dulkės kasdien nuguldavo drabužius, plaukus, veidus. Jų pilni būdavo ir žmonių plaučiai. Tie šventi žmonės net nekėlė klausimo, ar kenkia jiems tos miltų dulkės, ar ne. Tai buvo kasdienis neišvengiamas procesas, vėliau tapęs negalavimų priežastimi.

Juozas Marcinkus sandėlyje dirbo ilgus aštuoniolika metų. Išėjęs į pensiją dar dešimt metų neatsisakė šių pareigų. Vis dėlto 1984 m., būdamas 75-erių, jis išėjo į taip vadinamąjį užtarnautą poilsį. Žentas Antanas Staponkus prisimena, kad Juozui Marcinkui tai buvo nepakeliamai sunku. Kasryt jis atsikeldavo tokiu pačiu laiku, kaip ir eidamas į tarnybą, apsirengdavo, užsidėdavo kepurę su snapeliu ir išeidavo per daugelį metų sumintu takeliu tarp sodo medžių. Ilgai taip stovėdavo ir žiūrėdavo Pašiaušės dvaro link. Į tą pusę, kur diena dienon tiek metų buvo eita. Ir nuolat būdavo kupinas vilties – gal užklys koks žmogus, galbūt kažkam, ypač jo vietoje dirbančiam, reikės patarimo. Ką tai reiškia, supranta ilgą gyvenimo ir darbo patirtį turintys žmonės. Darbas staiga atplyšta kaip paskutinis sieninio kalendoriaus lapelis. Metai pasklinda po vieną ir nukloja atminties grindis. Ir nepatikrinsi juk, neišmatuosi kaip kokio radiacijos lygio žmogaus jausenos, netekus to įprasto, kasdienio voverės rato. Jis sustoja. Tampa taip tuščia be

Giminės. Juozas Marcinkus sėdi pirmas kairėje

jo. Bandau įsivaizduoti, ar Juozas Marcinkus kėlė sau gyvenimo prasmės klausimus. Galbūt, bet šio žmogaus unikalumas – meilė kitam žmogui, darbui, supančiai gyvasčiai, pasauliui.

Dukra Zofija Staponkienė, pati Mokytoja iš pašaukimo, tėvų laiko didžiausiu savo gyvenimo Mokytoju visuose gyvenimo horizontuose. Kad ir bendravimas su kaimynais – Giedraičiais, Papreckiais, Valančiais, Pociais ir kitais. Papreckiai šeštadieniais užkurdavo pirtį. Ateidavo pypkutę papsintis Giedraitis, atšlubčiodavo Pašautvelniu vadinamas eigulys Pocius, su lauktuvėmis skubėdavo Marcinkus. Kaimynų susibūrimai visokiomis progomis ar be jų buvo tarsi apeiginis ritualas, suartinantis, sutelkiantis, įprasminantis būti, nutolinantis buitį. Žmonės dalijosi išgyvenimais, naujienomis. Kažkas turėjo galimybę klausytis „Amerikos balso“. Buvo aptariamose naujienos, gyvenimo realijos. Kaimynystė buvo tolygi draugystei, beveik giminystei. Šių suėjimų siela buvo Juozas Marcinkus. Kai prisimenu tuos kasdienius kaimynų ritualus iš savo tolumo vaikystės lango, aplanko nenusakomas jausmas, kai tau leista atidaryti kaimynų duris ir būti priimtai vidun kartu su visais, kurie tik ateina. Bargailais, Gyliais, Baranauskais, Nyderiais, Kraujeliais. Net pavardės su skoniu ant lūpų...

Taigi Juozas Marcinkus, visų jį pažinojusiųjų ypatingai gerbtas žmogus, tarnavęs Lietuvos kariuomenės ulonų pulke Kėdainiuose, iki pat 75-ojo

gimtadienio dirbęs istorinių aplinkybių nulemtame kolūkyje, buvęs Kelmės rajono teismo tarėju, išliko atmintyje kaip doros ir taurumo simbolis. Susirenka vienon krūvon tie išmėtyti kalendoriaus lapeliai, susimaišo. Ant vieno jų – Antano Staponkaus prisiminimas: „Einam abudu su uošviu į pašiaušį pievos pjauti. Kai atvažiuodavom vasaromis per šienapjūtę, mane visada vesdavosi lankon, mat buvau labai geras pjovėjas. Paupys apsemtas. Tuomet parodo man vieno medžio pusėn, paskui nuveda ranka ratą kito medžio pusėn. „Nuo to iki to nepjauk, ten Papreckio gabalas nuo pat Smetonos, o iš kitos pusės – Gembutienės, ne mūsų, tegu taip ir lieka“, – Marcinkaus nurodymas. Nors buvo tarybiniai laikai, šieną karvutei teko šienauti iš griovių, kad užtektų per žiemą. Ir žemė buvo nusavinta, bet žmogus laikėsi senųjų susitarimų, nerašyto Garbės kodekso.“

Ant kito – Zofijos Staponkienės, mylimos ir mylinčios dukters: „Išėjo iš mūsų Tėtukas 1989 metais. Jau būdamas silpnas ir gulėdamas ligoninėje per radijo tašką išgirdo Tautišką giesmę. Kai atsargiai paklausiau, ar supranta, kokia tai melodija, jis vos girdimu balsu kartojo: „Ir šviesa, ir tiesa mūsų žingsnius telydi.“ Dar išgirdo ateinančios laisvos Lietuvos balsą, su džiaugsmo ašaromis ant skruostų.“ Portreto sudėlioti gal ir nepavyko, bet keletas potėpių ant balto laiko lapo liks.

Rodyklės

Viskas buvo jau kažin kada susakyta, padaryta. Tu tik atkartoji. Savais žodžiais, savu balsu. *Post illa verba*.

Kodėl tad nuo Meškinės iki Kipro. Kipras – 2 510 km. Taip įrėžta nuorodoje prie sodybos. Todėl, kad gyvenimo keliai nuo senelių ir prosenelių namų Meškinėje į Kiprą nuvedė Juozo Marcinkaus anūkę Dalią Staponkutę, rašytoją, eseistę, vertėją, kultūrologę, 2019-ųjų metų mokslo premijos užsienio lietuviams laureatę. Nuo 2017-ųjų metų Dalia redaguoja Pasaulio lietuvių bendruomenės žurnalą „Pasaulio lietuvis“. Baigusi filosofijos studijas Sankt Peterburgo universitete, susiklosčius asmeninėms aplinkybėms, ji išvyko gyventi į Kiprą. Ten ne tik sukūrė šeimą, bet įsitvirtinusi pradėjo dėstyti Europos universitete Kipre. Kartu Dalia Staponkutė dirbo įvairiose tarptautinėse organizacijose. Viena iš jų – Tarptautinis Raudonasis Kryžius. Rašytoja ir mokslininkė yra apgynusi daktaro disertaciją iš anglų kalbos ir komparatyvistikos srities. Taip pat ji yra Lietuvos rašytojų sąjungos, Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos narė, žinoma tinklaraštininkė, prozininkė. Verčia literatūrą iš anglų ir graikų kalbų. Viena iš žinomiausių Dalios Staponkutės knygų „Iš dviejų renkuosi trečią. Mano mažoji odisėja“. 2015 m. ši knyga buvo paskelbta „Kūrybiškiausia knyga“, o 2016 m. tarptautinės Vilniaus knygų mugės metu pripažinta „Metų knyga“.

Nors jau du dešimtmečius Dalia gyvena Nikosijoje, Kipre, ji nuolat grįžta į Lietuvą, kur gyvena tėvai, draugai. Keliai ją parveda ir į Meškinę, senelių sodybą, kurioje – nenukertamos šaknys, maitinančios jos gyvasties medį. Jos padeda išgyventi svetur, kitoje kultūroje, ieškant sąsajų tarp lietuviškos tapatybės ir nelietuviškų išgyvenimų. Kiekvienam žmogui, o ypač kūrėjui, atsidūrusiam ilgesio ir nostalgijos labirintuose, tai labai svarbu. Kaip toli, bet kartu arti yra nekasdieniai žmonės, taurinantys mūsų gyvenimus. Tvirta šaknis nuo Juozo ir Joanos Marcinkų per Zofiją ir Antaną Staponkus iki Dalios Staponkutės. Nuo Meškinės iki Kipro.

Ką byloja Kalinų sodybos akmenys ir medžiai?

Nuotraukos iš Kalinų šeimos albumo

Kaip ir kasmet, rugpjūčio pradžioje Bazilionų miestelis laukia šventiškai nusiteikusių kraštiečių. Susitikti, pabendrauti ir prisiminti jaunystės laikus sugrįžta seniai po Lietuvą ir pasaulį pasklidę buvę moksleiviai, mokytojai, Bazilionuose dirbę žmonės...

2020-ieji paskelbti Tautodailės metais. Kraštiečių šventės metu tikriausiai neatsitiktinai teko garbė susipažinti su vienos žymiausių Bazilionų krašte tautodailininkų ir muzikantų šeimos palikuonių – Gediminu Kalinu. Sutapimas? Nė vienas senasis šio krašto gyventojas nepatraukys pečiais, pasiteiravus, kur Kalinų sodyba ir kokį palikimą mums paliko Valerijonas Kalinas bei jo sūnus Henrikas. O senąja sodyba Mekų kaime ir visas paslaptis saugančiais medžiais bei iškaltais akmenimis rūpinasi Valerijono Kalino anūkas – Gediminas Kalinas. Ne kartą, pro sodybą važiuojant dviračiu, norėjosi ne riedėti pro šalį, o važiuoti tiesiai pro senąsias pušis ir akmenis, atstojančius vartus į kiemą. Pasidairyti. Pasmalsauti. Pasigrožėti akmenis ir medžio skulptūromis, kurias tenai žinojau esant...

Pagaliau tą kvietimą sukti tiesiai į sodybą gavau. Valentino Formanskio (kuris man nuolat padeda pašnekovams atgaivinti prisiminimus apie Padubysio kraštą) vairuojama mašina iš lėto suka pro didingas išsišakojusias pušis, atveriančias kiemą, pro tuos ne kartą iš tolo matytus akmenis prie keliuko, kylančio į pačią sodybą. Akį traukia gausiai

kriaušėmis ir obuoliais apkibusios sodo medžių šakos, spalvingi jurginų žiedai prie senosios klėties ir kiemelyje. O iš senosios Kalinų trobos atvykėlių pasitikti išeina Janina Kalinaitė su broliu Henriku ir sūnėnu Gediminu, iš tolo sveikinasį Henriko žmona Janina ir dukra Asta. Netikėtai džiugu sutikti tiek daug vienos šeimos atstovų ir dar jų tėviškės sodyboje. Mus apglėbia Valerijono Kalino sumūryta akmeninė siena, kuri yra tarsi užuovėja, atstojanti atvirą lauko pavėsinę, ją vėliau tobulino ir Henrikas, ir Gediminas. Iš karto kyla mintys: kiekgi šie akmenys ir greta ošiantys medžiai matė čia atvykstančiųjų mokytis amato bei dirbti, grožėtis ir poilsiauti! Kiek jie ir šita pavėsinė galėtų papasakoti! Deja, jie tylės. Prisiminimais pasidalyti prašysime šios sodybos šeimininkų.

Daug girdėta apie Kalinų gyvenimą, skaityta apie šios šeimos atstovų neeilinius muzikinius ir tautodailės gebėjimus. Tačiau niekas taip gerai nepavedžios prisiminimų takais, siekiančiais net Valerijono Kalino tėvų laikus, kaip patys šios sodybos gyventojai.

Ieškome sąsajų, kurios padėtų atgaivinti prisiminimus, pasuktų viena ar kita linkme. Iš pradžių dera trumpai ir save pristatyti. Pasirodo, labai daug bendrų veiklų, pomėgių su Janina ir Henriku turėta, net ir Gedimino pomėgiai panašūs. Išišnekėjus apie tėvus ir senelius, Valentinui paminėjus, kad jo

Valerijono Kalino tėvai Elena ir Jonas Kalinai savo sodyboje Mekių kaime (apie 1970 m.)

tėvas buvo šiuose kraštuose besidarbavęs stalius, Henrikas džiaugsmingai paantrino, kad jo senelis taip pat buvo kurčnebylys stalius, šioje sodyboje prieš mūsų akis stovinčią klėtį ir namą pastatęs. Tik dabar jau nebe tą senąją medinę trobą matome, o apie 1990-uosius apmūrytą, kiek paremontuotą Henriko rankomis. Reikėjo tik įžengti į prisiminimų takelį, o tada jau ir pradėjome juo „žingsniuoti“ tai lėtesniais žingsneliais, tai spartesniais...

Greta dabartinės Kalinų sodybos kažkada stovėjo ir Jono Kalino tėvo – Ivano Kalinos – sodyba. Kaip teigia Gediminas, senasis Ivanas Kalina (Иван Калина) caro valdymo laikais yra tarnavęs Bazilionų raštinėje.

Jonas Kalinas (Ivan Ivanovič Kalina) (1892–1970) mirė 78 metų amžiaus, palaidotas Bazilionuose.

Jonas su žmona Elena (Turok) Kaliniene (1902–1977) Mekių kaime įsikūrė apie 1936–1937 m., kuomet norintiesiems įsikurti tose apylinkėse pavykdaavo gauti net 14,5 hektaro žemės. Pabėgusiems nuo Pirmojo pasaulinio karo ir vėl grįžusiems į Lietuvą asmenims valdžia duodavo žemės. Iš Rusijos tėvai atvyko su sūneliu Valerijonu, kuris karo metu buvo gimęs Kotovece, Oriolo gubernijoje. Vėliau šeimoje gimė dar keturi vaikai: Janina, Juozas, Kostas ir Aleksas. Jonas, nors buvo kurčias ir negalėjo kalbėti, sugebėjo baigti mokslus specialiojoje Maskvos

kurčnebylių amatų mokykloje. Šioje mokykloje įgyta patirtis praverė ir asmeniniame gyvenime: Jonas susirentė trobą, klėtį, kitus reikalingus ūkinius pastatus, laikė nemažai gyvulių ir gyveno ūkiškai. Gyvenime prisidurdavo gamindamas langus ir duris, siuvo naujus ir taisė senus batus. Šeimos galva, kaip pasakoja artimieji, buvo ir nagingas, ir darbštus, turėjo puikią nuojautą ir gerą humoro jausmą. Nuotraukose atrodo gana lieknas, daug aukštesnis už savo žmoną. Elena, sakoma, aplinkiniams nevengdavo pasididžiuoti savo kilmingomis giminės šaknimis, kurios vedė Lietuvos ir Baltarusijos pasienio link. Gediminas prisimena, kad jo seneliai ir tėvai yra važiavę į Baltarusiją ir lankę Elenos artimuosius.

Pats Jonas Kalinas, pasakojama, kalbos dovaną prarado visai mažas, būdamas tik dvejų metų, – krisdamas nuo stalo susitrenkė galvą. Dar nežinia, ar iš Jono Kalino, ar jo linijos paveldėti muzikiniai bei kiti meniniai Kalinų šeimos genai? Iš kur muzikos instrumentai atsidūrė jo sūnaus Valerijono Kalino rankose? Nuotraukos to neužfiksavo...

Valerijonas Kalinas (1916–1991) buvo nagingas odininkas, gintaro, metalo juvelyras, liaudies muzikantas, Lietuvos tautodailininkų sąjungos narys (nuo 1960 m.). Jo ryški asmenybė ilgus metus buvo matoma šiaulių ir visos Lietuvos kultūrinėje padangėje.

Valerijono Kalino Šiaulių vidurinės amatų mokyklos mokinio ženklas, įteiktas 1935 m. Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. spalio 23 d.

V. Kalinas gimė 1916 m. birželio 16 d. Rusijoje, Kotovece, Oriolo gubernijoje, į kurią, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, iš savo gimtojo Mekų kaimo (Šiaulių rajone, prie Pageluvio) buvo pasitraukę Valerijono tėvai. Po karo šeima, kurioje, be Valerijono, buvo dar keturi vaikai, grįžo į gimtinę.

Iš savo nagingo tėvo išmokęs staliaus ir batsiuvio amato paslapčių, norėdamas įgyti daugiau profesinių žinių, Valerijonas Kalinas išvyko mokytis į Šiaulius. Jo sūnus Henrikas išsaugojo senutėlį tėvo Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos Šiaulių vidurinės amatų mokyklos įteiktą mokinio ženklą Nr. 763. Ženklo, suprask, pažymėjimo, viduje nurodyta, kad „be uniformos ženklas negalioja“, kairėje įklijuota antspauduota Valerijono Kalino nuotrauka, po ja – mokinio parašas (tuomet pavardėje buvo rašoma raidė „y“ ir vardas kažkodėl rašomas kitaip – *aut. past.*) „V. Kalynovas“, toliau pažymėjimo apačioje, dešinėje pusėje, skaitome įrašą: „Šiuo žymima, kad virš atvaizduotas asmuo tikrai yra Valentinas Kalynovas, Šiaulių Vidurinės Amatų Mokyklos odos skyr. IV kl. mokinyš, ką parašu ir antspaudu tvirtinu. Tinka iki 1936 m. liepos 31 d.“, matome direktoriaus parašą ir antspaudą ant mokinio ženklo, „duoto 1935 m. spalio 31 d., Šiauliai“.

Po šio išsaugoto popierinio dokumento tyrinėjimo buvo dar vienas, kur kas įspūdingesnis. Su Henriku Kalinu pastarojo bute Šiauliuose drauge

garsiai studijavome ant rašomojo popieriaus lapo išdėstytą jo tėvo „Pažymėjimą“. Jame puikiai išsilaikę juodu rašalu ranka daryti įrašai: „Lietuvos Respublika, Švietimo ministerija, Šiaulių Vidurinė Amato Mokykla. Pažymėjimas. Šiuo pažymiu, kad Valerijonas Kalinas, R. katalikas tikybos, gim. Orlo gubern. Katavec'o m. Rusioj. Tūkstantis devyni šimtai šešioliktais (1916) met. Birželio 16 d. įstojo į Šiaulių Vidurinę Amatų Mokyklos pirmąją klasę iš pažymėjimo 1931 metų rugsėjo mėn. 1 d. ir būdamas labai gero elgesio, 1934/35 mokslo metų gale baigė josios visų keturių klasių kursą. <...> Baldų apmušimo-odos puošmenų amato praktika dirbtuvėse vertinama 4 (gerai).“ Valerijonas taip pat mokėsi „specialinių dalykų: paišybos, braižybos, amato teorijos“, „bendrojo mokslinio dalykų: tikybos, lietuvių kalbos, istorijos, visuomenės mokslo, geografijos, aritmetikos, geometrijos, buhalterijos ir komercinio susirašinėjimo, gamtos mokslo su higiena“. Pažymėjimo galutinėje dalyje yra toks įrašas: „Remdamasi šiais daviniais ir „Amatų Mokslo įstatymo“ § 14 Šiaulių Vidurinės Stalių ir baldų apmušimo-odos kartonažo Amatų Mokyklos Pedagogų Taryba pripažįsta Valerijoną Kaliną išėjusios mokyklos visą keturių klasių kursą, duoda jam šį pažymėjimą ir tuo būdu suteikia amatininko vardą.“ Pažymėjimas datuojamas Šiauliuose 1935 m. liepos 25 d.

*Henrikas Kalinas demonstruoja tėvui Valerijonui 1938 m. dovanotą vardinį sidabrinį laikrodį.
Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. spalio 23 d.*

Kaip prisimena prof. Vytenis Rimkus, Šiaulių vidurinėje amatų mokykloje mokytojavo ir dailininkas Gerardas Bagdonavičius, kuris savo auklėtiniams darė labai didelį poveikį. G. Bagdonavičius rengdavo dideles amatų mokyklos moksleivių kūrybos parodas, propagavusias amatininkystę, dekoratyvinės ir praktinės paskirties darbelius. Valerijonas Kalinas dailininką G. Bagdonavičių laikė svarbiausiu savo mokytoju, o dailininko sudarytame mokinių dailininkų sąraše taip pat buvo įrašytas Valerijonas. Tai buvo, kaip įvardija V. Rimkus, abipusė pagarba ir pripažinimas.

Toliau savo amato įgūdžius Valerijonas Kalinas tobulino Ukmergėje. Tai įrodo Kalinų šeimos archyvo nuotrauka, įamžinusi Valerijoną stalių dirbtuvėse 1936 m. kovo 30 d. tarp naujai aptrauktų baldų: spalvingu gobelenu aptrauktų pufų, fotelių, sofų. Gedimino Kalino nuomone, tuomet ir galėjo gimti senelio noras pasinerti į tautodailę, o ne vien tenkintis baldų apmušėjo amatu.

Valerijonas Kalinas 1937–1939 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, mokomojoje baterijoje, 4-ajame artilerijos pulke (22 laida, 1938 m.). Už gerą tarnybą buvo įvertintas ir apdovanotas šveicarišku sidabrinu kišeniniu laikrodžiu su sidabro grandinėle. Šis laikrodis, kaip ir kitos Kalinų šeimos relikvijos, saugomos jo sūnaus Henriko Kalino bute Šiauliuose. Kaip mena amžininkai, šiuo apdovanojimu

V. Kalinas labai didžiavosi. Dailus, puikiai išsilaikęs ir dar veikiantis laikrodis unikalus ir išore, ir vidumi. Ant jo išorės matome įrašą „Kariškas statusas“, apsuptą karinės atributikos simbolių, o kitoje pusėje – persipynusias raides „KAM“, kurias Henrikas man iššifravo: „Krašto apsaugos ministerija.“ Visas grožis ir išpūdingumas pasimato atidarius laikrodį. Laikrodžio ciferblate – Antano Smetonos portretas, o kairėje dangtelio pusėje išgraviruotas įrašas: „4 A.P. gr. Kalinui Valerijonui I dovana labai gerai baigusiam mokamą bateriją. 1938.V.29.“ Henrikas šifruoja jam gerai žinomą užrašą: „Ketvirtas artilerijos pulkas, grandiniui Kalinui Valerijonui, pirmoji dovana labai gerai baigusiam mokamą bateriją.“ Henrikas, kad įsitikintų, jog laikrodis tikrai eina, atidaro ir patį laikrodžio mechanizmą. Jis, mano nuostabai, be jokių akinių įskaito visus išgraviruotus įrašus, atskleisdamas, kad šis laikrodis yra „Pavel Bure“ firmos. Anot jo, „tėvas laikrodžio nenaudojo. Laikė. Paskui mamai paliko. O mama man paliko.“

Vartant šūsnį archyvinių Kalinų šeimos nuotraukų, vaizduojančių 1938–1939-uosius metus, randame ir tą, kurioje įamžinti apdovanotieji. Nuotraukos nugarėlėje paties Valerijono ranka įrašyta: „Apdovanoti laikrodžiais. 21-mos laidos Pirmuoju sidabro laikr. J. pusk. V. Kalinas, antruoju nikelio laikr. J. psk. Datenis, 22 laidos pirmuoju sidabr.

Valerijonas Kalinas drauge su Lietuvos kariuomenėje tarnavusiais Dateniu, Šufinsku ir Simonavičiumi po apdovanojimų 1938 m. gegužės 29 d.

laikr. gr. Šufinskas, antruoju nik. Laikr. Gr. Simonavičius.“ Kitose nuotraukose matome Valerijoną Kaliną tarp karinėmis uniformomis apsivilkusių vaikinių, ir atliekančių manevrus (1938 m. vasario 5 d.), ir švenčiančių 1939 m. Velykas, ir su ginklu, ir su muzikos instrumentu rankose. Iš kur gauta armonika ir kada Valerijonas pradėjo groti, žinių nėra. Su draugais įamžintas ir vilkintis karinę paradinę uniformą, ir indus šveičiantis, ir besilinksminantis.

Tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, Valerijonas Kalinas dirbo Kauno intendantūros (komisariato) dirbtuvėse: gamino pakinktus, odinę ekipuotę. Kaip teigia Henrikas, tarnavo apie pusantrų metų.

Išsamesnės informacijos, kokia veikla Valerijonas užsiėmė karo metais, nėra. Jis nebuvo pakviestas nei į Sovietinę armiją, nei partizanavo. Artimieji tik spėlioja, kad jis buvo pasinėręs į savo amatininko verslą. Pokario metu, kaip mena Henrikas, „tėvas dirbo netoli Bazilionų esančiame Beinoriškės molio karjere, su arkliais suko ratą, kasė molį. Ten buvo pradžia. Ir kažką iš jo darė. Gal vazonus...“ Ir vietiniai Bazilionų krašto gyventojai prisimena Valerijoną dirbus Beinoriškės koklinėje (kur vėliau buvo gaminama produkcija ir „Jiesios“ gamyklai, turėjusiai savo filialą Kuršėnuose, tačiau tai jau buvo kur kas vėlesniais metais).

Valerijonas Kalinas užsiėmė ir odininko amatu. Jaunam odos apdirbėjui reikėjo iš kažkur gauti

odos – taip keliai atvedė į Bazilionus, pas Marijonos Ališauskaitės tėtį, batsiuvį Kazimierą Ališauską, į „šiaučynę“ (batų dirbtuvę ir taisyklą). Iš trijų seserų Ališauskaičių – Elenos, Marytės (kaip ją šeimoje visi vadino) ir Reginos – išsiskyrė gražuolė Marytė, šauni mergina ir puiki siuvėja, savo amato išmokusi pas garsų ano meto Bazilionų krašto siuvėją Stasį Dubiną. (Apie tai J. Formanskė rašė straipsnyje „Bazilionų krašto kriauciai“, Padubysio kronikos, 2017, Nr. 2 (9), p. 75.)

Valerijonas Kalinas ir Marytė Ališauskaitė (1921–2006) 1943 m. birželio mėnesį sukūrė šeimą. Susituokę jaunieji Kalinai turbūt apsigyveno Mekių kaime pas tėvus, Eleną ir Ivaną Kalinus.

1945-ųjų metų rugsėjo 28 d. Kalinų šeimą nudžiugino pirmagimio Henriko garsai, po trejų metų, 1946 m., gimė Algis Antanas, dar vienas berniukas šeimą pradžiugino 1952-aisiais, o jaunylė Janina pradėjo kryžtauti tik 1954 m.

Darbo patirtis, įgyta Beinoriškės molio karjere ir keramikos gamyboje, vėliau labai pravertė. Iš Bazilionų Valerijoną komandiravo į Vieksnius. Sovietmečiu jis vadovavo ir dirbo gamybinėje kooperatinėje artelėje „Pergalė“ Vieksniuose (apie 1946 m.), puodžių artelėje Kuršėnuose (1952 m.). „Tėvas organizuodavo arteles, telkdavo puodžius, o paskui visur vežiodavo gaminius, – mena Henrikas, – gamino koklius, žiedė ąsočius, puodynes ir

*Marytė ir Valerijonas Kalinai sutuoktinių dieną,
1943 m. birželio mėnesį*

*Valerijonas Kalinas gamybinėje kooperatinėje artelėje
„Pergalė“ Vieکشniuose (apie 1946 m.)*

kitus buityje reikalingus gaminius. Apie 1956 m. apsigyveno Šiaulių mieste ir tuomet jau darbavosi ten.“

Henrikas Kalinas vieną po kitos rodo senas nuotraukas, kur įamžintas jis pats, „didysis muzikantas, kai dar nemokėjęs groti, o jam į rankas buvo įduota mandolina“, Vieکشniuose, su tėvo Valerijono broliu, broliu Algiu ir pusbroliu. Kadangi pastarieji abu buvo jaunesni nei Henrikas, fotografo paliepti, „jie gaudė paukščiuką, o jis pats, kaip vyresnis, jau nebegaudė“. Nuotraukose berniukai papuošti mamos Marytės Kalinienės siūtais rūbeliais. „Ji taip kruopščiai viską darydavo“, – prisimena Janina Kalinaitė.

Nuo antros klasės, kaip prisimena Henrikas, Valerijono Kalino šeima apsistojo Bazilionų krašte. Į mokyklą Henrikas pradėjo eiti Vieکشniuose, o vėliau, kai persikėlė į Bazilionus, 2-ą klasę pradėjo lankyti vadinamajame Baracevičienės name įsikūrusioje mokykloje. Janina prisimena ir siuvėją Stasį Dubiną, jo apsilankymus Kalinų sodyboje. Pastarasis, grįžęs iš tremties, Šiauliuose aplankydavo ir savo mokinę Marytę.

Vaikus Valerijonui ir Marytei Kalinams padėjo auginti Eleonora Petrauskaitė. Prisimindami Eleonorą Janina ir Henrikas švelniai ją vadina „mylimąja auklyte, Levosyte“. Vėl toliau vartome nuotraukas ir matome „auklytę su žąsytėmis“ Kalinų kieme. Šeimininkai gyveno ūkiškai, reikėjo

pagalbos ir lauke, prie ūkio, ir prižiūrint vaikus. Pati Eleonora – pamestinukė, palikta motinos, nes gimė ne santuokoje. Motina dirbo samdine ir neturėjo galimybės pati auginti vaikutį, todėl paliko pas gimines. Mergytę specialiai net eketėje maudydavo, kad tik susirgtų ir mirtų. Stipri mažoji buvusi – atsilaikė, tik kuprelė atsirado. Vėliau mergaitė atsidūrė Bubiuose, Zubovų įkurtoje prieglaudoje. Per Pirmąjį pasaulinį karą prieglauda buvo perkelta į Rusiją, Eleonora prisiminė savo gyvenimą Maskvoje. Janina ir Henrikas, kalbėdami apie savo auklytę, stebisi, kad „pati būdama pamestas vaikas ji nepaprastai mylėjo vaikus. Tiesiog bekompromisė meilė. Eleonora eidavo per kaimus ir padėdavo auginti, prižiūrėti pačius mažiausius, dar kūdikėlius. Negalėtų įvardinti, kiek Bazilionų krašto vaikučių auklytė užaugino“. Janina pasakoja, kad auklytė ir bazilioniškių Augių šeimai padėjusi vaikus auginti, o kai jos pačios „teta Regina nemokėjo auginti vaiko – vežė Leosytę, kad pastaroji augintų, atmintų tą nusilpusį vaiką, kad jisai būtų vėl stiprus“. Kalinai iki šiol tebelanko savo auklės Levosytės, Eleonoros Petrauskaitės, kapą Bazilionų miestelio kapinėse. Gediminas papildė pasakojimą, kad „auklė ilgokai pabuvo pas Kalinus, kur augo net keturi vaikai. Vienas, jauniausias, išgyveno tik iki 7 metų, o prižiūrint likusius tris pagalbos reikėjo. Net dešimt metų buvo drauge praleista su aukle.

Nuotraukoje 1-oje eilėje iš kairės: Marytė ir Valerijonas Kalina su sūnumis Algiu Antanu ir Henriku bei Marytės seserimi Ališauskaitė; 2-oje eilėje iš kairės: Jonas Kalinas, greta jo – Eleonora Petrauskaitė su dviem (?) mergaitėmis Mekiuose. 1948 m.

Gal ne ištisai, su tarpais, tačiau Levosytė vis grįždavo“ pas Kalinus. Ne tik Janiną, Henriką ir Algį ši auklytė prižiūrėjo, jos rankų švelnumą pajuto ir Valerijono Kalino anūkai: Gintaras, Gediminas. Tiek metų praleidusi šioje šeimoje, E. Petrauskaitė pasiprašė ir senatvėje praleisti drauge su Kalinų šeima Šiauliuose (kur Valerijonas ir Elena visą laiką turėjo butą, Vilniaus g. 255).

Nors Janina Kalinaite mokyklą baigė Šiauliuose, jos vaikystė ir jaunystė susijusi su Kalinų sodyba, jos apsilankymais Bazilionuose pas močiutę Teofilę ir senelį Kazimierą Ališauskus, žinomą miestelio batsiuvi. Seneliai turėjo keletą namų Bazilionuose, viename kurių pastaruoju metu gyvena Kutelis, o kitas priklauso Kaminskams. Senelį Janina puikiai prisimena, o močiutės net nematė. Ališauskų name, kaip pasakoja Henrikas ir Janina, karo metu buvo įkurtas sanitarijos punktas. Nori nenori privalėjo Ališauskai atiduoti patalpas. Tame punkte močiutė dirbo sanitarė. Nuo kareivių moteris apsikrėtė šiltine ir 1942-ųjų sausio mėnesį staiga mirė (būdama 56 metų). Senelio Kazimiero Ališausko meile anūkai džiaugėsi kur kas ilgiau, nes jis Anapilin iškeliavo būdamas 78 metų amžiaus. Janina pasakodama dar papildo, „kad jie yra giminės su Chlebinskais, nes Chlebinskaitė buvo jos mamos Marytės Ališauskaitės mama. O Chlebinskas Smetonos laikais buvo Šiauliuose žinomas milijonierius,

turėjęs vilą Bubiuose. Vėliau Chlebinskų šeima su penkiais vaikais buvo ištremta į Sibirą, o pats Chlebinskas slapstėsi pas Puščius ir išgyveno. Po 18 metų likusi šeima grįžo. Chlebinskienė su juo nebendravo, nešnekėjo. Nors mirė abu tais pačiais metais...“

1950–1960 m. Valerijono Kalino veiklos laikotarpis jau kur kas labiau atsispindi šeimos nuotraukų archyve. Apie 1956 m. Valerijonas Kalinas su šeima parvyko gyventi į Šiaulius, nuomojosi butą Čiurlionio gatvėje. Henrikas Kalinas metus įsiminė todėl, kad 1956 ir 1957 m. artelės „Naujas gyvenimas“ ansamblis važiavo į festivalius Vilniuje, koncertavo Valstybinėje filharmonijoje ir tapo laureatais, buvo apdovanoti pinigineis premijomis. Tai įrodo Gedimino Kalino išsaugoti senelio diplomai „už kūrybinius pasiekimus“.

Apie 1955–1956 m. Valerijonas Kalinas Šiauliuose įkūrė pirmąją artelę „Naujas gyvenimas“ (Aušros alėja 66, prieš mažuosius senojo turgaus vartelius), kurioje buvo gaminama produkcija iš antrinių žaliavų, odos ir tekstilės atliekų, daugiausia smulkūs buities reikmenys, pigūs suvenyrai. „Pavyzdžiui, – pasakoja Henrikas, – iš Rygos parsiveždavo parašutų, ir siuvėjos siūdavo pakloves ar kitus gaminius, iš kerzinių batų – darbines pirštines su kietu delninės dalies įsiuvu. Duodavo į namus žmonėms siūti. Darydavo čiužinius... Dviejų

Artelės „Naujas gyvenimas“ ansamblis, kuriame grojo Valerijonas su dešimtmečiu sūnumi Henriku (apie 1955 m.)

aukštų pastatas buvo, dabar jau trečią pristatė. Šeima tenai ir gyveno. Tėvas, Valerijonas Kalinas, organizavo visą artelės statybą, kieme pastatus pastatė, vieną kompleksą, kur buvo ir skalbykla, ir kiti pastatai... Vienaime kampe tėvas keturių kambarių butą įsirengė. Kartu gyveno ir darbovietė buvo. Ir darbuotojų vaikams vaikų darželį tėvas pastatė greta, kur dabar fizikultūros dispanseris, už šimto metrų, ties Aušros alėjos ir Daukanto gatvių kampu. Brolis Antanas dar ėjo į tą darželį. Artelėje buvo gaminami sporto kamuoliai, lyg ir tinklinio, laikrodžio apyrankių dirželiai, įvairios piniginės, šukoms dėkliukai, lyg ir diržai.“ Henrikas sunkiai prisimena, ką artelėje tuomet gamino, tačiau tai, kad joje buvo geras importinis teniso stalas, puikiai pamena – eidavo ten pažaisti.

Išlikę ir garbės raštai, 1950–1959 m. įteikti artelės „Naujas gyvenimas“ pirmininkui Valerijonui Kalinui „už nuopelnus, vykdant meninę saviveiklą Šiaulių mieste“, „už pasiektus aukštus gamybinius rodiklius“, „už pasiektus laimėjimus“.

Valerijonas Kalinas, norėdamas Šiauliuose suteikti gyvenamąjį plotą savo darbininkams, 1959 m. inicijavo namo, skirtą odos fabriko darbininkams, statybą (Žemaitės ir Vilniaus gatvių kampe, Vilniaus g. 255), ten sau įsirengė trijų kambarių butą, o kitoms šeimoms skyrė net keturių kambarių butus. Henriku iki šiol liko neaišku, kodėl tėvas

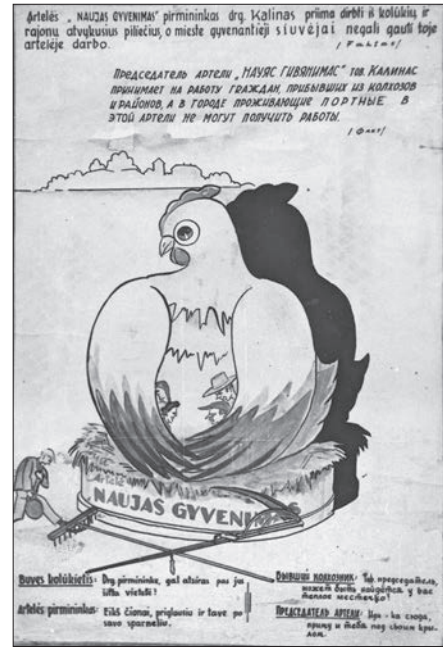
savo šeimai, kurioje augo 4 vaikai, pasiėmė mažesnę butą. Tikriausiai todėl, kad jau tuomet visą save atidavė kitiems, daugiau rūpinosi jų supančių žmonių gerove. Tame bute Valerijonas Kalinas su šeima gyveno iki gyvenimo pabaigos.

Apie 1959 m. artelė „Naujas gyvenimas“ pamažu peraugo į odos ir galanterijos fabriką, kurio statybos organizatoriumi ir pirmuoju direktoriumi buvo pats Valerijonas Kalinas. Direktoriavo neilgai, nes trūko išsilavinimo, vadovavimą užleido Karkalui, Tranui, o pats pradėjo dirbti namudininku Klaipėdos dailės kombinate. Gaminius darė namuose ir kartą per mėnesį nuveždavo į Klaipėdą.

Kaip prisimena prof. Vytenis Rimkus, 1956–1960 m., pradėjus kaliniams ir tremtiniams grįžti iš Sibiro, Valerijonas Kalinas buvo vienas iš tų žmonių, kuris ne vieną tokį priglaudė savo įkurtoje artelėje. Tuo metu tai buvo gana rizikinga, reikėjo turėti ir drąsos, ir ryžto, ir diplomatijos. Už tokią veiklą jis nebuvo valdžios „glostomas“, centrinėje miesto aikštėje (šalia Varpo gatvės) buvusioje „Negarbės lentoje“ buvo pakabintas plakatas su pikta Valerijono Kalino karikatūra. Užrašai lietuvių ir rusų kalbomis skelbė „faktą“, kad „artelės „Naujas gyvenimas“ pirmininkas drg. Kalinas priima dirbti iš kolūkių ir rajonų atvykusius piliečius, o mieste gyvenantieji s i u v ė j a i negali gauti toje artelėje darbo“. To plakato nuotrauka išsaugota

Valerijonas Kalinas – artelės „Naujas gyvenimas“ direktorius prie savo automobilio „Mercedes Benz“ apie 1953 m.

Šiaulių miesto „Negarbės lentoje“ kabojusi Valerijono Kalino karikatūra

Kalinų šeimos nuotraukų archyve, o pats plakatas, buvęs ne toks jau mažas (apie 100 x 70 cm), kažkur „pasislėpė“. Bet šeimoje. Kaip jį galima buvo tuo metu atgauti? Ogi Valerijonas buvo pažįstamas su dailininku Savicku, kuriam buvo užsakyta sukurti karikatūrą-plakatą. Už tam tikrą sutartą „užmokestį“ Valerijonas atgavo plakatą, kuriame jis buvo pavaizduotas kaip perekšlė višta, „po savo sparneliu“ kviečianti valdžiai „nepatogius“ žmones, valstiečius. Na, o Valerijonas kaip tik labiau, anot Henriko, pasitikėjo darbštesniais provincijos žmonėmis ir į savo artelę įdarbindavo būtent juos. Tėvas „prijautė kaimo žmonėms, darbštesniems. Kabaila toks gyveno, buvęs kalinys ar tremtinys. Priėmė tėvas jį dirbti į biblioteką...“

Kalinų šeimos archyve nemažai išliko nuotraukų, kuriose užfiksuoti meniniai šios artelės savi-veiklininkų pasirodymai, Valerijono Kalino ir kitų darbuotojų dalyvavimai 1957 m. „Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 40-osioms metinėms paminėti skirtame parade“, susitikimai prie artelės. Kaip buvo reikalaujama ir priimta tuo laikotarpiu, greta artelės iškabų, lietuvių ir rusų kalbomis skelbiančių, kad „čia priimami individualūs užsakymai įvairių rūbų siuvimui ir tvarkymui, atnaujinimui, taip pat tvarkomos moteriškos kojinių „Kapron“, „čia priimami užsakymai rūbų cheminiam valymui ir dažymui“, kur kas didesnėmis ir spalvingesnėmis

raidėmis iš tolo „šaukė“ plakatai, šlovinantys tautų draugystę, didįjį Spalį ir tuometinius partijos vadovus...

Nuotraukose Valerijoną matome visuomet pasitempusį, tvarkingai ir stilingai apsirengusį, besišypsantį. Kai užtinkame 1963 m. įsiamžinusį prie nuosavos mašinos „Mercedes-Benz“, sunkiai galime patikėti, kad tai ne užsienietis pozuoja. Gediminas prisimena ir dar keletą nuotraukų, kur giminaičiai sustoję prie šitos mašinos, tad abejoti, kad ne Valerijonas buvo jos savininkas, nederėtų.

Visi Kalinų šeimos nariai nuo pat mažens buvo įtraukti į tėvelio Valerijono organizuojamą saviveiklinę veiklą. Pats tėtis aktyviai ėmėsi steigti meno kolektyvus tose artelėse, kuriose dirbo, joms vadovavo ir drauge koncertavo. Į bendrą veiklą įsitraukdavo ir sūnūs bei ūgtelėjusi dukra. Su „Naujosios artelės“ meno saviveiklininkais pats Valerijonas grojo bandonija, Henrikas – akordeonu. Gaila, kad šiuo metu tikriausiai nėra galimybės išgirsti lūpinėmis armonikėlėmis grojančių muzikantų, kuriuos į vieną kolektyvą buvo subūręs ir drauge su jais grojo Valerijonas. Visi būdavo šventiškai apsirengę, pasipuošę stilizuotais tautiškais kostiumais, apsiavę puikiais batais.

Pasiteiravus, ar prie muzikinės veiklos prisidėjo Janinos ir Henriko mama, Marytė Kalinienė,

Kalinų šeimos ansamblio nariai (nuotraukoje iš kairės): Valerijonas, Henrikas, Algis Antanas, Janina ir Antanas, pasipuošę Marytės Kalinienės siūtais rūbais. 1958 m.

pašnekovė atsakė neigiamai. Nors turbūt nelabai būtų galima sutikti. Jaunystėje Valerijono Kalino žmona Marytė, sakoma, grojo mandolina, tačiau daugiau dėmesio skyrė siuvimui. Pasak Janinos, „visi šeimos nariai būdavo apsiūti ir papuošti nuo galvos iki kojų“. Koncertinių Kalinų kapelos pasirodymų apranga rūpinosi taip pat Valerijono Kalino žmona Marytė. „Buvo stengiamasi kurti stilizuotus lietuvių liaudies kostiumus. Autentikos gal buvo ir mažoka, tačiau tautinė juosta buvo tikra, lininiai marškiniai visuomet buvo. Tik labai gražius auilinius koncertinius batus iš filco pagal užsakymą gamino odininkai. Ne tik batus, bet ir klumpes, nagines šeimos kapelos muzikantai turėjo“, – pasakoja jauniausioji Valerijono dukra.

Janina Kalinaitė, besimokydama mokykloje Šiauliuose, taip pat galėjo džiaugtis mamos siūtais apdaraais. Visos šokių būrelio, kurį lankė Janytė, mergaitės taip pat puošdavosi Marytės Kalinienės siūtomis suknelėmis. Henrikas nenusileidžia, įsiterpdamas, kad „jam mama buvo taip pat pasiuvusi pajaco kostiumą, kepurikės“. Mokykloje buvo pastatytas spektaklis „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“, kurio premjera vyko Šiaulių dramos teatre. Ne tik Henrikas, bet ir kiti keturi ar penki artistai, aukštesniųjų klasių moksleiviai, vilkėjo M. Kalinienės siūtus drabužius. Išlikusioje nuotraukoje užfiksuotas nykštukų šokis.

Vėlesni Valerijono Kalino gyvenimo metai buvo susieti ir su tautodaile. Kaip pasakoja Henrikas Kalinas, jo „tėvas suorganizavo liaudies meistrų sesiją ir prasidėjo veikla liaudies meno srityje“.

Valerijonas Kalinas buvo vienas iš pirmųjų liaudies meno parodų Šiauliuose organizatorių ir pats aktyviai jose dalyvavo, buvo apdovanotas ne viena padėka ir garbės raštu. Nuo 1960 m. priklausė Lietuvos tautodailininkų sąjungai. Valerijonas buvo ir tarp pačių pirmųjų 1966 m. įsteigtos Liaudies meno draugijos Šiaulių skyriaus (dabar – Tautodailininkų sąjungos) narių, dalyvavo jos valdyboje. „Kurį laiką skyrius buvo įsikūręs Venclauskų namuose prie „Aušros“ muziejaus. Kartą per mėnesį vykdavo meno tarybos pasitarimai, liaudies menininkai vertinimo komisijai, sudarytai iš profesionalių menininkų, nešdavo dirbinius. Pastarieji priiminėdavo darbus, vertindavo. Paskui darbus pardavinėdavo mieste, tam skirtose patalpose. Atskaičiuodavo 40 procentų draugijai, o likusius išmokėdavo darbų autoriams“, – prisimena Henrikas Kalinas.

Valerijonas Kalinas buvo nuolatinis liaudies meno švenčių, mugių, seminarių, parodų atidarymų dalyvis – ir muzikuodavo, ir darbus eksponuodavo. Buvo apdovanotas LSSR meno saviveiklos žymūno ženklu. Skaitome garbės raštus su padėkomis liaudies meistrui Valerijonui Kalinui „už nuopelnus lietuvių liaudies dailei“, 1960 m. „už dalyvavimą

*Valerijonas Kalinas prie savo keramikos darbų
namo verandoje įrengtame muziejuje*

liaudies meno parodoje“, 1966 m. „už iniciatyvą, pradėjus gaminti suvenyrus Šiaulių tematika“, Respublikinės dainų šventės, vykusios 1965 m., „II laipsnio diplomą už pintus dirbinius“, padėką už dalyvavimą „Grok, Jurgeli-76“ šventėje ir kitas, parsivežtas iš Liepojos (Latvija), Kelmės liaudies meno švenčių...

Mirus tėvui, Jonui Kalinui, nuo 1970-ųjų Valerijonas jau daugiau laiko praleisdavo tėviškėje, Mekių kaime. Ten įsirengė dirbtuves. Anksčiau, kaip mena Henrikas, „tėvas tik vykdavo padėti atlikti ūkio darbus, daržus paravėti, o kai motina liko viena – jau reikėjo ūkiui laiko skirti daugiau“.

Molį keramikos dirbiniams, kaip pasakoja anūkas Gediminas, Valerijonas Kalinas pirkdavo jau paruoštą. Atsiveždavo į sodybą sunkvežimiais. Sandėliuodavo specialiai tam pastatytame ir įrengtame pastatėlyje greta dabartinės akmeninės pavėsinės. Vėsiausiame, giliausiame nukasto šlaito gale buvo įrengtas rūsys-saugykla, o greta – keramikos dirbtuvės. Henrikas prisimena Vaitkevičių (Kauno muzikinio teatro vyriausiojo režisieriaus Rimo Vaitkevičiaus tėvą), kuris suorganizavo Kalinų sodybos kieme esančio rūsio statybą. Vaitkevičius drauge su V. Kalinu statė ir dirbo artelėje „Naujas gyvenimas“, Valerijonas jį atsiveždavo ir į savo sodybą. Tačiau, kaip pasakoja Valerijono sūnus, „Vaitkevičius mūrijo plytas prie šlapios sienos, 30 metų pastatas

*Valerijono Kalino keramikos darbai, saugomi Kalinų sodybos
klėtyje įrengtame muziejuje.*

Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. rugpjūčio 21 d.

pabuvo ir nebeatlaikė. Tėvas labai skubėjo. Ir mes, vaikai, būdami paaugliais, kasėme tą kalną, pusę kalno nukasėme, paskui įkyrėjo mums kasti – pa-baigė buldozeris“.

Daug suvenyrinių gaminių iš odos, gintaro, metalo per kelias dešimtis metų sukurta Valerijono Kalino rankomis. Molinius suvenyrus labiau pradėjo gaminti tik išėjęs į pensiją. Keramikos darbų tematika buvo labai įvairi. Lietuvoje plačiai žinomas tautodailininkas kūrė mažesnius ir didesnius keraminius suvenyrus (medalions, švilpukus, statulėles, kaukes, molinius Zodiako ženklus ant tamsiai dažytų lentučių, puodukus, stilizuotus kočėlus ar pjūklus ir pan.), kūrė ir gamino proginis medalius iš molio. Jį netgi galima laikyti vestuvinių molinių medalių („vestuvinio žanro“) pradininku Lietuvoje. Didžiulę paklausą turėjo ir suvenyrai bei proginiai moliniai medaliai, skirti sportininkams, medžiotojams. Daug jų dar kabo Kalinų sodybos verandoje ir guli klėtyje įrengtame Kalinų šeimos muziejuje – vartai, grožiesi, paskaitinėji įrašus, įspaustus gaminiuose. Randame ir solidesnį medalį su užrašu „Spindėk, Lietuva, tautų žvaigždyne. TSRS 60 metų“, o jo viduryje – paminklas kariams, stovėjęs ant Salduvės piliakalnio. Guli medaliai, skirti Šiaulių miestui, Šiaulių gamyklų, sporto klubų jubiliejams. Valerijonas Kalinas buvo gana išradingas, turėjo puikų humoro jausmą.

*Gediminas Kalinas demonstruoja klėtyje saugomą tėvų pagamintą mozaiką iš šiaudelių ir gintaro.
Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. rugpjūčio 21 d.*

Šmaikštūs užrašai, juokingi stilizuoti paveikslėliai kėlė nuotaiką, džiugino vestuviniukus bei sodybos svečius, o nedidelės kainos traukė mugių, miesto švenčių pirkėjus.

Henrikas Kalinas prisimena, kad mama, Marytė Kalinienė, „tėvukui padėdavo: siūdavo nedideles šiaudines suvenyrines skrybėlaites, papuoštas ant juostelės pritvirtintais gintaro gabaliukais“. Ir Janina, ir Henrikas pamini dar vieną tėvelio, Valerijono Kalino, idėją ir iniciatyvą: vadinamąsias gintaro mozaikas. Iš paruoštų šiaudelių ir gintaro gabalėlių ant tamsiai dažytos lentelės mama kurdavo Palangos motyvus. Šiaudeliai atstodavo pušų kamienus, o suklįjuojamais gintarėliais tarsi būdavo „tapomos“ kitos paveikslėlio dalys. Visus tuos darbelius kuo puikiausiai atlikti mokėjo ir Kalinų vaikai, prisidedami prie paveikslėlių kūrimo. Mozaikų, tuo metu labai madingų suvenyrų, tikrai buvo galima rasti vos ne kiekvienuose namuose.

Paklausūs buvo ir mažyčiai kibirėliai bei suvenyrinės medaus statinaitės. „Palangoje eilės prie jų stovėjo. Medus – paties Valerijono surinktas Kalinų sodyboje, o tara medui – plastikinės statinaitės ir maži plastikiniai kibirėliai su vielinėmis rankenėlėmis ir medžio gabaliukais ant jų – jau specialiai užsakyti ir liejami Vilniuje buvo, – prisimena Henrikas ir rodo išsaugotą metalinę (iš nerūdijančio plieno) statinaitės liejimo formą. – Lygiai iš dviejų

*Henrikas Kalinas rankose laiko suvenyrinės medaus statinaitės formą.
Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. spalio 23 d.*

dalių bačkutės buvo. Perpjautos per pusę, o paskui suneriamos, suklįjuojamos.“ Darbai preciziški, tačiau suvenyrai gaudavosi puikūs, ypač mėgstami svečių iš Rusijos ar kitų šalių. Greta statinaitės formos Henrikas Kalinas sekcijoje (Šiauliuose) laiko savo močiutės Elenos Kalinienės išsaugotas metalines dvi skirtingas didesnes ir dvi mažesnes caro laikų taures. Sidabrinės, valcuotos, blizgančios, tačiau neįprastai lengvos, žavinčios nepaprasta puošyba. Gali būti, kad jos su Valerijono tėvais į Mekų kaimą parkeliavo iš Rusijos. Henrikas džiaugiasi, kad liko nepavogtos iš sodybos...

Pasak Valerijono Kalino vaikų ir anūko Gedimino, idėjų savo kūriniais, proginių medalių gamybai meistras pasisemdavo kitų liaudies meno meistrų parodose, liaudies šventėse. Daugiausia buvo bendradarbiauta, kaip teigia Henrikas Kalinas, su dailininku Valentinu Dauniu, jam siūlytos ir drauge kurtos suvenyrų idėjos, o vėliau jau „šampuoti“ medaliai ir keramikiniai suvenyrai.

Svarbiausia, kad Valerijonui Kalinui pačiam niekada netrūko minčių, idėjų, o jau tų sumanymų įgyvendintojų rasdavo. Jis labai mėgo kurti miško faunos tematika. Tebežavi 1981 m. organizuotoje keramikos suvenyrų darbų parodoje eksponuotas ir dabar Kalinų šeimos gyvenamojo namo verandą tebepuošiantis vitražinių piešinių ciklas „Nušovė tėvelis pelėda“, sukurtas pagal lietuvių liaudies

Valerijono Kalino ir Mečislovo Klimo skulptūra (autorius Zenonas Lažinskas) Kalinų namo verandoje. Už jos – Vitalijaus Lukošaičio „Kūdikis su motina“

Valerijonas Kalinas su savo išpuoštais instrumentais verandoje įrengtame muziejuje

dainą. Ant visų verandos stiklų – skirtingi vitražai. Savo gaminiams ir pavadinimus skambius Valerijonas sumąstydavo, pvz., medalionai „Girios aidas“, „Elnias“, „Geriausiam medžiotojui“, „Taikliausiam medžiotojui“, suvenyrai „Bildukas“, „Šernas“, „Briedis“, „Kiškis“ ir pan. Norėtusi žinoti, ar išliko jo sukurti miško šachmatai su žvėrių figūromis?.. Suvenyrinių medalių buvo galima įsigyti ne tik švenčių, mugių metu, bet ir atvykus į Kalinų sodybos verandoje įrengtą nedidelį muziejų (kaip jį vadina šeimos nariai). Čia ir straipsnio autorei, ir Valentinui Formanskiui teko pabuvoti bei suvenyrų įsigyti. Anuomet verandoje ant sienų, palangių, specialiai įrengtų stalų buvo eksponuojama nemažai po liaudies meistrų seminarų likusių skulptūrų, tapytojų darbų, smulkiosios keramikos, pynėjų darbų. Negalėjai nepastebėti V. Lukošaičio skulptūros „Kūdikis su motina“, o ypatingą dėmesį traukė nedidukė medinė Valerijono Kalino, mušančio būgną, traukiančio bandomiją ir dar grojančio lėkštėmis, skulptūrėlė. Greta jo – smuikėlį virkdantis Mečislovas Klimas. Skulptoriaus tautodailininko Zenono Lažinsko (g. 1945 m.) buvo pasistengta liaudies muzikantus pavaizduoti būtent taip, kaip juos matydavo ir girdėdavo klausytojai. Net ant bandomijos išrėžtos „Alfred Arnold“ raidės, ant būgno – stilizuotas Valerijono atvaizdas. Besilankantiems verandoje būdavo siūloma išmėginti vieną kurią

veiklą, išsamiau susipažinti su keramiko amatu. Unikaliuos ir verandoje likusios perpintomis lentutėmis iškaltos sienos. Taip pat buvo apipavidalinta ir kadaise po medžiu stovėjusio namelio-pavėsinės vidaus aplinka.

Kalinų sodyba nuo seno garsėjo visoje šalyje. Joje vykdavo Šiaulių krašto tautodailininkų seminarai, į kuriuos patekti norėdavo liaudies meno meistrai ne tik iš aplinkinių vietovių, bet ir iš visos Lietuvos. Joje gimė ir buvo sukaupta didžiulė liaudies meno dirbinių kolekcija, senovinėje klėtyje įrengtame Kalinų šeimos muziejuje tebesaugoma gausybė vertingų liaudies buities rakandų, senienų, kurie traukdavo pasidomėti, pasigrožėti, pasimokyti amato, pasidalyti patirtimi.

Apie 1970 m. savo sodyboje Valerijonas Kalinas ėmė kaupti seną techniką, norėjo įkurti kažką panašaus į žemės ūkio technikos muziejų. Prisiminimais spaudoje pasidalinęs prof. Vytenis Rimkus rašė: „Ko tik čia nebuvo atvežta: arklinės ir mechaninės kuliamosios mašinos, seni varikliai ir net didelė garo mašina, žagrės, akėčios, plūgai, kultivatoriai ir dar daug ko. Buvo išcementuota aikštelė, svajota statyti pastoges... Deja, rūdys negailestingai graužė geležį, į meistro pavojaus balsą muziejai neatsiliepė, niekas net dovanai nepriėmė eksponatų (kur juos saugoti, laikyti, kai nėra vietos, lėšų, sąlygų). Taip pamažu dingę eksponatai... ir pati idėja. Užmojai

*Valerijonas Kalinas (nuotraukos priekyje) akmeninėje užuovėjoje drauge su sodyboje besilankančiais svečiais.
Kairėje – pėduotasis akmuo, dešinėje – dirbtuvių pastatas*

nebuvo paremti, pasiliko tik atmintis, nuotraukos“... Henrikas Kalinas mena, kad „garo mašina seniai buvo išvežta, nors buvo siūloma muziejams, tačiau niekam jos nereikėjo, – teko į metalo laužą atiduoti. Tėvas norėjo daryti didžiulį darbą, tačiau niekas nepalaikė“.

Ši sodyba mačiusi ir daug pobūvių Henriko vadinamojoje „suomiškoje pirtelėje“, kurios statybos iniciatyvą buvo suorganizavęs pats Valerijonas Kalinas. Daug buvo vestuvinių ar jubiliečių, panorusių pasikaitinti ir pašvęsti, daug čia vyko kūrėjų sąskrydžių. Ir šiaip nemažai buvo norinčių iš arčiau pasigrožėti paprasta kaimo sodyba ir pasidžiaugti jos šeimininkų vaišingumu. Pirties salė talpino apie 40 žmonių. Kaip teigia Henrikas, „vieni ten, kiti čia, tretį dar – turistai atvažiuodavo... Buvo kempingas vienu metu“. Sunku Henrikui nuosekliai apibūdinti ano meto verdantį gyvenimą Kalinų sodyboje. Vienu metu ten visada būdavo daug žmonių. Kyla klausimas, o kaipgi ten tie žmonės įsiprašydavo? Ar tik pažįstami galėjo pirtelės ir vietinio turizmo paslaugomis naudotis, ar ir iš toliau kas turėjo galimybę atvykti? Kaip teigia pašnekovas, tėvas kažkaip sugebėdavo „pasireklamuoti“, daugiau tokių pirtelių nebuvo, o žmonės vieni kitiems papasakodavo, taip ir sklido informacija apie tų laikų, kaip dabar pavadintume, kaimo turizmo sodybą. Kitokios reklamos 1970–1980-aisiais juk nebuvo.

Tuometinei Šiaulių miesto ir rajono valdžiai ne labai patiko toks verslus žmogus kaip Valerijonas. Įtartinau buvo žiūrėti į tuos, kurie mėgino gaminti ir parduoti, kurti savo verslą. Norima buvo uždrausti Valerijono Kalino veiklą. Bet sumanus sodybos šeimininkas pasikviesdavo Šiaulių miesto ar rajono valdžios atstovus į pirtelę, gerai pavaišindavo, palinksmindavo, jei reikėdavo, ir apnakvydindavo. Žiūrėk, valdžia jau kiek ir atlyžusi...

Kaip mena Henrikas ir Janina, greta pramogų ir linksmybių sodyboje virė ir kitoks gyvenimas. Kad pavyktų įteisinti savo komercinę veiklą, suderinti ją su kūryba ir pomėgiais, Valerijonas Kalinas nuo 1971-ųjų pradėjo organizuoti liaudies meistrų seminarus.

1970–1980-ieji buvo pats sodybos gyvavimo apogėjus. Joje įvyko penki liaudies meistrų kūrybiniai seminarai, kuriuos dabar pavadintume plenerais, sąskrydžiais. Atvykdavo liaudies menininkų, norinčių kelti savo meistriškumo lygį, susipažinti su naujomis atlikimo technikomis, pasidalyti jau turima patirtimi, pabendrauti. Dailininkai tapė paveikslus, akmentašiai kūrė skulptūras iš akmens, skulptoriai ir drožėjai – mažesnius ir didžiulius meno kūrinius iš medžio, tekstilininkai ir pynėjai rišo juostas, kitokio liaudies amato meistrai darbavosi, dalijosi žiniomis ir patirtimi. Keramikai tik į Kuršėnus dalytis patirtimi sukdavo. Seminarų

*Janina Kalinaitė ir Henrikas Kalinas demonstruoja tapytojų seminaro metu nutapytos Kalinų sodybos paveikslą.
Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. rugsėjo 21 d.*

metu visi apie savaitę tuo metu gyvendavo ir maitindavosi Kalinų sodyboje.

Pats pirmasis buvo organizuotas tapytojų seminaras. Janina ir Henrikas pokalbio metu prisimena ir šeimos muzikinius pasirodymus, ir ne vieną liaudies meistrų (dabartinių tautodailininkų) seminarą, vykusį Kalinų sodyboje. Janinos Kalinaitės atmintyje geriausiai išlikęs „labai įdomus tapytojų seminaras“, kuriame dalyvavo tapytoja, tautodailininkė Monika Bičiūnienė (1910–2009) ir kiti dailininkai, kuriuos moteris įvardijo kaip „kitokius, rimtus, susikaupusius, mažai šnekančius. Jų daug ir įvairaus amžiaus buvo privažiavę į tą liaudies menininkų seminarą, ne profesionalų, o mėgėjų. Jie šur-šur-šur nuo pat ryto išsisklaido po visas Pageluvio apylinkes ir visą dieną dings-ta“. Puiki apylinkių gamta, miškai, ežerėliai, tarp pušynėlių pasislėpę vienkiemiai buvo puiki medžiaga tapytojams, kitiems meistrams, čia poilsiausiems ir dirbusiems. Henrikas Kalinas su šypsenėle prisimena, kad Monika Bičiūnienė, likusi tapyti sodyboje, kambarėlyje su jų močiute Elena kalbėdavosi lenkiškai. Besišnekučiuodama tapydavo. Išlikęs ir klėtyje-muziejuje saugomas net M. Bičiūnienės ranka tapytas Janinos ir Henriko močiutės Elenos Kalinienės portretas. O iš kurgi močiutė mokėjo lenkų kalbą? Jos šaknys buvo greta Lietuvos ir Baltarusijos sienos. Tuomet

daug kas mokėjo lenkiškai, lyg ir priimta taip buvo aukštesniuose visuomenės sluoksniuose. Janina teigia, kad jos senelis iš mamos pusės dėl to, kad gautų žemės, net pavardę susilenkino: iš Ališausko pasidarė Olševskiu, kad skambėtų didingiau. Nors ir nedidelio sklypelio (gal tik apie 2 hektarus žemės) savininkas norėjo. Po žemės gavimo vėl atsikeitė į lietuvišką, Kazimiero Ališausko.

Tuo pat metu Henrikas prisimena dar vieną „ponià iš Šiaulių, Butvilienę, kuri atvažiuodavo iš miesto ir apsigyvendavo kitapus kelio. Ateidavo pas jo močiutę. Abidvi meldavosi iš lenkiškų malda-knygių“. Kalinai ją vadino „pani Butvilowa“, o močiutę – „pani Kalinowa“. Pasirodo, anot pašnekovų, ir pavardė seniau buvo „Kalinovas“ / „Kalynovas“, o ne „Kalinas“. Gediminas paaiškina, kad ant senos prosenelio Ivano nuotraukos radęs užrašą rusų kalba: „Калина – Kalina.“ Vadinas, kurčėnylys Henriko Kalino senelis, Valerijono Kalino tėvas, buvo Иван Иванович Калина (rus.). Vėliau sulietuvinus tapo Jonu Kalinu. O Valerijonas Kalinas jau visuomet buvo vadinamas tik sulietuvinta pavarde. Jo palikuonių nuomone, šeimos šaknys gali būti iš Baltarusijos ar Ukrainos.

Drauge su Kalinų šeimos atstovais vartome šeimos išsaugotus straipsnius spaudoje, kur buvo rašoma apie Kalinų sodyboje vykusius seminarus. Šį kartą apie medžio drožėjų ir tekstilininkų.

Kalinų sodyboje drožėjų seminaro metu. Tolumoje, už Ipolito Užkurnio „Birutės“, – žemės ūkio technikos eksponatai. 1973 m.

„Daugiau negu savaitę pokšėjo kirviai, taukšėjo staklių šaudynės Pageluvyje, Valerijono Kalino sodyboje, kur buvo susirinkę šešiolika liaudies meistrų – medžio drožėjų ir dvidešimt penkios audėjos. Čia vyko seminaras – pasiruošimas visasąjunginei liaudies meno parodai „Šlovė darbui“, – skaitau Gedimino Kalino išsaugotame laikraščio „Leninietis“ 1973 m. rugsėjo 8 d. numeryje išspausdintus Alberto Vaidilos (V. Albertinio) prisiminimus straipsnyje „Ką prakalbės ažuolai“. 1973 m. rugpjūčio 10 d. vykusiam Vilniaus LTSR liaudies meno rūmų suorganizuotame respublikiniame seminare dalyvavo šiaulietis skulptorius Zigmąs Vaišvila, kuršėniškė Apolonija Šliūpienė, kurtuvėnietis Vitalijus Lukošaitis ir kiti garsūs to meto liaudies meno meistrai. To seminaro metu audėjos prisiminė ne tik seniai naudojamus audimo būdus, bet ir mokėsi įvaldyti naujus, pynė juostas, rištine technika kūrė kilimėlius. Kaip rašė minėto straipsnio autorius, „gausius svečius, susirinkusius į seminaro pabaigoje organizuotą parodą, nustebino ištis gausus audėjų kraitis: staltiesėmis, lovatiesėmis, kilimėliais, juostomis, servetėlėmis buvo išmargintos seno namo sienos, seklyčia. Audėjoms vadovavo patyrusios dailininkės – tekstilininkės Giedrė Puodžiukaitytė ir Regina Sipavičiūtė. Tačiau bene labiausiai dyvinai atrodė prie įvažiavimo surikiuotos didžiulės ažuolo skulptūros, <...> kurios

Drožėjų seminaro metu gimusi Ipolito Užkurnio skulptūra „Birutė“ teberymo Kalinų sodyboje.

Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. rugpjūčio 21 d.

pakluso aštriems liaudies meistrų kirviams ir kaltams, įgavo norimas formas.

Čia sukurtos ir kuriamos skulptūros <...> bus pastatytos prie trijų įvažiavimų į Šiaulių miestą, iš ketvirtos pusės – nuo Panevėžio, prie apžvalgos aikštelės, numatoma pastatyti kompoziciją, simbolizuojančią Saulės mūšį. Dalis drožėjų jau turi patirtį panašių statinių rengime – dalyvavo Abdingos ansamblio statyboje. O kiti, ypač šiauliečiai, tokių stambių skulptūrų kūrimu užsiima pirmą kartą. Tačiau ir jų darbu seminaro vadovė dailininkė A. Kreivytė-Naruševičienė patenkinta“.

Su V. Kalino vaikais ir anūku vartome nuotraukas ir klausomės Henriko tęsiamą pasakojimą, kad seminaro metu meistrai savaitę išsijuoję dirbo sodybos priekiniame kieme, prieš tvorą. Prisimename medžio darbai, gimę Kalinų sodyboje vykusio seminaro (plenero) metu, kurie ir dabar tebepuošia Šiaulių miestą. Trys didžiulės medinės statybininkų, kaip juos įvardijo H. Kalinas, skulptūros stovi Basanavičiaus gatvėje, prieš Šiaulių profesinio rengimo centro pastatą. „Vienas vaizduojamas su kėle rankoje, su ratu greta, kiti – su knyga rankose.“ Dar viena, kurios autoriai Z. Vaišvila, I. Užkurnys ir V. Onaitis, – Sondeckio gatvėje, netoli Statybininkų ir Tilžės gatvių kampo. Tai po medžiais pasislėpusi trijų ažuolų kompozicija su ženklu, žyminčiu Šiaulius. Henrikas informuoja, kad medinė saulutė

Henrikas Kalinas prie Vitalijaus Lukošaičio skulptūros „Gyvenimas“. Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. rugpjūčio 21 d.

Kalinų sodyboje išdrožta skulptūra „Šiauliai“ tebestovi Tilžės ir Sondeckio gatvių kampe. Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. spalio 14 d.

ant vienos iš skulptūrų – jo rankų darbas. Būtinai rūpėjo išsamiau ir iš arčiau pastudijuoti skulptūrų detales. Henrikas Kalinas mena šiauliečius tautodailininkus, medžio drožėjus Feliksą Vargoną (1912–1992), Zigmą Vaišvilą (1932–2002), medžio drožėją ir skulptorių Vaclovą Onaitį (g. 1942 m.), stebėjo juos kartu dirbančius su didžiuliais ažuoliniais rąstais, kuriančius monumtalias skulptūras. Pats svarbiausias, Henriko nuomone, tasyk buvo vilnietis, vienas talentingiausių ir labiausiai žinomų Aukštaitijos ir visos Lietuvos medžio drožėjų, tautodailininkas Ipolitas Užkurnys (1926–2004). Nemalonu Henrikui prisiminti tik tai, kad „medžio drožėjai apie pusę savaitės laukė pažadėtų ažuolų, kol puolė rimtai dirbti. „Autotransportas“ nevežė, tai niekus visokius drožinėjo laukdami“.

Sodyboje pasigrožime žymaus lietuvių tautodailininko skulptoriaus Vitalijaus Lukošaičio (1950–1986) medžio skulptūra, pavadinta „Gyvenimu“. Patyrinėjame ją: iš vienos pusės matosi jaunos moters veidas, iš kitos – jau vyresnės. Tarsi tikrai laiko gniaužtuose sustingęs gyvenimas... Tarp alyvų iškilusios skulptūros viršų saugo dar Valerijono Kalino rankų darbo stogelis.

Vitalijaus Lukošaičio (1950–1986) medinė skulptūra „Ikaras“ taip pat gimė ten, Kalinų sodyboje. Kaip ir „Birutė“, sukurta žymaus lietuvių tautodailininko skulptoriaus Ipolito Užkurnio,

prieš kelis dešimtmečius įkurdinusio skulptūrą prie dar liaunų sodybą supančių pušaičių. Šiandien „lietuaitė Birutė“ pasvirusi ir atsirėmusi į jau drūtą pušį... Birutės dešinioji ranka rodo į kelią, o kairėje – stilizuota lietuviška gėlė. Vartydami archyvinės nuotraukos užtinkame skulptūros autorių, sėdintį ant jos galvos, o pati „Birutė“ stovi tarp žemės ūkio padargų, eksponuojamų Kalinų sodyboje. Šių padargų Gediminas Kalinas jau neprisimena buvus.

Bevartydami nuotraukų archyvus užtikome nuotrauką su įrašais (neatsiejamais nuo tuometinės sovietinės valdžios ir J. Andropovo propaguojamos blaivybės), kuriuos V. Kalinas darė 1987 m.: „Prašyti LTSR Liaudies meno rūmus, kad 1987 m. vasarą organizuotų liaudies meistrų medžio drožėjų, akmenaskaldžių seminarą Pageluvyje. Viską daryti blaivybės tematika. Akmenys randasi vietoje. Ažuolų prašyti medžio apdirbimo k-te, tik parsivežti prašyti Šiaulių autotransporto.“ Po kiek laiko tas pats įrašas papildytas: „1987 m. II.13 sutarta su meno d-ja (draugija – *aut. past.*), kad šiais metais mano sodyboje organizuoti akmentašių seminarą blaivybės tematika.“ Kaip prisimena Henrikas Kalinas, tai jiedu su tėvu buvo apsikanę Mosėdyje pas daktarą V. Intą, ir pastarasis pasiūlęs susivežti į savo sodybą akmenų, o vėliau organizuoti akmentašių seminarą. Besiruošdamas tam V. Kalinas į savo sodybą ir buvo parsigabenęs gausybę didžiulių

Janina Kalinaite klėtyje įrengtame muziejuje saugo pynėjų seminaro metu jos pačios apipintą butelį. Jūratės Formanskės nuotrauka, 2020 m. rugpjūčio 21 d.

Valerijonas Kalinas (nuotraukos dešinėje) su pynėjais namelyje-pavėsinėje pynėjų seminaro metu

riedulių, kurie ir dabar tebeguli įvairiose sodybos vietose. Didžioji akmenų dalis sugulė ir liko pievoje netoli pirties-muziejaus. Dalis jų traktoriais suvilktą tuomet, kai valė netoliese esančius tvenkinius. Henrikas pasakoja, kad „tėvas, bendraudamas su kolūkio pirmininku A. Augiu, sudarydavo mainus: jis kolūkiečius aprūpindavo keramikiniais medaliais, o sau gaudavo technikos. O gal dar ir kitaip susitardavo“.

Kalinų sodyboje vyko kelmiškio Juozo Liaudansko akmens tašybos pamokos jaunajai meistrų kartai. Ten vykusio seminaro metu akmentašiai sukūrė memorialinį ansamblį Žadžiūnams, rašytojams Jovarui ir Juozui Grušui pagerbti, prie Z. Gėlės muziejaus stovinčią akmeninę skulptūrą. Sodyboje, netoli gyvenamojo namo verandos įėjimo, liko stovėti akmeninė J. Liaudansko tašyta skulptūra, vaizduojanti mergaitę. Prisimindamas, kad lyg ir aštuoni akmentašiai dirbo jų sodyboje seminaro metu, Henrikas teigia, kad vieno didžiulio akmens kampe skulptorius Kazys Bimba (g. 1951 m.) iškalė „Varną“. Dabar tą akmenį slepia didžiulės skarotos eglės šakos. Greta „Varno“, ant Kalinų sodybą supančių kalvelių, pakelėje, atvykėlius pasitinka ir akmeninė Valerijono Kalino, griežiančio bandonija ir mušančio būgną, skulptūra. Galbūt, mąsto Henrikas, ir ši skulptūra iškalta K. Bimbos rankomis, nors tvirtinti nesiryžta...

Pynėjai seminaro metu dirbo pavėsinėje-namelyje, pastatytame sodybos gale, kaimynų Ozolų pusėje, netoli tvenkinio. Pastatas buvo kūgio formos, smailėjantis į viršų. Per medinį stogą išlisdavo 7–8 medžių, kurie buvo likę pastato viduje, šakos. Namelio sienos buvo apkaltos eglių kankorėžiais, kuriuos surinkti padėdavo pasižvalgyti po sodybą atvykę lankytojai, ypač iš aplinkinių stovyklų ateinantys vaikai. Pastarieji „su ūpu“ prinešdavo, nes Valerijonas už tai dovanodavo „medaliukų, suvenyriukų jiems“. „O Staselis, – kaip mena Henrikas, – prikaldavo tuos kankorėžius.“ Specialiai dirbti pavėsinės viduje buvo paruošti didžiulių medžių kamienai, supjaustyti stalų aukščio, šonuose aplinkui pavėsinę paruoštos vietos sėdėti ir dirbti. Norintieji pynė vazas gėlėms, padėklus, gėlių vazonėlius, krepšelius, apipynė įvairiausių formų stiklinius ar keramikinius butelius. Ir dabar keletą iš jų galima rasti Kalinų šeimos muziejuje-klėtyje. Pati pavėsinė, Gedimino Kalino manymu, buvo pastatyta apie 1970-uosius, o savo gyvenimą baigė 1991 m., išgyveno apie 20 metų. Dabar belikę tik išsikeroję medžiai, o pastato nei žymės neliko, kaip ir daugelio iš Valerijono Kalino statytų medinių statinių.

Toje trobelėje-pavėsinėje ir vyko pynėjų seminaras, apie kurį pasakojo Janina Kalinaite ir jos brolis Henrikas. Visos Janinos vasaros buvo praleistos

tėvų sodyboje Mekijų kaime, dažniausiai vadinamoje Pageluviu. Ištraukti į tėčio Valerijono sodyboje organizuojamą veiklą teko ir jai. „Prievertos jokios nebuvo, tik didelis noras išmėginti save“, – teigia pašnekovė. Dvidešimtmetei studentei grįžus atostogauti į tėvų sodybą norėjosi kažko neįprasto. Ne taip paprasta buvo patekti į tėčio organizuojamus seminarus, nes norinčiųjų būdavo daug. Janina garsiai mąsto, „kad gal kaip šeimininko dukra pakliuvo“ į tą dviejų savičių trukmės pynimo seminarą (dabar pavadintume pleneru). Bet jis liko „kaip išpūdis visam gyvenimui“, nes daugiau jau tokios praktikos nebebuvo. Janinos brolis Henrikas taip pat prisimena pynėjų seminarą, į kurio pabaigą jis prisijungė. Per paskutines seminaro dienas Henrikas drauge su visais išmoko pinti iš virvių, apipynė vazonėlį ir jame pasodino gėlę. „Tas vazonėlis kabojo seminaro pabaigoje suorganizuotoje dalyvių darbų parodoje“, – su šypsena veide pasidžiaugia pašnekovas.

Daugiau savo sąsajų su tautodaile Janina Kalinaitė neranda. Na, nebent tai, kad mezgė. Moteris mezgimą įvardija kaip pomėgį, vieną iš savo laisvalaikio praleidimo formų. Daugiau, anot jos, yra „atsidėta profesinei veiklai“.

„Tačiau kiekvieną dieną po dvi savaites, – kaip prisimena Janina, – tėvelio sodyboje šurmuliavo žmonės.“ Vykdo seminarai. Žmonės, anot Janinos, apsigyvendavo specialiai jiems „sodyboje esančioje daržinėje įrengtuose kambariukuose“. Jaunai merginai su seminarų dalyviais bendrauti buvo įprasta, ir tai nei Janinos, nei jos brolių jau nebestebino. Maistą atvykėliams ruošė draugijos samdyta šeimininkė, o lėšų tam skirdavo pati liaudies meno draugija. Buvo įdomu sužinoti, ar Janinai ir jos mamai tekdavo talkinti šeimininkei – suplauti indus, tvarkyti aplinką? Paaiškėjo, kad menininkai „dvi savaites gyveno savo gyvenimą, o Kalinų šeima – savo“.

Janina neturėjo galimybės pamatyti kiekvieną seminarą, pabendrauti su dalyviais. Kartais ji tik trumpam užsukdavo. Bet kiek ilgiau merginai teko stebėti medžio drožėjų seminarą. Labai įdomu buvę. Ji teigia, kad „nelabai išileisdavo meistrai stebėtojus, jeigu jau dirbo, tai dirbo. Ar akmentašys, ar medžia-dirbys – dirba taip susikaupęs, kad jam aplinkiniai visiškai neegzistuoja“. Meistrai darbą pradėdavo labai anksti ir dirbdavo visą dieną, „jokių lia-lia-lia“ su ja ar kitais nebūdavo, – prisimena Janina, – žmonės

tiesiog dirbo savo darbą. Tą, ką išmano geriausiai“. Po pasakojimo abu su Henriku rodo į po akmentašių seminaro Kalinų sodyboje išlikusius skulptoriaus Liaudansko ir kitus iškaltus akmenis.

Pasiteiravus, ar Valerijono Kalino vaikai pažindavo medžio drožėjus, dailininkus ar kitus liaudies meno seminarų dalyvius, atsakymas buvo teigiamas. Šeimos nariai daugumą jų pažinojo ir vėliau bendravo, domėjosi pastarųjų kūrybiniais darbais, ypač šiauliečių. Pasak Henriko. „susiedavo per tautodailės susirinkimus, susiėjimus, parodas“. Kiekvieno seminaro pabaigoje sodyboje menininkai surengdavo aptarimus, parodas, uždarymus. Henrikas mena, kaip „tapytojai buvo visą taką paveikslais išdėję seminaro pabaigoje“.

Henriko tėvas, Valerijonas Kalinas, sodyboje vienu metu laikė apie 30 šeimų bičių, o kai kurie amžininkai įvardijo net 33 laikytus avilius. Ir ne bet kokių bitučių buvo – buvo net užsienietiškę. Ogi, mena Janina ir Henrikas, „tėvas net lėktuvu skrido į Kaukazą ir iš ten užantyje parsigabeno keletą kaukazietiškę bičių motinėlių“. Pasitardamas su kaimynu Mečislovu Klimu, Valerijonas išmoko bitininkauti. Kai jau pats gerai išmanė bitininko darbą, buvo galima į sodybą sukviesti ir bitininkus – Baltijos šalių mastu organizuoti seminarą. Ir Henrikas tai prisimena, ir apie 1966 m. darytos nuotraukos tai puikiai įrodo. Kalinų sodyboje plevėsavo trijų šalių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos – vėliavos. „Tik jas pavogė, ar prieš pat seminarą, ar jo pradžioje. „Saugumas“ visus sukėlė ant kojų, aiškindamasis, kas galėjo tą „šunybę“ padaryti“, – su šypsena pasakoja Henrikas. Sodyboje dūzgė ne tik bitės, bet ir nemažas pulkas baltai apsirengusių, bitininko atributika pasipuošusių žmonių. „Buvo skaitomos paskaitos, pats mokslininkas Laurenčikas iš Kauno buvo atvažiavęs... Mes su tėvu grojome, buvau aš ten“, – porina Henrikas. Valerijonas Kalinas seminaro metu demonstravo neįprastą avilių laikymo būdą: patys aviliai patalpinti verandoje, o bičių lakos – lauko pusėje. Namiškiams į verandą užsukti jau buvo pavojinga – bitučių per daug ten žvimbdavo. Ir „muziejuko“ tuomet dar verandoje nebuvo. Sūnaus gebėjimu rūpintis bitėmis ir kopinėti medų galėjo džiaugtis ir jo tėvai – Jonas ir Elena Kalinai, įamžinti vienoje iš nuotraukų, po kuria išlikęs užrašas „šeimininkai, perleidę savo sodybą bitininkams, džiaugiasi jų darbo vaisiais“.

*Elena ir Jonas Kalinai savo sodyboje
džiaugiasi bitininkų darbo vaisiais*

*Valerijonas Kalinas (nuotraukos kairėje) bitininkų seminaro
metu pristato netradicinį avilių laikymą*

Didelė dalis avilių buvo išstatyta ir priekinėje sodybos dalyje, prieš pagrindinį kiemą.

Bitininkus ir Kalinų sodybos svečius džiugino medinė meška, į kurią įmetus monetą iškrisdavo mažutė statinaitė medaus. Idėją Valerijonas nusižiūrėjo kažkurioje šventėje, užsakė išdrožti nemažą medinę mešką ir pats sukonstravo vidinį mechanizmą medaus statinaitei išmesti. Ta meškutė ir prie verandos medutį dalijo, ir kitose sodybos vietose svečius džiugino. Gediminas mena, kad medaus statinaitės buvo plastikinės, įvairių spalvų, peršviečiamos, daugiau suvenyrinės negu medaus. Besilankant Henriko Kalino namuose, jis iš sekcijos ištraukė metalinę, pagamintą iš nerūdijančio plieno, statinaitės formą, pagal kurią ir buvo išliejamos tos statinaitės. Smulkmenos, tačiau jos nepaliauja stebinti...

Kiek ilgai bitutės gyveno Kalinų sodyboje, tiksliai pasakyti negalima, tačiau Gediminas mena, kad dar apie 1978-uosius, būdamas penkerių metų, prisimena sodyboje laikomus medaus korius. Gedimino išsaugotų senelio garbės raštų ir padėkų segtuve randame jau 1960 m. gautą diplomą su padėka „LSD Šiaulių Bitininkų skyriaus nariui Valerijonui Kalinui už aktyvų dalyvavimą LSD veikloje“, vėlesni diplomai įteikti 1966, 1968 m.

Virš Bazilionų kultūros centro pastato kaban-
tis pano su šešiomis keramikinėmis merginomis,

grojančiomis įvairiais instrumentais, taip pat apie 1990–1991-uosius metus sukurtas Valerijono Kalino sodyboje esančioje klėtyje. Gediminas ir Janina prisimena, kad šis puošybos elementas buvo daromas jų sodyboje, tačiau kaip lipdiny su buvo išdžiovinamas, išdegtas ir išvežtas į Bazilionus, jau nematė. „Kelias žiemas ir vasarą dirbo, porą tai tikrai, meistras pas tėvą klėtyje, iškirto lubas net. Kai tėvas pareikalavo, kad lubas sutvarkytų, tada sutvarkė“, – dalijasi prisiminimais Henrikas. Darbavosi tikrai ne sodyboje vykusių seminarų metu, tačiau kas tie du žmonės buvo, dar išsiaiškinti nepavyko...

O kiek švenčių matė Kalinų sodyba! Su sodybos šeimininku susitarę ir pasiprašę joje švęsti vestuves ar kitas šventes žmonės apsistodavo 2–3 dienoms ten, kur įsikurdavo ir plenerų, seminarų dalyviai. Aplink Jono Kalino statytą klėtį Valerijonas pristatė įvairiausių priestatų, verandų, kur buvo įrengta salė ir patalpos svečiams įsikurti, miegamieji kambariai. Iš pradžių pastatas buvo lyg ir laikinai statomas, tačiau savo funkcijas atliko gana ilgokai. Buvo ir virtuvėlė, kurioje sukdavosi svečių atsivežta šeimininkė.

Apie porą metų (apie 1975–1978 m.) Kalinų sodyboje gyvavo ir kempingas, į kurį net autobusais ar dengtais sunkvežimiais, vadintomis „letučkomis“, suvažiuodavo poilsiautojai iš Latvijos, Estijos,

Lietuvos. Kai kurie žmonės tik šiaip automobiliais iš senojo Kelmės plento pasukdavo Kalinų sodybos link pasižiūrėti, pasigrožėti, o kai kurie ir apsinakvoti. Greta klėties pristatyto pastato antrajame aukšte buvo įrengta nakvynės vieta, sustatytos metalinės lovos, buvo duodama patalynė. Kaip prisimena Valerijono sūnus Henrikas, tėtis bendradarbiaudavo su broliu Kostu Kalinu, kuris dirbo ūkvedžiu Pageluvio pionierių stovykloje, tai ir patalynė bei jos priežiūra pastarasis padėdavo pasirūpinti. Brolis gyveno kitoje kelio Šiauliai–Kelmė pusėje, greta Dryžienės. Tuomet judėjimas iš Šiaulių buvo didelis – kas pusvalandį važiuodavo autobusai. Valerijonas, kaip mano Henrikas, „verslą nusižiūrėjo nuo brolio Kosto. Pastarasis po stovyklų sezono papildomai išleisdavo poilsiautojus. Buvo papildomo uždarbio“. Tuo tikriausiai susiviliojo ir Valerijonas. „Valdžios vyrai“ užsukdavo atsipalaiduoti ir pas Kostą į žaliąją verandą, ir pas Valerijoną į sodybą. Pasak Gedimino, kempinge „apačioje galėdavai pabaliavoti, o viršuje – pernaktvoti“. Dabar visi pristatyti aplink klėtį statiniai su visomis verandomis Gedimino jau nugriauti, išliko tik autentiška senovinė klėtis su „muziejuku viduje“. Dabartinės klėties salėje ir būdavo rengiami pobūviai, šventės. Gedimino teigimu, „joje šimtas žmonių susėsdavo“. Pašnekovas pamąsto, jog „gal ta klėtis ir išliko, kad ji buvo tarsi užkonservuota aplink pristatytais pastatais, tomis verandomis, kurie neleido jai supūti iki galo“. Ir salė į jas prasiplėsdavo, ir miegamųjų vietų padaugėdavo. Jau apie 10 metų klėtis atrodo taip, kaip buvo „ne senelio dastatyta, o kas buvo prosenelio, senojo Jono Kalino, pastatyta. Apsisuko ratas“.

Į sodybą atvykusius svečius Valerijonas Kalinas pasitikdavo arba vienas su bandonija rankose, arba su Henriku, traukiančiu akordeoną. Nere-tai drauge ir M. Klimas smuikeliu pagrieždavo. Seminarų, įvairių sąskrydžių dalyvių prie vartų laukdavo su gėlėmis, suvenyrais, vaisėmis. Muzika skambėdavo visų švenčių metu. Būdavo, jei ne groja Valerijonas, tai piršliauja. Ši asmenybė buvo kupina sąmojo, geros nuotaikos ir kunkuliuojančios energijos. Paprastas, su berete ar skrybėle ant galvos, su savo „Alfred Arnold“ bandonija ant peties – ir traukia dumplės. Ar jis lauke vasarą, ar šilčiau apsirengęs su savo sveteliais klėtelėje žiemą – visur smagus.

Nuotraukoje matome Valerijoną tarp „lietuvaitės Birutės“ ir greta dabartinės akmenų pavėsinės suręsto namelio, laikantį rankoje ąsotį. Tačiau medinė statinė už jo – milžiniška! Kas tai? Ogi ji buvo specialiai pastatyta pirties prieškambaryje, kad statinės viduje aplink stalą susispaudę susėtų, Janinos Kalinienės nuomone, koks 12 žmonių. Gediminas mano, kad „8 tai laisvai galėjo pabendrauti“, pasivašinti, o gal ir padainuoti drauge su sodybos šeimininku. Ir medinė meškos skulptūra buvo įsikūrusi greta statinės-kambarėlio, medučiu vaišino, o statinėje – gal ir midučiu, alučiu. Tame namelyje-rūsyje, kurio langus puošė molinės kaukės, o ant stogo kurį laiką ir ta pati metalinė ragana buvo įsitaisiusi, buvo pirtis, priešpirtis su statine, salė, talpinanti apie 40 žmonių, dirbtuvės ir molio saugykla. Ir virtuvė jame buvo (su kažkada duona), iš kurios gal kiek šilumos ateidavo ir į „statinę“. Gana nemažas, atrodo, namelis nukastame šlaite stovėjo. Bet ir jis sugriuvo... Daug šaunių idėjų, anot Gedimino, generavo senelis. Visų statinių idėjos gimė Valerijono Kalino galvoje, o kas jas išpildė, lieka nežinoma, nes darbininkai buvo samdomi.

Dabartiniai sodybos šeimininkai teigia, kad vienu metu sodyboje galėjo būti trys vietos su trimis skirtingomis besilinksminančiomis ar poilsiaujančiomis kompanijomis. Klėtyje su jos priestatais įsikurdavo vieni, namelyje su pirtimi ir su statine – antri, o treči – prie kūdros pastatytoje lauko pavėsinėje, sodybos priekinėje dalyje, prieš pirtį. Dabar sodyboje daugumos pastatų jau nė žymės neliko, tik senoji klėtis daug papasakotų...

„Kempingas“ buvo įkurtas tuo laikotarpiu, kai sodyboje seminarai jau nebevyko (apie 1975–1978-uosius, kaip mano Gediminas). Kaimo turizmo sodybos Šiaulių apskrityje tuo metu dar nesikūrė, o gal ir visoje Lietuvoje Kalinų sodyba buvo šios veiklos pradininkė. Valerijonas Kalinas su šia „idėja buvo aplenkęs laiką kelis dešimtmečius į priekį, – teigia Gediminas, – žinoma, dabar tokių sodybų rasime visur, dešimt kartų gražesnių ir geresnių, kur kas prašmatniau įrengtų, nei buvo Kalinų sodyboje. Tačiau tais laikais geležinė lova su spyruoklėmis antrame aukšte būdavo normalu“. Ir aplinka buvo tvarkoma. „Tais laikais buvo gražu, tik dabar jau sunku įsivaizduoti, kas čia buvo. Gal kažkiek matysis nuotraukose, bet daug ko jau nebėra“, – tęsia Valerijono anūkas.

Vitalijaus Lukošaičio skulptūra „Kempingas“ pasitinka atvykusiuosius į Kalinų sodybą

Valerijonas Kalinas ir Kalinų sodyba pasitinka atvykstančiuosius

Tuomet Kalinų sodybą supančių tvenkinių, kurie buvo atsiradę užtvenkus pro šalį tekančią Deglę ar jos intaką, jau nebebuvo, kaip prisimena Valentinas Formanskis ir Henrikas Kalinas, aplink buvo šienaujama. Po karo, apie 1950-uosius, tvenkiniai buvo užpilti. Liko tik pylimai iš visų pusių ir kai kurios pelkės. Pasak Janinos, „maudytis visą gyvenimą Kalinų šeima suko link vadinamojo Arnulio prūdo. Tuomet jis buvo mums atviras. O dabar jau verkdami sukame į kitą pusę, nes ten nebėra žmonių, tvoros, privati valda“...

Atvykėlius pasitikdavo ne tik smagus šeimnininkas su savo šaunia kompanija, bet ir gėlėmis papuoštas įėjimas į kiemą, ant medinio stulpo išdrožtos didžiulės raidės, skelbiančios, kad čia įsikūręs „Kempingas“, kurio kraštuose buvo tautiniai ornamentai. Atvykusieji pamatydavo medyje iškabintas iškabas su išdrožinėtais užrašais: „Sveiki atvykę!“, „Laipni lūdzam!“, „Добро пожаловать!“, „Tere, tulemast!“ Medinio stulpo viršuje buvo įtaisytas metalinis varpas, kurio gausmas tarsis sveikindavo atvykusiuosius. O išvykstantieji buvo palydimi su „Laimingo kelio“ iškaba, nes jie tikriausiai apsistodavo ten, kur skelbė Valerijono Kalino pakabintas užrašas: „Kur aš nukeliausiu, nakvynėlę gausiu.“ Nuotraukos užfiksavo begalę turistų, jaunesnių ir vyresnių, besizavinčių sodybos gamta, akmenimis, medžio ir akmens dirbiniais, kurie po liaudies

meistrų seminarų Valerijonui buvo palikti dovanų. O kur dar muziejuko verandoje buvę eksponatai? Net retesni augalai, tokie kaip sibiriniai barščiai, stebino atvykėlius. Tačiau apie juos kiek vėliau...

Pėduotasis akmuo taip pat atliko svarbų vaidmenį Kalinų sodybos gyvenime. Įkurdintas ant besisukančio rato, netoli pagrindinio įėjimo į sodybą, tikrai negalėjo likti nepastebėtas. Net pasukti jį buvo galima, nes buvo patogus, plokščias ir pailgas. Gal ne vienam, tačiau dviese, sukibus iš abiejų šonų, jau buvo galima įstengti. Gediminas Kalinas teigia, kad akmuo sodyboje galėjo pragužėti apie 30–40 metų, kol Darius Ramančionis iš Kurtuvėnų regioninio parko neišprašė atiduoti jo atgal, į regioninį parką. Tokių prašymų Gediminas sulaukdavo apie dešimt metų iš eilės, kol pagaliau 2010 m. su „didžiausios technikos pagalba Kurtuvėnų regioninio parko direkcija akmenį išsivežė“. Guli jis dabar apie porą kilometrų už Kurtuvėnų svirno, prie jodinėjimo tako, šalia Rimo kalnelio ir Ribiškių tvenkinių. Sakoma, kad beveik ten, kur buvo rastas, netoli ežerėlio. Informaciją apie tokį keistą didžiulį akmenį, kuriame įsispaudė ar tai Dievo, ar tai velnio pėdos, Valerijonui pateikė kurtuvėniškis Stanislovas Dambrauskas. Tai liudija Valerijono ranka paliktas įrašas antroje nuotraukos, kurioje jis įamžino S. Dambrauską su žmona savo sodyboje, pusėje: „<...> Prisiminimui jo dėka, jis

parodė jo apylinkėje Kurtuvėnų yra akmuo miške su pėdomis. Aš tą akmenį parsivežiau į savo sodybą 1976 m. rugsėjo 8 d. naktį.“ Nuo seno pėduotieji akmenys yra laikomi šventais. Lietuvoje pėduotųjų akmenų priskaičiuojama apie 300.

Kaip jau buvo minėta, Kalinų sodyboje vyko begalė šventinių renginių, tarp jų ir vestuvių. Jaunavedžiams ir švenčių svečiams sodybos šeimininkas prie akmens surengdavo įvairius išbandymus. Kaip mena Gediminas, „senelis liepdavęs ant akmenyje išpaustų pėdų jauniesiems po ranką uždėti. Klausdavęs, ar jie nori juodą „Volgą“ laimėti, ir tada patardavęs spausti, kol iš akmens benzinas ištrykš. Jei išspaus – pasiseks, jei ne – tai ne“. Jauniesiems sodybos lankytojams Valerijonas kitokių šmaikščių istorijų apie pėduotąjį akmenį sumanydavo ir pasakodavo. Visiems atvejams turėjo pasakojimų parengęs. Kaip prisimena Henrikas, iš Maskvos atvykę turistai sakė, „jog jeigu taip būtų, kaip Valerijonas pasakoja, tai jis stovėtų auksinis“. Vietoj pėduotojo akmens į Kalinų sodybą kurtuvėniškai atgabeno kitą didoką, bet apvalesnį akmenį, užkėlė ant to paties besisukančio rato, tačiau jis tokio įspūdžio jau nebedaro, be to, pajudinti iš vietos jo nepavyksta...

Ir medinė „jaunavedžių lova“ (ant guolių iš galų) buvo prie klėties, po stogu, paruošta. „Atsisėdi ant jos krašto ir jis nusvyra. Kol nepakiši dviejų šampano butelių, neparemi, tol lova nestovi, kojų nėra...“ – juokiasi prisiminęs tėvo pokštavimus Henrikas. Taip Valerijonas „padėdavo“ jaunavedžius išlydėti pirmai nakčiai.

Anuo metu atvykusiųjų į Kalinų sodybą akį džiugino „sisiojančio berniuko“, kaip jį vadino sodybos šeimininkai, skulptūra, stovėjusi prie fontano. Akmens sienoje, kuri kartu buvo ir pavėsinė, buvo įrengti fontanai (nuo kalno į akmeninę sieną buvo atvestos vandens žarnos ir per jas iš lietaus rezervuaro bėgdavo vanduo), maloniai stebino medžio ir akmens skulptūros, aplink poilsio zoną buvo sutvarkyta ir išpuoselėta aplinka. Fontanais Henrikas nelabai džiaugėsi, nes vanduo tiško ant nugaros, bet šeimą aplinka džiugino.

Ką gi augino Kalinai? Pasirodo, gėles. Vienu metu sodybos tvarkymo darbai buvo patikėti joniškietei parkų ir sodų kūrėjai Paulinai Arūnienei (1910–2003). Pastaroji Kalinų sodyboje buvo įrengusi gražius gėlynus, savo iniciatyva tvarkė Kalinų

sodybą supančius pušynus, kartais gyventojus sukviesdama į talkas. Jurginų eilę, puošiančią keiliuką, vedantį nuo sodybos pylimo link, prisimena ir Valentinus Formanskis. Ne pats Valerijonas ar jo žmona Marytė sodybos klestėjimo laikais rūpinosi gėlynais, viskas keletą metų buvo patikėta P. Arūnienei. „Tėvelis ją parsikvietė. Ir žemių buvo privežta, ir augalų prisodinta, ir augalais pasirūpinta. Gražu buvo. Daug gėlių atkeliavo iš Latvijos.“ Gediminas juokaudamas įsiterpia į tetos Janinos pasakojimą, kad, „ko gero, Arūnienė ir prirodė tuos sibirinius barščius“...

Norintys pasivaikščioti ir ieškantys romantikos galėjo pasukti link sodybos gale (Ozolų pusėje) telkšančio tvenkinio, kurį buvo iškasęs pats Valerijonas Kalinas. Vandens tuomet būta kur kas daugiau nei dabartiniame jaunosios Ozolų kartos atnaujintame tvenkinyje. Pasigrozėti aplinka ir patekti į viduryje paliktą dirbtinai sukastą salą galėjai nutiestu mediniu tilteliu su turėklais. Statinių idėjos gimė Valerijono galvoje, o joms išpildyti reikėjo ir talkininkų pasikviesti. Henrikas prisimena vieną nutikimą, kai „švęsti į sodybą buvo atvykusi tėvo buvusi bendradarbė su vyru. Vandens tvenkinyje tą vasarą buvę nedaug, gal apie pusantro metro. Karšta. Maudėsi. Murkt. Išnyra iš vandens – žiedo nebeturi. Paskui kažkas ir antrą žiedą pametė. Dumblo daug. Ieškojo, pasiraite sijonus, tačiau kur tu dumble rasi...“ Visokių istorijų per tiek metų nutikę. Ir svečiams, ir sodybos gyventojams...

„Bet ir patį tėvuką buvo apgavę, – prisimena Henrico žmona. – Tėvas prileisdavo karpių, kurių gaudyti ji su drauge atvažiuodavo. Tėvas turėjo pagalbininką Stasiuką, atvykstantį iš Pakruojo rajono patalkininkauti sodyboje. Kartą Stasiukas atėjęs su pasiūlymu: „Valerijonai, aš žinau, kur gauti karpių. Tu man duok 50 rublių, aš tau jų atvešiu“. Tėvas padavė. Stasiuko vieną dieną nėra, antrą dieną nėra. Dvi savaites nebuvo. Atvažiuoja Stasiukas po dviejų savaičių. Tėvas, aišku, pasiteiravo, kur karpiai. O tas nei nemirktelėjęs atsakė, jog suleido jau. Paklaustas kada, atsakė, jog naktį...“

Eidamas tvenkinio link negali nepastebėti netoliese stovėjusios trobelės – pavėsinės, pro kurios stogą kyšojo medžių, augančių trobelės viduje, šakos, o sienos buvo apkaltos eglių kankorėžiais.

Gaila, kad Kalinų sodyboje nebeskamba didžiulis varpas, kuris buvo įtaisytas greta klėties

*Valerijonas Kalinas prie „bačkos“,
įrengtos dirbtuvių ir pirties pastate*

*Valerijonas Kalinas (nuotraukos viduryje)
su svečiais prie „Raganos“ ir „Velnio“*

stovėjusiame mediniame stulpe – V. Lukošaičio sukurtoje skulptūroje – varpinėje, o vėliau, jai sutrešus, nuimtas. Kur anas varpas dingęs, Henrikas neturi informacijos. Kitas, didesnis, varpas buvo įtaisytas akmeninėje sienoje. Teko tą varpą matyti ir girdėti, 2002 m. birželio mėnesį su Bazilionų mokyklos ir kitais vaikučiais iš Dengtilčio stovyklavietės užsukus į sodybą susipažinti su gyvenamojo namo verandoje ir aplink klėtį, dirbtuvėlėje eksponuojamais liaudies meno dirbiniais ir buities rakandais. Išsamiai apie sodybą ir eksponatus pasakojo tuomet vasarą laiką tėviškės sodyboje leidžiantis Henrikas Kalinas. Varpą jis vėliau nukėlė, nes jau dvejose vietose rado įpjautą, norėjo, kad jo, kaip ir nemažo kiekio kitų sodybos daiktų, kažkas „nepasiskolintų“ ilgam. Varpą pardavė, o gautus pinigus galėjo investuoti į Kalinų sodybos aplinkos sutvarkymą.

Nebeliko Mekiuose juodos skardinės raganos, skridusios ant šluotos, – ji buvo įkelta į medį ties klėtimi, o paskui perkelta ant dirbtuvių, rūsio namelio stogo. Ją, kad nesulauktų pavogto „Velnio“ ir kitų daiktų likimo, Henrikas padovanojo „Gegužiukuose gyvenančiai mokytojai Vidai, kurios gražiai tvarkomoje etnografinėje sodyboje kažkada grojo“. Taip, jau neberasime ir dar vieno Kalinų sodybos simboliu laikyto daikto. Valerijonas Kalinas prie įvažiavimo į sodybą ant didžiulio akmens turėjo pritvirtintą juodą metalinį velnią. Kažkada

iš skardos išpjautas velnias vienoje rankoje laikė žibintą, nušviečiantį kelią į sodybą, o kitoje – trišakį. Pastarajam kažkur dingus, Henrikas vietoj jo į velnio ranką „įspraudė“ metalinius varpelius, kurie tarsi kvietė apsilankyti sodyboje. Dabar jau ant akmens tik vietą, kur stovėjo velnias, begalima rasti. Nei Dievo, nei velnio nepabūgo vagys, iš Kalinų sodybos išnešę daugybę meno kūrinių, senų muzikos instrumentų ir buities daiktų.

Henrikas mena, kad kažkada sodyboje apsilankė kunigas A. M. Dobrovolskis, visų mylimas Tėvas Stanislovas. Kai kunigas sodyboje pamatė metalinį velnią, o ir pats Valerijonas kunigui pasisakė daręs velnius, pastarasis jam atsakęs, jog „gerai, kad darai, jeigu žmonės žinos, kad yra velnias, tai žinos, kad ir Dievas yra“.

Kalinų sodybos svetainėje greta šeimyninių Valerijono ir Marytės nuotraukų tebekaba Tėvo Stanislovo Valerijonui dovanota metalinė saulutė. Ant kitos sienos – K. Plukto paveikslas, kuriame nutapyta paprasta kaimiečio gryčia, o greta kabančiame paveiksle – apylinkės prie vadinamojo Arnulio tvenkinio. Tarp visų Kalinų šeimoje saugomų paveikslų, likusių po tapybos seminaro, saugomi ir gana netradiciniai tautodailininko, naviųjo meno atstovo kringišio Antano Drungilo (1914–1998) darbai. Su nuostaba žvelgi į nuotrauką „Šykštuolio mirtis“, tyrinėji personažus, spalvas,

apmąstai šykštaus žmogaus gyvenimą ir jo paskutines dienas. Gediminas mena paveikslą buvus pas dėdę Algį Antaną Kaliną (1946–2011). Gal jis ten ir likęs. „Medžiotojas sapnas“, kabėjęs Kalinų namo verandoje, Gediminą žavėjo nuo vaikystės. Įdomi šio keisto paveikslo kompozicija, šmaikščiai sukurti žvėrių, nešančių karste mirusį medžiotoją, paveikslai kviečia kiekvieną iš jų išsamiau patyrinėti. Šie ir kiti paveikslai kabėjo ir Gedimino senelio Valerijono kambaryje. Apie 1990-uosius nuo sienos žvelgė gulinti ir skaitanti „Šv. Magdalena“, nutapyta giminaičio dailininko Vytauto Chlebinsko, M. Gorbačiovo portretas, kabojo Valerijonui dovanotos tautinės vardinės juostos ir medaliai, išdrožta medinė pelėdos skulptūra, o virš kambario durų – paveikslas, vaizduojantis Šiaulių miesto turgavietę. Ant paveikslo užrašas: „Taip atrodė Šiaulių 1927 m. turgavietė.“ Gediminas ir Henrikas mano, kad bazilioniškis tautodailininkas, tapytojas Kazys Pluktas nutapė ano meto turgavietę, kuri buvo dabartinės Šiaulių valstybinės kolegijos vietoje, ir kairėje paveikslo pusėje, vidurio link, įkomponavo muzikuojantį Valerijoną Kaliną ir jo bičiulį Mečislovą Klimą. Gal kiek kitur nukreipti jų žvilgsniai nei kituose paveiksluose ar medinėje skulptūrėlėje, tačiau rankose tas pats smuikelis ir ta pati bandonija su būgnu. Dabar šitas paveikslas lankytojus pasitinka Kalinų šeimos klėtyje įrengtame muziejuje. Ten pat pamatysime paveikslą, kuriame vaizduojamas Bernotų vandens malūnas, pačių Kalinų sodyba.

Gediminas savo namuose saugo ir dar vieną, matyt, A. Drungilo paveikslą „Ten, kur aitvarai lakioja“. Žvelgdami į jo nuotrauką pasiteiraujame, ką gi simbolizuoja drakonas, tupintis ant piniginių monetų, vyriškis su dubeniu maisto ir greta nutapyti jau gerai mums pažįstami muzikuojantys Valerijonas Kalinas su Mečislovu Klimu? Gediminas šypteli ir paaiškina: „Jeigu šeimininkas tam aitvarui – košės bliūdą, tai jis šeimininkui – aukso puodą. Suprask, aitvarai laimę atneša.“

Anot Janinos, „tėtis Valerijonas nieko neslėpė, dalijosi savo sukurtais meno kūriniiais su kitais: visiems rodė, visus kvietė pas save, visus įsileisdavo, buvo „toks atlapaširdis“. Ir netingėjo. „Tai ekskursija iš pionierių stovyklos, tai vėl kas atvažiavęs, ir tėvukas bėga... Jau jisai priima, jau jisai šneka, jau fantazuoja...“ – tęsia dukra. Malonu girdėti, kad

nei vaikai, nei žmona nesiskundė, jog Valerijonas Kalinas visą save atiduodavo darbui, bendravimui su žmonėmis. Marytė Kalinienė rūpinosi namais, šeima, ir namuose vyravo pusiausvyra. Ūkiškai nebegyveno, nes tai būtų reikalavę dar daugiau laiko ir jėgų. Tik Valerijono tėtis Jonas, įkūręs šią Kalinų sodybą, laikė gyvulius. O po 1975-ųjų, kai jau buvo mirę Valerijono Kalino tėvai, sodyboje nuolat niekas jau nebegyveno. Kurį laiką ten būdavo įleisti žmonės: gyventi ir kartu prižiūrėti Kalinų sodybą, kol šeimininkų nėra. Tik vasarą ši sodyba atbusdavo. Vėl lankytojai, žmonių šurmulyš... Valentiną sakosi ožkelę matydavęs Kalinų sodyboje, tačiau Henrikas teigia, kad tai nuomininkų ožka buvusi. Ir smagiai pasiteirauja, ar mums žinoma, kad už Puščių, Deglės link, gyvenusi vadinamoji „ožkų karalienė“, laikiusi net septynias ožkas? Nuščiuvome. Ne, negirdėta.

Kalbai pasisukus apie apylinkių gyventojus ir Kalinų bendravimą su kaimynais, užsimename apie įspūdžius iš akmens su paminkline lentele Romualdai Ozolui atminti atidengimo prie Ozolų sodybos. Žinoma, Gediminas buvo pakvietęs šeimą apsilankyti prie kaimyninės sodybos. Ir apgailėstauja, kad nežinojo apie praėjusių metų kraštiečių šventės renginius.

Janina teigia, kad „su Ozolais pažįstami buvo, tačiau artimiau nebendravo“, kad „Romualdo Ozolo tėvas buvo visų gerbiamas veterinarijos gydytojas“. Su Pauliumi Ozolu ir dabar Janina randa apie ką pasikalbėti, o, augindama Kalinų sodyboje dukrą, ir pienuko parsinešti pas senąją Ozolienę sukdavo. Kaimynę prisimena kaip „įdomią, malonią poniutę“. Ozolų šeimyna vis pasinaudodavo gretimose Kalinų sodyboje stovėjusia pirtele. Tarp kaimynų telkšojo Valerijono Kalino iškastas tvenkinys, tad po išsimaudymo pirtelėje visi galėdavo atsigaiivinti vėsiu jo vandeniu. Tvenkinys tebėra ir dabar, tik jaunosios Ozolų kartos kiek atnaujintas ir padidintas. Matant pakrantėje gulinčius akmenis, savaime kyla mintys, kad jie dunkso dar nuo Valerijono Kalino laikų... Daug metų tas tvenkinys telkšojo tik apaugęs sibiriniais barščiais, nenaudojamas. Gediminas nenoriai kalba apie šių invazinių augalų naikinimą, kuris jam daug kainavo ir tiesiogine, ir perkeltine prasme. Sibirinių barščių atsiradimas Kalinų sodyboje buvo planuotas: Valerijonas septynis kelmelius parsivežė iš Latvijos,

*Tiltelis iš salos per tvenkinį veda pro sibiriniais barščiais
apaugusią pavėsinę, kurioje vyko pynėjų seminaras*

*Verandoje įkurtą muziejų
taip pat supa sibiriniai barščiai*

manydamas, kad šie medingi augalai bus naudingi jo bitutėms. Didelis gražus žiedynas, manė, daug nektaro. „Daugiau tai niekam jie nenaudingi“, – tvirtina visa Kalinų kompanija. Nežinojo tėvas ir senelis, kad tie augalai sukelia alergiją, nuodingi, turi deginančius lapus su išsiskiriančiu iš jų baltu skysčiu, paliekančiu žaizdas ant odos, nenumanė Valerijonas Kalinas ir kaip šie augalai pasklis bei suvesės apylinkėse... Janina sibiriniams barščiams alergiška, o Gediminas su jais kovoja jau 15 metų. Kaip pats mena, „jie vienas prie vieno augo“ šioje sodyboje, sode ir apylinkėse, „sodybos jau nebesimatytų dabar, būtų spyna užkabinta ir mes būtume jau išvažiavę, čia nesėdėtume“. Kiekvieną pavasarį anūkas naikina tai, ką kažkada parsigabeno senelis Valerijonas, tuos „tūkstančių tūkstančius sibirinių barščių sėklų“. Kilo klausimas, bėpykstant ant tų barščių, ar tėvas ir senelis jų nepanaudojo savo kūryboje? Išaiškėjo, kad Valerijonas Kalinas iš pradžių sibirinių barščių naikinti neleido, nes, augalui nudžiūvus, likdavo tuščiaviduris kamienas, tarsi vamzdis, iš kurio meistras ketino gaminti žvakides. Idėjų prikurta buvo... Tik apie 1996–1997-uosius Gediminas galėjo pradėti naikinti tuos invazinius augalus, niekas nebedraudė. „Senelis juos augino, stengėsi, kad to grožio būtų daugiau“, – juokauja Gediminas. Kai apie 1980-uosius metus iš Kalinų sodybos dingo bitės, tų medingų augalų dar nebuvo

tieks daug priaugę, o vėliau jau naudos jie iš viso nebegalėjo duoti. Iš pradžių Gediminas manė su dalgiu įveiksiąs augalus, o vėliau prireikė ir šiuolaikiškesnių priemonių, chemikalų... Pajuokaudamas Gediminas tarsteli, kad „jeigu Kalinų herbą darysime, reikės barštį įdėti“, nes prisiminimai su šia sodyba jau nebeatskiriami nuo sibirinių, Sosnovskio barščių, šeimoje vadintų „borščevikais“ (rus. Борщевик). Žinoma, „yra kur kas svarbesnių, įdomesnių dalykų, įvykusių šioje sodyboje. Barščiai yra laikina, atėjo – praėjo, o daug kas liko“, – vėl rimtai tęsia Gediminas. Kalbai pasisukus apie giminės herbo kūrimą, Gediminas svarsto, kas turėtų atspindėti Kalinų šeimos herbe. Tikriausiai tai, kas susiję su muzika ir liaudies menu. „Bandonija, – pajuokauja, – tikrai turėtų būti.“ Kol kas Kalinai, taip aktyviai iš kartos į kartą perduodantys savo muzikines tradicijas, dar neturi ir savo giminės himno. Teks ir apie tai pagalvoti giminės kompozitoriams Gediminui, Akvilei bei jų artimiesiems. Muziką, pasirodo, net du kompozitoriai gali sukurti, tik teksto teks paieškoti, užsakyti. Idėjos kyla besikalbant... O gal Janina galėtų? Ji šyptelėjusi prisimena, kad tėveliui buvo parašiusi, anot jos, „labai ilgą tekstą pamfletu forma“ ir pacituoja: „Valentinai, kas tik buvo, viskas dingo, viskas žuvo...“ Artimieji ir draugai į Valerijoną Kaliną kreipdavosi „Valentinai, Valiuk“.

*Gediminas Kalinas senelių kambaryje rodo „Atsiliepimų knygą“. Ant sienos – Tėvo Stanislovo dovanota saulutė, šeimos nuotraukos.
Jūrėtės Formanskės nuotrauka, 2020 m. rugpjūčio 21 d.*

Gedimino manymu, Kalinų sodyba-vienkiemis buvo tarsi „kita respublika“, todėl jie ne su visais Bazilionų krašto gyventojais susitikdavo ir bendraudavo. „Likę tik sąsajos iš senų laikų – su kuo buvo bendrauta Gedimino senelių, – kaip jis teigia, – net ne tėvų.“

Kas gi Gediminą paskatino apsilankyti Bazilionuose vykusioje kraštiečių šventėje? Joje lankėsi ne vienas – drauge pasiėmė ir jaunesnįjį sūnų Eitvydą. Buvo įdomu „pažiūrėti, kaip meno saviveikla gyvena kituose kraštuose, pasiklausyti kursioinės Lauros Remeikienės koncerto“. Ir garsiai svarsto, kad „kas kokie penkeri metai apsilanko tokiose šventėse, tikrai kasmet nepavyksta apsilankyti net pačiuose Bazilionuose, retai pasirodo ir nežino, kas tenai vyksta“.

Henrikas Kalinas pratęsia, kad šiauliečio Vaitkevičiaus, kuris dirbo pas jo tėvą ir drauge Aušros alėjoje statė artelę „Naujas gyvenimas“, sūnus Rimas Vaitkevičius (Kauno muzikinio teatro vyriausiasis režisierius) yra mokėsis drauge su Henriku. Vėliau studijuodamas Maskvoje Rimas turėjęs grupioką iš Sirijos, kuris Kalinų sodyboje laikomoje atsiliepimų knygoje paliko įrašą arabų kalba.

Atsiliepimų knygos išliko net kelios. Kiek daug juose palikti įrašai atskleidžia apie sodybos šeiminkus! Ir vestuvinkinai, ir apsilankiusieji pailsėti bei pasigrožėti sodyba, ir seminarų dalyviai palikdavo įrašus apie smagiai praleistą laiką, nepakartojamus išpūdžius sodyboje ir puikų jos šeiminką. Vieną iš knygų parsigabenau paskaitinėti. Ji didelė, sunki, su mediniu viršeliu ir daugybe įrištų baltų

lapų, užpildytų įrašais. Nemažai laiko užtruko juos paskaitinėti ir net pašifruoti...

Patys pirmieji įrašai padaryti 1976-ųjų metų gegužės mėnesį. Jų neįskaitysi, o tuo labiau nesuprasi. Daugybė padėkos žodžių įrašyti latviškai, estiškai, ukrainietiškai, kitomis nepažįstamomis kalbomis, tačiau visus, paliktus rusų, lietuvių ir anglų kalbomis, buvo tikrai įdomu paskaitinėti. Ir taip gera, šilta, lyg mano artimam žmogui skirti jie buvo. Tikriausiai jau taip ir galima sakyti... Vestuvinkinai ir keliauninkai, studentai ir moksleiviai, kariškiai ir eiliniai žmonės, užsukę į Valerijono Kalino sodybą, džiaugėsi muziejumi „Miško aidas“, „Penkiolikos respublikų buveinė“, „Draugystės nameliu“, „Pavasario kambariu“, poilsio zonos kompleksu („Jaunavedžių sale“, „Jaunavedžių lova“, „savivarte su užpakalinio vaizdo veidrodėliais“), statine ir kitomis sodybos vietomis, dėkojo sodybos šeiminkams „už gražias sutiktuves, svetingą klėtį, pravirkdytos armonikos balsus, už šiltą žodį, linkėjimus, aukso medalius, saldaus medaus bačkutę“, „už liaudies muzikos koncertą, už lietuvišką svetingumą“, džiaugėsi, „kad dar yra tokių žmonių, kurie neleidia išnykti senajai Lietuvos išminčiai, jos talentui“. Prasmingas įrašas, paliktas 1977-ųjų lapkritį: „Už nuostabiai atgaivintą, išgražintą mūsų protėvių, ainių praeitį, už puikios nūdienos įkūnijimą Jūsų nagingų, tikro lietuviško liaudies meno puoselėtojo rankomis sukurtų dirbinių grožį, estetiką dėkoja čia svečiavęsi žurnalistas Gediminas Žadeika ir jo šeima. Visada prisiminsime šią netradicinio kolorito šventovę, Jūsų taip išmoningai sukurta, turtingą mūsų senybės išmonėmis ir šmaikščiu sąmojumi. Lai „Šykštuolio mirtis“ niekada neaplanko šios nuostabios sodybos.“

Kai kurie turistai iš Talino Valerijono sodybą sulygino su rusų poeto A. S. Puškino aprašytu pasakišku mišku, kuris sugrąžina į vaikystę... Akys pačios šypsosi, skaitant 2006 m. Bazilionų darželio ugdytinių ir kolektyvo paliktą įrašą, buvusių Bazilionų mokyklos abiturientų įrašus. Paskutinio padėkos Kalinams įrašo data – 2014-ųjų vasaros vakaras...

Kiek daug per tą laikotarpį apsilankė žmonių iš Šiaulių ugdymo įstaigų ir įmonių, visų Lietuvos kampelių, turistų iš Liepojos, Rygos ar Jūrmalos, daugybė atkeliavusių, ir ne po vieną kartą, iš Talino, Tartu, Sankt Peterburgo (tuometinio Leningrado)

ir Maskvos, tolimojo Archangelsko, Murmansko, Kamčatkos, „BAM'o“ statytojų iš Tyndos miesto, Jerevano, Taškento ar Kijevo, Kišiniovo, Poltavos ir Tulos, Ždanovo, Charkovo ir Mogiliavo, Odesos ir Orsko, Žytomyro ir Donbaso, Gagarino ar Valerijono gimtojo miesto Oriolo... Visų neišvardysi... Net iš Brazilijos ir JAV lankytojai pabuvojo svetingoje Valerijono Kalino sodyboje.

1976-aisiais sodybos šeimininkas Valerijonas Kalinas šventė savo 60 metų jubiliejų, tad ir sveikinimų bei palinkėjimų ta proga taip pat ne vienas. Miela skaityti, kai klaipėdiečiai dėkojo „už visų įdomybių aprodymą“, jog „energijos linkėti Jums nereikia, nes jos turite daugiau už mus, linkim daugiau laiko ir sveikatos“. Gera skaityti grupės lankytojų paliktus žodžius, kad „niekada nebūna žmogus laimingas vienišas. Tikroji laimė, galbūt, yra tik tada, kai ją dalijamasi su kitais. Toks laimingas tikrąja to žodžio prasme šio vienkiemio šeimininkas Valerijonas Kalinas, kuris ir laime, ir džiaugsmu dalijasi su tūkstančiais savo lankytojų“, o pabaigoje palinkima, „kad jis būtų tos laimės šeimininkas“. Po svečių palinkėjimais bei padėkomis užtikome vieną kitą ir paties Valerijono atsiliepimą apie praėjusias vestuves.

Ir patys vestuvinininkai dėkojo, ir svečiai įspūdziais dalijosi, ir muzikantai negalėdavo nutylėti, neišreiškę susižavėjimo: „Ten, kur kaimas Pagelavos, / Stovi klėtis, stovi namas, / Ragana ant šluotos joja, / Velniai uodegom mojuoja. // Skanios pupos, skanūs grybai / Pas tą Kaliną sodyboj, / Ačiū šitam gaspadoriui, / Visų šposų išmislioriui. // Jei pro šalį teks važiuot, / Prašom nepasididžiuot, / Liaudies meistrą aplankyti / Ir jo dyvų pamatyti. // Niekur, niekur ant šio svieta / Tokie dyvai nesimėto. / Nukelia prieš jus kepurę / Direktorius, Žentas ir Kindziulis.“

Henrikas porina, jog „tėvas sugalvojo sukviesti savo Šiaulių vidurinės amatų mokyklos baigimo 50-mečio proga buvusius mokslo draugus. Pasiukvietė ir savo piešimo mokytoją Gerardą Bagdonavičių (1901–1986), žymų Lietuvos dailininką

grafiką, pedagogą, kraštotyrininką, scenografą, vieną iš ekslibrisų pradininkų Lietuvoje. Antrą šventės dieną Henrikas su keturmečiu Gediminu atvyko į sodybą. Mažylis buvo išmokęs dainelę „Gerkit, vyrai, pakol laikas, / nes dabar neramus laikas, / gali orlaivis įskristi, / į stikliuką bomba kristi“, kurią labai mėgo Janinos tėtis. Klėtyje, pastatytas ant suolo, besilinksminantiems penkiasdešimčiai žmonių mažylis ir užtraukė. Ne tik G. Bagdonavičius plojo solistui, bet ir visa smagi senelio Valerijono kompanija.

Gerardas Bagdonavičius po Kalino sodyboje organizuoto „Auklėtinių suvažiavimo“ „Atsiliepimų knygoje“ paliko savo ranka iliustruotą įrašą, jog „patyrėme dar niekad niekur nepergyventus giliausius, nuostabiai malonius, nuoširdžius prieteliškus įvairiausius jausmus, prisiminimus, pergyvenimus, linksmi ir nepamirštamai širdingus ir visapusiskai malonius ir neišdildomus apie mūsų bendrus išgyvenimus mokykloje, <...> 100 metų gyvuokime!“

Daug šaunių idėjų, anot Gedimino, generavo senelis Valerijonas Kalinas, 1990 m. sausio 31 d. Bazilionų kapinėse atgulęs amžinojo poilsio. Liko tik šūsnis nuotraukų su įamžintomis skulptūromis, sąskrydžių ir seminarų akimirkomis, sodybos šeimininkai, įamžinti su joje viešinėiais žmonėmis.

Informaciją pateikė:

1. Janina Kalinaitė,
g. 1954 m., gyvena Vilniuje.
2. Henrikas Kalinas,
g. 1945 m., gyvena Šiauliuose.
3. Janina Kalinienė,
g. 1950 m., gyvena Šiauliuose.
4. Gediminas Kalinas,
g. 1973 m., gyvena Šiauliuose.
5. Asta (Kalinaitė) Novikovienė,
g. 1974 m., gyvena Šiauliuose.
6. Valentinas Formanskis,
g. 1963 m., gyvena Maskvytės k., Šiaulių r.

Voldemaro Barakauskio kūrybos keliai

Lietuvos dailės panoramoje vis ryškiau įsitvirtina Šiaulių pedagoginio instituto (dabar – Šiaulių universiteto) Dailės fakulteto auklėtiniai. Jie, parengti kaip piešimo mokytojai, plačiai pasklido po Lietuvą, įkvėpė jaunimą susidomėti menu, o dalis ir jų pačių įsitraukė į aktyvų kūrybinį darbą.

Vienas iš tokių – Voldemaras Barakauskas – politinių kalinių Prano Barakauskio ir Elenos Rimkutės-Barakauskienės sūnus. Jo kelias į dailę prasidėjo jau vaikystėje – lankė ir baigė Šiaulių vaikų dailės mokyklą, kurioje ypač domėjosi tapyba. Toje mokykloje vadovaujant tapytojui Sigitui Prancuičiui jis nutapė ir apgynė baigiamąjį darbą. Po to studijavo Šiaulių pedagoginiame institute. Vadovaujant dėstytojui vitražistui Povilui Dobkevičiui, 1985 m. apgynė diplominį darbą – akvarelių ciklą.

Baigęs institutą, V. Barakauskas daugiausia atsidėjo akvarelei, aktyviai dalyvavo ir dabar dalyvauja parodose. Daug keliavo po Rytų (Kaukazą, Altajų, Vidurinę Aziją) ir Vakarų (Prancūziją, Italiją, Airiją) šalis, o Vokietijoje, vienoje bažnyčioje, sukūrė freską „Marija rožių darželyje“. Dvejus metus užtruko stacijų sukūrimas Šiaulių Švenčiausiosios Mergelės Marijos bažnyčioje, įsteigtoje buvusios gamyklos kultūros rūmų nebaigtoje pastate.

Ir štai jaunam tapytojui iškilo sunkus uždavinys – koku keliu eiti, ką padaryti? Autorius pasirinko, ko gero, patį sunkiausią kelią:

neeksploatuotomis meninės raiškos priemonėmis siekė atskleisti ir parodyti tradicinį kančių kelio vaizdą, pasirinkdamas realistinius ir simbolinius elementus. Taip atsirado keturiolika stacijų ir vienas užbaigiantis paveikslas. Jiems visiems būdinga viena stilistika, juosvai, raudonai mėlyno kolorito gama. Kai kuriuose paveiksluose detalai nutapytas Kristaus veidas ir figūra, kituose – tik detalės, pavyzdžiui, mirties scenoje – tik Kristaus kojos. Keliose stacijose realios figūros tartum ištirpsta migloje, užklojamos dulkių sluoksniu. Ir visur – perregimo, nerealaus, raudono kryžiaus siluetas. Tos raudonos vertikalės ir horizontalės susidurdamos, lūždamos, subirdamos ženklina kryžiaus evoliuciją nuo mirties ženklo iki gyvybės, atgimimo ir amžinumo simbolio.

Nelengva suvokti kančių kelio vaizdus – buvo ir prieštaravimo, ir nesupratimo, ypač iš vyresnio amžiaus žmonių, tačiau šis kūrinys orientuotas į ateitį, į naujos meninės kalbos atsinaujinimo poslinkius ir, kas be ko, į jaunimo mąstyseną. Toms stacijoms suvokti reikia pastangų, įsijautimo, kuris turėtų ateiti pamažu, atidžiai išsižiūrėjus į kiekviename paveiksle slypintį tragizmą.

Šių paveikslų likimas – sudėtingas. Ši laikinoji bažnyčia buvo nugriauta, paveikslai – perkelti į naujai pastatytą šiuolaikinio modernaus stiliaus Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčią.

Voldemaras Barakauskas prie freskos Sauliui Sondeckiui

Čia jie buvo neilgai – buvo pakeisti „Aušros“ muziejaus pateiktomis skulptūrinėmis kunigo Antano Rimavičiaus (1865–1933) koplytėlėmis. Jos dabar yra kažkurioje kitoje Lietuvos bažnyčioje.

V. Barakauskas „Kristaus kančių kelias“ – tai ir mūsų tautos kančių kelias. Kiek būta tokių suklupimų, teismų, nuplakimų ir nužudymų. Dundančiuose ešelonuose, stotelėse ir persėdimuose sugrūsti ir vėl blaškomi žmonės tapatino save ir savo kelią su bažnyčių paveiksluose ar „kančių kelio“ stotelėse matytais vaizdais, jie tartum įsitraukė ir susiliejo su tuo buvusiu ir esamu vyksmu.

Kančių kelias – tai ne tik bendruomeninis, bet ir asmeninis paminklas, paminklas savo šeimai, savo artimiesiems. Autoriaus tėvas Pranas Barakauskas, dar būdamas Šiaulių gimnazijoje, įsitraukė į pagrindžio veiklą, buvo areštuotas, žiauriai tardytas ir nuteistas dešimčiai metų. Vorkutos šachtose pakliuvo į avariją, buvo sunkiai sužalotas. O mama Elytė Rimkutė-Barakauskienė jau tremtyje, Irkutsko srityje, už dalyvavimą jaunimo sambūryje taip pat buvo nuteista dešimčiai metų lagerių. Bedirbdama plytų fabrike sunkiai, nepagydomai susirgo.

Ir štai jie abu susitiko jau Šiauliuose, sukūrė šeimą, susilaukė dviejų sūnų. Tačiau buvusios negandos pakirto jų sveikatą, mama dešimt metų buvo prikaustyta prie lovos, abu tėvai vienas pas kiti mirė. Tokia buvo jų jaunystė, pakartojanti

„kančių kelio“ stoteles ir vingius, atsiliepianti ir sūnaus pasaulėjautoje. Ir tikrai, manyčiau, nebūsiu suklydęs, išvelgęs šiame monumentaliame kūrinyje autoriaus „savojo aš“ buvimą.

V. Barakauskas aktyviai dalyvavo dailės parodose Šiauliuose, Klaipėdoje ir mažesniuose miesteliuose (pvz., Kelmėje). Sėkmingai pasirodė pasaulio žemaičių, Baltijos šalių akvarelių bienalėse, pilnė apdovanojimų. Dalyvavo ir užsienyje rengtose ekspozicijose, pvz., 2008 m. pradžioje Rumunijoje, Bucharešto Georgo Enescu muziejuje ir Lietuvos ambasadoje suruoštoje šiauliečių dailininkų parodoje, buvo eksponuoti 8 akvarele ir mišria technika sukurti kūriniai. 2006 m. Šiaulių universiteto dailės galerijoje jis surengė akvarelių parodą „Piešimas vandeniniais dažais“. 2019 m. dalyvavo akvarelės bienalėje Kanarų Lansarotės saloje. Be to, suorganizavo akvarelės plenerus Užventyje, į šiuos renginius aktyviai įsitraukė ir Latvijos meistrai. Tų Užvenčio sambūrių jau būta net vienuolika. Naujų impulsų atrasta Nidos, Paberžės, Žeimelio pleneruose.

Tobulindamas akvarelės techniką, V. Barakauskas tolo nuo konkretaus motyvo, artėjo prie apibendrinto vaizdo, nuotaikos atskleidimo. Dailininkas įsikomponavo į koloristinės lietuvių tapybos erdvę, tačiau pastaruoju metu lyg ir prigesina spalvų agresyvumą. Tačiau spalva ir jų deriniai paveikluose tebeegzistuoja nauja savastimi, įgaudami nemažą

Freskos fragmentas Šiaulių regbio klube

paslapties užtaisą. Anot tapytojo Sauliaus Kruopio, jos esančios „magiškos ir paslaptingos, nes neįmanoma rasti rakto, kaip šie meno kūriniai buvo atlikti“. Techninės naujovės dailininkui tampa priemone reikšmingai atskleisti temą. V. Barakausko kūryba patvirtina akvarelės gyvybingumą šiuolaikinės dailės technikų, kryptų margumyne interpretuodama gamtą, gyvenimo realijas ir filosofines idėjas nuo lyrinio iki dramatiško skambėjimo.

V. Barakauskas yra dalyvavęs kompozicijų iš metalo atliekų kūrimo seminaruose, pasiūlęs įdomių sprendimų, parodose pateikęs nedidelio masto instaliacijas. Iš granito jis iškalė antkapinį paminklą savo tėvams Šiaulių Ginkūnų kapinėse. Lankomi ir senelių – Sibiro tremtinių – kapai Bazilionų kapinėse.

Dailininkas yra sukūręs keletą monumentalių tapybos kūrinių. Dar iki akvarelių plenerų pradžios Užventyje, dar tik pradėdant restauruoti vandens malūną, V. Barakauskas su pagalbininkais nutapė dekoratyvinę freską, puošiančią dabartinę didžiąją salę. 2019 m. nutapė didelę freską Regbio klube. Jos kompozicijoje – dvi besigrumantių regbininkų grupės.

Šiaulių Sauliaus Sondeckio menų gimnazijoje 2020 m. V. Barakauskas sukūrė freską, skirtą žymiam dirigentui, Šiaulių miesto garbės piliečiui Sauliui Sondeckiui (1928–2016). Freskoje S. Sondeckio žvilgsnis nukreiptas į žiūrovą – kad ir kur jis stovėtų. Įamžintas ne tik muziko portretas, bet ir diriguojančios rankos. Freska šviesi, kažkiek akvareliška, tarytum skleidžianti šviesą ir vos girdimą muziką. Ji lyg ir pritildo šioje nedidelėje patalpoje, o gal net ir visoje mokykloje, moksleivių triukšmą.

Apskritai V. Barakausko kūrinių tematika nuėjo savitą raidos kelią nuo peizažo, tradiciškai akvareliško ir gražaus, iki sąlyginai užkoduoto vaizdo, įgyjančio lyg ir keletą prasmų. Drauge kūrinys išlieka paveikslu, atribotas rėmu ir stiklu nuo aplinkos, jis egzistuoja pats savyje, gyvena nepriklausomą gyvenimą. Kai kuriais atvejais autorius bando tartum atitraukti paveikslą nuo įprasto eksponavimo ant sienos, parodyti jį erdvėje, suteikti jam naują egzistavimo ir vyksmo kodą.

Reikšmingas V. Barakausko pedagoginis darbas su moksleiviais. Tai ir piešimo pamokos, vaikų kūrybos parodos, konkursai. Šis darbas turi abipusį poveikį: ne tik sužadina auklėtinių susidomėjimą menu ir jų kūrybines pastangas, bet ir pats mokytojas mokosi, suranda jų kūryboje ir sau įdomių, naudingų momentų. Nuoširdus pedagoginis dailininko darbas – jo kūrybos dalis.

Visapusiškai V. Barakausko asmenybę atskleidžia charakteringas kelionių pomėgis, pasaulio įvaizdžio plėtotė ir sportas: su savo bendramoksliais dailininku Remigijumi Bielskiu Šiauliuose pirmieji pradėjo petankės žaidimą, patraukusį nemažą būrį žmonių. Ši sporto šaka nereikalauja didelių fizinių jėgų, o remiasi judesių tikslumu. Vyksta miesto, respublikos, Baltijos šalių turnyrai, Voldemaras su Remigijumi yra tapę šių varžybų prizinininkais, čempionais...

O gyvenimas tęsiasi, jis iškelia kasdienių ir netikėtų problemų (viruso COVID-19 pandemija), kurias spręsti padeda ir dailės meistrai. Voldemaras Barakauskas nesitenkina pasiektais rezultatais, tebeieško naujų temų ir jų raiškos būdų.